

Digitaliseret af | Digitised by



**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):

Titel | Title:

Adamus Bremensis.

Adami Gesta Hammaburgensis ecclesiae
pontificum ex recensione Lappenbergii : In
usum scholarum ex monumentis Germanicæ
historicis recusa.

Alternativ titel | Alternative title:

Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum
ex recensione Lappenbergii.

Udgavebetegnelse | Edition Statement:

Ed. 2. /

Udgivet år og sted | Publication time and place:

Hannoverae : Impensis Bibliopolii Hahniani,
1876

Fysiske størrelse | Physical extent:

XX, 191 s.

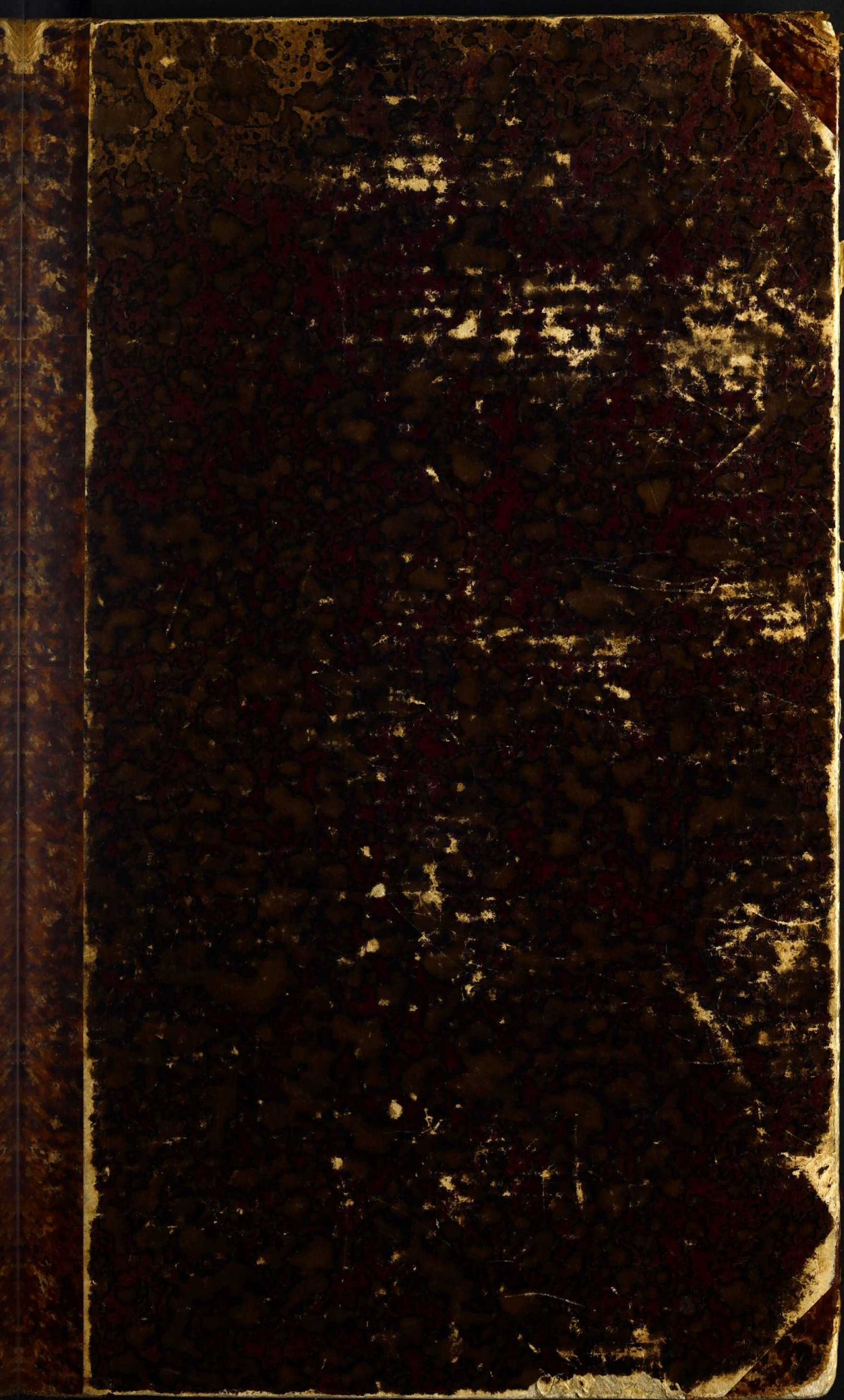
DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.





94² 241.

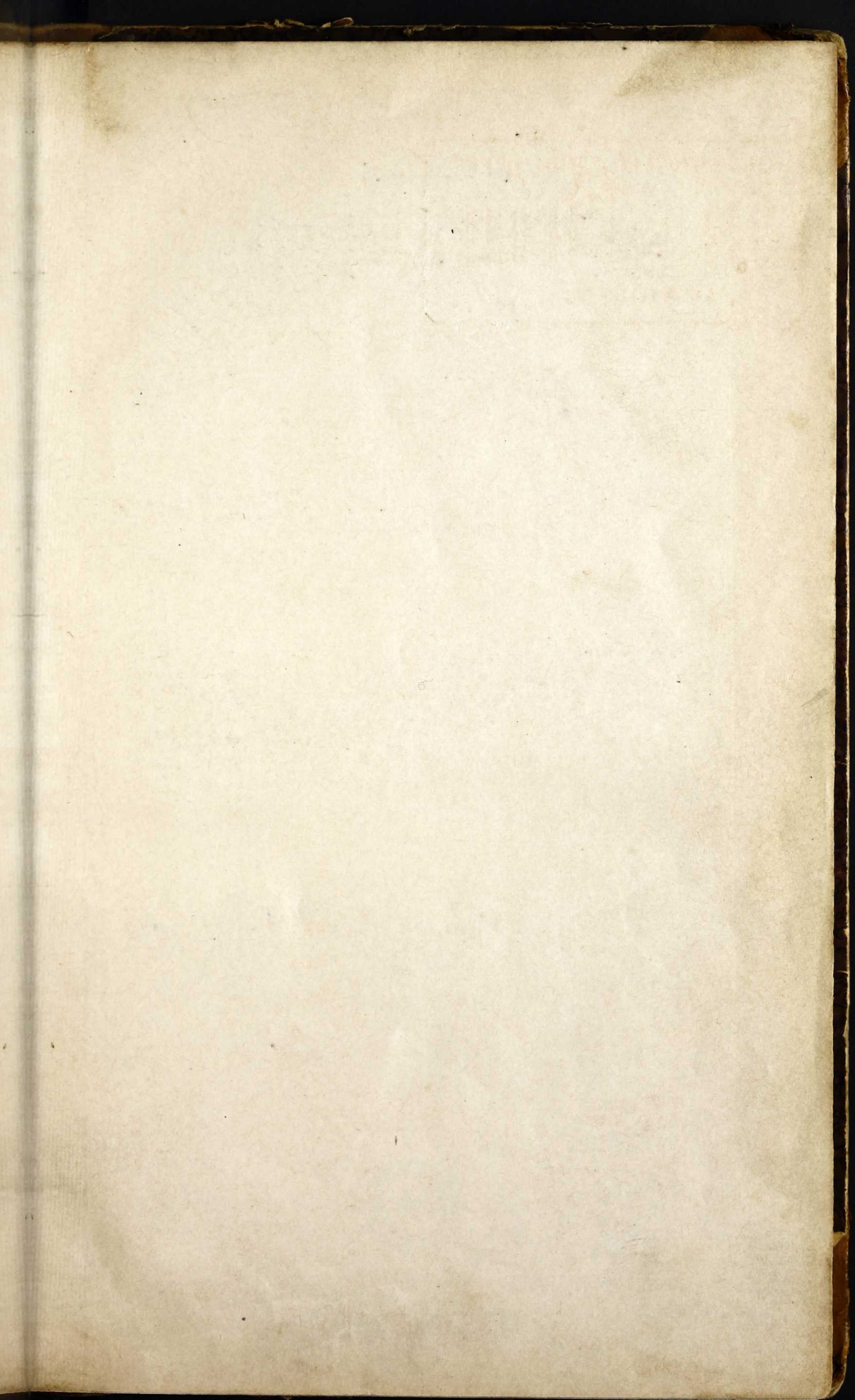
DET KONGELIGE BIBLIOTEK
DA 1.-2.S 34 II 8°



1 1 34 2 8 01893 8

+Rex





SCRIPTORES

REERUM GERMANICARUM

IN USUM SCHOLARUM

MONUMENTIS GERMANIAE HISTORICIS

RECUSI

A D A M U S

EDITIO ALTERA



SCRIPTORES
RERUM GERMANICARUM

IN USUM SCHOLARUM

EX

MONUMENTIS GERMANIAE HISTORICIS
RECUSI.

A D A M U S.

EDITIO ALTERA.

HANNOVERAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
1876.

A D A M I
GESTA HAMMABURGENSIS
ECCLESIAE PONTIFICUM

EX
RECENSIONE LAPPENBERGII.

IN USUM SCHOLARUM
EX
MONUMENTIS GERMANIAE HISTORICIS
RECUSA.

EDITIO ALTERA.

HANNOVERAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
1876.

ADAMI
GESTA HAMMABURGENSIS
ECCLESIAE PONTIFICUM

EX
RECONSTRUCTIONE LAPIDIBUS

IN USUM SCHOLARUM

EX
MONUMENTIS GERMANIAE HISTORICIS
RECURSA

EDITIO ALTERA

HANNOVERAE, TYPIS CULEMANNORUM.

1878



* *Paucissimi sane sunt inter medii aevi historicos, qui* ^{* SS. v. p. 267.} *rerum traditarum gravitate, perspicuitate, iudicii ingenuitate, fontium scriptorum cognitione, sermonum ore traditorum accurata perceptione ita emineant, ut Adamus, magister scholarum Bremensis. Accedit quod archiepiscopatus Hammenburgensis et regnorum huic dioecesi subiectorum, quorum ille historiam tradit, septentrionalium annales omnino fere desiderantur. Adamo soli id debemus, ut notitiae, quae de populorum septentrionalium rebus gestis passim apud auctores varios reperiuntur aut ex eorum poematis hauriuntur, annis certis tribui et historiae usui inservire possint. Quid quod multa alia de rebus Germanicis et Slavicis scitu dignissima, necnon de Britannia et Hibernia haud contemnenda meminit. Vix igitur sunt chronica huius temporis, quorum textus aequae ac indagatio fontium, quibus superstructa sunt, opera diligentissima tam digna videantur, quam magistri Adami Gesta pontificum ecclesiae Hammenburgensis.*

*Ita inscribi libros, quos iam nunc curis nostris edituri sumus, tradidit nobis Helmoldus*¹. *Ex ipso opere eiusque praefatione illud tantum discimus, scriptorem fuisse canonicum ecclesiae Bremensis nomenque eius incipere a litera initiali A. Eum ex Germania superiori, i. e. ex Saxonia superiori, oriundum fuisse, iam ex vestigiis dialecti eius coniecit auctor scholii 145, l. IV, c. 34. Archiepiscopus Adalbertus, ortus domo palatinorum Saxoniae e regione natali sua viros multos ecclesiae literisque utiles Bremam accersivit. Plurima quae Adamus noster de Magdeburgo profert, per se haud plane necessaria, coniecturam fulcire videntur, Adamum in scholis monasteriorum in hac civitate sive prope illam sitorum literis imbutum fuisse. Anno 24. archiepiscopatus Adalberti, qui incepit a 16. die m. Aprilis anni 1068, Bremam venit*², *ubi inter canonicos huius sedis*

1) Chron. Slavic. l. I, c. 14: *Testis est magister Adam, qui Gesta Hammenburgensis ecclesiae pontificum disertissimo sermone conscripsit.*

2) V. infra l. III, c. 4. 53.

*cathedralis receptus est. In charta archiepiscopi iam dicti, *p. 268. data anno *1069, Iun. 11. eum munere magistri scholarum insignitum inter testes post decanos et ante presbyteros collocatum invenimus¹. Paulo post regem Danorum Svend Estrithson adiit, in Selandia, ut videtur, morantem, qui benignissime eum excepit et circa terrarum aquilonarium situm et historiam plurima docuit². Post mortem Adalberti pontificis opus suum de Gestis pontificum Hammenburgen-sium exorsus est, quod, ut ex epilogo v. 52 sqq. effici posse videtur, circa annum 1075. absolvit. Etenim illud ante annum emortualem regis Svend, scilicet 1076, factum esse, docent quae leguntur verba l. II, cap. 24: 'Rex Daniae, qui hodieque superest' et cap. 26: 'qui nunc in Dania regnat Svein'. Quam diu in officio scolastici Bremae permanserit, non constat: cum de scolasticis Bremensibus huius temporis nil inveniamus usque ad Vicelinum, postea Wagriae apostolum, qui hoc munere circa annum 1125. functus est. Nec liquet usque ad quem annum vixerit; quamvis obitus magistri Adami in diptycho Bremensi ad 12. d. m. Octobris adscriptus sit³. Traditur Adamus conventui in Ramesloh silvam quandam donasse ibique sepultus esse⁴. Iterata huius conventus commemoratio certe praedilectionem quandam Adami prodere videtur⁵.*

In fontes historiae Adami inquirenti⁶ mox apparet, perquam diligentissime eum quum ecclesiae suae chartis et documentis usum fuisse, tum antiquiores rerum tradendarum auctores omni cum cura consuluisse, multosque scriptores etiam Romanos et recentiores, inveniendi quicquam spe atque studio motum, perscrutatum esse⁷. Citat chartas in scriniis vel chirographa in archivis ecclesiae suae⁸, privilegia Romanorum⁹ sive Romanae sedis¹⁰, papae¹¹, necnon praecepta imperatorum et regum¹². Praeter ipsa documenta laudat Adamus Librum Donationum sive Traditionum ecclesiae Bremensis, in quo praeter diplomatum copiam alia quaedam de eius historia iuribusque exstitisse videntur¹³. Librum

1) Hamb. U. B. ed. Lappenberg n. 101.

2) V. l. III, c. 53; cf. l. I, c. 50. 54; l. II, c. 24—26. 28. 32. 36. 41. 42. 73; l. III, c. 22; l. IV, c. 21. 25. 37. 38.

3) Vaterl. Archiv, 1835, p. 304.

4) Von Seelen apud Pratje, Bremen und Verden T. VI, p. 477.

5) L. I, c. 25. 32. 53; l. II, schol. 24; c. 43; schol. 34; c. 62; l. III, c. 32; l. IV, c. 28.

6) Fusius haec omnia tractavimus in Archiv für ältere Deutsche Geschichtskunde VI, p. 766—892.

7) *Compertum est nobis ex multa lectione veterum.* L. I, c. 3.

8) L. II, c. 5; schol. 49.

9) Praefat. l. I, c. 23. Adde schol. 5.

10) L. II, c. 3.

11) L. I, c. 18. 29. 51. 52; schol. 34. Vide etiam l. I, c. 47.

12) L. I, c. 18. 51; l. II, c. 1. 3. 21; schol. 49; cf. etiam notata ad

l. III, c. 25; schol. 6.

13) L. I, c. 15. 20. 21. 26.

quoque fraternitatis Bremensis memorat in scholio 42. Versus etiam quosdam affert ex antiquioribus ecclesiae libris¹. Opera historica, quae Adamus noster tum excerpfit, tum citavit, sunt haec: Einhardi Vita Karoli Magni², eiusdemque historia vel scripta³; liber quem vocat Einhardi Gesta Saxonum⁴; Einhardi Annales, Fuldenses vulgo dicti⁵, qui ex Historia quam vocat Francorum⁶ usque ad annum 911. perducta ei innotuisse videntur; Annales Caesarum⁷; Gregorius Turonensis⁸, fortasse in epitome Fredegarii; Gesta Francorum⁹; Gesta Anglorum^{9*}; Computus a Corbeia delatus qui a nostratibus Fasti Corbeienses inscribitur¹⁰; Gesta S. Bonifacii¹¹; Vita S. Willibrordi¹²; Anskarii Liber Vitae et actuum S. Willehadi¹³; Altfredi Vita S. Liudgeri¹⁴; Gesta, Vita s. Actus S. Anskarii¹⁵; Gesta, Vita s. Liber vitae S. Rimberti¹⁶; Bovo, abbas Corveiensis, de actis sui temporis¹⁷; Rhabani scriptum quoddam, quod Capitulum vocat¹⁸. Memorat etiam acta conciliorum quorundam in Germania, videlicet Triburii, Altheimii, Moguntiaehabitorum¹⁹. *Canones* p. 269. passim allegantur²⁰. Epistolis quoque nonnullis usus est, ut Anskarii, Alexandri papae II, Adalberti archiepiscopi²¹.

Auctores classici Romani nonnulli scolastico nostro Bremensi probe noti fuerunt, saepissimeque ex eorum scriptis centones in eius sermone reperiuntur. Graece autem doctum fuisse Adamum non constat, quamvis saepe usurparit vocabula Graeca in linguam Latinam recepta, e. g.: proselita pro advena Prooemio; acephalus III, 14, schol. 16; cenodoxia III, 2; gigas IV, 40; giganteus II, 22; gnatho et pantomimus III, 38; trigonus I, c. 1; orthodoxus I, 29. IV, 41; parasitus III, 38; toparchia III, 25; ypocrita III, 35; celeuma IV, 39; zelare II, 53; abyssi baratrum IV, 38; abyssus, chaos et euripus IV, 39; gaza IV, 40; macrobii IV, 19. Poetarum opera, quorum versus citantur, sunt Virgilii Aeneis²² et Georgica²³, Horatii Lyrica,

- 1) L. I, c. 53. 56. 2) L. I, c. 1. 9 sq.; l. II, c. 16; l. IV, c. 10. 12. 13.
 3) L. I, c. 3—8. 4) L. I, c. 34. 3. Est Rudolphi Translatio S. Alexandri.
 5) L. I, c. 12. 16. 17. 30. 39. 40. 6) L. I, c. 17. 23. 30. 39. 42. 49. 54.
 7) L. I, c. 40. 8) L. I, c. 3; cf. ibid. c. 9. 9) L. I, c. 39.
 9*) L. I, c. 41. 10) L. I, c. 37. 47. 53. 56. 11) L. I, c. 11. 12) L. IV, c. 2; l. I, c. 17. 13) L. I, c. 14. 14) V. ibid. not. et schol. 4.
 15) L. I, c. 15—26; l. IV, c. 1. 26. 16) L. I, c. 37—47. 17) L. I, c. 41. 18) L. I, c. 24. 19) L. I, c. 51. 55; l. III, c. 28.
 20) l. I, c. 26; l. III, c. 32. 56. 21) L. I, c. 35; l. III, c. 16. 70; schol. 70 (l. IV, c. 43). 22) Praef. l. II, c. 1. 15. 18. 58. 60. 67. 78; l. III, c. 3. 16. 31. 62. 64. 68; l. IV, c. 38. 39. 23) L. I, c. 65; l. IV, c. 20 et schol. 129.

*Sermones et Epistolae*¹ *Lucani Pharsalia*², *Iuvenalis Satirae*³, itemque *Persii*⁴. Noti ei fuisse videntur *Ciceronis libri de finibus*⁵ et *Somnium Scipionis*⁶. Nullius tamen opera saepius manibus versavit quam *Sallustii*, ex quo noster, hac in re similis *Widukindo* et *Lamberto Hersfeldensi*, et totas sententias depromsit et saepenumero locutiones breviores in textum suum recepit⁷. Laudantur *Macrobiani libri in Somnium Scipionis*⁸, *Orosii Chronica*⁹, *Solini polyhistor*¹⁰, *Marciani Capellae libri de Geometria in eiusdem opere de nuptiis Philologiae*¹¹. Citantur quoque *Bedae Venerabilis libri de temporum ratione et de rerum natura*¹², et sancti patres *Ambrosius*¹³, *Hieronymus*¹⁴, *Gregorius*¹⁵; *Historia ecclesiastica tripartita*, quae *Cassiodoro* ascribi solet, laudatur¹⁶; *Pauli Diaconi quoque historia*, ut videtur, *Adamum* non latuit¹⁷. Minime vero *Adami fontibus* annumeranda sunt *Sigeberti Gemblacensis Chronicon* et *Liber de pontificum Romanorum vitis Liutprando perperam adscriptus*, quippe quae opera post *Adami scholastici tempora composita sunt*¹⁸. Refertur est praeterea *Adami sermo locis e scriptura sancta depromptis*. Ad carmina historica seu *Teutonica seu populorum septentrionalium* non attendebat¹⁹.

Praeter chartas et scripta, quae evoluit, *Adamus* consuluit quos testes fide dignos de rebus gestis et de terris et moribus populorum dioecesi *Hammenburgensi* subiectorum invenire potuit. Quorum nemo erat gravior quam rex *Danorum iam supra laudatus Svend Estrithson*. Praeterea provocat ad *Adalbertum archiepiscopum*²⁰, ad episcopum quendam *Danorum*²¹, ad nobilem quendam de terra *Nordalbingorum*²², ad comites episcopi *Adalwardi iunioris*, alios-

- 1) Prolog. l. II, c. 21; l. III, c. 9. 61; schol. 118. 149; Epilog. v. 8.
 2) L. I, c. 2. 30; l. II, c. 25. 76; l. III, c. 13. 16. 37; l. IV, c. 21. 32. 40. 42; schol. 127. 3) L. I, c. 44; l. III, c. 37. 64. 4) L. III, c. 61. 5) L. III, c. 27. 6) Praefat. 7) L. I, c. 3. 59; l. II, c. 5. 55; l. III, c. 1. 25. 26. 30. 33 bis. 34. 35 bis. 36 bis. 38. 46. 55 bis. 56. 57 ter. 61. 62. 70; (l. IV, c. 46); schol. 127.
 8) L. IV, c. 40. 9) L. I, c. 3; l. IV, c. 21; cf. c. 34. 10) L. II, c. 19; l. IV, c. 7. 19. 21. 25. 26. (34.) 35; schol. 132. 11) L. IV, c. 12. 19. 34. 38. 12) L. IV, c. 35. 40. *Bedae Historia eccl. Anglorum* exseribitur in scholio 20. 13) L. I, c. 41. 14) L. I, c. 63. 15) L. IV, c. 42. 16) L. II, c. 48. 17) L. I, c. 3; l. IV, c. 38; schol. 123. 141. 18) Schol. 11. 21. 22. 33; cf. Var. lect. ad. l. I, c. 52. 19) Quae dicit *Adamus* l. IV, c. 16. de cantilena quam rex *Svend* ipsi recitavit, plane aliud sibi volunt, ut et voce recitare *Adamus* saepe de auctoribus suis utitur. Vid. l. I, c. 54; l. II, c. 19. 24. 28; l. IV, c. 17. 19. 25. 38; schol. 119. 20) L. III, c. 2. 15. 46. 55; l. IV, c. 39. 21) L. I, c. 59. 22) L. III, c. 21.

que¹. Plurima haud dubie cognovit ex Guilielmo, episcopo Selandiae, regis Kanuti Magni quondam cancellario, et ex Adalwardo seniore, decano Bremensi, episcopo quondam Gothorum in Sueonia. Patrum relationem saepius laudat². Nonnunquam *se ipsum quoque testem affert, qui ea quae³ p. 270. narrat aut viderit³ aut ab aliis ipse acceperit⁴.

Adami orationem vix laudibus efferendam duxerim. Sermo eius Latinus maxima difficultate laborat. Iisdem vocabulis et formis dicendi saepissime utitur non semel in capite eodem vel statim subsequente. Huius rei exempla pauca afferamus: adsciscere ad suam familiaritatem l. III, c. 35. 37; fremens oceanus l. IV, c. 30. 34; acceptus omnibus seu populo l. I, c. 17; l. II, c. 45. 57. 73. 74; principibus l. II, c. 65; Deo et hominibus l. II, c. 34; angustiae multiformes l. III, c. 61; emergentes l. III, c. 4; angustiarum laquei l. III, c. 48; constringere tanta (magna) virtute l. II, c. 5. 53; potestate l. III, c. 33; potentia l. IV, c. 22; compertum est nobis l. I, c. 3; l. III, c. 26. 57. 68 (l. IV, c. 38); habeo l. IV, c. 30; decens honor l. I, c. 20. 64; l. II, c. 59; l. III, c. 70 (l. IV, c. 44); forte et iustum imperium l. III, c. 21; fortissimus et iustissimus imperator ibid.; iudex iustus, fortis l. II, c. 42; funditus excidere l. III, c. 50 bis; extinguere l. II, c. 2; diruere l. III, c. 3; interficere l. III, c. 48; amovere l. II, c. 46; abicere l. II, c. 77; pristina libertas l. I, c. 13; l. II, c. 9; l. III, c. 5. 33; ingens gloria l. II, c. 67; honor l. III, c. 14; l. IV, c. 35; amor ibid. c. 21; veneratio l. III, c. 68 (l. IV, c. 38); luctus l. II, c. 78; exercitus l. III, c. 21; factum l. IV, c. 26; multitudo l. III, c. 36; auri pondus l. II, c. 27; lucrum l. II, c. 9; ingentes divitiae l. III, c. 27. 35; gratiae l. I, c. 18; ingentia signa l. III, c. 61; munera l. II, c. 56; pestifer morbus l. II, c. 67; schol. 51; invectio l. III, c. 39; consuetudo l. IV, c. 8; mulierum vinculum schol. 77. Insignia virtutum l. IV, c. 9; morum ibid. c. 30; in moribus ibid. c. 35; operis l. II, c. 68; vela torquere l. IV, c. 32; pandere l. II, c. 50; l. IV, c. 36; tendere l. II, c. 19; l. IV, c. 39; victor et victus occubuit l. I, c. 40; decessit l. II, c. 21; prosperis succedentibus l. II, c. 8; l. III, c. 11. 58; legatio gentium prosperis semper est aucta incrementis l. III, c. 17; l. IV, c. 41. Ulla vix voce saepius utitur quam verbo deridendi et substantivo derisio seu ludibrium, id quod ex moribus temporis eius

1) L. IV, c. 29. 2) L. II, c. 10. 31. 44. 46. 3) L. III, c. 63. 69.

4) L. II, c. 32. 44. 58. 60. 67; l. III, c. 57. 60.

explicandum videtur. Ita derideri l. I, c. 46; l. III, c. 42. 50; derisioni habere l. III, c. 47. 55; in derisionem habere l. III, c. 50; in derisione habere l. III, c. 48; derisui habere l. III, c. 42; deridere l. IV, c. 34; ludibrio habere l. I, c. 41. 55; l. II, c. 29. 45; ad ludibrium ducere l. III, c. 50; exponere l. II, c. 59; servare l. II, c. 41; post multa ludibria l. II, c. 60.

*Saepissime inveniuntur apud Adamum errores velut pertinexerit l. I, c. 9 pro pertigerit, numerus singularis pro plurali, ut in prooemio: ecce occurrit mihi plurima. Genus masculinum pro neutro: flumen l. I, c. 2; l. IV, c. 1; activum pro deponenti: execrare l. II, c. 25; debacchare l. I, c. 41. Modus indicativus pro coniunctivo saepissime; coniunctivus pro indicativo. Neque casuum neque praepositionum vim intellexit, veluti: largitas peregrinorum, pro: in peregrinos l. III, c. 65; prudentia et fortitudine praedicandus l. III, c. 18 pro: propter prudentiam etc. Male interpretatus est vocabula nonnulla, veluti: occasus fluminis pro: ostio l. I, c. 2; vocabulum pro: nomine l. I, c. 3; conversus pro: divertens l. III, c. 10; l. IV, c. 3; discedere pro: decedere l. III, c. 33; luere periculum l. III, c. 22; corripere de rapina l. II, c. 66; considerari l. I, c. 1. Verba et dicendi formulae, quae vix apud alios auctores inveniuntur, veluti: adgloriare l. III, c. 38; plenarius l. I, c. 11; articulum convertere l. IV, c. 20; compaginare historiam l. III, c. 70; pugnare conatibus animi et sumptum l. III, *c. 9; exaggerare parricidium l. II, c. 26; inaccessus paludibus l. IV, c. 18; schol. 3; indeficius l. II, c. 78; inexpugnabile consilium l. III, c. 30; litteralia studia l. II, c. 64; malepotens l. II, c. 67; l. III, c. 65; pavorabile l. III, c. 61; occasio locorum se praebet l. II, c. 15; l. IV, c. 10; putari alicui *ibid.* c. 40; subterrare l. II, c. 66; succedere in sceptrum l. II, c. 54; triumphare aliquem proelio l. I, c. 58; vocalitas l. III, c. 26; manens l. II, c. 8. Germanismi apud eum non desunt, velut: in animo gerere: 'im Sinne führen' l. III, c. 17; colligere ad se: 'an sich knüpfen' *ibid.*; fieri extra: 'herausgeschafft werden' l. III, c. 29; iuxta esse: 'bei einander sein' l. IV, c. 28; malle: 'gerne mögen, wollen' l. I, c. 17; l. II, c. 26; l. III, c. 8. 23. 60. 70. (l. IV, c. 46); subsistere ante impetum: 'vor dem Angriff Stand halten, still stehen' l. I, c. 44; levare castellum: 'eine Burg errichten' l. III, c. 36; opis molem l. III, c. 4.*

Libri Adami Bremensis haud diu ignoti remanserunt. Quam plurimum eis usi sunt Annalista Saxo, Anonymus Roskildensis, Helmoldus, auctor Vitae Meinweri episcopi

*Paderbornensis, Snorro Sturleson, auctores fragmenti de Haroldo Blaatand et Svend Tveskiaeg, Sagae de Olavo Tryggvason, Annalium regionum Islandorum, fragmenti veteris Islandici historico-geographici, Albertus abbas Stadenensis, Annales Lundenses, Annales Ryenses, Historia archiepiscoporum Bremensium, Hermannus Cornerus, Albertus Cranzius*¹.

Quamvis magna operum Adami nostri iam apud historicos seculi duodecimi fragmenta excerpta reperiantur, nullus tamen exstat codex Gestorum eius seculo tertio decimo antiquior.

1) Nullus codicum Adami gravior illo, qui quondam Salisburgi, nunc asservatur in bibliotheca palatina Vindobonensi sub Nr. 413, saec. XIII, 83 foliis pergamenis numero distinctis. Inscribitur: Mappa terre Saxonie et Chronica Saxonum. Item diverse forme literarum. Pertzius noster, cui collationem huius codicis diligentissimam debemus, descriptionem eiusdem dedit valde accuratam². Nil habet tamen praeter quaedam de Arnoldo et Thietmari comitis filio l. III, c. 8, versum Virgilii l. III, c. 64, et passim pauca verba veluti l. III, c. 32. 38, quae in codicibus ceteris non reperiantur, seu in textu seu in scholiis; plurima tamen ei desunt, quae ipse Adamus aut auctor aliquis fere coaevus addidit³. Scholia huic codici desunt, quamvis eorum materia et ipsa verba saepius in textu reperiantur. Etsi argumento hoc probari non potest codicem Vindobonensem e manuscripto emanasse antiquiori, quam manuscripta fuerunt, e quibus iam Annalista Saxo et Helmoldus scholia illa descripserunt, et quamvis codex ille vitiis et defectibus quibusdam haud careat, illa tamen suspicio fulcitur bonitate textus. Accedit quod omnium codicum praestantiorum ille solus sit integer. Quare eum recensione nostrae supponendum esse haud dubitavimus. Hunc vero codicem Adami inter eos quos superstites habemus ad autographum proxime accedere, facile probari potest ex melioribus, quas ille solus habet, lectionibus, v. c. l. II, c. 3 Harit vel Haredum; c. 5, ubi Bruno recte dicitur confrater Ottonis; c. 29 nimisque infelix; c. 48 epulis; c. 52 Gu-
duin . . ducis; c. 55 firmiter coalesceret; l. III, c. 37 pro denario; c. 42 otium terebat; l. III, c. 42 Belo; c. 51 in Gallia; c. 63 gemitibus; l. III, c. 55 nomen Dedonis. Neque tamen lacunis et mendis caret, quae nonnisi vitio

1) Plura de historicis, qui Adamum nostrum secuti sunt, vide Archiv VI, p. 827—836. 2) Archiv T. III, p. 650—667. Cf. ibid. T. VI, p. 836 sq. 3) Archiv T. VI, p. 877 sq.

*p. 272. *scriptoris debentur, veluti l. I, c. 8 ter; c. 6 cum aut — rebus; c. 28 commendari; c. 29 invidiam — regnum et nuncios; c. 31 crudelem — reddidit; c. 49 visum — forte; c. 52 annus et dies Adalgarii erroneus; c. 53 dux; lib. II, c. 21 regibus Francorum et obediens; c. 43 Bennonis; c. 47 seq. Chunt; c. 52 Guduin — ducis; c. 55 nec cessavit — imperio; l. III, c. 15 Et primo — Anund; l. III, c. 70 quo describitur pro de quo scribitur etc. Tota sententia, quae l. III, c. 37 in codice 1 desideratur, in autographo deesse non potuit, ut ex sequentibus: Ita pugnans contra naturam patriae, facile intelligitur. Confer quoque l. I, c. 4—8 et 15, ubi plura ex Translatione sancti Alexandri in ceteris codicibus accuratius descripta leguntur quam in codice Vindobonensi.*

1b) *Codex Vaticanus Nro. 2010, scriptus 86 foliis pergamenis anno 1451, codicis Vindobonensis apographum videtur¹.*

2) *Codex Gudianus Nr. 83, nunc in bibliotheca Guelferbytana, anno 1706. ex bibliotheca Marquardi Gudii² in bibliothecam Helmstadiensem delatus, 49 foliis chartaceis in fol. a Dano quodam, ut videtur, scriptus, tum Gesta pontificum Hammenburgensium, tum maiorem partem libri de Situ Daniae amplectitur. Desunt sex folia, ut manus recentior quaedam annotavit. Capitula habuit 252 divisione in libros carentia, ut ex indice libro praefixo apparet, quorum 207 tantum adsunt. Codex saeculo XV. oriundus, paginas habet in duas columnas dispartitas 37—43 linearum, inscriptiones, literas initiales numerosque capitulorum rubro tinctos. Ad Vindobonensem codicem hic quam proxime accedit; attamen non pauca in textu habet, quae illi desunt, praeter scholia plurima. Illa reperiuntur l. I, c. 2. 3. 15. 17. 20. 33; l. II, c. 10. 22. 23. 26. 27. 30. 34. 38. 52. 59. 74 (bis). 75 (bis). 76. 78; l. III, c. 33. 36. 41. 44. 45. 68. 70; necnon tota capitula nonnulla in fine adduntur. Item nonnulla in l. IV, c. 16. 20. 24 et ut videtur c. 26. 35. 38, totumque caput 40.*

2a) *Codex chartaceus bibliothecae regiae Havniensis, in collectione regia vetustiore Nr. 1175³: Adami Bremensis historiae ecclesiasticae apographum saeculo XVI. sive XVII. scriptum, variis locis a manu fere coeva emendatum.*

3) *Ex egregio quodam Adami nostri codice membraneo a Dano quodam scripto, reperto a Mag. Ivaro Bar-*

1) Pertz in Archiv T. V, p. 153—155.

2) Catalogus librorum venundandorum Marquardi Gudii, Kilon. 1706, p. 546, sub Nr. 19.

3) Archiv T. VI, p. 854; T. VII, p. 155 et 451.

tolino in libris monasterii Soroe in Selandia Andreas Vedel (Velleius) *Gesta pontificum Hammaburgensium* in quatuor libros dispartita anno 1579. typis expressit. Qui codex librum etiam de Situ Daniae amplectebatur, de quo vide infra sub Nr. 8 et 8b. Delatus est postea in bibliothecam universitatis Havniensis¹, ubi in incendio anni 1728. cum aliis eiusdem cimeliis interiit. Asservabatur ibidem in capsula Ambrosii, parte prima, ordine primo, inscriptus: *Gesta pontificum Bremensium* est nomen istius libri. Scholia plurima in hoc codice reperiiebantur, quae in codice Guelferbytano exstant, attamen abbreviata. V. schol. 48. 53. 55. 56. 91. Alia plane desunt, veluti 43. 45. 61. 62. 68. 77 etc.

4) Codex bibliothecae regiae Havniensis membranaceus, in collectione vetustiore Nr. 2296, elegantissime scriptus saeculo XIII. Quaternionis noni folia quaedam desunt, quare in medio c. 21. libri IV. desinit². Saeculo XVI. Hamburgi invenimus eum apud Ioachimum Mollerum, consulem († 1558), eiusque filium Everhardum, *proconsulem († 1588),^{*p. 273.} quorum nomina folio primo inscripta sunt. Idem videtur esse manuscriptum quod Sperlingius MS. Hamburgense Scheeliorum vocat³. Anno 1746. Michael Richey, professor gymnasii Hamburgensis († 1761), illud tenuit, nomenque suum ei inscripsit, cuius ex libris in manus F. C. Sevelii, regi Danorum a consiliis, pervenit, apud quem Langebekius eo usus est⁴. Post Sevelii mortem anno 1781. bibliotheca regia Havniensis librum acquisivit⁵.

In hoc codice et proxime sequenti textum ab eo quem codices modo dicti praebent plane discrepantem invenimus. Verborum constructio non tantum saepissime immutata est, sed ea quae Adamus ex scriptoribus antiquioribus deprompta affert, cum ipsius verbis confunduntur, totusque textus secundis nec tamen doctis curis editus videtur. Recensio haec Alberto Stadensi iam prae oculis fuit, ut ex eius excerptis elucet, qui et ipsa scholia 21. 22. et 33. transscripsit, quae ex chronico Sigeberti Gemblacensis hausta manus secunda codici nostro adiecit. Hanc autem recensionem Adamo non deberi, vel maxime inde patet, quod nec in ea nec in dedicatione nec in epilogo omnimodo ad eventus recentiores seu recensionem novam alludatur.

1) A. H. Lackmann, De codice biblioth. Academiae Havniensis membranaceo, in quo Adami Bremensis opera inscripta fuere, dissertatio critica literaria, Kiliae 1746. 4^o. 2) Archiv T. VI, p. 843 sq., T. VII, p. 449 sq. 3) Apud E. I. de Westphalen, Mon. ineditor. T. II, p. 666. 4) Scriptor. rerum Danic. T. I, p. 52. 5) Werlauff, Histor. Efteretninger om det store kongel. Biblioth. i Kiöbenhavn, p. 229.

5) Simillimus huic codici fuit ille, quem Erpoldus Lindenbruch in bibliotheca Henrici Ranzovii, Holsatiae producis, Breitenbergi invenit et anno 1595. edidit. Qui, nisi idem fuit atque antecessor, deperditus est.

6) Optima notae fuit codex saeculi XI. s. XII. ineuntis, cuius fragmenta, quondam in bibliotheca Isaaci Vossii Nr. 206, nunc in bibliotheca universitatis Lugdunensis, inscripta M. L. Lat. Voss. Q. 123 asservantur. Leguntur in his foliis, quorum octo tantum exstant 1) L. II, c. 8. usque ad capitis 13. verba: ingreditur Britanniam; 2) Descriptio insularum aquilonis. Plura ibidem reperiuntur scholia, quae codici Vindobonensi desunt¹. Plurima in hoc codice sunt aut abscissa aut illegibilia; quae tamen saepius coniectura suppleri possunt, ideoque literis cursivis distincta a nobis addita sunt.

7) Exemplar Descriptionis insularum aquilonarium, saeculo XVI. descriptum, exstat in bibliotheca Hamburgensi Fol. Nr. 22, p. 1—18. Textus nonnunquam Vindobonensi codici tantum similis; ceterum naevis quam plurimis scatet. Collationem huius manuscripti cum editione patris sui instituit Fridericus Lindenbruch, quam Staphorst in historia sua ecclesiastica Hamburg. T. I, p. 363—370 prelo subiecit. Quum tamen collatio ista valde negligenter facta sit, manuscriptum nonnunquam numero 7a, illam vero numero 7b, distinximus².

7c) Manuscripti praedicti exemplar videtur esse illud, quod octo foliis chartaceis scriptum saec. XV. exstat in veteri collectione regali Havniensi Nr. 718³, quondam in bibliotheca Gottorpiana.

8) Numero hoc separato insignivimus codicis Sorensis sub Nr. 3 descripti partem ultimam sive Descriptionem Aquilonis, quam Velleus typis non expressit. Collationem huius libri cum editione Lindenbrogii instituerat Arnas Magnaeus, bibliothecarius Havniensis, quam Lackmannus in dissertatione supralaudata pag. 33—36. typis excudifecit. Proxime accedit hic codex ad Guelferbytanum.

8b) Collectio nova regia Havniensis Nro. 139. 12 folia *p. 274. chartacea ex *eodem codice descripta habet: scholia antiqua ad libellum vel descriptionem insularum aquilonarium. Ibique additur: 'Sequentia scholia mutuata sunt ex Adamo Bremensi MS. in membrana in folio in bibliotheca publica academiae Hafniensis caps. Ambros. par. I, ord. 1, num. 3⁴.

1) Archiv T. VI, p. 847 sq. 2) Archiv T. VII, p. 850 sq. 3) Archiv T. VI, p. 854; T. VII, p. 455. 4) Archiv T. VII, p. 454.

9) *Nova collectio regia 4^{to} Nr. 522. Descriptio regionum septentrionalium Daniae, Sueciae et Norwegiae atque insularum adiacentium, hausta ex codicillo vetustissimo Msto. Anno 1685. in Esgr. Angl. Schleswic. 20 fol. Suhmius, cuius hic codex quondam fuit et qui eo versionis Danicae suae huius libri in opere suo: Historie af Danmark T. IV fundamento usus est, ipsi adscripsit verba: 'Apo-graphum hoc est cod. membran. Academ. Hafn'. Non sine vitiis est hic codex, cuius margini scholia addita sunt nonnulla. Lackmannus in libello supra laudato pag. 36—39. varias lectiones huius codicis transscripsit.*

9b) *Codex chartaceus regiae bibliothecae Hannoveranae XXXI, 1688, 20 fol. 4^{to} eiusdem codicis, cuius antedictus, apographum vitiis scatens.*

10) *Antiquae collectionis regiae Havniensis codex chartaceus Nr. 719, 16 pag. in fol. manu saeculi XVI. exaratus. Ad codicem Guelferbytanum hic proxime accedit¹.*

Supra iam indicavimus plura in ceteris codicibus reperiri, quae in codice Vindobonensi desunt, tam in textu, quam scholia. Neque in utrisque ceteri codices consentiunt, pleraque tamen antiquissima esse ex eo demonstrari potest, quod apud Annalistam Saxonem, Helmoldum et Albertum Stadensem excerpta legantur, id quod singulis locis adnotare non omisimus. Omnia haec loca in codice Vindobonensi desiderata, quorum nonnulla, velut l. IV, c. 15 scriptoris tantum negligentia omissa sunt, ea sunt, quae ab Adamo ipso secundis curis, vel certe ab homine fere coaevo, rerum ecclesiae Hammaburgensis expertissimo, inserta videntur. Quare haec loca omnia in textum, uncis tamen inclusa, recipere haud dubitavimus.

Scholia multa ab ipso Adamo codici operis sui in margine addita esse, vix dubium est. Nemo nisi ipse Adamus in schol. 65. loqui potuit: sicut prius (sc. l. II, c. 52) diximus; schol. 119: haec et supra (sc. l. III, c. 15) diximus et ipse Adalwardus episcopus recitavit coram nobis. Idem etiam ostendere nobis videntur verba scholii 73: ut arbitror; schol. 77: audivimus Adalbertum; schol. 78. et 81: noster pontifex; schol. 131: nostro archiepiscopo (sc. Adalberto); schol. 137: apud nos defuncto; schol. 122: nostrae sedis confessores; schol. 136. et 141: archiepiscopus sc. Adalbertus. Adde quod in scholiis 5. 6. 7. 34. 38. 48. 49. et 61. privilegiorum et documentorum ecclesiae Hamburgensis expressa fit mentio. Antiquissima esse etiam scholia 135. et 138. ex ipsis patet verbis. Scholia nonnulla scilicet 23. 27.

1) Archiv T. VII, p. 453.

89. 120. 137. 140. *ipsis verbis aut paululum mutatis in ipso codicis Vindobonensis textu leguntur; duo priora etiam in textu codicum Guelferbytani et Sorensis, tria ultima etiam in textu codicis Lugdunensis.* — Schol. 69. *in codicis Sorensis textu l. IV, c. 17, scholion 61. in codicis Guelferbytani textu l. III, c. 7. leguntur.*

Quamvis certissimum videatur, non omnia scholia Adamo, neque uni omnino auctori deberi, cum in nullo codicum omnia eademque reperiantur, paucissima tamen sunt, de quibus pro certo constet, ab Adamo ea scripta non esse. Haec sunt scholia 21. 22. et 33, quae a Sigeberti Gemblacensis chronico deprompta esse apparet, 124. ex Taciti Germania sumtum, nec non scholion 145. de ipsius Adami nostri dialecto¹.

* p. 275. * *Pauca dicenda sunt de divisione librorum Adami, cum nullus codicum praestantiorum cum altero hac parte plane conveniat. Codices 1, 2 et 4 in quatuor divisi reperiuntur libros, nempe Gesta archiepiscoporum Hammaburgensium tres amplectuntur libros, quibus Descriptio insularum aquilonis sub titulo libri quarti adiungitur. In omnibus his codicibus liber primus inscriptione caret; initium vero libri III. et IV. versiculo distinguitur in omnibus quos vidimus codicibus; in codice 1 libro II. aequè versiculus talis praefigitur. Qui codex hos libros singulos in singula capita dispertitur, l. I. in cap. 65, l. II. in cap. 78, l. III. in cap. 70; quae summam efficiunt 213 capitum; et librum IV. sive de Descriptione insularum in capita 42. Illorum igitur numerus est 213 capitum, omnino autem capita numerantur 255. Numerus capitis 15 in libro II. bis repetitur; l. III, cap. 6. et 9. desunt. Superflua et inepta videtur distinctio cap. 10. l. I. Desunt omnino huic codici octo capita, quae in aliis codicibus leguntur, sc. quae infra dicta sunt l. III, c. 68 sq. et l. IV, c. 40.*

In codice 2 totum opus in capita 252 numeris continuis distinctum est, quorum initium et plerumque etiam contenta in indice operi praemisso recensentur. Liber I. habet capita 49; liber II. horum numerum continuat usque ad 117, liber III. vero usque ad 207. Minime ergo partitio singulorum capitum cum codice primo convenit. Libro II. inscriptio prorsus deest, libri IV. hic ut in codice 4 inscriptio reperitur eo loco, ubi codex Adami antiquissimus libro III. finem imposuerat, inter scholia ad calcem capitis 200 (III, 70).

In codice 4 numeri capitulorum omnino desunt. Singulorum capitum ab antea dictis multo tamen diversorum initia literis rubris indicantur.

1) Fusius de his egi Archiv T. VI, p. 870—879.

At Lindenbrogius codici Ranzoviano (5) innisus, totum opus in 251 capita distinxit, ita ut libro I. capita 50, libro II. capita 67, libro III. capita 41, libro IV. vero capita 49 tribuantur, numeris tamen continuis scilicet 207 capitum, quos *Descriptio insularum* usque ad cap. 251 continuat. Quamvis capitum summa cum codice 2 ita fere conveniat, eorum initia nonnunquam differunt. Codicis *Guelferbytani* caput 43. hic in duo capita est distinctum, caput 51. vero in Lindenbrogii editione bis est adscriptum, caput 228. amplectitur codicis 2 capita 228. et 229.

Codex tertius *Gesta archiepiscoporum Hammaburgensium* omnium codicum solus in quatuor distribuit libros. Librorum I. et II. partitio cum codicibus 1, 2 et 4 convenit; ea vero capita, quibus in his liber tertius continetur, in illo in libros III. et IV. sunt dispertita. De distinctione autem capitulorum tantopere inter se differunt codices, ut ea quae codex 1 habet distincta in 213 capitibus, praeter octo quae huic omnino desunt, et quae in codicibus 2 et 5 in 207 capitibus continentur, apud Velleum in capitula 205, scil. l. I, c. 52, l. II, c. 63, l. III, c. 44 et l. IV, c. 46, distributa reperiantur, multo maiore etiam discrepantia in singulorum capitum initiis.

Constat, opinor, ex iis quae diximus, distinctionem utriusque operis in libros quatuor ipsi Adamo Bremensi deberi, quamquam dubium est, quaenam capitum distinctio ab eo profecta sit. Eam igitur, quam exhibet codex Vindobonensis, cum ipsius textu in editione nostra recepimus.

* Primam operis maioris Adami nostri editionem¹ paravit M. Andreas Severinus Velleus (*Vedel*), *Friderici II*, Danorum regis historicus atque sacerdos *Ripensis*. Titulus, quem libro e codice *Sorensi* transcripto dedit, hic est: '*Historia ecclesiastica, continens religionis propagatae gesta, quae a temporibus Caroli Magni usque ad imp. Henricum IIII. acciderunt in ecclesia, non tam Bremensi, quam vicina septentrionali ferme universa! scripta ante annos quingentos, a M. Adamo quodam, loci istius canonico. Nunc recens mendis vindicata, et e tenebris in lucem vocata, studio et opera Andreae Severini Vellei. Hafniae. MDLXXIX*'. Et in fine: '*Imprimebat Andreas Gutteruitz, . . . impensis Balthazari Kavs, bibliopolae Hafniensis*'. Sunt schedae sine paginarum numero Rr et d in 4^{to}. *Descriptio* aquilonis huic editioni deest, quam Velleus ob praematuram uxoris mortem dolore, ut ferunt, correptus omisit. Codex

1) De editionibus et versionibus vide plura in Archiv I. I, p. 855 sq.

quem secutus est, ille fuit quem supra tertio loco enumeravimus.

Paucissima huius editionis exempla in Germaniam pervenire, quare iam anno 1595. Erpoldus Lindenbruch, canonicus Hamburgensis, novam historiae Adami Bremensis editionem paravit, in qua codicem Henrici Ranzovii, producis Cimbrici, secutus est, collato altero Ottonis a During, decani Bremensis, exemplari. Codex ille non solum lectionum varietate et diversa capitum distinctione ab exemplari Velleano discrepabat, sed et libellum de insulis aquilonis praebebat, quem Lindenbruch tunc primum edidit. Prodiit hic liber Lugduni Batavorum ex officina Plantiniana apud Franciscum Raphelengium in 4^{to}.

Hanc editionem repetivit ipse E. Lindenbruch in libro, quem anno 1609. edidit sub titulo: Scriptores rerum Germanicarum septentrionalium, forma maxima. Miror eum hic scholia antiqua omisisse. Et alia insunt huic libro vitia, ex editoris negligentia orta. — Quartam Adami editionem curavit Ioachim Iohannes Maderus, rector scholae Schoeningensis, Helmestadii 1670. 4^{to}. Editionem Lindembrogianam anni 1609. secutus est, additis tamen scholiis editionis prioris. Plurimae vero sententiae et versus in libro suo desunt, qui praeterea plurimis aliis scatet vitiis typographicis.

Cl. I. A. Fabricius repetiit editionem Scriptorum rerum Germanicarum septentrionalium ab E. Lindenbruch collectorum, Hamburgi 1706. fol. Sed in textu Adami Bremensis non ipsam editionem Lindembrogianam, sed pessimam Maderi est secutus.

Libellum de insulis aquilonis separatim edidit Iohan. Messenius Holmiae 1615. 4^{to}, qui iterum prelo est subditus in Stephani Iohannis Stephanii Sylloge scriptorum de regno Daniae. Lugduni Batav. Elzevir. 1629. 12^{mo}.

Adami historiam ecclesiasticam in linguam Germanicam transferre conabatur Erpoldus Lindenbruch. Quae tamen versio typis excusa non est, sicut Gallica versio, quam ante hos quadraginta seu quinquaginta annos quidam de Chastelus, ex urbe Salmurio oriundus, perfecit. Maiorem partem librorum III. et IV. Gestorum, quae pontificis Adalberti historiam respicit, in sermonem Germanicum vertit F. B. de Buchholz ad calcem versionis Historiae Lamberti Hersfeldensis. Versionem utriusque operis Adami, quam melius omisisset, suscepit quidam C. Misegaes et vel ipse Bremae anno 1825. typis dedit. [Novam versionem I. C. M. Laurent in Geshichtschreiber der Deutschen Vorzeit, Berol. 1870, cum praefatione Lappenbergii dedit.] Libellum de

*Descriptione insularum aquilonis in linguam Suecicam versum edidit *Ioc. Erid. Peringskiold, Stockholm 1718; eundemque in linguam Danicam vertit notisque instruxit P. F. Suhm in opere suo: Historie af Danmark T. IV, p. 490 sq.* p. 277.

Plurima ad interpretationem Adami Bremensis praesertim saeculo antecedente, saepissime quoque in eius vituperationem, scripta leguntur, quae scriptorum ipsorum tantum ignorantiam circa fontes Adami Bremensis et historiam sui temporis probant¹. Optime vero de Adamo nostro meriti sunt: v. Seelen in *Diatribæ de Adamo Bremensi*; I. Ph. Murray in *dissertationibus duabus de Descriptione terrarum septentrionalium*, impressis in *Novis Commentariis societatis reg. scientiar. Gottingen. T. I*; A. Ch. Wedekind in libro: *Noten zu einigen Geschichtsschreibern des Mittelalters*; Iac. Asmussen in *dissertatione de fontibus Adami Bremensis Kiliae 1834*; Lud. Giesebrecht tum in *dissertationibus suis: 'Ueber die Nordlandskunde Adams von Bremen' (in 'Histor. u. literar. Abhandlungen der K. Deutschen Gesellschaft zu Königsberg', 1834. T. III.) et 'Zur Beurtheilung Adams von Bremen' (in 'Baltische Studien' T. VI, p. 183 seq.), tum in opere suo: 'Wendische Geschichten aus den Jahren 780—1182'; Geijer in *historia Sueciae*, et Dahlmannus noster in *historia Daniae*, quae Norvegiam et Islandiam simul amplectitur.*

Nova operum Adami editio vel maximis propter hoc obstructa est difficultatibus, quod plures eorum recensione exstant, quarum quamlibet quantumvis a ceteris discrepantem ab ipso Adamo profectam esse vix est quod negemus, quamquam codicum, quos possidemus, nullum ab eo conscriptum esse apparet. Codicem Vindobonensem, qui saeculo XIII. exaratus est, Adamo ipsi non deberi patet. Codicem Lugdunensem Adami ipsius fuisse haud verisimile est, cum, si res, quae in illis quae vulgo dicuntur scholiis, quibus hic codex prae omnibus aliis codicibus abundasse videtur, traduntur, ei cognitae fuissent, plurima eorum textui ipsi inserere auctor ipse haud omisisset. Minime tamen marginalia codicis Lugdunensis ab Adamo profecta esse, pro certo denegari potest. Neque quicquam in omnibus ceteris scholiis reperitur, quod senioris aevi auctorem indiget².

1) De erroribus chronologicis Adamo imputandis confer quae passim adnotavimus, veluti ad l. I, c. 12, 20 sq. 26. 34. 40. 42; l. II, c. 8. 9. 21. 33; l. III, c. 33. 43. Errores geographicos strinximus ad l. I, c. 3. 31. et alibi. Quorum plurimi deprehenduntur in libro IV. Plerumque orti sunt ex fide nimia tributa geographis aliisque auctoribus Romanis, quos vel ipse nonnunquam male interpretatus est. 2) [Cf. quae Hirsch et Usinger hac de re disputaverunt, *Jahrb. Heinrich II. Vol. II, p. 473 et 480*. Equidem scholia quaedam ex Helmoldo sumta esse putarim. G. W.]

In omnibus omnino apparet auctor, qui in capitulo Bremensi vixit, optime cognita habuit legationis evangelicae in septentrionali Europa fata, haud dubie per Adalbertum iuniorem episcopum, et qui eadem fere litterarum suppellectili, praesertim linguae Latinae et auctorum Romanorum notitia gaudebat, qua Adamus noster. Sunt nonnulla scholia in codice Lugdunensi, veluti Nr. 16, 19, 20, quae in ceteris codicibus frustra quaeruntur. Quae codex Guelferbytanus exhibet scholia, ea omnia in codice 4 iisdem fere verbis aut aequae ac scholia margini adscripta aut textui inserta sunt. Codex Sorensis autem nonnulla eorum brevius contraxit, et pauca habet, videlicet Nr. 24. et 34, quae codex 4 tantum repetit. Causa vero nulla est, cur omnia scholia, annotatis illis quibus deprompta sunt codicibus, textui codicis Vindobonensis non subiungamus.

Hoc vero fundamento editionem nostram quasi superstruere minime dubitavimus. Cum illo codex Lugdunensis, quantum ex fragmentis eius conicere licet, accuratissime convenit. Hic vel ipsos locos, qui in codice Vindobonensi in ipso textu, apud ceteros vero inter scholia leguntur, et
 *p. 278. *ipse in textu *habet. Omnium vero codicum Lugdunensem optime descriptum esse, vel probat ipsa lectio l. II, c. 14. Evraccus pro Curacco. Plura scriptoris vitia tamen ex codicibus 2 et 3, inter se plurimum consentientibus, necnon ex Annalista Saxone emendanda sunt. Quantum hic cum codice Vindobonensi convenit, liquet apud illum ad a. 983. ex verbis: 'Heueldi' et 'Wilini'. Eadem verba: 'vel Heruli' et 'vel Walani' manu secunda superaddita sunt, ut similiter manu secunda in codicibus Vindobonensi et Lugdunensi Adami l. II, c. 18. At codex 4 similiter saepissime attendendus nobis erat, cum, nisi ubi textum pro arbitrio suo scriptor immutavit, ille cum codicibus Vindobonensi et Lugdunensi haud raro magis convenit, quam cum Guelferbytano et Sorensi.*

Cavendum tamen est, ne nimium pretium codicibus his (2 et 3) attribuat, cum iis plurima vitia scripturae et parvae omissiones cum codice 4 communia sint; v. c. l. I, c. 6. 37. 55. 62; l. II, c. 5. 9. 40. 46. 48. 67; l. III, c. 9. 32. l. IV, c. 3. Vel ipsi errores graviores notandi sunt, veluti l. II, 5. de archiepiscopo Brunone, c. 9, ubi Leo promptus dicitur, c. 40, ubi Mystiwoi appellatur Mistrowoi.

Similiter mutationes quaedam parvae textus, tum grammaticae tum styli, codicibus 2, 3 et 4 communes sunt, v. c. l. II, c. 78. 'si fata concessissent' pro 'si fata concesserint'. L. III, c. 64. 'cognovit' pro 'cognoscens'; c. 68. 'sustentari' pro 'sustineri'; c. 70. 'esset' pro 'est'. Lectiones

codicum 2, 3, 4 quamvis consonantium in textum nostrum recipere, si a cod. 1 differant, non placuit, cum in hoc casu lectiones pessimae quoque, veluti l. III, c. 36. 'et regionem' et c. 38. 'otium impendebat' in textum recipiendae fuissent.

Si has tum emendationes, tum omissiones erroneas et errores codicibus 2, 3 et 4 communes respicimus, dubitare non licet, illos ab uno codice derivandos esse, qui codicis autographi copiam a scriptore, qui eius vitia leviora tamen correxit, parum accurate literis exaratam continebat.

Codex 2 vero additiones plurimas maiores in textu habet, quas supra in eius descriptione enumeravimus. Notandum videtur, eas nihil fere de archiepiscopis antiquioribus tradere, sed plurima de Adalberto, in quibus auctorem fere coevum facile cognoscas, nonnulla quoque de rebus septentrionalibus, veluti l. II, c. 22. 34. 38; l. IV, c. 28, quae ab illis qui hic laudantur Adalwardi stipatoribus fortasse communicata erant. Idem quoque his in locis, praesertim l. IV, c. 38. et 40, auctores citantur, quos Adamo cognitos fuisse iam vidimus. Attendendum quoque, Adamum l. III, c. 24. ea polliceri quae tradit in fine capitis 70, quamvis in codice Vindobonensi desunt. Omnes hae additiones etiam in codicibus 3 et 4 reperiuntur. Nonnullae inter eas in ipsius auctoris exemplari iam suo loco comparuisse constat, ut supra de l. III, c. 36. adnotavi. Pleraque vero prius margini adscriptae fuerant et ab alio scriptore textui insertae sunt, veluti in cod. 2 cum scholio 2 factum est, quod in aliorum codicum semper margine apparet.

Inserendis his marginalibus textus ipse numquam immutatus est, ideoque lector diligens facile, quam violenter et incongrue hoc factum sit, animadvertet, veluti l. II, c. 74; l. III, c. 33. Ita etiam videbit l. III, c. 68, codicis 3 l. IV, c. 39. statim finem capitis 37. secutum esse, a quo per caput 38. hic intrusum separatum est. Sunt vel harum notarum marginalium nonnullae, quae in diversis codicibus diversis locis textus insertae sunt, velut ea quae de Ascomannis proferuntur l. II, c. 74.

Omnium additamentorum nulla fere sunt, quae tam evidenter Adami ipsius *manum prodant, quam ea quae in * p. 279. fine libri III (in cod. 3 l. IV, c. 38. 41—46) reperiuntur. Adamus in prima librorum de gestis archiepiscoporum Hammenburgensium recensione hos scriptoris excusatione et lectoris admonitione, quae in codice 3 l. IV, c. 40. reperiuntur, finierat.

Capita l. IV. 41—46. solummodo agunt de legatione ecclesiae Hammenburgensis sive de ecclesiis praeter Saxo-

nicas ei subiectis in terris, quarum situm et incolas libellus de descriptione insularum aquilonis illustrat. Quare haec capita, ut nobis videtur, rectius huic libello praeposuisset, quae libro antecedenti addidit et vel per ipsam particulam 'autem' cum capite 40. coniunxit. Hoc ita per Adamum institutum esse, vix credimus. Ab alio quam ab ipso auctore tum haec, tum repetitio magnae partis l. IV, c. 23. in capite 70 (cod. 3 l. IV, c. 42) facilius fieri potuerunt. Si vero ad dicendi genus et Sallustii imitationem attenderis, capita ultima libri tertii vix alii quam ipsi Adamo adscribere poteris.

Recte igitur egisse nobis videmur, ea, quae desunt codici Vindobonensi, sed quae ceteri codices textui omnes intercalaverunt, et ipsi eidem iungentes, uncis tamen additis, ut facilius ista a textu antiquissimo distinguantur, et quam inepte nonnunquam facta sit insertio facile animadvertatur. Ubi intercalationes in codicibus diversis diversis locis factae sunt, codicem Guelferbytanum secuti sumus.

Pluribus vero hic agendum videtur de codice Havniensi (4), tum quia in illo reperimus textum, qui ex Lindenbrogii editione fere solus notus est, tum quia quaestio est proposita, utrum textus codicis 4 Adami ipsius secundis curis debeat et ipse iuxta textum codicis 1 prelo subiiciendus sit.

Nemini dubium est, textum codicis 2 et 3, qui cum codicibus 1 et 6 magis convenit, antiquiorem esse textu codicis 4. Illi codices omnia iam habent, quae in codice 4 lectori traduntur, si excipias l. III, c. 41. diem emortualem Oddari praepositi, l. III, c. 42. foundationem monasterii Rosanveld, l. III, c. 76. de Gisla regina Bremam accedente, et scholia 58. 59. et 66, quae accuratorem monasterii Bremensis cognitionem certe probant. Coniicio, haec ex codice Adami praestantissimo, qualis fuit Lugdunensis, desumpta, a ceteris, utpote scitu parum digna, esse omissa, qualiter alia scholia in codice Lugdunensi tantum recepta sunt.

In codice 4 vero non tantum desunt, quae desiderantur codicibus 2 et 3, sed totae etiam sententiae, veluti l. II, c. 51; l. III, c. 11; l. IIII, c. 21. 45 et 63. Praesertim vero haec recensio a ceteris discrepat eo, quod narrationem abbreviat, et pro certo affirmat, ubi in codicibus antiquioribus ad traditionem se referebat, veluti l. III, c. 1. 5. 11. 34 (bis), vel ipsos fontes ab Adamo citatos tacet, veluti l. II, c. 51. acta concilii, l. III, c. 21. nobilem hominem de Nordalbingia, l. III, c. 36. Adamum ipsum.

Nonnulla in codice 4 ita abbreviata sunt, ut omittantur quae auctor disertis verbis exprimere voluit, veluti l. II,

c. 26, ubi mortem regis Herici diu optatam fuisse dixerat, codex 4 autem solummodo refert: 'Mortuo post haec Herico'. Adde, quod sententiae et locutiones auctoribus classicis desumptae in codice 4 a scriptore ut videtur ignaro immutatae sunt. Ita l. III, c. 5. et 38, ubi auctor Sallustium imitatus erat. Quid, quod vel ipsa verba, quae ex fontibus suis Adamus depromserat, in isto codice non amplius vel aliter legantur; v. c. l. I, c. 41. verba Bovonis, c. 46. verbum, quod ipse praedicat, nobile Rimberti. L. I, c. 41. quae laudantur ex Gestis S. Rimberti ita immutata sunt et adulterata, ut non ipsi auctori nostro, sed scriptoris cuiusdam ineptissimo corrigendi pruritui tribuere tantum possis.

Si quid deesset ad probandum, quod codex 4 ab Adamo ipso profectus non * sit, facillime intelligi id potest, si attendatur, quam inepte scholia marginalia textui sint inserta. Veluti l. I, c. 51, ubi reperiuntur quae de Arnulfi regis morte in scholio 10. itidem dicta sunt. Schol. 44. textui l. II, c. 60. male insertum, et schol. 52, quod ad temporis rationem multum servit, omissum est. Scholion 54. in l. II, c. 67. non post 'comprehensa' addendum, sed paulo post inter verba: 'diceretur verbum' et 'Nam et claustrum' inserendum erat. Scholion 82. de destructione civitatis Sleswic in l. III, c. 50. minime ante ea, quae de destructione urbis Hammenburg ibidem dicta sunt, interponendum erat. Insignis quoque videtur ineptia, qua l. II, c. 42. codici 4 inserta sunt, quae codices meliores margini annotaverunt, ubi de oppressione Sclavorum per Bernhardum ducem fit sermo. Res gestae annorum 976—982. hic ad annum 1000. vel ad ipsum annum 1010. referuntur, et maxima inde apud historicos recentiores confusio orta est.

Error alius, Adamo minime imputandus, reperitur in codice 4 in scholio 61, quod ex ipsius narrationis textu depromsit. Craccaben, quod constat esse cognomen regis Nordmannorum Olavi, Thruconis filii, pro nomine adversarii eius habetur et confunditur cum Danorum rege Suend Tveskiaeg, qui illum in pugna vicerat. Si et ipse codicis Guelferbytani textus similem errorem habet, hoc eo fit, quod haec quoque recensio Adamo adscribenda non est.

Notandum etiam est, nullum afferri posse argumentum, quo probetur textum illum codicis 4 curis secundis politum vel saeculo duodecimo cognitum fuisse. Neque Annalista Saxo, neque Helmoldus eo usi sunt.

*In nova hac editione paranda hoc praesertim egimus,
ut in annotationibus ea corrigerentur quae rectius in libris
post Lappenbergii curas evulgatis proposita viderentur;
quod maxime L. Weilandii opera factum est.*

Berolini, d. 15. Martii 1876.

G. Waitz.

M. ADAMI GESTA HAMMABURGENSIS ECCLESIAE PONTIFICUM.^a

Beatissimo patri et electo celitus archiepiscopo Hammaburgensi^b Liemaro A., minimus^c sanctae Bremensis ecclesiae canonicus, integrae devotionis parvum munus.

SS. VII,
p. 283.

Cum in numerum gregis vestri^d, pastor euangelice, nuper^e a decessore^f vestro colligerer¹, sedulo operam dedi, ne proselitus et advena tanti muneris beneficio ingratus existerem. Mox igitur^g ut oculis atque auribus accepi², ecclesiam vestram^h antiqui honoris privilegio nimis extenuatamⁱ, multis egere constructorum manibus, cogitabam diu, quo laboris nostri^k monumento exhaustam viribus matrem potuerim iuvare. Et ecce occurrunt^l michi plurima, interdum legenti vel audienti facta ab antecessoribus vestris^m, quae tum sui magnitudine, tum ecclesiae huius necessitate videantur digna relatu. Sed quoniam rerum memoria latet, et pontificum loci hystoria non est tradita litteris, fortasse dixerit aliquis, autⁿ nichil eos dignum memoria fecisse in diebus suis, aut si fecerant^o quippiam, scriptorum qui hoc posteris traderent diligentia caruisse. Hac ego necessitate persuasus, appuli me ad scribendum de Bremensium sive Hammaburgensium serie praesulum, non alienum credens meae devotionis officio seu negotio vestrae^p legationis, si, cum sim filius ecclesiae, sanctissimorum patrum, per quos ecclesia exaltata et christianitas in gentibus dilatata est, gesta revolve^q. Ad quod nimirum valde arduum et viribus meis^r impar onus^s, eo maiorem flagito veniam, quoniam^t fere nullius^u qui me praecesserit^v vestigia sequens, ignotum iter, quasi palpans^w in tenebris, carpere³ non timui, eligens in vinea Domini pondus diei ferre^x et aestus, quam extra vineam ociosus stare. Tuo igitur, sanctissime praesul, examini audacter incepta committo: te^y iudicem simulque

Ev. Matth.
c. 20, 3. 12.

a) Inscriptio deest in 1. Incipit prologus (prologumen 2a.) canonici cuiusdam Bremensis in gesta pontificum Bremensium 2. 2a. Incipit Hammaburgensis hystoria 4.
b) Hamburgensi 2. 2a. 3. *semper*. c) Ai mimus *corr.* Aimundus 2a. d) nostri 1.
e) nuper *deest* 1. nunc 2a. f) predecessore 4. g) ergo 2a. *saepius*. h) nostram 3.
i) attenuatam M. k) vestri 5. l) occurrit 1. 2. 4. occurrit *corr.* occurrit 2a.
m) nostris 2a. 3. n) ut 1. o) fecerint 2a. 3. p) nostrae 3. date 2a. *e corr.*
q) revolvero *Lind. 2da edit.* r) meis *deest* 1. s) opus 2a. t) quo 2. 3. 4. u) nullus 1. v) praecessit 4. w) palpans *deest* 1. x) d. pondus aliquod ferre d. 2a. potius aliquod p. d. ferre 3. y) ut 1.

1) sc. anno 1068.

2) Oculis accipere Virg. Aen. l. IV, v. 531.

3) Iter carpere Horat. Serm. l. I, 5, v. 95.

defensorem imploro, sciens tibi pro sapientia tua nichil dignum posse deferri: qui decurso mundanae prudentiae stadio^a, ad *studium divinae philosophiae maiore gloria nunc ascendisti^b, terrena despiciens et sola meditans celestia^c. Cumque doctrina et veritate, hoc est verbo et exemplo pastoralis, facile^d multos excellas, praecipua est in virtutibus tuis humilitas, quae omnibus te communem faciens, michi quoque fiduciam dedit, qua balbuciens audeam cum philosopho loqui, et Saul inter prophetas videri. Scio tamen aliquos, ut in novissimis^e rebus fieri consuetum est, adversarios michi non defuturos, qui dicant haec ficta et falsa veluti somnia Scipionis a Tullio meditata; dicant etiam si volunt per eburneam portam Maronis egressa. Nobis propositum est non omnibus placere, sed tibi, pater, et ecclesiae tuae; difficillimum est enim invidis placere. Et quoniam^f sic emulorum cogit improbitas, fateor tibi^g, quibus ex pratis defloravi hoc sertum, ne dicar^h specie veri captasse mendacium: itaque de hiis quae scribo, aliqua per scedulasⁱ dispersa collegi, multa vero mutuavi de hystoriis^k et privilegiis Romanorum, pleraque omnia^l seniorum, quibus res nota est, traditione didici, testem habens veritatem, nichil de meo corde prophetari^m, nichil temere definiri; sed omnia quae positurus sum certis roboraboⁿ testimoniis, ut si michi non creditur, saltem auctoritati fides^o tribuatur. In quo opere talibusque ausis sciant omnes, quod nec laudari cupio ut historicus, nec improbari metuo ut falsidicus^p; sed quod bene ego non potui, melius scribendi ceteris materiam reliqui. Ab introitu igitur^q sancti Willehadi^r, cum Saxonia tota et armis subacta Francorum et divino cultui mancipata est, ordiens, in tuo salutari ingressu pono metam libelluli, simul omnipotentis Dei misericordiae supplicans, ut, qui te populo suo diu erranti et afflicto pastorem constituit, annuat etiam tua opera tuisque diebus ea quae inter nos prava sunt^s corrigi et correcta perpetuo conservari. Ad hec^t quae in gentium conversione a decessoribus^u tuis strennue dudum incepta sunt, a te, qui hereditariam predicandi legationem possides in totam septentrionis latitudinem¹, mature perfici concedat Iesus Christus dominus noster, cuius regni non est finis per omnia secula seculorum. Amen^v.

1. Reg. 10,
12. 19, 24.

Aen. VI,
894 sq.

Aen. II, 535.

a) studio 3. b) nunc, asc. gloria 4. c) celestia meditans 4. d) facere 2.
e) ita 1. novis reliqui. f) qui 2a. g) etiam corr. tamen 2a. h) dicat 1.
i) cedulas 2a. k) de h. mutuavi 4. mutuatus 3. l) pleraque quasi omnia 2a.
m) propalari 5. n) roborata 3. narrabo 1. o) fides deest 5. p) falsiloquus 3.
q) igitur deest 4. r) Willehadi 3. s) sunt prava 4. t) haec 3. u) prae-
decessoribus 4. v) Amen deest 1. 2. Explicit prologus add. 2.

1) Hanc legationem cum pallio Liemaro concesserat papa Alexander II. 1073. Febr. 2; v. Hamburg U. B. I, Nr. 103.

1. Historiam Hammaburgensis ecclesiae scriptur^a, quoniam Hammaburg^b nobilissima quondam^c Saxonum civitas erat, non^d indecens aut vacuum fore^e putamus, si prius de gente Saxonum et natura eiusdem provinciae ponemus ea, quae doctissimus vir Einhardus^f aliique non obscuri auctores^g reliquerunt in scriptis suis^h. 'Saxonia', inquiunt, 'pars non modica est Germaniae, et eius quae a Francis incolitur duplum in lato putatur habere, cum ei longitudine possit esse consimilis'ⁱ. Positio eius recte metientibus trigona videtur; ita ut primus angulus in austrum porrigatur usque ad Renumⁱ flumen, secundus vero inchoans^k a maritimis Hadelohe^l regionis, longo secus Albiam limite protenditur in orientem usque ad Salam fluvium. Ibi est angulus tercius. Itaque ab angulo in^m angulum habesⁿ iter octo dierum, praeter eam partem Saxoniae, quae trans Albiam supra incolitur a Sorabis^o, infra autem a Nordalbingis. Saxonia viris, armis et frugibus inclita^o. Excepto quod raris intumescit collibus, tota fere^o declivis in planitiem consideratur^q. Sola caret vini^p dulcedine; alia omnia fert usui necessaria. Ager ubique fertilis, compascuus^q et silvestris; qua Thuringeam^q accedit aut Salam vel Renum fluvios^r, ibi prorsus opimus. Ceterum iuxta^s Fresiam^t palustris, et aridus propter^u Albiam, degenerat aliquantum^v. Iocunda^w ubique nec minus^x oportuna provinciam rigat^y amnium^z copia^a.

Schol. 1.

2. *Nobilissimi Saxoniae fluvii sunt Albis, Sala, Wi-^{p. 285.} sara⁶, qui nunc Wissula^b vel^c Wirraha^d nuncupatur. Is in Thuringiae^e saltu fontem habet, quemadmodum et Sala;

Schol. 1. Einhardus, ex capellanis Karoli imperatoris vitam eius descripsit et bella Saxonum^f. (2^a. 4).

a) scriptori 1. b) Hamburgh 2. Hamburg 3. c) quondam *deest* 3. d) añ 1. e) forte 2. f) Eginhardus 3. g) actores 2. h) in s. s. reliquerunt 4. i) Rhenum 2. 3. 4. *semper*. k) inchoans 3. l) Hadeloe 4. m) ad 3. n) habet 3. habens 5. o) vero 2. 3. 4. p) uiri (*manu sec. uini*) 1. q) Thuringiam 4. Thuringiam 3. r) fluvius 1. s) iuxta ceterum 1. t) Frisiam 3. *semper*. u) prope 5. v) aliquantulum 3. w) Iocunda 3. 5. x) mirum 2. 4. mirum quum 3. 5. y) riget 3. 5. z) animum 2. a) copiam 1. b) Wisuris 3. Wisura 4. c) qui n. Wisura vel 3. qui et 4. d) Wirraha 2. 2a. e) Turingie 4. f) In 2a hoc scholion ita legitur: Eynhardus unus ex c. Caroli magni vitam e. et bella contra Saxones d.

1) *Saxonia* — *consimilis* sunt verba Einhardi in Vita Karoli cap. 15. 2) Sorabos in Saxonia collocari, manifestus Adami error est. V. Einhardi Ann. a. 782. 3) *viris, armis* — *inclita* sapit Sallustium in bello Iugurth. c. 53: *armis virisque opulentum*. Conf. ibidem c. 58. 85. 4) i. e. adspicitur, esse videtur. 5) Respexisse videtur pascua Saxonum communia. 6) Nomen Visulae quod Einhardus in Vita Karoli c. 15. tribuit Vistulae, noster pro nomine Visurgis habuit. V. infra l. II, c. 78.

deinde mediam cursu pertransiens Saxoniam, in vicinia^a Fresonum sortitur occasum¹. Verum maximus Albis, qui nunc Albia nomen habet, etiam^b Romanorum² testimonio predicatur, cuius ortum ferunt trans Bohemiam^c, mox Sclavos^d dirimit a Saxonibus. Iuxta Magdeburg^e in se recipit Salam fluvium, nec longe ab^f Hammaburg ipse Albia mergitur^g in oceanum^h. [Quartus ex magnis Saxoniae fluminibus est Emisa, quiⁱ Westphalos^k a reliquis illius provinciae dirimit populis. Isque oritur in saltu Patherburnensi^{l,3}; currit autem per medios Fresonum terminos in oceanum Britannicum^m].

3. Quaerentibus autem qui mortales ab initio Saxoniam coluerint^{n,4}, vel a quibus haec gens primo finibus egressa sit, compertum est nobis ex multa lectione veterum, istam gentem, sicut omnes fere populos, qui in orbe sunt, occulto Dei iudicio non semel de regno ad populum alterum fuisse translatos, et ex nomine victorum provincias quoque vocabula⁵ sortitas. Quippe, si Romanis credendum est scriptoribus, primi circa Albiam et in reliqua Germania Swevi^o habitarunt^p, quorum confines^q erant illi^r, qui dicuntur Driade^s, Bardi⁶, Sicambri, Huni, Wandalī, Sarmatae, Longobardi^t, Heruli, Dacae, Marcomanni^u, Gothi^v, Nordmanni^w et Selavi. Qui propter inopiam soli natalis contentionesque domesticas, aut sicut dicitur, minuendae multitudinis causa^x a loco suo egressi, totam simul Europam inundaverunt et Affricam. De antiquitate vero Saxonum meminit Orosius et Gregorius Turonensis^y ita: 'Saxones'^z, inquit^a, 'gens ferocissima, virtute et agilitate terribilis, in oceani litore habitat, inviis inaccessa paludibus, quae periculosam tunc Romanis finibus eruptionem^b meditans, a Valentiniano imperatore oppressa est⁷. Deinde cum occuparent Gallias Saxones, a Syagrio, duce Romanorum, victi

a) vicino 2. 4. b) et 3. c) Boemiam 1. (ubi eadem manu Bohemiam) 3.
d) Scauos 1. Slavos 4. saepius. e) Magdeburgh 2. Magdaburg 4. f) ab deest 1.
g) mergit 1. h) oceanum 3. 4. semper. i) que 2. 2a. k) Vestphalos 2.
Westvalos 5. l) Padarb. 4. Pedarb. 3. m) Quartus — Britannicum desunt 1.
n) coluerunt 5. o) Suevi 2. 3. 5. p) habitauerunt 3 q) fines 1. r) illi
deest 2. 3. 4. s) Driades 3. 4. t) Langobardi 5. u) Martomarng 1. v) Goti 2.
w) Normanni 3. x) causa deest 1. y) G. Turonis et O. 1. Turonensis deest 5.
z) Saxonum 5. a) inquiunt 2. 3. 4. b) ita et Orosius; irruptionem 2. 4.

1) occasus hic noster pro ostio. 2) V. c. Lucan. Pharsal. II, 51.
3) der Teutoburger Wald. 4) Respexit noster verba Sallustii in belli Iugurth. c. 13: *Sed qui mortales initio Africam habuerint* etc. 5) vocabula i. e. nomina. 6) Druidas fortasse Adamus pro gente habuit, quos Lucanus (Phars. l. I, v. 448—450) cum Bardis nominat. Hos vero cum Bardorum populo circa Bardewik degente confundere videtur.
7) Sunt fere verba Orosii l. VII, cap. 32.

sunt^a, insulae eorum captae¹. Igitur Saxones primo circa Renum sedes habebant, [et vocati sunt Angli^b], quorum pars inde veniens in Britanniam^c, Romanos ab illa insula depulit. Altera pars Thuringiam oppugnans, tenuit illam^d regionem. Quod breviter conscribens Einhardus^e, tali modo suam ingreditur historiam²:

4. 'Saxonum gens', inquit, 'sicut tradit antiquitas, ab Anglis Britanniae^f incolis egressa, per oceanum navigans, Germaniae littoribus studio et necessitate quaerendarum sedium appulsa est in loco qui vocatur Haduloha^g, eo tempore quo Theodericus^h, rex Francorum, contra Hirminfridum, ducem Thuringorum, generum suum, dimicans, terram eorum crudeliter ferro vastavitⁱ et igne. Et cum iam^k duobus praeliis ancipiti pugna incertaque victoria miserabili^l caede suorum decertassent, Theodericus spe vincendi frustratus, misit legatos ad Saxones, quorum dux erat Hadugato^m. Utⁿ audivit causam adventus eorum, pollicitisque pro victoria cohabitandi sedibus^o, conduxit eos^p in adiutorium. Quibus secum quasi iam pro^q libertate et patria fortiter dimicantibus, superavit adversarios, vastatisque indigenis et ad internicionem pene^r deletis, terram eorum iuxta pollicitationem suam victoribus delegavit. Qui eam sorte dividentes, cum multi ex eis in bello cecidissent, et pro raritate eorum tota ab eis occupari non potuit, partem illius, eam maxime quae respicit *orientem, colonis^{* p. 286.} tradebant singulis^s, pro sua sorte sub tributo^t exercendam; caetera vero loca ipsi possederunt.'

5. 'A meridie quidem Francos habentes et partem Thuringorum, quos praecedens hostilis turbo non tetigit^u, alveoque fluminis Unstrote dirimuntur; a septentrione vero Nordmannos, gentes ferocissimas; ab ortu solis Obodritos^v; et^w ab occasu Frisos, a quibus sine intermissione vel federe vel concertacione necessaria finium suorum spacia^x tuebantur. Erant enim inquieti nimis et finitimorum sedibus infestiv^y, domi vero pacati et civium utilitatibus placida benignitate consulentes'.

a) et *add.* 2. 3. 4. b) *uncis inclusa desunt* 1. c) Britanniam 3. 4. d) eam 5.
e) Einardus 2. *saepius*. f) Brintanniae 1. g) Haduloha 2. 3. Hatheloe 4.
h) Thiedricus 3. 4. Thidericus 5. i) vastasset 2. 2a. k) iam *deest* 1. *male*.
l) mirabili 5. m) Hadugatus 4. Hadugoto *Transl.* n) ut *deest Transl.* Et ut 3.
o) promissisque p. v. habitandi *Transl.* que *deest* 3. p) eos *deest* 3. q) pro
deest 1. *male*. r) fere 1. *male*. s) singuli *Transl.* t) redactis *addit* 2. 2a.
u) detegit 2. v) Ohodittos 1. w) et *deest* 3. x) spacia *deest* 4. y) infensi 3.

1) Ex Gregorii Turon. hist. Francor. l. II, c. 19. coll. cap. 27. ista noster composuit. 2) V. Translationem S. Alexandri SS. 'T. II. p. 674—676, ex qua c. 4—8 desumpta sunt.

6. 'Generis quoque ac nobilitatis suae providissimam curam habentes, nec facile ullis aliarum gentium vel sibi inferiorum conubiis infecti, propriam et sinceram, tantumque sui^a similem gentem facere conati sunt. Unde habitus quoque ac magnitudo corporum comarumque color, sicut^b in tanto numero hominum, idem^c pene omnibus. Quatuor igitur differentiis gens illa consistit, nobilium scilicet et liberorum, libertorum^d atque servorum. Et id legibus firmatum, ut nulla^e pars in copulandis coniugiis propriae sortis terminos transferat; sed nobilis nobilem ducat uxorem et liber liberam, libertus coniungatur^f libertae et servus ancillae. Si vero quispiam horum sibi non congruentem^g et genere praestantior^h duxerit uxorem, cum vitae suae dampno componat. Legibus etiam ad vindictam malefactorum optimis abutebanturⁱ. Et multa utilia^k atque secundum legem naturae honesta, in morum probitate studuerunt habere; quae eis ad veram beatitudinem promerendam proficere^l potuissent, si ignorantiam creatoris sui non haberent et a veritate culturae illius non essent alieni.'

7. 'Coluerunt^m enim eos qui natura non erant dii, inter quos praecipue Mercurium venerabantur, cui certis diebus humanis quoque hostiis litare consueverant. Deos suos nequeⁿ templis includere, neque ulla humani oris^o specie assimilare, ex magnitudine et dignitate coelestium arbitrati sunt. Lucos ac^p nemora consecrantes, deorumque nominibus appellantes, secretum illud sola reverentia contemplabantur^q. Auspicia et sortes quam maxime observabant. Sortium consuetudo simplex erat. Virgam^r frugiferae^s arbori decisam in surculos amputabant, eosque notis quibusdam discretos super candidam vestem temere^t ac fortuito^u spargebant; mox si publica consultatio fuit, sacerdos populi, si privata, ipse pater familias precatus Deos, celumque suspiciens ter^v singulos tulit, sublato^w secundum impressam ante notam interpretatus est. Si prohibuerunt, nulla de eadem re ipsa die consultatio; si permissum est, eventuum adhuc fides exigebatur.'

8. 'Avium voces et volatus interrogare proprium erat illius gentis. Equorum quoque presagia ac motus^x experiri, hinnitusque ac fremitus observare. Nec ulli auspicio maior

a) sibi 2. 3. 4. b) tanquam *Transl.* c) est *addunt* 2. 3. d) libertinorum
1. *male*; libertorumque 3. 5. e) ne ulla 3. f) coniugatur 1. g) congruente 1.
h) horum — praestantior^{em} *desunt* 3. i) utebantur 5. *Transl.* k) alia 3.
l) sufficere 3. m) Noluerunt 1. *pictoris errore.* n) in *addit* 3. o) horis 2.
p) et 1. 5. *male.* q) contemplantur 1. *male.* r) virga 1. s) fructiferae 2. 3.
t) timere 1. u) fortuito 4. v) Idem 1. *male, ubi initium cap. 8. et male.* w) sublatisque *Transl.* x) monitus *Transl.*

fides, non solum apud plebem, sed etiam apud proceres habebatur. Erat et alia observatio auspicioꝝ, qua gravium bellorum eventus explorare solebant. Eius quippe gentis cum qua bellandum fuit, captivum quoquo modo interceptum, cum electo^a popularium suorum, patriis quemque armis committere et victoriam huius vel illius pro iudicio habere. Quomodo autem certis diebus, cum aut^b inchoatur luna aut^c impletur, agendis rebus^d auspicatissimum^e initium crediderint, aliaque innumerabilia^f vanarum supersticionum genera, quibus implicati^g sunt, observaverint, praetereo. Haec vero ideo commemoravi, quo prudens lector agnoscat, a quantis errorum tenebris per Dei gratiam et misericordiam sint liberati, quando eos ad cognitionem sui nominis lumine verae fidei perducere dignatus est. Erant enim, sicut omnes^h ferè Germaniam incolentes, et natura feroces et cultui demonum dediti, veraeque religioni contrarii, neque divina neque humana iura velⁱ polluere vel transgredi inhonestum^k arbitrabantur. Nam et frondosis arboribus fontibusque^l venerationem exhibebant. Truncum quoque ligni non parvae magnitudinis in altum erectum sub divo^m colebant, patria eum lingua Irminsulⁿ appellantes, quod Latine dicitur universalis columpna, quasi *sustinens omnia'. Haec tulimus excerpta ex scriptis Einhardi^o de adventu, moribus et superstitione Saxonum, quam adhuc Sclavi et Sueones ritu paganico servare videntur. p. 287.

9. Qualiter autem gens dura Saxonum¹ pervenerit ad cognitionem divini nominis, aut quibus praedicatoribus ad christianae religionis normam² pertigerit^p, explicare locus^q quaerit, si prius de bello Karoli, quod cum Saxonibus longo tempore profligatum est, mentionem facimus et belli causas simul connectimus. Thuringi vel Saxones, itemque caeterae quae circa^r Renum sunt nationes, ex antiquo Francis tributariae leguntur³. Quibus deinde a regno eorum deficientibus Pippinus, genitor Karoli, bellum intulit, quod tamen filius^s peregit maiore^t felicitate; de quo idem scriptor Heinhardus^u brevi epilogo meminit dicens⁴:

a) cum electo *deest* 1. *male*. b) aut *deest* 3. c) vel 3. 4. d) cum aut — rebus *desunt* 1. e) auspicatissimum 2. 4. f) innumera *Transl.* g) impliciti 4. h) qui erant sicut *Transl. quod nos mutavimus.* i) vel *deest* 5. k) honestum 2. 2a. l) que *deest* 1. m) dio 3. n) irme insul 2. Irminsul 3. o) Einhardi *deest* 3. p) pertinuerit 1. q) lucus 1. r) iuxta 3. 4. s) eius *addit* 4. t) maiori 2. 3. 4. u) Einhardus 2. 4. Eginhardus 3.

1) *Saxonum pectora dura*, Poeta Saxo a. 772. v. 14, *Duritiam propter dicti cognomine Saxi*, Alcwin. de pontific. eccles. Eborac. v. 47. 2) *religionis norma* ex Vita S. Willehadi c. 3. 3) V. Gregorium Turonens. l. 1. l. IV, c. 14. Ann. Fuld. a. 737. 4) Ex Einhardi Vita Karoli c. 7.

‘Susceptum est igitur bellum adversum Saxones, quod magna utrimque animositate, tamen maiore Saxonum quam Francorum dampno, per continuos triginta tres^a annos gerebatur; poterat siquidem citius finiri, si Saxonum hoc perfidia pateretur.’

10. ‘Omnibus igitur qui resistere solebant profligatis et in suam potestatem redactis, ea conditio a rege proposita et ab illis suscepta est, ut abiecto demonum cultu, relictisque patriis cerimoniis, christianae fidei sacramenta susciperent et Francis adunati, unus cum eis populus efficerentur’^b. Tractumque per tot annos bellum, ita constat esse finitum. Nunc autem spirituales^c animarum triumphos ad scribendum succincti, praedicatoribus, de his^d qui ferocissimos Germaniae populos ad divinam religionem perduxerint^e, tale sumamus exordium.

11. Primus omnium qui australes Germaniae partes, ydolorum cultui deditas, ad cognitionem divinae ac christianae religionis adduxit, Winifridus erat natione Anglus, verus Christi philosophus, cui postea cognomentum ex virtute erat Bonifacius^f. Et quamvis alii scriptorum vel Gallum in Alemannia^g vel Hemmerannum^h in Baioariaⁱ sive Kylianum in Francia^k seu certe Willebrordum^l in Fresia priores verbum Dei asserant praedicasse, hic tamen omnes alios, uti Paulus apostolus, studio ac praedicationis^m labore antevenit. Ipse enim, ut in Gestis suis legitur, apostolicae sedis auctoritate fultus, legationem ad gentes suscepit, Teutonumqueⁿ populos, apud quos nunc et summa imperii Romani¹ et divini cultus reverentia viget ac floret, ecclesiis^o, doctrina virtutibusque illustravit. Quorum^p etiam provincias in episcopatus distribuens, seorsum^q Francos cis^r Rhenum, Hessones^s ac Thuringos, qui Saxonum confines sunt², primitivo quodam laboris sui fructu Christo et ecclesiae copulavit. Tandemque a Fresonibus, quos iam ante ad fidem converterat, illustri martyrio coronatus est. Gesta eius plenaria³ manu a discipulis edita sunt, qui^t eum ferunt agonizasse cum aliis quinquaginta et amplius

1. Corinth.
15, 10.

a) XXX. 5. b) efficeretur 3. c) spirituales 3. d) de hiis p. 2. 3. 4. e) perduxerunt 5. f) Bonifacius 3. 4. g) Allemannia 2. h) Hemmerannum 3. Hemmerannum 2. Heimerammum seu Heimeraminum 4. i) Beguaria 2. 3. Bavaria 4. k) Franconia 3. 4. l) Willebrodum 3. saepius. m) et labore praedicationis 2. 3. 4. n) Theutonumque 2. 3. 4. o) ecclesias 3. 5. p) Quorum 3. q) seorsim 3. r) eis 1. s) Hassones 3. Saxones 1. t) quae 3.

1) Conf. Vitam S. Willehadi c. 5.
3) plenarius i. e. plenus.

2) Einhardi Annal. a. 782.

commilitonibus suis^a, anno ordinationis suae 37. Ipse est *Schol. 2.*
annus dominicae incarnationis 755, Pippini iunioris 14. 755.

12. Post passionem sancti Bonifacii Willehadus, et ipse Angligena, fervens amore martyrii, properavit in Fresiam, ubi consistens ad sepulcrum beati martyris, paganos facti penitentes suscepit et credentium multa milia baptizavit. Deinde cunctam in circuitu provinciam cum discipulis perlustrans, ydola confregisse populosque ad culturam veri Dei euangelizasse^b, tunc et gentilium zelo fustibus percussus et gladio legitur ad iugulandum proscriptus^{c. 2.} Licet gratia Dei maioribus eum predestinaret titulis, suae tamen voluntati^d et studio nichilominus^e erat ad martyrium^f. Post haec missus in Saxoniam *a Karolo rege, primus omnium * *p. 238.* doctorum maritimas et boreales Saxoniae partes ac Transalbianos populos ad christianam fidem provocavit. Septem annos³ praedicasse dicitur eandem^g regionem^h, usque ad annum rebellionis Saxonum duodecimum, cum Widichindⁱ persecutionem movens in christianos, Francorum terminos usque ad Renum vastabat^{4.} In qua persecutione discipuli sancti Willehadi quidam Bremae, multi^k per Fresiam, ceteri trans Albiam passi leguntur. Unde confessor Dei, maius adhuc lucrum expectans de conversione plurimorum, dicitur^l secundum euangelicum praeceptum de civitate in civitatem fugisse^{m. 5.}, dispersisque sociisⁿ ad praedicandum, ipse Romam venisse cum Liudgero^o. Ubi sanctissimi papae Adriani consolatione relevati, Liudgerus in Montem Cassinum recessit^p ad confessionem sancti Benedicti, Willehadus in Galliam repedavit ad sepulchrum sancti Willebrordi^{6.} Itaque biennium^q uterque reclusi, contemplativae vitae operam dabant, adprime^r orantes pro persecutoribus et gente Saxonum, ne iactum in eis semen verbi Dei inimicus homo zizaniis oppleret^s, impletumque in eis^t est quod scriptura

Schol. 2. Sedente tunc Paulo papa I. (5).

a) regnantis *add.* 2. 4. b) dicitur *add.* 2. 3. 4. c) *Auctor fortasse scribere voluit: persecutus.* d) sua voluntate 4. e) nichilominus 3. f) piger *add.* 2. 4. impiger *F.* g) eam 3. 4. in ea 2. 2a. h) regione 2. 2a. i) Widuchind 5. Widuchrad 2. 4. Viducrad 3. k) quidam 5. l) legitur 3. 4. m) confugisse 3. n) locis 1. o) Ludgero 2. Luidgero 5. p) recessit *deest* 4. q) biennio 4. r) apprime 3. 5. ad primum 1. s) impletet 1. t) in eis *deest* 5.

1) V. additamentum anonymi ad Vitam S. Bonifacii, Mon. SS. T. II, p. 353. 2) *Willehadus proscriptus.* Ex Vita Willehadi c. 1—4. 3) rectius tres annos, videl. ab a. 779 usque 782 secundum Vitam Willehadi c. 5; confer tamen ibid. c. 8, l. 17. 4) *Francorum — vastabat.* Enhardi Fuld. a. 778. 5) Ev. Matth. 10, 23. Ex Vita Willehadi c. 6. 6) De Liudgero tacet Vita S. Willehadi cap. 7. At confer Altfriidi Vitam S. Liudgeri c. 18.

Matth. 13, 25 dicit: 'Multum valet deprecatio iusti assidua'. Haec de
Iac. 5, 16. Vita eius ad sensum excerpta protulimus. Transacto igitur
785. biennio, quod est anno Karoli octavodecimo, Widichind^a,
incentor rebellionis¹, ad fidem Karoli venit, baptizatusque^b
est ipse cum aliis Saxonum magnatibus, et tunc demum
Saxonia subacta² in provinciam redacta est. Quae simul
in octo episcopatus divisa, Mogontino^c et Coloniensi archie-
piscopis est subiecta. Cuius exemplar divisionis, quod ex
praecepto regis in Bremensi ecclesia servatur, cognosci
potest his^d verbis³:

788. 13. 'In nomine domini Dei^e et salvatoris nostri Iesu
Jul. 14. Christi, Karolus, divina ordinante providentia rex. Si
domino Deo exercituum succurrente in bellis victoria potit^f,
in illo et non in nobis gloriamur, et in hoc seculo pacem
et prosperitatem, et in futuro perpetuae mercedis retri-
butionem nos promereri confidimus. Quapropter noverint
omnes Christi fideles, quod^g Saxones, quos^h progenitoribus
nostris ob suae pertinaciam perfidiae semper indomabilesⁱ,
ipsique Deo et nobis tamdiu rebelles, quousque illius, non^k
nostra, virtute ipsos et bellis vicimus^l et ad baptismi gratiam
Deo annuente^m perduximus, pristinae libertati donatos et
omni nobis debito censu solutos, pro amore illius, qui nobis
victoriam contulit, ipsi tributarios et sublegalesⁿ devote
addiximus^o; videlicet, ut qui nostrae potestatis iugum hac-
tenus ferre detrectaverunt, victi iam, Deo gratias, et armis
et fide, domino ac^p salvatori nostro Iesu Christo et sacer-
dotibus eius omnium suorum iumentorum et fructuum tocius-
que culturae decimas ac nutriturae, divites ac pauperes
legaliter constricti persolvant. Proinde omnem terram
eorum antiquo Romanorum more in provinciam^q redigentes,
et inter episcopos certo limite disterrimantes, septentriona-
lem illius partem, quae et^r piscium ubertate ditissima et
pecoribus alendis habetur aptissima, pio Christo et aposto-
lorum suorum principi Petro pro gratiarum actione devote
optulimus, sibique in^s Wigmodia in loco Bremon vocato,
super flumen^t Wirraam^u ecclesiam et episcopalem statuimus

a) Widechindus 2. Vitechind 3. Wituchind 4. Widekind 5. b) que deest 4.
c) Moguntino 5. d) hiis 2. hiis c. p. 4. e) Dei deest 5. f) sumus add. 2. 3. 4.
g) que F. h) quos a 3. 4. i) domabiles 1. k) in. In cod. 1. paulo recentior
manus mutavit: quousque in illius et non in. l) vincimus 1. m) annuante 4.
n) subiugabo 2. 4. o) adduximus Cod. Udalrici Babenberg. p) et 5. q) pro-
vincias Ud. r) est 5. s) ut 1. t) fluvium Ud. u) Wirraam 2. Virraam 3.
saepeius.

1) *perfidiae incentor* (ex Chron. Moissiac. a. 785). Vita S. Willehadi
c. 8. 2) *ad fidem Saxonia subacta*. Enhard Fuld. a. 785. 3) De
diplomate sequente spurio conf. omnino Hamburg. Urkundenbuch Nr. 2;
Sickel, Acta Karol. II, 393. 394; Koppmann, Die ältesten Urk. des Erzb.
Hamburg-Bremen 53 sq.

cathedram. Huic^a parrochia^e decem pagos subiecimus, quos etiam^b abiectis eorum antiquis vocabulis et divisionibus, in duas redegimus provincias, his nominibus appellantes^c, Wigmodiam et Lorgoe. Insuper ad praefatae constructionem ecclesiae in supradictis pagis septuaginta mansos cum suis colonis offerentes, totius huius parrochia^e incolas decimas suas ecclesiae^d suoque provisorio fideliter persolvere hoc nostrae maiestatis praecepto iubemus, donamus et confirmamus. Adhuc etiam^e summi pontificis^f et universalis papae Adriani praecepto, necnon et *Mogoncia^g *p. 289. episcopi Lullonis, omniumque qui affuere pontificum consilio^h, eandem Bremensem ecclesiam cum omnibus suis appendiciis Willehado, probabilis vitae viro, coram Deo et sanctis eius commisimus. Quem etiamⁱ primum eiusdem ecclesiae tertio Idus Iulii^k consecrari fecimus episcopum, ut populis divini^l semina verbi secundum datam sibi sapientiam fideliter dispensando, et novellam hanc ecclesiam canonico ordine et monasteriali competentia utiliter instruendo^m, interim plantet et riget, quousque precibus sanctorum suorum exoratus, incrementum det omnipotensⁿ Deus. Innotuit etiam isdem^o venerabilis vir serenitati nostrae, eam quam diximus parrochiam propter barbarorum instantium pericula seu varios eventus, qui in ea solent contingere, ad sustentacula sive stipendia Dei servorum inibi Deo militantium minime sufficere posse. Quamobrem quia Deus^p omnipotens in gente Fresonum, sicut et Saxonum, ostium fidei aperuerat^q, partem praenominatae regionis, videlicet Fresiae, quae huic contigua parrochia^e esse dino-

Schol. 3.

Schol. 3. Fresia regio est maritima, inviis inaccessar^r paludibus, habetque pagos 17, quorum tertia pars respicit Bremensem episcopatum^s, hiis distincti^t vocabulis: Ostraga, Rustri^u, Wanga^v, Triesmeri^w, Herloga, Nordi^x atque Morseti¹. Et hii 7 pagi tenent ecclesias circiter 50.

a) huiusque *Ud.* b) et *Ud.* c) nuncupatas *Ud.* d) suas sibi *Ud.* e) Ad hoc in *Ud.* f) pontificis *deest* 3. g) Maguntiacensis 3. Mogunciensis 2. h) consultu *Ud.* i) et *Ud.* k) Wormatiae consistentes *add. Ud.* l) divina *Ud.* m) instituendo *Ud.* utiliter *deest Ud.* n) indet omnipotens incrementum 1. o) idem 5. *Ud. deest* 3. p) Dominus 5. q) aperuit 2. 3. 4. r) inacc. inv. 4. innumeris inacc. 9. s) Brem. r. ep. 4. t) his distincta 5. 9. u) Rustrii 3. Rustrii 10. Rustivi 9. Riustringe 4. Rustringe 5. v) Manga 3. Vanga 10. Vonga 9. w) *In cod. 6. haec ita leguntur: (Ru)stri. Triesme . . . Wanga. Dresmeri 8b. Diesmeri 3. 4. corr. Diermeri 9. Dietmeri 9a.* x) Norde 6.

1) Provinciae Ostringien, Rustringien, Wanga, cuius nomen superest in eius parte, insula Wangeroe, in ducatu Oldenburg sitae sunt; Harlingerland, Norden in Ostfrisia. Morseti ibidem quaerendi, qui cum eorum vicinis Sturis iam innotuerunt Plinio Histor. Natural. l. IV, c. 29. Conf. de iisdem Annal. Corbeien. a. 1092, it. Hildesheim. eod. a., Miracula S. Liudgeri SS. T. II, p. 425. Vide quoque sis mappam archiepiscopatus Hammaburgensis in Hamburger Urkundenbuch T. I.

scitur, eidem Bremensi ecclesiae suoque provisorio Willehado
 Schol. 4. episcopo eiusque successoribus perpetualiter delegavimus
 retinendam. Et quia casus praeteritorum cautos nos faciunt
 in futurum, ne quis, quod non optamus^a, aliquam sibi in
 eadem diocesi usurpet potestatem, certo eam limite fecimus
 terminari¹, eique hos terminos, mare oceanum, Albiam
 fluvium, Liam², Steinbach, Hasalam, Wimarcham^b, Sneid-
 bach, Ostam³, Mulimbach^c, Motam⁴, paludem quae dicitur
 Sigefridismor^d, Quistinam⁵, Chissenmor^e, Ascbroch^f, Wisse-
 broch^g, Bivernam^{h. 6}, Uternam⁷, iterumque Ostam, ab Ostaⁱ
 vero usque quo perveniatur ad paludem quae dicitur Chalten-
 bach^{k. 8}, deinde paludem ipsam usque in Wemmam^l fluvium⁹,
 a Wemma vero Bicinam^{m. 10}, Faristinam^{n. 11} usque in Wir-
 raham fluvium, de hinc ab orientali parte eiusdem fluminis
 viam publicam, quae dicitur Hessewech^{o. 12}, Sturmegoe et

Hanc Fresiae partem a Saxonia dirimit palus, quae Waplinga^{p. 13} dicitur,
 et Wirrahae^q fluvii ostia. A reliqua Fresia palus Emisgoe^r terminat,
 et mare oceanum^s. (3. 4. 6. 8^b. 9. 10)^t.

Schol. 4. De illis 17 pagis quinque pertinent ad Monasteriensem
 episcopatum, quos sanctus *Lutgerus*, illius loci primus episcopus, a
Karolo imperatore in donatione percepit. Sunt his distincti voca-
 bulis: *Hugmerchi*, *Hunusga*, *Fivilga*, *Emisga*, *Federitga* et *insula*
*Bant*¹⁴ (6^u).

a) optam 3. b) Vimarcham 3. c) Mulinbach 2. 3. Mulnibach 4. d) Sige-
 fridesmor 5. e) Chisenmor 3. Chisenmord 2. Chesenmor 5. f) Aschbroch 5.
 Aschroch 2. 3. g) Wisebroch 2. 3. 4. h) Bicinam 3. i) ab Hosta vero 4.
 ab Osta vero Bicinam 3. k) Caldenbach 4. l) Vemnam 2. 3. Wempnam 4.
 Wepnam *Alb. Stad.* Werpnam (*die Wörpe*) legit *Cl. Wedekind*. m) Bricinam 3.
 n) Farstinam 3. 4. Farcinam 2. Frastinam *Alb. Stad.* o) Hesseweg 4. p) *In*
cod. 6. . . plinga. a S. dir. p. q. Valpinga 3. 9. Walpinga 4. 8b. q) Virrohe 3.
 r) Eimsgoe 3. Orongoe 6. 9a. Ermgoe 9. s) oceanum 4. oceanus 5. t) *In*
cod. 6. hoc schol. reperitur in libro de situ Daniae ad cap. 39; in cod. 9a. ibidem ad
cap. 11; in cod. 9b. in cap. 14. u) *Hoc scholion non reperimus nisi in cod. 6.*
Ibi legitur ad calcem scholii praecedentis. Haustum videtur a scholiasta ex Vita S. Lud-
geri ab Altfrido scripta (V. SS. T. II, p. 410), ex qua nos etiam illius lacunas supplevimus.

1) De hoc limite conf. Delius, Ueber die Grenzen und Eintheilung
 des Erzbisthum Bremen; Wedekind in libro: Hermann Herzog von
 Sachsen p. 93—116, et Noten II. 416 sq.; A. von Wersebe, Beschrei-
 bung der Gaue zwischen Elbe, Saale und Unstrut, Weser und Werra
 p. 236 seq. 229 seq. necnon Hamburger Urkundenbuch T. I. et map-
 pam archiepiscopatus Hamburgensis, quam huic libro inserui. 2) die
 Lühe. 3) die Oste. 4) die Mede sive Mehe. 5) die Twiste.
 6) die Bever. 7) die Otter. 8) das Colbecks Moor. 9) die
 Wümme. 10) die Wieste. 11) der Forst prope Daverden. 12) via
 publica, quae a villa Westen iuxta fluvium Alleram per Hamelheide ad
 villam Gadesbünden usque ducebat. 13) die Wapel, influens in
 brachium sinistrum Wiserae, quod hodie dicitur die Jahde. 14) Haec
 hausta videntur ex Altfridi Vita S. Lindgeri c. 19. De pagis Hug-
 merchi, Hunsingo, Emisgo, et insula Bant conf. ibidem. Federitga vero
 inter Emden et Marienhove quaerendum esse primus docuit L. v. Le-
 debur, Die fünf Münsterschen Gauen.

Lorgoe disterrinantem, *Scebbasam^{a.1.}, Alapam^{2.}, Chald-^{p. 290.} howa^{b.3.}, iterumque Wirraham, ex occidentali autem parte viam publicam, quae dicitur Folcwech^{c.}, Derue^{4.} et Lorgoe dividendam, usque in Huntam flumen^{d.}, dein^{e.} ipsum flumen, et Amrinum^{f.} lucum silvestrem, quem incolae loci Windloch^{g.} nominant^{5.}, Finolam^{h.6.}, Waldesmor^{i.}, Bercebol^{k.7.}, Endiriad^{l.} paludem, Emisgoe et Ostergoe^{m.} disterrinantem^{n.}, Brustlacho^{o.}, Biberlacho^{p.}, iterumque mare, firmos et intransibiles^{q.} circumscribi iussimus^{r.}. Et ut huius donationis ac circumscriptionis auctoritas nostris futurisque temporibus Domino protegente valeat inconvulsa manere, manu propria subscripsimus et anuli nostri inpressione^{s.} signare iussimus.



Signum domni^{t.} Karoli imperatoris^{u.} ac regis invictissimi. Hildibaldus^{v.} archiepiscopus Coloniensis et sacri palatii capellanus recognovi. Data pridie Idus^{w.} Iulii, anno dominicae incarnationis septingentesimo octogesimo octavo^{x.}, indictione duodecima, anno autem regni^{y.} domni Karoli vicesimo primo. Actum in^{z.} palatio Nemetensi^{a.} feliciter, Amen.'

14. Sedit igitur domnus et pater noster Willehadus^{b.} post ordinationem suam annos duos, menses 3, dies 26, praedicavitque tam Fresos^{c.} quam Saxones post martyrium sancti Bonifacii omnes annos triginta quinque^{s.}. Obiit autem senex et^{d.} plenus dierum in Fresia, in villa Pleccazze^{e.9.}, quae sita est in Rustris. Corpus eius Bremam deportatum, in basilica sancti Petri, quam ipse aedificavit, sepultum est^{10.}. Transitus eius^{f.} celebratur festivis gaudiis sexto Idus Novembris, ordinatio tertio Idus Iulii. Extat

a) Secbasam 2. Sethbasam 3. Sechbasam 4. b) Caldhowa 4. c) Folcweg 4. Folwech 1. 2. 3. d) fluvium 3. e) Deinde 2. 3. 5. f) Amrivum 5. g) Wildloch 2. 3. 4. h) Finolam 1. 2. i) Valdesmor 3. Waldesmoer 5. k) Bercepol 2. 3. 4. l) Eddinriad 2. 3. Eddenriad 4. m) Ostrigoe 3. Ostergee 2. n) determinantem 1. o) Brustlacho 3. Brusdago *Alb. Stad.* p) Biberlach 2. 3. 4. q) intransgressibiles 2. 3. 4. r) iussimus 1. s) impressione 3. 5. t) domini 5. *saepius.* u) imperatoris ac *add.* 1. -v) Hildebaldus 5. Hildeboldus 2. w) II. Idus 5. x) septingentesimo octuagesimo VIII. 1. DCCLXXXVIII. 3. 5. y) regni *deest* 3. z) in *deset* 1. 2. 5. a) Metensi 2. b) Willehadus *deest* 1. c) apud Fresos quam apud Saxones 2. 3. Fresis quam Saxonibus 4. d) et *deest* 3. senexii 2. e) Pleccazze 4. f) eius *addunt* 2. 3. 4.

1) der Sächelchenbach prope Erichshagen. 2) die Wölpe. 3) die (kalte) Aue, quae Wiseram influit iuxta Drakenburg. 4) pagus Enterigau in dioecesi Mindensi. 5) Wildeloh in advocatia Oldenburg, silva in pago Ammiri. 6) die Vehne. 7) Barpel iuxta fluvium Vehne. 8) Ex tempore obitus Bonifacii, sc. ex anno 755, Iun. 5, usque ad mortem Willehadi, quae contigit anno 789, Nov. 8, anni sunt 34 et menses quinque. 9) Ex Vita S. Willehadi c. 10. 10) Ex Vita S. Willehadi c. 9. 10.

vitae actuumque eius insignis liber, quem successor eius quartus fideli stilo exaravit Anscarius^a. Ad cuius lectionem, quia nos ad alia properamus, cupientem scire transmittimus.

15. Proximum sancto Willehado ex discipulis eius Willericum in Bremensi ecclesia praefuisse legimus, [quem alii Willeharium nuncupant^b]. Seditque annos quinquaginta usque ad annum Ludvici^c senioris penultimum^d. Cum vero scriptum sit in Libro donationum sive traditionum Bremensis ecclesiae a.^d 37. Karoli usque ad 25. annum^e Ludvici praesedis Willericum, 12^f anni minus reperiuntur ab eo quem praediximus numero. Et credi potest tanto tempore Bremensem episcopatum cessasse, quemadmodum et alios propter novellam^g gentis Saxonum conversionem, qui nondum se episcopali ditione regi patiebantur^h: maxime cum, nullis fere annis a bello vacantibus, tandem Saxones ita profligati legantur, ut ex hiis qui incolunt utrasque ripas Albis fluminisⁱ 10 milia hominum cum mulieribus et^k parvulis in Franciam translati sint^l.² Et hic est annus diuturni Saxonum belli tricesimus tertius, quem Francorum

804. historici ponunt memorabilem; scilicet Karoli imperatoris tricesimum septimum. Quo tempore cum Sclavorum^m quoque gentes Francorum imperio subicerentur, ferturⁿ Karolus Hammaburg civitatem Nordalbingorum, extructa^o ibidem ecclesia, Heridago cuidam sancto viro, quem loci episcopum designavit, ad regendum commendasse^p. Cui

Schol. 5. etiam propter infestationem^q barbaricam, ubi interdum posset consistere, cellam Rodnach in Gallia^r donavit³, disponens eandem Hammaburgensem ecclesiam, cunctis Sclavorum Danorumque gentibus metropolem^r statuere⁴. In qua re ad perfectum ducenda et mors Heridagi presbyteri et occupatio regni Karolum imperatorem, ne desiderata com-

p. 291.

Schol. 5. Scriptum est in Gestis sancti Ansgarii et privilegiis Romanorum pontificum (2. 4).

a) Ansgarius 2. 3. 4. *semper*. b) Villehado — Villericum — Villeharium 3. *Uncis inclusa desunt* 1. c) Ludowici 3. Luthewici 4. d) ab anno 3. e) annum *deest* 1. 3. f) XIV. *emmendat Velleus*. g) novelle 1. h) quae — patiebatur 5. i) fluvii 1. *male*. k) mulieribus et *desunt* 4. l) sunt 3. m) Sclavorum 3. *saepius*. n) fertur *deest* 1. 4. o) extructa 5. p) commisit 4. *commississe Helmoldus l. I, c. 3. commendavit coniicit Maderus*. q) cellam quandam in G. Rodnach 5. in Gallia *desunt* 3. 4. r) metropolim 3. 4.

1) sc. ab a. 789 usque 838. 2) Ex Translatione S. Alexandri SS. T. I, p. 676. Enhard. Fuldens. anno 804. aut ex ipsa Eginhardi Vita Karoli c. 7. Saxones Nordalbingi in Francia orientali in chartis Ottonis III. imp. a. 996. Sept. 15. et Heinrich II. imp. a. 1018. Mai. episcopis Wirceburgensibus datis memorantur. 3) Renaix sive Rousse in Flandria orientali; v. diploma spurium Ludowici imp. a. 834, Mai. 15, in Hamb. U. B. Nr. 8; cf. Sickel II, 414; Koppmann 40. 81. 4) Vid. *ibid.* et Vitam S. Anskarii c. 12.

pleret, impedivit. Legimus in Libro donationum Bremensis ecclesiae Willericum Bremensem episcopum Transalbianos^a etiam ante Ansgarium praedicasse et ecclesiam in Milindorp^b frequenter visitasse, usque ad tempus quo Hammaburg metropolis facta est.

16. Et quoniam mentionem Danorum semel fecimus, dignum memoria videtur, quod victoriosissimus imperator Karolus, qui omnia regna Europae subiecerat, novissimum cum Danis bellum suscepisse narratur. Nam Dani et ceteri qui trans Daniam sunt populi ab istoricis^c Francorum omnes Nordmanni vocantur. Quorum rex Gotafridus^d iam antea Fresis, itemque Nordalbingis, Obodritis^e et aliis Sclavorum populis tributof^f subactis, ipsi Karolo bellum minatus est¹. Haec dissensio voluntatem imperatoris vel maxime de Hammaburg retardavit. Tandem extincto celitus Gotafrido, Hemming^g successit² patruelis eius, qui mox pacem cum imperatore faciens³, Egdoram fluvium accepit regni^h terminum. Nec multo post clarissimus imperator Karolus obiensⁱ Ludvicum filium^k heredem imperii reliquit. Cuius transitus ad superos contigit anno Willelrici vicesimo quinto, die quinta ante Kalendas Februarii.

814.

17. Ludewicus^l voluntatem patris oblitus^m provinciam transalbianam Bremensi et Ferdensi episcopis commendavit⁴. A quo tempore incipiunt Gestaⁿ sancti Anscarii. Et quoniam borealium gentium hystoria nostram, id est Bremensem ecclesiam in parte respicit, disposui, nec inutiliter, ut arbitror, passim occurrentia tangere Danorum acta. Per idem tempus Hemmingo Danorum rege mortuo, Sigafri^o et Anulo^p, nepotes Godafridi^q, cum inter se de primatu regni convenire non possent, praelio sceptrum^r diviserunt, in qua congressione 11 milibus hominum interemptis, reges ambo ceciderunt. Pars Anulonis cruenta victoria potiti^s, Reginfridum^t et Haraldum^u in regnum posuerunt^{v. w. 5}. Moxque Reginfridus ab^x Haraldo pulsus classe piraticam^y exercuit; Haraldus^z cum imperatore foe-

a) Transalbianis 2. 3. 4. b) Milindrop 2. Milinthorp 4. c) historicis 2. 3. 4.
d) Gotafrida 3. Gotafrith 2. Gotafrid 4. e) Obotritis 3. 4. f) tributa 1.
g) Heming 3. h) sui *add.* 4. i) abiens 2. k) suum *addit* 4. l) Lud-
vicus 2. Ludouicus 3. Lothewicus 5. *saepius*. m) ob obitus 2. n) gesta inci-
piunt 2. 3. 4. o) Sigafrit 1. p) Amilo 3. *saepius*. q) Gotafridi 2. 3. 4.
r) sceptrum *deest* 4. s) potita 4. t) Reginfridum 2. *saepius*. u) Haroldum 4.
semper. v) posuerunt *deest* 1. w) Dani semet ipsos sternunt 2. *in margine*.
x) a 2. 4. y) classem piraticam 3. piraticam classem 4. z) vero *addit* 4.

1) Enhard. Fuld. a. 808—810. 2) Cf. eundem a. 810. 3) Ibid.
a. 811. 4) Ex Vita S. Anskarii c. 12. Conf. Ludowici imp. diploma
a. 834. 5) Conf. Enhard. Fuld. a. 812, ubi tamen Sigifrid Goda-
fridi, Anulo sive Ring vero Herioldi nepos fuisse refertur.

dus iniiit. Hystoria Francorum haec plenius exequitur. In diebus illis scribitur, quod Ebo^a Remensis, cum de salute gentium religionis studio ferveret, legationem ad gentes¹ cum Halitgario^{b. 2} suscepit a Pascali^c papa³, quam postea noster Anscarius^d divina opitulante gratia feliciter peregit. Anno Willerici 33. Ludewicus imperator Novam in Saxonia
 822. Corbeiam^e exorsus, religiosissimos Franciae monachos ad illud congregavit coenobium. Inter quos praecipuus legitur sanctissimus pater noster^f ac philosophus Christi Anscarius, vitae ac^g scientiae merito clarus, et omni populo Saxonum acceptus^{h. 4}. Eodemqueⁱ tempore rex Danorum Haraldus a filiis Gotafridi regno spoliatus, ad Ludewicum supplex venit^k. Qui et mox christianae fidei cathecismo^l imbutus^m, apudⁿ Mogontiam^o cum uxore et^p fratre ac^q magna Danorum multitudine baptizatus est^{r. 5}. Hunc^s imperator a sacro fonte suscipiens⁶, cum decrevisset in regnum suum restituere, dedit ei trans Albiam beneficium⁷. Fratri^t eius
 *p. 292. Horuch^u, ut^v piratis obsisteret, partem *Fresiae concessit⁸. [Quae adhuc Dani reposcunt^w quasi legitima iuris sui]. Cum autem nemo doctorum facile posset inveniri, qui cum illis ad Danos vellet pergere^x, propter crudelitatem barbaricam^y, qua gens illa ab omnibus fugitur, sanctus Anscarius divino, ut credimus, spiritu accensus, et qui ad martyrium aliqua occasione mallet^z pertingere, cum socio se^a optulit ultroneum Autberto^b, non solum inter barbaros, verum etiam in carcerem et in mortem^c pro Christo ire paratus⁹. Itaque biennium^d in regno Danorum commorati, multos ex gentibus ad fidem converterunt¹⁰ christianam. Inde reversi, cum denuo ab imperatore postulati essent^e,

a) Ebbo 2. 3. saepius. b) Halirgario 2. 3. 4. c) Paschali 2. 3. 4. d) Anscarius 1. e) nonam i. S. Torbecam 2. 2a. f) noster deest 2. g) atque 2. 3. 5. h) Incipit de Ansgario 2. in margine. i) Eodem quoque 3. k) imperatorem addit 4. l) cathecismo 3. catechismo 5. m) inbutus 2. n) apud 2. o) Magunciam 3. Moguntiam 5. p) et deest 2. 3. 4. q) et 3. 5. r) Iste Haroldus primus Danorum regum baptizatur 2. in margine. s) Quem 4. t) et fratri 5. u) Horico 4. Heruc 3. Heric 2. Legendum videtur Rorico; v. infr. not. 8. v) ut cum 2. ut tum 3. 4. w) Quae — sui desunt 1. Quam a. D. q. legitimam s. i. reposcunt 4. x) ire vellet 4. y) barbarorum 1. z) optabat 4. a) ad addit 5. b) Autberdo 2. Audberto 4. c) et in mortem desunt 2. 2a. d) biennio 4. e) postularentur 4.

1) V. Vitam S. Anskarii c. 13 SS. T. II, p. 699 ibique notam 30. 2) episcopo Cameracensi. 3) Literas Pascalis I. papae super hac legatione v. in Hamburg. Urkundenbuch Nr. 6. Conf. etiam Annal. Xantens. a. 823, Einhardi Ann. h. a. 4) Vita S. Anskar. c. 6. 5) Enhard. Fuld. a. 826. 6) Vita S. Anskar. c. 7. p. 694, l. 15: ipse de sacro fonte suscepit. 7) Ibid. c. 8. Einhardi Ann. a. 826. Thegan. c. 33. 8) Cf. Ruodolfi Fuld. Ann. a. 850; Archiv VI, 783 sq. 9) Vita S. Ansk. c. 7. 10) Ibid. c. 8.

ultimos Sueonum^a populos euangelii gratia temptare, intrepidus atleta^b Christi Ansgarius, assumptis secum fratribus Gislemaro et Witmaro^c doctoribus, gaudens pervenit in Daniam. Ubi relinquens Gislemarum cum^d Haraldo, ipse in Sueoniam^e transfretavit¹ cum Witmaro. Ibi vero^f benigne a rege Beorn^g suscepti, verbum Dei publice praedicare permissi sunt. Multos itaque per annum integrum lucrati sunt domino Iesu Christo^h. In quibus Herigarium, Bircaeⁱ opidi praefectum, quem^k tradunt etiam miraculis et virtutibus insignem. Hac legationis suae prosperitate gavis, Corbeiam novi apostoli cum triumpho duarum gentium regressi sunt². Et o mira omnipotentis Dei providentia de vocatione gentium quam disponit artifex, ut vult, et quando vult, et per quem vult. Ecce quod longo prius tempore Willebrordum item^{k*} alios et Ebonem^l.³ voluisse^m legimus nec potuisse, nunc Ansgarium nostrum et voluisse et perfecisse miramur, dicentes cum apostolo: 'Non est volentisⁿ neque currentis, sed est Dei miserentis. Ergo cui vult,' inquit, 'miseretur, et quem vult indurat'.

Rom. 9,
16. 18.

18. Tunc imperator cum magnatibus sancto Ansgario de salute gentium congratulatus, ingentes Christo gratias persolverunt. Habito igitur generali sacerdotum consilio, pius cesar votum parentis implere cupiens, Hammaburg civitatem Transalbianorum metropolem^o statuit omnibus barbaris nationibus Danorum, Sueonum^p, itemque Sclavorum et aliis in circuitu^q coniacentibus populis, eiusque^r cathedrae primum archiepiscopum ordinari fecit Ansgarium. Hoc factum est anno Domini 832^s, qui est Ludvici imperatoris 18^t, Willerici Bremensis episcopi 43. Consecratus est autem a Drogone^u Metensi episcopo, caesaris fratre germano, astantibus atque faventibus Odgario^v Mogontiensi, Ebone Remensi, Heddi^w Treverensi et aliis; consentientibus etiam Willerico Bremensi et Helingaudo Ferdensi episcopis, quibus antea diocesis^x illa commendata est⁴; roborante id papa Gregorio quarto apostolica auctoritate et pallei^y datione^z.⁵

832.

a) Suenum 1. *saepius* b) athleta 3. 4. *atletha* 2. c) Witimaro 2. Vithmaro 3. Withmaro 4. d) cum *deest* 2. 3. 5. e) Suetiam 3. f) vero *deest* 4. g) Biorn 3. 4. h) Christo *deest* 1. i) Bute opidi 2. 2a. k) Herigarius Birce opidi praefectus credidit, quem 2. 3. 4. k*) itemque 2. 3. 4. l) W. et Ebonem aliosque 5. m) noluisse 3. n) volantis 1. o) metropolim 3. 4. p) Suenum 1. q) coniacentibus in circuitu 2. 3. 4. r) eique 2. 3. 4. s) DCCCXXXIII. 4. t) qui e. L. i. XVIII. *desunt M. F.* u) Dragone 5. v) Otgario 4. w) Hetti 4. x) diocesis 3. 5. y) pallii 3. 5. z) donatione 3.

1) Ibid. c. 9 10. 2) Ibid. c. 11. 3) De Ebone v. ibid. c. 13. et infra cap. 31. 4) Ibid. c. 12. 5) Ibid. c. 13.

Habentur in ecclesia Bremensi praecepta imperatoris¹ et privilegia papae² sancto Ansgario data, in quibus hoc quoque una continetur, quandam illi^a cellam in Gallia Turholz^b vocatam ad supplementum legationis^c a caesare concessam anno Domini 834^d, acta indictione 12, qui est Ludvici^e 21^f.

19. Ansgarius^g autem nunc Danos, nunc Transalbianos visitans, innumerabilem utriusque gentis multitudinem traxit ad fidem. Si quando etiam^h persecutione barbarorum impeditus est ab studio praedicandi, apud Turholz se cum discipulisⁱ retinuit. In adiutorium^k praedicationis datus est ei Ebo Remensis^l, de quo^m antea diximus. Hic seufatigatione itineris, siveⁿ corporis debilitate impeditus, sive potius occupatione seculi delectatus, vicarium pro se dedit Ansgario nepotem Gaudbertum^o. Quem ipsi ambo consecrantes episcopum, vocaverunt^p Symonem, eumque divinae gratiae commendatum in Sueoniam miserunt^q. Haec in vita sancti Ansgarii copiose descripta nobis abbreviandi^r *p. 293. *locum praebuerunt. Verum quod distinctio temporum ibi obscura est, pleraque ab aliis scriptis congruentia temporum mutuavimus^r. Nunc ad cetera unde incepimus regrediamur^s.

20. Interea Willericus, Bremensis episcopus, diocesim suam sollicite^t circumeundo^u, gentiles baptizando et fideles in Christo confortando, strenui^v praedicatoris officium peregit. Ecclesias ubique in locis congruis per episcopium erexit^w, tres vero Bremae, quarum primam, scilicet domum sancti Petri, de lignea lapideam fecit et corpus sancti Willehadi exinde translatus in australi, quod fecit, oratorio recondidit. Quod etiam scriptor Vitae eius noluit praeterire^x. Narrant quoque^x posterius hoc factum pro timore piratarum, qui propter virtutem miraculorum confessoris nostri corpus auferre maluerunt. Eodem tempore fertur beatus Ansgarius corpora sanctorum, quae dono Ebonis archiepiscopi susceperat, trans Albiam deportasse, et corpus quidem sancti Materniani^y apud Heligonstât^z 5 reposuit, Sixti^a vero

a) ei 2. 3. 4. b) Turoltz 3. Turholt 4. *semper*. c) sutae addit 4. d) octingentesimo quarto 2. DCCCXXXIII. 4. e) Lothewici 4. *saepius*. f) XX. 3. g) Beatus autem A. 4. h) vero 2. 3. 4. i) se c. d. suis 4. cum d. suis se 5. k) etiam addit 4. l) archiepiscopus addit 4. m) quo et 4. n) seu 2. 3. 4. o) Gautberdum 2. p) vocarunt 3. eum addunt 2. 3. 4. q) abbreviandi 1. ad brevandum 3. r) mutavimus 1. 3. s) revertamur 2. 2a. t) solliciter 1. u) circueundo 4. v) strenui 3. strenuum 5. w) per ep. congruis er. in locis 2. 3. 4. x) que 2. 3. 4. y) quidem Matrimani 3. z) Helingastad 2. Helingstad 3. Heiligenstad 4. a) Xisti 2. 3. 4.

1) De hac charta spuria (834, Mai 15. Hamburg. U. B. n. 8, Sickel II. 413) v. Koppmann p. 40. 2) Exstant duae Gregorii bullae, altera spuria (Hamb. U. B. n. 9); de altera genuina v. Koppmann p. 12. 3) Vita S. Anskarii c. 13. 14. 4) Anskarius in Vita S. Willehadi c. 11. 5) Heiligensteten, villa Holsatiae.

et Sinnicii^a, cum aliis^b martyrum patrociniis, collocavit in urbe Hammaburg, [beati vero Remigii cimilia cum decenti^c honore¹ servavit Bremae]^d. Willericus igitur clerum maximum collegit, de populo vero magnam ecclesiae Bremensi hereditatem acquisivit. In diebus illis^e Karolus elemosinam optulit Salvatori ad Bremensem ecclesiam centum mansos. Scriptum est in Libro Donationum tercio, capitulo 1, ubi etiam crebro versu hoc repetitur: 'Sacrosanctae basilicae, quae constructa est in honore sancti Petri apostoli, in loco seu villa publica nuncupato^f Brema, ubi Willericus episcopus, servus servorum Dei, praeesse videtur.' Qui obiit senex et plenus dierum anno Domini 837^g, qui est annus 837. Ludvici 26.^h et penultimus². Sepultusⁱ est in domo sancti Mai 4. Petri, in^k parte altaris aquilonali¹ 4. Nonas Maii.

21. Leudericus^m, ordine tercius, sedit annos octo. Eius annos cum pro certo scire nequimusⁿ, ex eodem Libro Traditionum didiscimus^o, et Willerici diaconem^p fuisse et sedisse usque ad annum^q Ludvici iunioris sextum³, capitulo 58. scriptum. Hunc etiam tradunt superbum fuisse: quod exinde conici potest, quia se aliquando custodem, aliquando pastorem Bremensis ecclesiae gloriabatur^r.

22. In diebus illis sanctus pater noster^s Ansgarius legationem sibi creditam viriliter^t executus, apud Hammaburg novellae plantationi insudavit, doctrina oris et opere manuum exercens^u ecclesiam. Saepe etiam monasterium Galliae, quod dono caesaris possedit, Turholz visitans, fratribus ibidem Deo militantibus salutaris regulae tramitem verbo exemploque monstravit. In quorum nobili contubernio iam tunc^v a puero sanctus effulsit Rimburtus^w, Schol. 6.

Schol. 6. Turholz^x monasterium est Flandriae nobilissimum, insigne monachis^y, pro quo recuperando vetus querela est ecclesiae nostrae pontificibus Adelbertus^z autem archiepiscopus ad eum finem perduxit negotium, ut dato concambio^a quaestio removeretur; quod caesar et dux Flandriae collaudabant^b. (2. 2a. 3. 4. 5.)

a) Siguini 2. Signini 3. b) aliorum 2. 3. 4. c) ingenti 4. d) beati — Bremae *desunt* 1. e) suis 2. 3. 4. f) nuncupata 2. 3. 4. g) DCCCXXXIX. 3. h) XXV. 2. 3. 4. i) sepultusque 2. 3. 4. k) a 2. 3. 4. l) aquilonari 3. m) Ludvici 2. n) non possumus 2. 3. 4. o) discimus 2. 3. 4. p) diaconum 2. 3. 4. q) annum *deest* 5. r) Bremensis gregis gloriatur 2. 3. 4. s) pater noster *desunt* 5. t) utiliter 3. fideliter 4. u) exercens *frequenti errore scriptum pro: exserens sive exerens.* v) tum 3. 5. w) Rimburtus 5. *saepius.* x) Turol 2a. Thurholz 4. Turholtz 5. Tulitur F. y) nob. est mon. ins. 4 z) Adalbertus 2a. 4. a) quoniambio 2. b) Adelbertus — collaudabant *desunt* 3

1) cum decenti honore. Ita et l. II, c. 59. 64 l. III, c. 70. l. IV, c. 44. 2) qui annus vero est 839. Secundum Annales Corbeienses, SS. III, 3, Willericus obiit anno 838. 3) sextum sc. ex morte patris Ludovici Pii, h. e. 845. Annalista Saxo et Ann. Magdeburg. ad a. 849, annum sextum ex anno pacis Verdunensis computant.

quem sanctus pater Ansgarius adoptans in filium, prophetico spiritu, quo plenus erat, longe ante praedixit, illum suae virtutis aemulum et in cathedra pontificali succedere, gratiaque meritorum in caelesti regno consortem fore¹. In qua re providentia omnipotentis Dei, quae olim Heliae substituit Helyseum, in Rimberto non fefellit Ansgarium.

23. Interea Nortmanni^a piraticis excursionibus usque-
 quaque degrassati, Frisones^b tributo subiciunt². Eodemque^c
 tempore per Rhenum vecti Coloniam obsederunt³, per
 *p. 294. *Albiam vero Hammaburg incenderunt. Inclyta civitas
 tota aut praeda aut incendio disperiit. Ibi ecclesia, ibi
 claustrum, ibi biblioteca, summo^d collecta studio, consumpta
 est. Sanctus^e Ansgarius, ut scribitur, cum reliquiis sanc-
 torum martyrum vix^f nudus evasit⁴. Excidium Hamma-
 burg Hystoria Francorum non tacet⁵, et privilegia Roma-
 norum⁶. Hoc, ut aiunt, factum est anno Ludvici senioris
 novissimo⁷.

Tunc quoque Gaudbertus episcopus zelo gentilium a
 Sueonia depulsus^g, et Nithardus, capellanus eius, martyrio
 coronatus est cum aliis⁸. Et exinde^h Sueonia septennio
 caruit sacerdotali praesentia. Quo tempore Anundusⁱ
 regno pulsus, in christianos persecutionem habuit^k. Heri-
 garius^l, Bircae praefectus, christianitatem ibi solus susten-
 tavit. Qui etiam tantam gratiam fidei meruit, ut potentia
 miraculorum et exhortatione doctrinae multa paganorum
 milia salvaret^m. Scriptum estⁿ in Actibus beati Ansgarii⁹.
 840. 24. Anno Leuderici Bremensis episcopi 3. Ludvicus im-
 perator obiit. Regnum^o in contentione remansit, multa
 inter fratres discordia, bellum maximum, in quo, ut histo-

a) Nordmanni 2. 3. 4. *saepius*. b) Fresones 2. 4. c) Eodem quoque 3. d) summa 4.
 e) autem *addit* 4. f) *vix deest* 2. 3. 4. g) repulsus 2. h) inde 3. i) Anud 1.
 Amundus 5. k) movit persecutionem 4. l) vero *addit* 4. m) salvarit 2. 3.
 n) itaque 4. o) que *addit* 4.

1) V. Vitam S. Rimberti c. 5. 6. 2) De tributo per Nordmannos a
 Frisis exacto v. Prudentium Trec. a. 837, coll. 836. 847; Ruodolf. Fuld.
 a. 845. 3) Annus hic non constat. Nam ea quae Annales Coloniens.
 brevissimi a. 836. tradunt de Nordmannis Coloniae occisis, intelligenda
 sunt de legatis Nordmannorum, ut patet ex Prudent. Trec. Ann.
 h. a. Fortasse tamen illa expeditio Nordmannorum contra Coloniam
 fuit in huius caedis vindictam haud multo post suscepta. 4) Vita
 S. Anskarii c. 16. 5) Aetate posteriora videntur esse quae refert
 Ruodolfus Fuld. a. 845, coll. Prudent. Trec. h. a., ubi vero caven-
 dum, ne quae de urbe Sclavorum per Saxones capta refert, de Ham-
 burgo male intelligas. 6) Privilegia Ramesloensia mox laudanda.
 7) sc. die 20. Iun. 839 — 840. 8) Ex Vita S. Anskarii c. 17.
 9) Ibid. c. 19.

rici testantur^a, omnes vires Francorum consumptae sunt¹. Discordiae incentor^b Ebo, qui et supra filios in patrem armaverat, et nunc fratres intestina seditione concitaverat, proinde conspiracy^c accusatus, a papa Gregorio depositus est^d. Sed aliis hoc criminantibus, aliis recte^e factum astruentibus², veritatem nos in medio relinquemus³, praesertim cum a sancto patre nostro Ansgario ea dilectione, qua^f ab initio secum habuit, usque in finem habitus fuerit. Lege in Vita eius^g⁴ et in capitulo Rhabani^h de fama Ebonis ambigua⁵. Tandem mediante papa Sergio, pax inter fratres convenit, regnumque divisum est in tres partes, ita ut Lotharius maior natu cum Italia Romam, Lotharingiam cum Burgundia possideret, Ludvicusⁱ Rhenum cum Germania regeret, Karolus Galliam, Pippinus Aquitaniam^k. Hac inter fratres sortita^l divisione, Turholz monasterium in partem concessit^m Karoli, et sicⁿ alienatum est a iure sancti Ansgarii^o⁶.

25. At ille in paupertate sua Deum glorificans, verbum Dei, cuius legatione functus est, tam suis, quam alienis infatigabiliter seminavit. Unde contigit, ut praedium, quod Ramsolan^p⁷ dicitur, a quadam venerabili matrona suscepit, nomine Ikia^q. Hic^r locus in episcopatu Ferdensi positus, ab Hammaburg disparatur tribus rastis^s. Ibi sanctus Dei cenobium constituens, reliquias sanctorum confessorum Sixti^t et Sinnicii locavit, et alia patrocinia, quae ab Hammaburg portavit fugiens. Ibi^u gregem profugum collegit et depulsos^v a gentilibus^w socios retinuit in eo portu. Ab eo^x loco Hammaburgensem ecclesiam visitans, Nordalbingos in fide reformavit^y, quos ante^z persecutio

a) historia testatur 2. 3. 4. b) inventor 3. c) concitaverat: conspiracy criminis 4. d) deponitur 4. e) hoc 4. f) quam 2. 3. 4. g) ipsius 4. h) Raban 2. Rhaban 3. Rabani 4. i) Lothewicus 4. k) acciperet *addit* 4. l) regni *addit* 2. 3. 4. m) cessit 2. 4. n) sicque 4. o) Turholtz monasterium in Flandria situatum abalienatur ab ecclesia Hammaburgensi. *Nota hic apud Velleum marginalis, apud Lindembrogium scholii loco legitur; deest* 2. 4. p) Ramsola 3. Ramsolam *M. F.* q) Ibia *coniecit Vell.* r) qui 4. s) nisi t. d. r. 5. t) Xisti 5. u) ubi et 4. v) depulsosque 4. w) a gentibus 5. x) ergo *addit* 4. y) confirmavit 3. z) antea 2. 3. 4.

1) Sunt fere verba Reginonis ad a. 841. 2) *astruere* h. e. asseverare. 3) *Alii . . . alii . . . Nos eam rem in medio relinquemus* Sallust. Catil. cap. 15. 4) Vita S. Anskarii cap. 21. 5) Rhabani fortasse epistola ad Heribaldum cap. 34. Vide Archiv T. VI, p. 796. 6) Videtur noster hic divisionem regnorum a fratribus tribus, quibus Pipinum, patruelem eorum, falso adnumerat, factam anno 842. med. Iun. indigere. Sergius I. vero nonnisi anno 844. in sedem papalem sublimatus est. 7) Omnia quae de monasterio Ramesloh hic narrantur, desunt apud Rimbertum. Vide etiam diplomata spuria Hludowici reg. a. 842, Iun. 8. Nicolai papae a. 864, Iun. 1. (Hamb. U. B. n. 10. 16) et Koppmann p. 37 sq.

turbavit. Tum^a quoque ne legatio gentium sua quapiam tarditate frigeret, praedicatores misit in Daniam; Hartgarium^b vero heremitam direxit in Sueoniam¹. Fertur etiam Bremam venisse, verum^c ab episcopo^d loci, qui doctrinae ac virtutibus eius invidit, depulsum esse. Post haec Leudericus, Bremensis episcopus, obiit, et sepultus est in ecclesia *sancti^e Petri ab australi parte altaris. Decessit
 *p. 295. Aug. 24. autem nono^f Kal. Septembris², et^g ecclesiae diu viduata permansit.

26. Tunc Ludvicus Pius³, caesar inclytus, Hammaburgensis ecclesiae desolationem miseratus, venerabili Ansgario contulit Bremensem episcopatum. At ille quamvis canonum decreta non ignoraret, quibus cautum est, ut episcopus, qui a sua civitate persecutionem passus expellitur, in alia vacante recipiatur⁴, tamen ne pro invidia ceteri scandalizarentur, caesari super hac re diu restitit; postremo sicut^h absque fratrum querela fieri posset, tumⁱ solummodo consensit^k. In Vita nostri antistitis⁵ haec plenissime describuntur; obscure vero notatur tempus, quod Liber Donationum significat apertius: anno scilicet Ludvici secundi nono domnum Ansgarium ab Aldrico¹ clerico et^m comite Reginbaldo⁶, legatis caesaris, ductum in episcopatum. Scripta sunt inⁿ libro III, capitulo 20. Sed et in Vita eius haec: 'Multum', inquit, 'temporis fluxit, ex quo beatus Ansgarius Bremensem episcopatum suscepit, antequam hoc a papa Nikolao^o firmaretur'^{p. 7}.

27. Sanctus itaque Ansgarius receptis^q Bremis, annos 18 sedit. Nam antea in Hammaburgensi cathedra praefuit annis 16^r, qui fiunt simul 34. Hoc regalis munificentiae dono confessor Dei valde^s gavisus, in Daniam festinavit. Ubi regem Danorum^t Horicum inveniens, christianum reddidit. Is^u statim ecclesiam in portu maritimo erexit apud^v Sliaswig^w, data pariter licentia, ut quisquis^x

a) tunc 4. b) Hargarium 2. Heregarium 3. c) atque 2. 3. 4. d) ipse
 addit 4. e) beati 4. f) VIII. 3. g) et deest 2. 3. h) si 2. 3. 4.
 i) tunc 4. k) concederet 4. l) Abdarico 3. m) et deest F. n) scriptum
 est in 2. 3. scriptum 4. o) Nicholao 4. p) confirmaretur 3. q) receptus 5.
 r) antea annos XVI, cui superscriptum est: XV 1. s) valde deest 1. t) regem
 Ericum 3; in margine cod 2: Ericus Danorum regem (sic) baptizatur. u) etiam 3.
 v) apud 2. saepius. w) Slasuich 3. Sleswich 2. Sliasuvig 5. x) quisque 5.

1) Vita sancti Anskarii c. 19. 2) Obiisse videtur anno 845.
 3) quem nos vocamus Germanicum. Ita et infra c. 40. 4) Vid.
 Ansgarium in Vita S. Willehadi cap. 6, et Gregorium I. papam in epist.
 l. II, ep. 25 (= C. 7. quaest. I. canon. 42). 5) Cap. 22. 6) Comes
 Ragambaldus fortasse ille, qui in charta Hludowici imperatoris
 anno 837. monasterio Anianensi data missus audit. V. Sickel, Acta
 Ludov. n. 355. 7) Vita S. Anskarii cap. 23 fin.

vellet in regno suo, christianus fieret. Infinita gentiliū credidit multitudo. De quibus hic in libris hoc^a memoriale relictum est, plures, ut aqua baptismi^b loti sunt, ab omni corporis infirmitate liberatos¹.

28. Quibus rebus ex voto completis, dum adhuc sanctus Dei pro gente Sueonum aestuare coepisset, cum Gaudberto episcopo consilium habuit, quis eorum laudabile pro Christo periculum subiret. At ille periculum sponte declinans, Ansgarium potius, ut iret, rogavit^{c. 2.} Extimplo^d atleta^e intrepidus Horici^f regis missum rogavit atque sigillum³, et a litore Danorum transfretans in Sueoniam pervenit, ubi tunc rex Oleph^g apud Bircam generale populi sui habuit placitum. Quem, praeveniente misericordia Dei, ita placatum invenit, ut ex^h eius imperio et populi consensu et iactu sortis et ydoli responso ecclesia ibidem fabricata et baptismi licentia omnibus concessa sit. His etiam ex sententia finitis, ewangelista noster ecclesiam Sueonum Erimberto commendavit presbytero et rediit. Quae in vita sancti Ansgarii latissima gestorum narrationeⁱ descripta⁴, nos brevitatem nitentes amputavimus. Et nisi fallit^k opinio, prophetia^l Ezechielis de Gog et Magog convenientissime hic impleta videtur. 'Et mittam^m', inquit Dominus, 'ignem in Magog, et in his qui habitant in insulis confiderent.' Aliqui haec et talia de Gothis, qui Romam ceperant, dictaⁿ arbitrantur⁵. Nos vero considerantes Gothorum populos in Sueonia regnantes, omnemque hanc regionem passim in insulas dispertitam esse⁶, prophetiam opinamur eis posse commodari^o, cum praesertim multa praedicta sint a prophetis, quae nondum videntur impleta^p.

29. Interea quaestio magna surrexit in regno Francorum de Bremensi episcopatu, ad invidiam^q Ansgarii conflata. Ea contentio diu per regnum^r gravi et ancipiti dissensione^s profligata^t, multis partium studiis collidebatur^u. Tandem orthodoxus caesar *Ludvicus, compositis hinc inde

Exech.
39. 6.

Schol. 7.
p. 296.

Schol. 7. Concilium adunationis^v factum est Wormatiae praesente cum episcopis caesare^w, sicut privilegium testatur. (2. 4.)

a) quibus hoc in libris 2. 3. 4. b) baptisma 1. c) sanctum p. u. i. r. Ansgarium 4. d) extemplo 3. 5. e) Dei addit 2. 2a. f) Herici 3. Erici 2. g) Olaph 3. h) ex deest 3. i) narratio 3. 4. k) ni fallat 4. l) prophetiae 3. m) Emittam 2. 3. 4. n) dictum 3. o) commendari 1. accommodari 3. p) necdum v. completa 2. 3. 4. q) beati addit 4. r) invidiam — regnum desunt 1. s) dissensione 3. t) configata 2. u) collidebantur 1. v) unionis 4. w) caes. c. ep. 4. 5.

1) Vita S. Anskarii c. 24. 2) Ibid. c. 25. 3) Ita interpretatur Adamus quod l. I, c. 26 signum vocatur. 4) Vita S. Anskarii c. 26—28. 5) Isidor. Chron. Gothorum ed. H. Grotii SS. II, p. 708. Conf. Nennii historiam Britonum cap. 12. 6) Vita S. Anskarii cap. 25, SS. II, p. 711, l. 12.

contradicientium voluntatibus, praecipue Guntharii, Coloniensis archiepiscopi, cuius suffraganea prius erat Brema, super his Romam nuncios^a direxit ad sanctissimum papam Nikolaum. Ille^b quod necessitas ecclesiastica persuasit, et quod patrum conciliis rationabiliter^c fieri posse comprobatum est, facile consensit. Ergo Bremensem ac^d Hammaburgensem episcopatum auctoritate apostolica copulari, et deinceps^e sanxit pro uno haberi. Cuius rei privilegia diligenter adhuc^f conservantur in Bremensi^g ecclesia. In^h quibus etiam additum est, quod idem papa Nykolaus tam ipsum Ansgarium, quam successores eius legatos et vicarios apostolicae sedis constituit in omnibus gentibus Sueonumⁱ, Danorum atque Sclavorum; quod et antea Gregorius papa concessit. Igitur Bremensis atque^k Hammaburgensis^l parrochiae coadunatio facta est ultimo tempore sancti Ansgarii. Vita eius annum non ponit, praeceptum autem regis ponit annum regni vicesimum primum; privilegium papae notat annum Domini 858¹, qui est ab ordinatione archiepiscopi vicesimus nonus^m.

30. Post haec scribitur in Vita beatiⁿ antistitis^o, qualiter in Daniam veniens iuniorem Horicum^p in regno reperit. Cui tempori congruit Hystoria Francorum, quae sic de Danis meminit: Nortmannos per Ligerim Thurones^q succendisse², per Sequanam Parisios obsedis³, Karolum timore compulsum terram eis dedisse ad habitandum^{r. 4}. Deinde Lotharingia^s, inquit, vastata, et subacta Fresia, in sua victrici conversos viscera dextra⁵.

Contententibus namque ad invicem Gudurm^t, principe Nortmannorum, cum patruo^u, scilicet rege Danorum Horico, tanta caede utrique^v mactati sunt, ut vulgus omne caderet, de styrpe autem^w regia nemo omnium remaneret, praeter puerum unum, nomine Horicum^{x. 6}. Iste^y mox ut

a) nuncios deest 1. 2. 3. In originali lacuna videtur fuisse, cui auctor nomen Salomonis, Constantiae episcopi, inserere voluit. b) vero addit 4. c) rationabiliter deest 4. d) et 3. e) deinceps deest 5. f) adhuc deest 3. g) Bremense 1. h) In deest 3. i) Danorum, Sueonum 3. 4. k) et 3. l) Hammenburgensis 4. m) XXVIII. 4. n) sancti 3. o) antistitis 4. p) Ericum 3. 5. semper. q) Turones 3. Turonos 2. 4. r) ad inhabitandum d. 4. s) Lothoringia 4. habitandum Lotharingiam. Deinde 3. t) Gudurin 2. 3. 5. Guthorm M. u) suo addit 4. v) utrinque 2. 3. w) vocabulum bis scripsit 4. x) Hericum 3. Ericum 2, ubi in margine legitur: Dani secunda vice semetipsos sternunt. y) Qui 4.

1) Bulla Nicolai papae data est potius a. 864, Mai 31. (Hamb. U. B. n. 14 sub anno falso 858); cf. Koppmann p. 7. 2) Ruodolf. Fuld. a. 853. 3) Prudent. Trecens. a. 857. At conf. Archiv T. VI, p. 775. 4) Ann. Fuld. a. 850. 5) Lucan. Pharsal. I, 3. 6) Ruodolf. Fuld. a. 854.

regnum Danorum suscepit, ingenito furore super christicolas efferatus, sacerdotes Dei expulit et ecclesias claudi praecepit¹.

31. Ad quem sanctus Dei confessor Ansgarius venire non trepidans, comitante^a gratia divina, crudelem tyrannum sic placatum reddidit^b, ut christianitatem ipse susceperet, suisque omnibus, ut christiani fierent, per edictum mandaret^c, insuper et^d in alio portu regni sui apud Ripam extrueret^e ecclesiam², in Dania secundam. Et his ecclesiastico ordine compositis, beatus pastor^f noster ecclesiam illam Rimberto commendavit presbytero³, et reversus est ad Hammaburg, ubi^g de venditione christianorum Nordalbingos correxit⁴. Inde^h Fresos adiens, castigavit eos pro labore dominici diei; pertinacius vero agentes igne coelesti multavitⁱ⁵; et alia, quae antiquis miraculis non imparia leguntur in Vita eius.

32. Et quoniam totum eius studium^k erat pro salute animarum, si quando a praedicatione gentilium foris liber erat, domi congregationum suarum curam egit. Quarum primam, quae ab Hammaburg olim barbarica incursione depulsa est; ipse, ut praediximus, ad Ramsolas transtulit. Secundam in Bremis habuit sanctorum virorum, qui habitu quidem usi canonico, regula vivebant monastica usque ad nostri fere temporis aetatem. Terciam sanctarum virginum congregationem in Birxinon^l⁶ adunavit. Ubi devota Christi matrona Liutgart^m totum patrimonium suum offerens coelesti sponso, magnum chorum castitatis suo ducatu nutrit. Ad curam autem pauperum et susceptionem peregrinorum multis locis hospitalia praeparavit. Unum autem velⁿ *praecipuum habuit Bremae, ubi^o per se ipsum cotidie^p p. 297. veniens, infirmis non erubuit ministrare. Quorum plurimos dicitur verbo vel tactu sanasse^p.

33. Ipse retranstulit^q corpus sancti Willehadi in matricem ecclesiam beati Petri apostoli, [ab illo australi oratorio, quo deportatum est a Willerico^r]. Et tunc facta sunt illa miracula, quae per merita sancti Willehadi populo

a) secum addit 5. b) crudelem — reddidit desunt 1. c) mandarit 3. Additur hic in margine cod. 2: Ericus Dani eorum regem (sic) tercius baptizatur. d) et insuper 3. et deest 2. 5. e) exstrueret 2. exstruxerit 3. f) pater 3. g) Inde Hammaburg reversus, de 4. h) Unde 4. i) multavit 2. 3. k) studium eius 2. 3. 4. l) Birzinon 2. Luxxinon 2a. Luximon 3. Brixinon 4. Briximon 5. m) Liutgaard 3. Hudgard 2. Liutgard 4. Lutgard 5. n) quod 3. o) quo 4. p) plurimos v. v. t. sanavit 4. q) transtulit M. F. r) Uncis inclusa desunt 1.

1) Vita S. Anskarii c. 31. 2) Ibid. c. 32. 3) Ibid. c. 33.
4) Ibid. c. 38. 5) Ibid. c. 37. 6) Bassum in comitatu Hoya;
dictum Bircesinun in charta Ottonis regis I. d. 937, Iun. 30.

861. ostensa sunt ab anno Domini 861, qui est^a ab ordinatione archiepiscopi^b 30. Ipse enim qui transtulit, et vitam et miracula eius singulis libris comprehendit.

34. Sique temporum seriem diligenter computemus, ipsum est tempus quo in Saxoniam translatio sancti Alexandri contigit¹. In qua illud memorabile videtur, confessorem nostrum cum advena martyre certasse, quis eorum videretur esse maior et in gratia sanitarum populis acceptior. Einhardus^c in Gestis Saxonum haec dulci calamo prosequitur.

35. Interea beatus Ansgarius captivos redimendo, tribulatos refovendo, erudiendo domesticos, barbaris^d euangelizando, foris apostolus, intus monachus, nunquam legitur ociosus. Nec solum erga suos, verum et^e alios^f, quomodo viverent, sollicitus. Episcopos etiam tam voce quam litteris, ut vigilarent supra^g dominicum gregem, hos arguit, illos obsecravit. At vero regibus Romanorum pro sua legatione, regibus Danorum pro christiana fide crebro mandavit. Extant epistolae eius plures huiusmodi. Unam vero, quam scribit omnibus episcopis de sua legatione, quam ab Ebone orsam asserit, ita^h claudit: 'Deprecor', inquitⁱ, 'ut apud Deum intercedatis, quatinus^k haec legatio crescere et fructificare mereatur in Domino. Iam enim Deo propitio et apud Danos et apud Sueones fundata est ecclesia Christi, et sacerdotes absque prohibitione proprio funguntur officio. Omnipotens Deus faciat vos omnes huius operis pia benivolentia^l participes, et in coelesti gloria Christi coheredes²'.

865. 36. Supervixit autem^m post illam plenariam Hamburg et Bremae copulationem annos septem. Seditⁿ omnes annos 34. Cuius depositio summa veneratione colitur 3. Non. Februarii. Obiit^o anno Domini 865, indictione 13, qui est Ludvici secundi 26, sepultusque est in basilica sancti Petri ante altare sanctae Dei genitricis Mariae. Eadem^p die, qua ipse commendatus est, Rimbertus, diaconus^q eius, a clero simul et populo electus est. Qui etiam Vitam sanctissimi^r patris veridico sermone describens, more

a) annus add. 2. 3. 4. b) episcopi 3. c) Einardus 2. Eginhardus 3. d) barbaros 2. 3. 5. e) verum etiam 3. verum etiam erga 2. 2a. verum erga 4. f) alienos 2. 3. 4. g) super 5. h) et ita 1. i) inquit 2. 3. 4. k) quatenus 2. 3. 5. l) benevolentia 3. 5. m) sanctus Ansgarius addit 4. n) autem addit 4. o) ergo addit 4. p) vero addit 4. q) thaconus 2. r) sancti 4.

1) Conf. Vitam S. Willehadi in app. §. 12 et 13; Translat. S. Alexandri SS. T. II, p. 674, ubi tamen illam translationem contigisse anno 851 ex Annalibus Xantensibus h. a. est demonstratum. 2) V. Hamburg. Urkundenbuch n. 17.

beati Iohannis quasi de alio scribens, innuit se fidissimum^a eius discipulorum¹ testimonium perhibere sanctitati, quam cognoverat in viro Dei. Hunc librum ille ad fratres coenobii direxit Novae Corbeiae², beatificans illos, quod talem miserint, et nobis congratulans, quod talem suscipere meruimus pastorem.

37. Sanctus Rimberty sedit annos 23^b. Annos eius et^c obitum decessoris sui repperimus^d in quodam compoto^e a Corbeia delato³. Ceterum Vita eius a fratribus eiusdem coenobii ad nostros^f data, quis fuerit et qualiter vixerit, breviter et dilucide comprehendit. 'Mox', inquit, 'ut electus est, a Theoderico^g, Mindensi episcopo, et Adalgario, abbate Corbeiensi^h, iussu caesaris Mogontiamⁱ ductus est. Ubi a clarissimo pontifice Liutberto^k consecratus, Corbeiam venit, vestemque suscepit cum professione monastica. Cui Adalgarius abba^l germanum et aequivocum suum concessit Adalgarium⁴. Qui postea et socius praedicationis, et meruit heres^m esse dignitatis. Pontificale palleumⁿ suscepit a papa Nicolao^o, ferulam pastorem a caesare Ludvico, sicut in privilegiis⁵ *dinosci^p potest. Quae autem secun-^{* p. 298.} tur^q, ex libro Vitae^r eius decerpsimus^s capitulo^t 16.

38. 'Praeterea legationis suae officium, quod ad praedicandum gentibus verbum Dei primitus a decessore suo susceptum est, et postmodum sibi iure successionis quasi hereditarium provenit, impigre executus est. Ipse quidem per se, quotiens^u occupationes aliae sinerent^v, eidem legationi insistens, semper autem^w constitutos habens presbyteros, per quos et verbum Dei gentiles audirent et solatium captivi christiani haberent, ad ecclesias inter ipsos paganos longe constitutas^x, quodque gravissimum erat, marinis discriminibus adeundas. Quae discrimina ipse frequentius sustinens, cum apostolo saepe naufragium pertulit, saepe etiam^y alia pericula sustinuit, spe futurae beatitudinis omnia praesentis vitae^z aspera leniens, illudque apostolicum

a) fidelissimum 2. 3. 4. b) XX annos 1. c) eius *deest* 2. 3. 4. d) reperi-
mus 2. 3. 4. e) compoto 2. 3. 4. f) nostras 1. g) Theoderico 4. h) Cor-
beiensi a. 4. i) Moguntiam 3. k) Liuberto 3. Lutberto 4. Hyberto 2. l) abbas
2. 3. 4. m) heres meruit 2. 3. 4. n) Pallium pontificale 2. 3. o) Nicholao 4.
saepius. p) dignosci 3. 5. q) sequuntur 3. 5. r) vita 4. s) discerpsimus 3.
excerpta sunt 4. t) capitulum 1. u) quoties 5. v) sineret 1. 3. w) autem
male deest 1. x) constitutos 5. y) et 1. 3. z) *deest* 4.

1) Ex Vita Rimberty c. 9. 2) potius Veteris Corbeiae. Conf. Vitam
S. Ansk. c. 1. 6. 3) V. Annales Corbeienses. 4) Vita S. Rim-
berti c. 11 et 12. 5) Privilegium Nicolai I. a. 865, Dec.; v. Ham-
burg. Urkundenbuch n. 19; Koppmann p. 66 sq.

Roman. continua meditatione revolvens: non sunt condignae passionibus huius temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis.⁷

8. 18.

39. Qui reges Danorum suo tempore fuerint, non invenitur in Gestis eius. In Hystoria Francorum Sigafrið cum fratre Halpdani^a regnasse leguntur^b. Qui etiam munera Ludvico caesari miserunt, gladium videlicet capulo tenus aureum et alia^c, pacem rogantes, et missis utrinque ad Egdoram fluvium mediatoribus, pacem firmam ritu gentis per arma iuraverunt¹. Erant et alii reges Danorum vel Nortmannorum, qui piraticis excursionibus eo tempore Galliam vexabant. Quorum praecipui erant Horich^{d. 2}, Orwig^{e. 3}, Gotafrid^{f. 4}, Rudolf^{g. 5} et Inguar tyranni. Crudelissimus omnium fuit Inguar, filius Lodparchi^h, qui christianos ubique per supplicia necavit⁶. Scriptum est in Gestis Francorumⁱ.

876.

40. Anno domni Rimberti 12. Ludvicus pius, caesar magnus, obiit⁷. Ipse Boemanos^k, Sorabos, Susos⁸ et ceteros Sclavorum populos ita perdomuit, ut tributarios efficeret⁹. Nortmannos autem foederibus ac bellis compressos eo modo retinuit, ut, cum Franciam totam vastaverint, regnum^l eius vel^m minime nocuerint. Post mortem vero imperatoris

Effera barbaries laxisⁿ regnabat habenis.

Et quoniam Dani cum Nortmannis Hammaburgensi ecclesiae pastoralis cura subiecti sunt, praeterire nequeo, quanta mala per eos Dominus illo tempore fieri permiserit, et quam late pagani super christianos extenderint potentiam suam. Quae omnia lamentabiliter scripta sunt in hystoria Francorum et in^o aliis libris. Tunc Saxonia vastata est

a) Haldain 2. Haldan 3. 4. b) legitur 4. c) multa addit 4. d) Herich 2. Horig 5. e) Ordwig 2. 4. Orduig 3. Ordivig 5. f) Gotafrid 2. Godafrid 5. g) Rodulf 2. 4. Rodulff 3. h) Lodbrogi emendat M. i) tyranni. Scriptum . . . Francorum. Crudelissimus . . . necavit 2. 3. 4. k) Boemenos 2. Boemannos 4. l) regno 3. 5. nunquam regnum 2. m) vel deest 3. n) ruptio Crantzii Metrop. L. II, c. 3. o) in deest 3.

1) Ann. Fuld. a. 873. 2) Horich Nordmannus hoc tempore in annalibus non apparet, sed Rorich, Herioldi filius, etiam dictus Nordmannus. V. SS. Tom. II. in Indice. 3) Orwig seu Ordwig nobis ignotus. Fortasse sub hoc nomine latet Eriveus Brito, qui Rorico se iunxerat; v. Hinemar. Remens. a. 863. 866. 4) Gotafrid ille occisus a. 885; v. Reginon. h. a. 5) De Rudolfo, filio Herioldi, v. Hinemar. Remens. a. 864. 872. 873. Annal. Fuldens. a. 873. Annal. Xantens. a. 873, ubi Ruodoldus audit. 6) De Inguaro s. Ingwar tyranno v. Aethelwerdi Chron. a. 867. 870. Vitam S. Edmundi. Florent. Wigorn. a. 870. 7) Ann. Fuld. a. 876. Conf. supra cap. 26 not. 8) Vulgo Siusli dicuntur. 9) V. Annal. Fuldens. a. 869. 874.

a Danis vel Nortmannis. Brun^a dux occisus cum aliis 12 comitibus, Thiadricus^b et Marcwardus^c episcopi obtruncati. Tunc Fresia depopulata^{d.1}, Traiectum civitas excisa². Sanctus Rabbodus^e, urbis episcopus, cedens persecutioni, Davantriae^f sedem constituit, ibique consistens anathematis gladio^g paganos ultus est³. Tunc piratae Coloniam² et Treveros⁴ succendunt^h. Aquisgrani palatium stabulum equis suis fecerunt². Mogontia vero propter *metum barbarorum instaurari coepit⁵. Quid multa? urbes cum civibus, episcopi cum toto grege simul obruti sunt; ecclesiae illustres cum fidelibus incensae sunt. Ludvicus nosterⁱ cum paganis dimicans victor extitit, et mox^k obiit⁶. Luthewicus Franciae¹ victor et victus occubuit⁷. Haec tragoe-dico planctu scripta in annalibus cesarum⁸ nos propter mentionem Danorum perstrinximus.

Schol. 8.
*p. 299.

41. Quid autem dicimus interim fecisse^m nostrum archiepiscopum? Require in Gestis eius capitulo 20. 'Ad redemptionem', inquit, 'captivorum cunctis peneⁿ quae habebat expensis, cum multorum adhuc apud paganos detentorum miseras cernere cogeretur^o, etiam altaris vasa impendere non dubitavit⁹. Dicens cum beato Ambrosio: 'Melius est animas Domino, quam aurum servare.' Preciosa ergo sunt illa vasa, quae animas de morte redimunt^p.

Schol. 8. Aquisgrani palatium usque ad tempus Ottonis per annos 80 vastatum^q permansit¹⁰, quod destruxerat Ordwich^r princeps. (2. 3. 4.)

a) Bruno 2, ubi in margine legitur: Dani Saxoniam vastant. b) Tiadricus 4. Tiadericus 5. Theodericus 2. c) Marwardus 2. Marquardus 3. 4. d) est add. 2. 3. 4. e) Rabodus 2. Rahtbodus 3. f) Davandriae 2. g) in add. 2. h) incendunt 2. 3. 4. i) imperator 4. k) paulo post 4. l) rex addit 4. m) fuisse 2. 4. n) pene deest 1. o) multos a. a. p. detentos miserabiliter cerneret 4. p) redimant 1. q) vastum 2. r) Ordwig 4.

1) Saxonia — depopulata. Conf. Ann. Fuld. a. 880. 2) De Traiecto (Mastricht, non Utrecht, ut Adamus putavit), Colonia et Aquensi palatio v. Ann. Fuld. a. 881. 3) Radbod nonnisi anno 899 episcopus Traiectensis factus est. V. Chronic. Reginon. h. a. Obiit Davantriae anno 919. 4) De Treveris v. ibid. a. 882, P. IV et V. 5) De Moguntia restaurata v. ibid. P. III. a. 882. 6) Ibid. a. 881. 882, Ian. 20, quo die Ludovicus III. obiit. 7) Ludovicus III, rex Franciae, obiit a. 882, Aug. 5. Conf. Reginon. a. 883: quem nimio planctu lamentati sunt. 8) Annal. Fuld. P. IV, a. 884 de Pannonia vastata agentes inserunt hexametrum: *Hic patriae planctus, simul et miserabile funus*. 9) Ex Vita S. Rimberti c. 17. 10) At de capella in Aquis palatio agunt chartae Caroli III. a. 887. et Arnulfi regis a. 888. In ipso palatio datae sunt chartae Zwentiboldi regis anno 896. et Henrici regis anno 930.

Nec incongruum videtur, quoniam de persecutione diximus, quae tunc late in ecclesias efferbuit^a, grande miraculum per merita sancti Rimberti Fresonibus ostensum tangere; quod scriptor Gestorum eius nescio cur praeterierit. Sed Bovo^b, Corbeiae abba^c, de sui temporis actis scribens^d, non reticuit dicens: 'Cum modernis temporibus gravis barbarorum irruptio in omni pene regno Francorum immaniter debaccharetur^e, contigit etiam eos divino iudicio ad quendam Frisiae^f pagum devolvi, qui in remotis ac mari magno vicinis locis situs^g, Nordwidi appellatur^h. Hunc igiturⁱ subvertere aggressi sunt. Erat^k illic eo tempore venerabilis episcopus Rimbertus, cuius adhortacionibus et doctrinis confortati et instructi christiani, congressi sunt cum^l hostibus, et prostraverunt ex eis 10377, pluribus insuper, dum fuga^m praesidium quaerunt, in transitu fluviorum necatis¹. Haec ille scripta reliquit^{n.2}. Cuius rei miraculo^o usque hodie merita sancti Rimberti penes Fresones^p egregia, et nomen eius singulari quodam gentis colitur desiderio, adeo ut collis in quo sanctus oravit, dum pugna fieret, perpetua cespitis viriditate notetur. Nordmanni plagam, quam in Frisia receperunt, in totum imperium ulturi, cum regibus Sigafrido^q et Gotafrido per Rhenum et Mosam et Scaldam fluvios Galliam invadentes, miserabili caede christianos obtruncarunt, ipsumque regem Karolum bello petentes, ludibrio nostros habuerunt^s. In Angliam^r quoque miserunt unum ex sociis Halpdani^s, qui dum ab Anglis occideretur, Dani^t constituerunt in locum eius^u Gudredum^v. Is^w autem Nordimbriam^x expugnavit⁴. Atque ex illo tempore Frisia et Anglia in ditione Danorum esse feruntur. Scriptum est in Gestis Anglorum.

42. Frustra in sanctis signa et miracula quaeruntur, quae habere possunt et mali, quia secundum auctoritatem sanctorum patrum maius miraculum est, animam, quae in

a) late eff. ecclesiis 4. b) Bonno 3. Bono 5. c) Corbiensis abbas 2. 3. Corbeiensis a. 4. d) scribens *deest* 1. e) debaccharet 1. f) Fresie 4. *et ita deinceps*. g) est *add.* 2. 3. 4. — Nordwide 4. Norduich 3. h) appellant 3. hunc appellant 2. 4. i) Quem 4. k) enim *addit* 4. l) cum *deest* 3. m) fuge 2. 4. n) reliquid 1. o) miracula 1. p) Frisones 4. q) Sigfrido 2. r) Anglia 1. s) Haldani 2. 4. Haldan 3. t) clam 3. u) ipsius 4. v) Gundredum 2. 3. 4. w) Ipse 5. x) Nordumbriam 3. Northumbriam 4.

1) Conf. Ann. Fuld. P. IV, a. 884. 2) sc. Rimbertus, cuius epistola ad Liutbertum, archiepiscopum Moguntinum, super hoc proelio Frisionum cum Nordmannis laudatur in Annal. Fuld. l. l. 3) V. Ann. Vedast. a. 884. 885. Ann. Fuld. P. IV, a. 885. 886. 4) Regnavit ab anno 883. usque ad mortem suam 894. V. Simeon. Dunelm. h. a. Lappen-berg, Geschichte von England T. I, p. 328.

aeternum victura est, a peccato convertere, quam corpus, quod denuo moriturum est, suscitare a morte^a. Ut autem sciamus, nec sancto Rimberto hanc gratiam defuisse, fertur antiquorum more sanctorum quaedam fecisse miracula, frequenter scilicet, dum iret in Sueoniam, tempestatem maris oratione sedasse, et cecum illuminasse per confirmationem, quam episcopali more faciebat in eo. Sed et filium regis dicitur a daemone liberasse^b. Ubi multis astantibus episcopis spiritus immundus saepe clamabat ex ore vexati, Rimbertum solum inter eos digne commissum egisse officium, ipsum ergo^c sibi esse cruciatui. Require in Vitae eius libro, capitulo 20. Hunc filium regis Ludvici Karolum^d esse arbitramur, qui novissimis archiepiscopi temporibus a regno depositus, *Arnolfum^e, germani sui filium, accepit successorem. Hystoria Francorum haec veraciter acta commemorat in Franconford^f, anno caesaris Ludvici 34¹.

43. Erat igitur sanctus Rimbertus cum Moyse^g vir mitissimus, cum apostolo qui omnium infirmitatibus compateretur². Praecipuam vero curam habuit^h in elemosinis pauperum et in redemptione captivorum³. Unde quadam vice, cum venisset ad partes Danorum, ubi ecclesiam novellae christianitati constructam habebat in loco qui dicitur Sliaswigⁱ, vidit multitudinem christianorum catena trahi captivam. Quid multa? Duplex ibi miraculum operatus est. Nam et catenam oratione dirupit, et captivos equo suo redemit. Capitulo^k Gestorum eius nota¹ 18.

44. Et quia vastacio Nortmannorum vel Danorum excedit omnem credulitatem^m, eo plus mirum videri possit, quod sancti confessores Dei Ansgarius et Rimbertus per tanta pericula maris et terrae illas gentes intrepidi adibant velⁿ praedicabant, ante quarum impetum nec armati reges aut potentes Francorum populi subsistere poterant. Nunc autem 'quoniam defecit sanctus, quoniam^o diminutae sunt veritates a filiis hominum', vix possibile credimus

Nos genus ignavum^p, quod tecto gaudet et umbra⁴,

a) a morte suscitare 2. 3. 4. b) regis a. d. liberavit 4. c) que 4. d) Cras-
sum addunt M. F. e) Arnolphum 3. Arnulfum 2. 4. f) Francorford 1. Fran-
confort 2. Francoford 3. Franconfurd 5. g) Mose 3. h) habens 2. 3. 4.
i) Sleswich 2. Schleswig 3. k) capitulum 2. 3. l) nota deest 4. m) Ita
correxi pro: crudelitatem. n) et 2. 3. 4. o) autem quomodo d. s. quomodo 5.
p) ignavium 4.

1) Ann. Fuld. P. V, a. 887.

2) Ex Vita S. Rimberti c. 19.

3) Indidem c. 17.

4) Iuvenal. Sat. VII, v. 105, qui pro tecto scrip-
sit: lecto.

Numer.

12, 3.

1. Corinth.

9, 22.

Psalm.

11, 2.

Ev. Matth.
c. 28, 19. 20.

ut in tam aspero persecutionis tempore, in tam feroci, quae^a vix hominem^b vivit^c, natione, in tam remotissima, inquam, ab^d nostro mundo regione, quisquam vel apostolus auderet accedere, nescientes illud cotidie et nobis dici, quod Salvator ait apostolis^e: 'Ite in orbem universum, et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi'.

45. Sunt alia^f multa quae de nostro sancto^g copiose in libro suo exarata sunt. In quibus illud memoriale est, quod presbyteri animam defuncti, quia sic^h in visu apparens supplicavit, 40 dies in pane et aqua ieiunans, a tormentoⁱ absolvit¹. Decessor eius 4 coenobia fundavit², his ille quantum addidit in solitudine Buggin^{k.3}. Ceterum omnium districtam^l sollicitudinem habens, Hammaburgensis cathedrae praecipuam curam egit, tam fratribus quam pauperibus oportuna ministrans solatia.

46. Xenodochium^m Bremae, quod a sancto Ansgario ad sustentationem pauperum institutum est, ipse nobiliter auxit, et non solum in episcopatu, sed ubicunque esset, pauperibus alimoniam cum omni diligentia ministravit, nobile verbum exhortacionis relinquens posteris, 'Non est', inquit, 'tardandum, ut pauperibus cunctis succurramusⁿ, quia quis^o sit Christus, vel quando ad nos veniat, ignoramus⁴'. Eleemosinam^p verbi incessanter omnibus ministravit; ad quod opus dicta sancti Gregorii curavit excerpere^q, quae et manu sua descripsit. Epistolae eius diversae ad plures, praecipua quaedam ad virgines, in qua virginitatem corporis extollens, ostendit multas in^r mente fieri meretrices⁵. Tandem^s morbo confectus et senio, quos per se non potuit, per Adalgarium adiutorem^t in Domino confortavit, quem etiam manibus regis commendavit⁶. Obiit^u anno Domini^v 888, indictione 6. Cuius depositio est 3. Idus Junii^{w.7}. Sepultus est^x extra basilicam sancti Petri ab oriente, ut ipse rogavit⁸.

888.
Jun. 11.

a) qua 3. b) vix hominum 5. vix ullus hominum 3. c) *Legendum videtur*: vidit. d) a 3. e) discipulis 2. 3. 4. f) et alia 4. g) de sancto viro 4. h) qui sic 3. qui sibi 5. i) tormentis 2. 3. 4. k) Buggind 3. Bukkin 4. l) distinctam 3. m) Senodochium 2. 2a. n) subveniamus pauperibus 4. o) in quo emendat M. p) Eleemosynam 3. 5. q) excerpi 3. r) in deest 4. s) ergo addit 2 (2a.), ubi in margine legitur: Emulator Moisi tam mansuetudine quam virtutum operatione. t) coadiutorem 4. suum addunt 2. 4. u) autem addit 4. v) Domini deest M. F. w) depositio III. I. I. celebratur 4. x) ergo add. 4.

1) Vita S. Rimberti c. 8. 2) V. supra c. 29. 3) Bücken in comitatu Hoya. 4) Vita S. Rimberti c. 14. 5) Ibid. c. 15. Conf. supra c. 35, not. 19. 6) Ibid. c. 21. 7) Ann. Corbeienses h. a. 8) Vita S. Rimberti c. 24.

47. Adalgarius archiepiscopus sedit annos 20. Annos eius ex compoto^a quo^b supra tulimus^{c. 1}, vitam ex libro sancti Rimberti didiscimus^d. Capitulo 12, cum sanctus Rimbertus vestem et professionem susciperet monasticam, mox additur: 'Ad quod ei solatium deputari placuit insignem conversatione virum gradu diaconem^e, nomine Adalgarium. Hic vir', inquit, 'venerabilis in conversationis eius imitatione simul et successionis^f dignitate, adhuc hodie superest, cum multis aliis attestans, quod sanctus pontifex Rimbertus *nichil ex occasione curae pastoralis de monachica^g perfectione perdidit', et reliqua. Item capitulo 21²: 'Cum iam', inquit, 'senio gravaretur sanctus Rimbertus, etiam continuus pedum dolor ei^h accessit. Undeⁱ apud gloriosissimos reges Ludvicum et filios eius hoc optinuit, ut insignis vir Adalgarius, monachus videlicet Corbeiae, in adiutorium illi confirmaretur, quatinus ipse infirmitate detentus, in Adalgario haberet solatium circandi^k episcopatum, placita adeundi; et quando exigeretur, vel^l in expeditionem vel ad palatium cum comitatu suo proficisci. Impetravit etiam, ut ipse illi in electione successor confirmaretur et inter consiliarios regis locaretur, assentientibus fratribus et abbate monasterii eius, ac sancta synodo haec omnia roborante'.

48. Ferulam pastorem suscepit ab Arnulfo rege, palleum^m a papa Stephano³. Consecratus est autem a Sundroldoⁿ, Mogontino archiepiscopo⁴, seditque difficili tempore barbaricae vastationis. Nec tamen legationis suae ad gentes, ut in privilegiis videtur, studium omiserat^o, verum, sicut decessores sui, presbyteros ad hoc opus et ipse constitutos habere curavit.

49. De hystoria Danorum nichil amplius aut scriptum vidi aut ab alio visum comperi; ea forte causa^p reor, quod Nortmanni vel Dani tunc ab Arnulfo rege gravibus praeliis usque ad internicionem^q deleti sunt. Bellum celitus ad-

Schol. 9.

Schol. 9. Gotafrid et Sigafrid reges ibi sunt occisi. (2. 2a. in textu 3. 4.)

a) computo 2. 3. 4. b) de quo 2. *deest* 4. c) supra retulimus 2. 3. supra dicto 4. d) discimus 2. 3. 4. e) diaconum 3. 5. f) eius *addit* 3. g) monastica 2. 3. h) ei p. d. 4. i) Inde 5. k) circueundi 3. 4. l) vel *deest* 4. m) pallium 2. 3. n) M. a. Liudroldo 2. Lindroldo 3. 4. F. Hundroldo M. o) omisit 2. 3. 4. p) ab alio casu 1. ab a. v. c. eo f. casu M. F. q) internicionem 4. interneccionem 3. 5. In margine cod. 2: Dani sternuntur.

1) Ann. Corbei. a. 888. 909; cf. supra I, 37. 2) Sequentia ex cap. 21 in verbis sunt paululum mutata. 3) Bulla Stephani V, qua Adalgario pallium donatur, non exstat; aliam vero, quae iura ecclesiae confirmat, eandemque spuriam v. Hamb. U. B. n. 24; cf. Koppmann p. 73. 4) Sunderoldus occisus a Nordmannis a. 891, Iun. 27.

ministratum. Siquidem centum milibus paganorum prostratis, vix unus de christianis cecidisse repertus est^{a.1}. Et ita restincta est^b persecutio Nortmannorum, Domino vindicante^c sanguinem servorum suorum, qui iam per annos 60 vel 70^d effusus est^e. Narrat haec Hystoria Francorum.

50. Audiui autem ex ore veracissimi regis Danorum Suein^f, cum nobis stipulantibus numeraret atavos suos: 'Post cladem', inquit, 'Nortmannicam Heiligonem^g regnasse comperi, virum populis amabilem propter iusticiam et sanctitatem suam. Successit illi^h Olaph, qui veniens a Sueonia, regnum optinuit Danicum vi et armis, habuitque filios multos, ex quibus Chnobi^{i.2} et Gurd^k regnum optinuerunt^l post obitum patris^m.

51. Anno Adalgarii 7. Hermannusⁿ, archiepiscopus Coloniensis, magnis Adalgerum^o nostrum fatigabat iniuriis, Coloniae Bremam subiugare conatus. Collecta igitur synodo apud^p Triburiam^q, Haddone Mogontino praesidente, cassata^s sunt apostolicae sedis privilegia et gloriosorum principum annullata^r sunt praecepta, consentientibus, ut aiunt^s, iniquis decretis Formoso papa et rege Arnulfo^t. Deinde facta subscriptione Adalgarius archiepiscopus in cauda concilii positus est^u. Fabula grandis de Adelino^t et Widgero, qui disceptantes ad spectacula^u synodum traxerunt tragoedia^v lugubris. Widgerum nostrae partis victum et postero die mortuum, et amplius sub Adalgero^w et Hogero omni tempore dicunt Bremam^x Coloniae suffraganeam mansisse^y. Haec quoniam in eodem concilio scripta repperimus, verane sint an ficta, in medio relinquemus^z.

a) sit 3. b) est deest 3. c) iudicante 1. d) LX. in cod. 1, cui superscriptum est: vel LXX. LXX. 2. 3. 4. e) Hic insertum est schol. 9 in codd. 2. 2a. f) Sven 3. Sveni 5. g) Heiligonem 3. h) cui successit 4. cui succedit 5. i) Ehnob 3. 4. Henob 2. k) Giurd 3. Gyrd 2. l) tenuerunt 2. 3. 4. m) post patris sui obitum tenuerunt 4. n) Herimannus 4. o) Adalgarium 2. 3. 4. p) apud 2. q) Triburcam 3. 5. r) adnullata 2. 5. s) ut aiunt desunt 4. t) Adolino 2. 3. 4. u) specula F. v) tragoedia 2. 3. 4. w) Adalgerio 2. Adalgario 3. 4. x) dicunt deest 1. y) tempore Brema Coloniae facta est suffraganea 4. z) Haec — relinquemus desunt 4.

1) Ann. Fuld. a. 891. 2) Nomen, ut videtur, quod apud Anglo-saxones Cneova, apud nostrates Knop dicitur. 3) Cassata etc. sunt verba bullae spuriae Sergii III; vid. Hamb. U. B. n. 26; cf. Koppmann p. 59. 4) Bullam Formosi a. 893 v. Hamb. U. B. n. 25; charta Arnulfi iam non exstat. 5) V. LL, I, 561, ubi Adalgarii nomen inter episcopos reperimus.

52. Anno deinde secundo Formosus papa obiit, quarto ^{Schol. 10.} vero^a Arnulfus rex^b decessit^{c. 1.}. Sequitur irruptio^d Ungarorum^{e. 2.}, persecutio ecclesiarum. Archiepiscopus^f noster, valde ^{*p. 302.} senex, minus poterat vel inimicis resistere vel agenda disponere. Quare fertur illum^g a monasterio Corbiensi Hogerum suscepisse^h adiutorem, cuius ope fultus ac ministerio, ipse emeritae senectutis ocio potiretur. Ita omnipotens Deus, qui aliquando iustos, ut meliores fiant, ^{Schol. 11.} temptari permittit, fecit etiamⁱ nostro archiepiscopo cum temptatione proventum^k, ut posset sustinere. Nam Sergius papa, qui fere per totidem annos septimus erat^l a Formoso^{3.}, calumpnias Adalgarii miseratus, privilegia Bremensis^m ecclesiae renovavit, et omnia, quae a Gregorio et Nicolao, decessoribus suis, Ansgario et Rimberto concessa sunt, roboravit^{4.} Ad hocⁿ quia senectutis pondere gravatus pontifex Adalgarius pastorale officium obire^o non poterat, circueundo, praedicando et consecrando episcopos, dati sunt ei adiutores a papa circumvicini quinque episcopi, Simundus [Halverstadensis]^p, Wigbertus [Ferdensis], Biso [Po-

Schol. 10. Ambo enim et^q rex et papa miserabilem vitae finem invenerunt, quia^r papa Formosus a successore suo etiam^s mortuus degradatus et de sepulchro eiectus est^{t.} Rex vero Arnulfus et^u vivens a vermibus consumptus et^v tandem veneno extinctus est magna Dei vindicta^{5.} (2. 3. 4.)^{6.}

Schol. 11. Stephanus papa, qui sedit annos 6, Hermannum, Coloniensem archiepiscopum, et Adalgarium, Hammaburgensem archiepiscopum, de Bremensi contententes ecclesia, Wormaciam ad synodum venire praecepit, et Remensi archiepiscopo Fulconi vice sua commissam^w, causam eorum examinari^x mandavit^{7.} (4.)

a) post addit 4. b) imperator 2. 3. 5. c) imperator, vivens a vermibus consumptus, veneno extinctus est 4. d) eruptio 2. 3. 4. e) Ungarorum 5. f) vero addit 4. g) fertur illum *desunt* 4. ferunt illum 2. 3. h) suscepit 4) i) et 3. k) eventum 3. l) erat *deest* 2. 3. 4. m) Hammaburgensis *M.* n) haec 3. o) implere 2. 3. p) Halberstadensis 5. q) et *deest* 4. r) quia *deest* 2. s) et 5. t) degradatus est et d. s. eiectus 4. u) et *deest* 4. v) et *deest* 4. w) com. v. s. 4. x) *Ann. Sax. a. 885 hic addit: nec tamen finiri.*

1) *Ann. Corbei. a. 899.* 2) *V. Ann. Corbei. a. 906.* 3) Sergius III. (904—911) nonus fuit papa post Formosum, octavo post eum anno electus. 4) *V. bullam supra p. 34 not. 3 citatam.* 5) Notandum hic vocem 'degradatum' convenire cum Sigeberto Gemblac. a. 900 aut ejus fonte nobis ignoto (*v. Hirsch de Sigeberto Gemblac. p. 76*); de sepulchro Formosum eiectum esse referunt *Ann. Fuld. a. 896*; de Arnulfo vivente a vermibus consumpto conf. *Liudprandum l. I, c. 32.* Sigebert. a. 902. Verbo 'extinctus' hic quoque utitur *Liudprandus l. I, c. 30.* 6) *V. Archiv VI, 822.* 7) Haec de Stephano V, qui sedit 885—891, referenda sunt ad annum 891. inter mensem Maium et Augustum, ideoque ad initium capitis 51. a scholiasta referenda fuissent.

Genesis
15, 16.

909.
Maii 9.

darbrunnensis]^a, Bernarii^b duo, [Mindensis^c et Osnabrugensis]^d, quorum ope senex fulciretur. Ad manum sunt privilegia Sergii papae utrisque^{e.1} data, quibus haec ita continentur. Mirum tamen neque satis cognitum est nobis, an aliqui episcopi in gentes ordinati sint^f ab Adalgario, ut privilegium insinuat, an haec ordinatio episcoporum inacta remanserit^g usque ad dies Adaldagi^h, ut melius confidimus, praesertim quod vastacio barbarica vixdum presbyteros inter se morari consenseritⁱ. Nondum enim completae sunt iniquitates Amorraeorum, nec adhuc venit tempus miserendi eorum. Post haec migravit archiepiscopus anno Domini 909, 7.^k Idus Maii², et sepultus est in basilica sancti Mykaelis^l, quam ipse pro dilectione magistri super tumbam eius erexit.

53. Hogerus archiepiscopus sedit annos 7. Et huius annos repperimus in libro superiori³, et quod per contentionem ordinatus est a Coloniensi archiepiscopo^{m.4}. Pallium suscepit a papa Sergio^{n.5}, ferulam a Ludvico rege. Unde fuerit, aut qualiter vixerit, Deo cognitum est. Invenimus tamen scriptum in antiquioribus ecclesiae libris uno versu [quis fuerit]^o, ita^p:

‘Sanctus et electus fuit Hoger septimus heros’.

Esaiiae
8, 18.

Sanctitati eius testimonium asserit veterum tradicio, quae narrat eum severissimum in ecclesiastica disciplina, pro consuetudine monasteria suae diocesis crebro circuisse. Unde etiam cum apud Hammaburg consisteret, exploraturus quid fratres agerent, nocte intempesta Ramsolan^q ad vigilias properavit matutinas. Fidelis, inquam, dispensator et prudens^r, qui et ipse vigilans pernoctavit, suamque^s familiam dormire prohibens, venienti sponso laetus occurrit, dicens: ‘Ecce ego et pueri^t, quos dedit mihi Dominus’.

a) Podarburnensis 3. Padherburnensis 2. Padarb. 4. b) Bernardi 3. c) M. scilicet 4. d) Osnarbr. 1. Hosnibrukensis 2. Osnaburgensis 4. *Tituli episcoporum, quos uncis inclusimus, in cod. 1 textui superposito, postea in illum recepti sunt.* e) utriusque 2. 3. 5. f) sunt 1. 5. g) remansit 1. h) Adalgarii 3. i) concesserit 3. k) DCCCCVII pridie 1. DCCCXCIX septimo 3. l) Michaelis 2. 3. Michaelis 4. saepius. m) archiepiscopo deest 2. 3. 5. n) Serio 1. o) quis fuerit add. 2. 3. 4. p) ita deest 3. q) Ramsolam 2. 3. 4. r) et prudens desunt 3. s) que deest 5. t) mei addit 3.

1) i. e. Adalgario et episcopis vicinis; bullae superstites non sunt. 2) Adalgarii diem emortualem fuisse d. 9. Maii testantur Necrologia Hamburg. Luneburg. Merseburg. Mollenbec. Annum vero 909. habent Annal. Corbeienses. 3) sc. computo a Corbeia delato, v. supra cap. 37. 4) sc. ab Hermanno supradicto. Haec desunt in exemplari nostro Ann. Corbei. 5) V. bullam spuriam Hamb. U. B. n. 27 et Koppmann p. 70.

54. Anno domni Hogeri secundo Ludvicus Puer depositus^a, et Conradus, Francorum *dux^b, in regem levatus^c p. 303. est^c. In isto Ludvico vetus Karoli finitur prosapia¹. Hactenus etiam^d Francorum tendit Hystoria. Quae^e deinceps dicturi sumus, in aliis et^f aliis repperimus non mendacibus libris. Aliqua vero recitavit nobis clarissimus rex Danorum ita rogantibus^g: 'Post Olaph^h', inquit, 'Sueonum principem, qui regnavit in Dania cum filiis suis, ponitur in locum eius Sigerich. Cumque parvo tempore regnasset, eum Hardegonⁱ, filius Suein^k, veniens a Nortmannia, privavit regno^l.' Tanti² autem reges, immo tyranni Danorum, utrum simul aliqui regnaverint, an alter post alterum brevi tempore vixerit, incertum est. Nobis hoc scire sufficiat, omnes adhuc paganos fuisse, ac in tanta regnorum mutatione vel excursionem barbarorum christianitatem in Dania, quae a sancto Ansgario plantata est, aliquantulum^m remansisse, non totam defecisse. In diebus illis inmanissima persecutio Saxoniamⁿ oppressit, cum hinc Dani et Sclavi, inde Behemi^o et Ungri^{p. 3} laniarent ecclesias. Tunc parochia Hammaburgensis a Sclavis, et Bremensis Ungrorum impetu demolita est. Interea confessor Dei Hogerus obiit, et sepultus est in ecclesia sancti Mykaelis cum decessore suo, anno Domini 915^{q. 4}. Depositio^r 13. Kalend. Ianuarii^{915.} habetur. Huius^s corpus episcopi, cum post annos centum^{915.} et viginti^t, diruta senio capellula, quaereretur⁵, praeter cruces pallii^u et cervical episcopi, nichil potuit inveniri. Et credimus resurrectionem eius^v inpletam esse, quod ab aliis traditur^w in David et in Iohanne euangelista contigisse veraciter^x. Dec. 20.

55. Reginwardus vix annum unum sedit. De cuius vita praeter nomen aliud nichil ad manum venit. Cum autem successorem eius concilio apud^y Altheim^z interfuisse didicerim^a, quod habitum est anno Conradi regis quinto,

a) d. est 4. b) dux deest 1. c) deest 4. d) etiam deest 3. e) vero addit 3.
 f) atque 4. g) rogitantibus 5. h) Alaph 1. i) Haardechnut notat Vell.
 k) Sven 3. Sveni 5. l) eum regno 4. m) aliquantulum M. F. n) Saxonum 1.
 o) Boemi 2. 4. Bohemi 3. 5. p) Ungari 3. 5. semper. q) nongentesimo
 sexto 2. r) eius addunt 2. 4. s) Cuius 4. t) centum et X. 5. u) pallei 4.
 v) r. e. 4. eius deest 5. w) esse, sicut 4. x) contigit 4. y) apud 2.
 saepius. z) Althei 4. Altei 2. Altheti 3. a) didicerim 4.

1) prosapia i. e. progenies. Ita et infra l. III, c. 52. 2) Tanti i. e. tot. 3) De Ungariorum devastatione a. 915 v. Ann. Corbei. 4) Hogeri mortem ad annum 917 referunt Ann. Corbei., Necrol. Fuldense. 5) Conf. infra l. II, c. 66.

Exod.
34, 14.

916.
Oct. 1.

quo Hogerus etiam noster^a decessit¹, medium his Reginwardum, non vixisse plenum annum^b deprehendi, nec privilegium eius uspiam reperire valui. In diebus illis grande miraculum fertur^c a posteris Bremae contigisse. Ungros scilicet incensis ecclesiis^d sacerdotes ante altaria trucidasse, clerum vulgo mixtum aut impune occisos aut ductos in captivitatem^e. Tunc etiam cruces a paganis truncatae, ludibrio habitae^f; cuius signa furoris usque ad nostram aetatem duraverunt. Sed Deus zelotes, cuius passio ibi derisa est, incredulos abire non passus est inultos. Nam subita et mirabilis orta tempestas, a semicremis ecclesiarum tectis scindulas^g elevavit, quas in faciem atque ora paganorum rotans, dum fugae praesidium quaerunt, aut in fluvium praecipitari compulit, aut in manus civium concludi. Nec mora, prostratum gregem boni pastoris occubitus cito^h secutus est. Qui depositus inⁱ Kal. Octobris² una cum praedecessoribus suis in basilica sancti Mykaelis commendatus est.

56. Unni archiepiscopus sedit annos 18. Annos eius obitumque ut supra cognovi³. Memoriae traditum est a fratribus^k: cum Reginwardus^l transisset, Leidradum, Bremensis chori praepositum, a clero et populo electum. Qui hoc Unni pro capellano utens, ad curiam venit. Rex autem Conradus, divino, ut creditur, spiritu afflatus, contempta Leidradi^m specie, parvulo Unni, quem retro stare conspexerat, virgam pastoremⁿ optulit. Cui etiam papa Iohannes decimus, ut privilegium indicat, palleum dedit⁴. Erat autem vir, sicut in electione ac transitu eius videri potest, sanctissimus, pro qua sanctitate Conrado et Heinrico^o regibus familiaris et reverendus permansit^p. Unde et ita versu depingitur:

‘Principibus notus Unni fuit, ordine nonus’.

a) archiepiscopus 4. b) plene annum unum 4. c) narratur 3. 4. d) ecclesie 1. e) occisum a. in c. ductum 4. f) sunt addunt 2. 4. g) schindulas 4. h) cito deest 2. 3. i) in deest 2. 2a. III. 3. 5. k) traditum a f. habetur 4. l) Reinwardus 4. m) Leudradi 3. n) pastorem deest 3. o) Henrico 2. 3. *semper*. p) fuit 3.

1) 916, Sept 20. concilium apud Altheim in pago Rhaetiae celebratum est. V. LL. II, p. 555. Videtur tamen Adamum nostrum exemplar actorum huius concilii spurium, cui nomina episcoporum Saxonum, qui ibi non aderant, adscripta sunt, prae oculis habuisse. Conf. etiam quae de Reginwardo disseruimus in Hamburg. U. B. T. I, Append. II. 2) V. etiam Calend. Merseburg. Kal. Oct. 3) V. c. 37. 53. Ann. Corbei., a. 917. 936. 4) V. bullam spuriam Hamb. U. B. n. 29 et Koppmann p. 66.

57. *In diebus suis Ungri non solum nostram Saxo-^{p. 304.} niam aliasque cis Rhenum provincias, verum etiam trans Rhenum^a Lotharingiam et Franciam demoliti sunt¹. Dani quoque Slavos auxilio habentes, primo Transalbianos Saxones, deinde cis Albim vastantes^b, magno Saxoniam terrore quassabant^c. Apud Danos eo tempore Hardecnudth Wrm^{d. 2} regnavit, crudelissimus, inquam, vermis et christianorum populis non mediocriter infestus. Ille christianitatem, quae in Dania fuit, prorsus delere molitus, sacerdotes Dei a finibus suis depulit, plurimos quoque ille^e per tormenta necavit.

58. At vero Henricus rex, iam tunc a puero timens Deum et in eius misericordia^f totam suam habens fiduciam, Ungros quidem multis gravibusque praeliis triumphavit; itemque^g Behemos^h et Sorabos ab aliis regibus domitos, et ceteros Sclavorum populos uno grandi praelio ita percussit, ut residui, qui fereⁱ pauci remanserant, et regi tributum et Deo christianitatem ultro promitterent.

59. Deinde cum exercitu ingressus Daniam, Worm^k regem primo impetu adeo^l perterrituit, ut imperata se facere³ mandaret et pacem supplex deposceret⁴. Sic Henricus victor apud Sliaswich^m, quae nunc Heidibaⁿ dicitur, regni terminos ponens, ibi et marchionem statuit^o et Saxonum coloniam habitare praecepit⁵. Haec omnia referente^p quodam episcopo Danorum, prudenti viro, nos veraciter ut accepimus, sic fideliter ecclesiae nostrae^q tradimus.

60. Tunc beatissimus archiepiscopus noster^r Unni videns ostium fidei gentibus apertum esse⁶, gratias Deo

a) Saxoniam, verum circa R. aliasque t. R. provincias 5. b) devastantes 2. 4. devastarunt 3. c) quassantes 3. d) filius Hardewigh Gorm (Gorem 2.) 2. 3. Pro Hardewigh Velleus coniecit Harald, filius Hardewich Gwrm. 4. filius Hartewick Gwrm 5. fil. Hartewich Gwrm Albert. Stad. a. 921. e) quoque deest 1. quoque ille desunt 3. ille deest 2. 4. f) misericordiam M. F. g) que deest 5. h) Behemos 3. 4. i) fere deest 4. k) Gorm Wrm 2. Gorm 2a. Gwrm 4. 5. Vrom. 3. Gorm coniecit Vell. l) ita 3. m) Slaswig 3. Sleswigh 2. saepius. n) Heidaba 4. Heithbu 2. 2a. Hedheby 3. o) constituit 2. p) omnia a 3. q) nostrae deest 4. r) venerabilis 4.

1) Ungarios Saxoniam anno 919. crudeliter vastasse, testantur Ann. Corbei. h. a. Conf. etiam Regin. a. 917. 926. 2) Cnuto tantum audit ille Danorum rex apud Widukindum I, c. 40. Thietmar. Merseburg. l. I, c. 9. 3) Imperata facere, locutio Sallustio usitatissima. 4) De Danis per Henricum victis v. Ann. Augienses a. 931. Ann. Corbei. a. 934. Thietmar. Merseb. l. I, c. 9. ibique notam. 5) cf. de hoc loco quae disseruit Waitz, Jahrb. Heinrich I. edit. 2. p. 264, sqq. 6) Ostium fidei ad vocationem gentium patefactum esse est locutio Rimberti in Vita S. Anskarii c. 12.

egit de salute paganorum, praecipue vero quoniam legatio Hammaburgensis ecclesiae, pro temporis importunitate diu neglecta, praeveniente misericordia Dei et virtute regis Heinrici^a, locum et tempus operandi accepit. Igitur nichil asperum et grave^b arbitrans subiri^c posse pro Christo, latitudinem suae diocesis per se ipsum elegit circuire. Secutus est^d eum grex universus, ut aiunt^e, Bremensis ecclesiae, pastoris boni absentia mesti, secumque et in carcerem et in mortem ire parati.

61. Postquam vero confessor Dei pervenit ad Danos, ubi tunc crudelissimum Worm^f diximus regnasse^g, illum quidem pro ingenita flectere nequivit saevitia; filium autem^h regis Haroldum^{i. 1}, sua dicitur^k praedicatione lucratus. Quem ita fidelem Christo perfecit, ut christianitatem, quam pater eius semper odio habuit, ipse haberi publice permetteret^l, quamvis nondum baptismi sacramentum percepit^m.

Ordinatis itaqueⁿ in regno Danorum per singulas ecclesias sacerdotibus, sanctus Dei multitudinem credentium commendasse fertur Haroldo^o. Cuius etiam fultus adiutorio et legato, omnes Danorum insulas penetravit, euangelizans verbum Dei gentilibus et fideles, quos invenit illic^p captivos^q, in Christo confortans.

62. Deinde vestigia secutus magni praedicatoris Ansgarii, mare Balticum remigans, non sine labore pervenit^r ad Bircam. Quo iam post obitum sancti Ansgarii annis 70 nemo doctorum^s ausus est pertingere, praeter solum, ut legimus, Rimbertum. Ita persecutio nostros retinuit^t. Birca est oppidum Gothorum, in medio Suevoniae^u positum², non longe ab eo templo, quod celeberrimum Sueones habent in cultu deorum, Ubsola^v *dicto; in quo loco sinus quidam eius freti, quod Balticum vel barbarum dicitur, ad^w boream vergens, portum facit barbaris gentibus, quae hoc mare diffusi^x habitant, optabilem, sed valde periculosum incautis et ignaris eiusmodi locorum. Bircani enim pyratum excursionibus, quorum ibi est magna copia, saepius

a) Heinrici *deest* 2. 3. 4. b) se arbitrans 3. c) subire 2. 3. 4. d) etiam *add.* 4. e) ut aiunt *desunt* 4. f) Orm 3. Gorm Wrm 2. Gwrm 5. g) crudelissimus Gwrm regnavit 4. h) vero 3. i) Haraldum 3. k) est 4. l) promitteret 3. m) perceperit 2. perceperat 3. n) ita 3. o) m. c. H. s. D. commendavit 4. p) illuc 1. q) captivos 3. r) balticum navigans, gravi labore venit 4. s) doctor 2. 3. 4. t) obtinuit 4. u) Suevoniae 2. 3. 4. *semper*. v) Upsula 3. w) in 2. 3. 4. x) diffuse 3.

1) Regem Haraldum dictum Blaatand. Schol. 121. 122.

2) Conf. l. IV, c. 20.

impugnati, cum vi et armis nequeunt resistere, callida hostes aggrediuntur arte decipere. Qui sinum maris impacati per centum et amplius stadia latentium molibus saxorum obstruentes^a, periculosum aequae suis ac praedonibus iter meandi fecerunt. Ad quam stationem, quia^b tutissima est in^c maritimis Suevoniae regionibus, solent omnes Danorum vel Nortmannorum itemque^d Sclavorum ac^e Semporum naves aliique Scithiae populi pro diversis commerciorum necessitatibus sollemniter convenire.

63. In eo portu confessor Domini egressus, insolita populos appellare coepit legatione. Quippe Sueones et Gothi, vel si ita melius dicuntur Nortmanni, propter barbaricae excursionis tempora, qua paucis annis multi reges cruento imperio dominati sunt, christianae religionis penitus obliti, haut^f facile poterant ad fidem persuaderi. Accipimus^g a saepe dicto rege Danorum Suein^h, tunc apud Sueones imperitasse quendam Ring cum filiis Herichⁱ et Edmund, ipsumque Ring ante se habuisse Anund^k, Bern^l, Olaph^m, de quibus in Gestis sancti Anscharii legitur¹, et aliosⁿ, quorum non occurrit vocabulum^o. Et credibile est athletam Dei Unnim^p eosdem reges, quamvis non crediderint, adisse eorumque licentia verbum Dei per Sueoniam praedicasse. Meo autem arbitrato, sicut inutile videtur, eorum acta scrutari, qui non crediderunt, ita impium est, praeterire salutem eorum^q, qui primum crediderunt, et per quos crediderunt. Sueones igitur et Gothi a sancto Ansgario primum in fide plantati, iterumque ad paganismum relapsi^r, a sancto patre Unni sunt revocati. Sufficit hoc scire, ne, si plura dicimus, mentiri velle dicamur^s. 'Melius enim est', ut ait beatus Ieronimus, 'vera dicere rustice, quam falsa diserte proferre'^{t. 2}.

64. Perfecto autem legationis suae ministerio, cum tandem redire disponderet, euangelista Dei apud Bircam aegritudine correptus, ibidem fessi corporis tabernaculum deposuit. Anima vero, cum multo animarum triumpho

a) obruentes 3. b) quae 5. c) in deest 3. d) item 1. e) atque 2. 3. solent Danorum, Nordmannorum, Sclavorum atque 4. f) haud 2. 3. 4. g) autem addit 4. h) Sven 3. i) Eric 2. Erich 4. k) Amind 5. Amund 3. l) Biorn 3. Biorn et 4. m) Olaf 2. n) aliosque 4. o) occurrunt vocabula 4. p) Unni 2. 3. 5. q) Sicut enim inutile est, acta non credentium scrutari, ita impium arbitramur, eorum praeterire salutem 4. r) relapsi ad paganismum 2. 3. 4. s) Sufficit — dicamur desunt 3. t) Sufficit — proferre desunt 4, eademque defuisse in cod. Ranzoviano refert Maderus.

1) Vita S. Anskarii c. 19. 11. 26. 30. 2) Hieronymi epistol. 2. (ed. Paris. 1684. T. I, pag. 10 F): *Multoque melius est e duobus imperfectis rusticitatem sanctam habere quam eloquentiam peccatricem.*

stipata, coelestis patriae capitolium semper laetatura con-
scendit. Tunc discipuli pontificis exequias eius cum fletu
et gaudio procurantes, cetera quidem membra sepelierunt
in eodem^a oppido Birca, solum caput^b Bremam reportantes,
quod decenti honore condiderunt in ecclesia sancti Petri
coram altari. Obiit autem peracto boni certaminis cursu¹
936. in Scitia, ut scribitur, anno dominicae incarnationis 936^c,
indictione 9, circa medium Septembris². Hic est annus
Ottonis Magni primus, a transitu^d sancti Willehadi primi
Bremensis episcopi 148^e.

65. Eia vos episcopi, qui domi^f sedentes, gloriae,
lucris, ventris et^g somni breves delicias in primo episco-
palis officii loco ponitis; respicite, inquam, istum pauperem
seculi et modicum^h, immo laudabilem magnumque sacer-
dotem Christi, qui nuper tam nobili fine coronatus, exem-
plum dedit posteris, nulla temporum vel locorum asperitate
vestramⁱ pigriciam excusari posse: cum per tanta pericula
maris et terrae feroces aquilonis populos ipse pertransiens,
ministerium legationis suae tanto implemet studio, ut in
ultimis terrae finibus exspirans animam suam poneret³ pro
Christo.

*p. 306.

*LIBER SECUNDUS.

Hic habeas libri, lector bone, gesta secundi^k.

1. Adaldagus archiepiscopus sedit annos 53¹. Iste
est qui nobis, ut dicitur^m, rem publicam restituit⁴. Genere
illustris, aetate iuvenis, decorus specie morumque probitate
speciosior, a choro sumptus estⁿ Hiltineshemensi, consan-
guineus et discipulus beati Adalwardi^o, Ferdensis epi-
scopi, cuius tunc vita probata, fama illaesa et fides in
palatio erat cognitissima^p. Quem ferunt etiam doctrina et
miraculis celebrem, Sclavorum populos^q eo tempore⁵ prae-

a) eodem loco vel 3. b) capud 1. c) vicesimo sexto 2. 2a. d) autem
addit 4. e) CLXVIII. 5. f) domi deest 3. g) et deest 5. h) seculi et
modicum 2. 3. 5. i) nostram 3. k) Deest hic versus 2. 2a. 3. 4. Hic incipit
liber secundus. 5. Liber secundus. 3. Nulla libri hic distinctio in codd. 2. 2a. 4.
l) LIII. 4. m) ut dicitur desunt 4. n) est deest 4. o) Adalwardus 1.
p) cognotissima 1. q) populis 2. 3. 4.

1) *peracto bono certaminis cursu*. Ita Vita S. Willehadi c. 11.
2) V. Ann. Corbei., Contin. Reginonis a. 936. 3) *Ponere animam*
ex Virgilii Georgic. IV, 238. 4) *Respexisse videtur noster Virgilii*
Aeneid. l. VI, v. 847: *Unus qui nobis cunctando restituis rem*.
5) vel potius paulo ante; Adalwardus enim iam anno 933, Oct. 28.
supremum diem obierat.

dicasse, quo^a noster Unni ad Scythas legatus extitit. Eius nimirum opera et testimonio commendatus^b in curia Adaldagus¹ ferulam pastorem suscepit a magno Ottone; palaeum episcopale^c sumpsit a papa VII. Leone², manus impositionem, sicut praedecessores eius, a Magontino^d praesule. Necdum autem Hammaburgensis cathedra habuit suffraganeos, quos huius Adaldagi studio recepit^e.

2. Adaldagus itaque primo ut ingressus est episcopatum, Bremam longo prius tempore potestatibus ac iudiciaria manu³ compressam^f, praecepto^g regis absolvi^h, et instar reliquarum urbium immunitate simulqueⁱ libertate fecit donari. Praecepta regis haec continentia praesto sunt, et alia⁴. Mox de legatione sua, quae pro gentium salute primo a decessoribus^k suis recepta, hoc sibi ordine provenit, ut quod alii in^l lacrimis seminarunt^m, ipse in Ps. 126, 5. gaudio meteret, toto, inquam, animi desiderio succensus, aestuabat, quomodo perficeret, quod religioso pietatis formabat affectu. Et quoniam diligentibus Deum omnia coo- Rom. 5, 28. perantur in bonum, deditⁿ ei Dominus ad voti successum, et prosperitatem temporis et gratiam regis. Cuius ita usus est familiaritate, quod a latere eius raro unquam develletur^o.⁵ Nunquam tamen aut parrochiae necessitati defuit, aut legationis suae curam posthabuit; quin immo victoriosi et iustissimi animum regis in omnibus quae Dei sunt paratum cernens, tum praecipue^p studium eius^q ad conversionem paganorum incitare non cessavit; quod etiam pro sententia eius^r ita evenit, Deo cooperante et piissimi regis dexteram in omnibus corroborante.

a) quos 1. b) commendatur 1. c) archiepiscopale 2. 3. 4. d) Mogontino 2. 4. Mogentino 3. e) recipit 3. accepit 5. f) oppressam 4. g) praecepta 1. h) absolvit *M. F.* i) que *deest* 1. k) praedecessoribus 4. l) in *deest* 1. male. m) seminaverunt 2. 3. n) dedit *deest M. F.* o) divelleretur 2. 4. avelleretur 3. p) tum (cum 1.) praecipue *desunt* 4. q) eius *deest* 1. r) eius *deest* 2. 3. 4.

1) Cf. Vitam Mathildis reginae cap. 8. Thietmar. Merseb. l. II, c. 26.
2) V. bullam in Hamb. U. B. n. 33 et Koppmann p. 71. 3) *manus* i. e. auctoritas, nisi mavis symbolum auctoritatis iudiciariae sceptro affixum, quale constat fuisse manus iustitiae apud reges Francorum, in monumentis Karoli Magni, apud Byzantinos etc. V. Montfaucon, De la monarchie française. T. I, pag. XXXVI. I. Grimm, Deutsche Rechtsalterthümer p. 763. 4) Veluti de 937, Iun. 30. Aug. 7; 966, Aug. 10. Hamb. U. B. n. 31. 32 et 43. In hoc negotiatores Bremenses iure ceterarum regaliū urbium donantur. 5) Regis cancellarius occurrit ab a. 936, Sept. 3 usque ad a. 937, Feb. 4.

3. Otto igitur rex divino fultus auxilio, cum^a primum ab insidiis fratrum suorum ereptus est, iusticiam et iudicium^b populis fecit¹. Deinde postquam omnia ferme regna, quae post mortem Karoli defecerant, suo imperio subiugaret^c, in Danos arma corripuit², quos antea^d pater eius bello compressit. Illi vero bellare^e moliti, apud Heidibam^f legatos Ottonis cum marchione trucidarunt, omnem Saxonum coloniam funditus extinguentes. Ad quam rem ulciscendam rex cum exercitu statim^g invasit Daniam; transgressusque^h terminos Danorum, apud Sliaswig olim positos, ferro et igne vastavit totam regionem usque ad mare novissimum, quod Nortmannosⁱ a Danis dirimit et usque praesentem diem a victoria regis Ottinsund^k dicitur. Cui egredienti^l Haroldus apud Sliaswig^m occurrens bellum intulitⁿ. In quo utrisque viriliter concertantibus^o Saxones *p. 307. victoria potiti^p sunt, Dani victi ad naves cesserunt^p. Tandemque^q condicionibus ad pacem inclinatis, Haroldus Ottoni subicitur, et ab eo regnum^r suscipiens, christianitatem in Dania recipere spopondit. Nec mora, baptizatus est ipse Haroldus cum uxore^s Gunhild^t et filio parvulo, quem^u rex noster a sacro fonte susceptum Sueinotto^v vocavit^w. Eo tempore Dania cismarina, quam Iudland^x incolae appellant, in tres divisa episcopatus, Hammaburgensi episcopatu^y subiecta est. Servantur in Bremensi ecclesia praecepta regis³, quae signant⁴, Ottonem regem in sua ditione regnum Danicum tenuisse, adeo ut etiam episcopatus ille donaverit. In privilegiis autem Romanae sedis videri potest, quod Agapitus^z papa Hammaburgensi ecclesiae de salute gentium congratulatus, omnia quae a decessoribus^a suis Gregorio, Nicolao, Sergio et ceteris Bre-

- a) quam 3. b) iud. et iust. 2. 3. 5. *Helmold l. I, c. 8.* c) subiugarat 3. 4.
d) ante 4. e) Enim vero tunc rebellare 4. f) Heidebam 4. Heidhbu 2.
Hedaby 3. g) statim *deest* 4. h) que *deest* 5. i) Danos a Nordmannis 4.
k) Ottinsand 1. Ottinsunt 4. Ottesund 3. Oddeund 2. l) regredienti 4.
m) Sliaswig 4. n) *In margine cod. 2: Bellum Ottonis et Danorum.* o) certan-
tibus 2. 3. 4. p) potiti, Danos ad naves cedere coegerunt 4. q) que *deest* 4.
r) regnumque ab eo 4. s) sua *addit* 4. t) Gunild 3. u) filium *addit* 4.
v) Svenotto 2. 3. 5. *semper.* w) *In margine cod. 2: Haroldus rex baptizatur.*
x) Iutlant 3. 4. Wiudland 2. y) archiepiscopatu 4. z) Agapetus 3. 5.
a) praedecessoribus. 4.

- 1) *iustitiam et iudicium facere.* Genesis c. 18, v. 19; cf. Ps. 88, v. 15.
Similiter *iudicio et iusticia gubernare* infra c. 8 et 55. 2) De hac
Adami narratione, quae ad Ottonem II. est referenda, v. quae disseruit
Grund in Forschungen zur Deutschen Gesch. XI, 563 sq. 3) V. pri-
vilegium Ottonis I. 965, 6. Kal. Iul. Hamb. U. B. n. 41, Stumpf 374.
4) *signare* hic non significat: *expressis verbis dicere*, sed *innuere*.

mensi archiepiscopatu concessa sunt, et ipse concessit Adaldago¹. Cui etiam sua vice ius ordinandi episcopos tam in Daniam, quam in ceteros^a septentrionis populos, apostolica auctoritate concessit.

4. Igitur beatissimus pater noster^b primus ordinavit episcopos in Daniam, Horit vel Haredum^c ad Sliaswig, Liafdagum ad Ripam, Reginbrondum^d ad Harusam^{e. 2}. Quibus etiam commendavit illas ecclesias, quae trans mare sunt, in Fune^f, Seland et Scone^g, ac in Sueonia. Anno archiepiscopi factum est hoc 12. Et haec quidem initia⁹⁴⁸. coelestis misericordiae secutum est tale incrementum, Deo cooperante, ut ab illo tempore usque in hodiernum diem ecclesiae Danorum multiplici borealium gentium fructu redundare videantur^h.

5. Ferturⁱ etiam ipso tempore fortissimum Ottonem^k regem universos populos Sclavorum imperio subiecisse^l. Quos pater^m eius uno grandi belloⁿ domuerat, ipse tanta virtute deinceps^o constrinxit^s, ut tributum et christianitatem pro vita simul et patria libenter offerrent victori, baptizatusque est totus gentilium populus^p. Ecclesiae^q in Sclavania^r tunc primum constructae^s, de quibus rebus circa finem, ut gestae sunt, oportunius aliquid sumus dicturi^t.

Invenimus adhuc in scriniis ecclesiae nostrae Coloniensem archiepiscopum, qui tunc claruit, Brunonem⁴, postquam Hammaburg nostram vidit habere suffraganeos, veterem de Brema instaurasse querelam^u, sperans se quae

a) ceteros *deest* 2. 3. 4. b) archiepiscopus noster 2. 3. 4. omnium *addit* 4.
c) *Ita correxi pro* Horituharedum a 1. *conf. infra c.* 23. Haroldum ad 2. 3. 4.
d) Reinbrandum 4. e) Arusiam 2. Arhusiam 3. Arhusan 4. Arhusam 5. *In margine cod.* 2: De tribus primis Daniae episcopis. f) Fionia 2. 3. Fiune 4. Finne 5. g) Scane 3. Scania 5. h) videntur 3. i) Ferunt 2. 3. k) Quo etiam tempore fortissimus rex Otto 4. l) i. suo subiecisse 2. 3. suo subiecit i. 4. m) Quosque 2. 3. Et quos 4. n) praelio 3. o) ipse Otto tanto deinceps Dei adiutorio 2. 2a. *Ita et* 3, *ubi tamen deest*: Dei, *et similiter* 4: ipse O. tanta d. D. a. potentia. p) sicque baptizatur g. p. universus 4. q) Et ecclesiae 4. r) Slavonia 3. s) sunt constructe 4. t) dicemus 5. u) Igitur post haec Coloniensis archiepiscopus Bruno videns iam Hammaburg nostram divina opitulante gratia suffraganeos habere, veterem de Brema, sicut in scriniis ecclesiae nostrae invenimus, instauravit querelam 4.

1) Bullam a. 948, Ian. 2. v. in Hamb. U. B. n. 35. 2) Oredus (alii Horat), Liafdagus et Reginbrandus concilio interfuerunt Ingelhemienſi 948, Ian. 7. V. LL. II, p. 210. Flodoardum h. a. Richerum h. a. Haredi episcopi diem emortualem habet Necrologium Merseburg. ad 11. Kal. Maii. Sedit ab anno 948 — 972. V. Chronic. breve Bremense, SS. VII, 392. 3) *tanta virtute constrinxit*. Similiter infra l. III, c. 53 *magna virtute constringere* et l. IH, c. 33 *muliebri potestate constringere*. L. IV, c. 22 *constringere potentia*. 4) Bruno, filius Heinrici I, archiepiscopus Coloniensis 953 — 965.

voluit eo facilius adepturum, quod regis erat confrater Ottonis^a. Sed dum frustra laborasset omnibus modis, nec papae consilium^b, nec dicitur fratris meruisse^c auxilium. Ita vir nobilis idemque^d sapiens auctoritate pontificis Adaldagi facile superatus, in gratiam nostrae ecclesiae, ut scribitur, cum^e satisfactione redivit, praedicans Hamburgensem ecclesiam, quae in tanto gentilium periculo constituta sit, non debere laedi ab aliquo, verum dignam esse, quae omni consolationis amore foveatur et celebretur ab omnibus ubique ecclesiis. Adhuc posteris in memoria est, quendam Erp, diaconem^f pontificis Adaldagi, quia fideliter ei astiterit^g in praefata contentione, Ferdensi ab
 *p. 308. rege¹ episcopatu donatum, simul et alios fratrum, *qui in praedicatione Danorum et Sclavorum cum archiepiscopo studiosi fuerunt, pro labore suo maioribus asserunt cathedris intronizatos^h.

6. Nempe studium patris Adaldagi totum fuit in conversione gentium, in exaltatione ecclesiarum, in saluteⁱ animarum, pro cuius rei magisterio^k meruit vir dilectus Deo et^l hominibus, ut omnibus^m in veneratione haberetur, etiam inimicis.

7. Post haecⁿ cum rex victoriosissimus Otto ad liberandum^o sedem apostolicam vocaretur in Italiam, consilium fertur habuisse^p, quem post se vicarium potestatis ad faciendam iusticiam relinqueret^q in his partibus, quae barbaris confines sunt terminis. Nondum enim post tempora Karoli, propter veteres illius gentis seditiones, Saxonia ducem accepit, nisi caesarem. Qua necessitate rex persuasus, Hermannō primum tutelae vicem in Saxonia commisit². De quo viro et progenie viri, quoniam tam Bremensi ecclesiae, quam aliis magno excidio surrexisse videntur^r, altius ordiri necessarium duxi.

8. Vir iste pauperibus ortus natalibus, primo, ut aiunt, 7 mansis totidemque manentibus ex hereditate parentum fuit contentus. Deinde quod^s erat acris³ ingenii decorisque^t

a) quod filius erat Ottonis regis 2. 3. 4. b) concilium 5. c) nec patris meruit habere a. 4. d) atque 4. e) ecclesiae cum digna 4. f) Erponem diaconem 2. 2a. archidiaconum 3. Erp, diaconum 5. g) adstiterit 3 (?). 5. h) Et de studio Adaldagi ad praedicationem gentium et de origine ducum norma. *Glossema in sequentia textui codd.* 2. 4. *irrepsit.* i) salutem 3. k) ministerio 3. l) vt 3. m) omnibus *deest* 3. ab omnibus 2. n) vero *addit* 4. o) liberandam 4. *Helm.* l. I, c. 10. p) Ita 2. 3. *Helmold.* habuit 1 (?). 4. q) reliquerunt 1. r) videtur 2. 3. 4. 5. s) quia 4. t) que *deest* 1.

1) Ottone II, nempe anno 976, teste Thietmaro Merseb. l. III, c. 4.
 2) V. Wedekind, *Noten* T. II, p. 353 sq.; Steindorff, *Billing.* duc. p. 16; Waitz, *D. V. G.* VII, p. 122. 3) *acre ingenium*, Sallust. *Iug.* c. 3, 24. V. infra l. III, c. 1. 2.

formae, cum pro merito fidei et humilitatis, quam dominis et paribus^a exhibuit, facile notus^b in palatio^c, ad familiaritatem pervenit ipsius regis. Qui comperta iuvenis industria, suscepit eum in numero ministrorum, deinde nutricium praecepit esse filiorum¹; mox etiam succedentibus prosperis², commisit ei vices praefectorum^d. In quibus officiis strennue administratis, dicitur manentes suos pro furto [in iudicium^e] delatos, data sententia simul omnes dampnasse ad mortem. Cuius novitate facinoris et tunc carus^f in populo et clarissimus deinceps factus est in palatio. Postquam vero ducatum Saxoniae meruit, iudicio et iusticia gubernavit provinciam, et in defensione ecclesiarum sanctarum studiosus permansit usque in finem. Nam et Bremensi ecclesiae ac matri Hammaburg fidelis extitit ac^g devotus, multa bona faciens in fratres et in omnes Saxoniae congregationes.

9. Igitur tali viro^h piissimus rex et archiepiscopus 961. Aug. noster vicesⁱ suas in hac regione commendantes, in Italiam discesserunt^k. Ubi rex habito concilio episcoporum, Iohannem papam, cui Octaviano cognomen tum erat^l, multis^m accusatum criminibus deponi fecit, quamvis absentem, nam fuga iudicium subterfugeratⁿ, et in locum eius protum^o Leonem ordinari^p. A quo³ ipse mox coronatus, imperator et augustus a populo Romano consalutatus est, anno regni^q 962. 28⁴, post coronatum Romae Karulum^r 153⁵. Eo tempore imperator cum filio^s quinquennium^s in Italia commoratus⁷, filios Beringarii^t debellavit Romanque pristinae reddidit libertati⁸. His diebus annisque totidem noster archiepiscopus, apud quem summa consiliorum pendebat⁹, in regno^u

a) patribus 5. b) esset add. 2. 3. 4. c) curia 4. d) praefecturae 4.
e) in iudicium deest 1. in iudicio Helm. l. I. f) charus 5. clarus 3. g) et 3.
h) viri F. i) vires 5. k) decesserunt 3. l) cui Octavianus nomen erat 4.
m) multis 4. deest 5. n) declinaverat 2. 3. o) Ita 1. Helmoldus. l. I, c. 10.
promptum 2. 3. 4. promptum Albert. Stad. a. 961, ubi ex coniectura Reineccii legebatur:
promotum. Certe protus dictum est pro protoscriniario, cuius officium Leonem constat
tenuisse V. Contin. Reginon. a. 963. Liudprand l. VI, c. 11. p) ord. precepit 4.
q) sui addit 4. r) Karolum 4. s) in I. per quinquennium 4. t) Berengarii 2. 3. 5. u) regna 1.

1) Wilhelmi, ut videtur, et Ludolfi. 2) succedentibus prosperis. Ita et l. III, c. 11. 58. 3) Constat Ottonem imperatorem Romae a papa Iohanne XII. coronatum esse a. 962, Febr. 2, hunc vero depositum esse et protoscriniarium Leonem in eius locum electum a. 963, m. Novembri. 4) rectius anno regni 26. 5) rectius anno 162. 6) Otto II. nonnisi in tertia expeditione Italica a. 967, Octob. Italiam intravit. 7) rectius per quadriennium, scilicet ex fine anni 961 usque ad initium anni 965. 8) pristinae reddidit libertati. Conf. l. III, c. 5. 33. l. I, c. 13. 9) In charta imperatoris a. 962, Oct. 6 appellat Adaldagum summum regnorum nostrorum consiliarium. In alia a. 965, Ian. 3 inter dilectissimos consiliarios recensetur. V. Hamburg. U. B. p. 46, not. 2, Stumpf 317.346.

Italiae conversatus est, non sponte, inquam, sed quod a regum latere divelli non potuit. Ingens lucrum de peregrinatione sua Bremensi ecclesiae paravit. Tunc enim collegisse traditur patrocina sanctorum, quibus nunc et in aevum hoc triumphat nostrum episcopium. Fertur eius populus itaque non ferens diuturnam^a boni pastoris absentiam, nuntiis et litteris metum ingerentibus tandem effecisse, ut suum gregem visere^b dignaretur. *Cui etiam venienti perhibent suos et extraneos itinere tridui occurrisse, prae gaudio flentes, et quasi^c alteri Iohanni^d clamabant, dicentes: 'Benedictus qui venit in nomine Domini'.

*p. 309.
Ev. Matth.
21, 9.

10. Reversus ergo in patriam archiepiscopus, sicut audivimus et cognovimus et patres nostri narraverunt nobis^e, duxit in comitatu suo Benedictum, papam ordinatum, sed tunc^f ab Ottone^g depositum^h, quem illeⁱ in Hammaburg custodiae mandari^k praecepit, archiepiscopus vero magno cum honore detinuit^l usque ad obitum eius. Nam vir sanctus litteratusque fuisse dicitur, et qui dignus apostolicae sedi^m videreturⁿ, a populo Romano nisi quod per tumultum electus est, expulso eo, quem ordinari iussit^o imperator. Igitur apud nos in sancta conversatione vivens, aliosque sancte vivere docens, cum iam Romanis poscentibus ab caesare restitui deberet^p, apud Hammaburg in pace quievit. Transitus eius quarto^q Nonas Iulii contigisse describitur^r. [Praepositus illius temporis Bremae claruit Eilhardus, vir spontanea paupertate clarus^r, et custos regulae canonicae. Tuncque^s scholas ecclesiae florantissimo studio rexit Tiadhelmus^t, qui erat ex discipulis magni Oetrici Magdeburgensis^u. 2]v.

11. Archiepiscopus autem reliquias sanctorum martyrum, quas ab urbe Roma^w deportavit^x, magna per parro-

a) diuturnam 1. b) revisere 2. 3. 4. c) In cod. 4 haec ita leguntur: a regum latere non poterat, unde magnum ecclesiae suae lucrum paravit. Tunc etiam sanctorum, quibus nunc et in aevum hoc triumphat episcopium, patrocina collegisse traditur. Populus itaque boni pastoris diuturnam graviter ferens absentiam, nuntiis et litteris metum ingerentibus, tandem ut suum reviseret gregem sollicitare curavit. Cui etiam demum in patriam venienti, totus simul populus, et extranei cum ipsis, itinere tridui occurrentes, et prae gaudio flentes, quasi. d) Ihu 2. Christo 3. e) sicut — nobis desunt 4. f) tunc deest 4. item 2. 3. g) imperatore addit 4. h) depulsum 4. i) ille deest M. F. k) mancipari 4. l) eum addit 2. 2a. m) apostolica sede 3. n) videtur 3. o) preceperat 4. p) debuisset 5. q) Cuius transitus III. 4. r) Quo in tempore B. c. E. v. s. p. c. ecclesie prepositus 4. s) Tunc et 4. t) Tyadhelmus 2. 3. u) qui fuerat m. O. Magdaburg discipulus 4. v) Uncis inclusa desunt 1. w) Roma deest M. F. x) portavit 3.

1) Conf. Hamburg. U. B. n. 42 ibique notam 2. 2) Archiepiscopus Magdeburgensis electus obiit 981. De quo vide plura apud Thietmarum Merseburg. et Richerum.

chias suas diligentia distribuit. Antecessores^a sui Deo servientium animarum quinque coenobia fundasse dicti sunt^b. His ille sextum addidit apud Hesilingun^{c.1}, ubi nobilissima virgo Christi Wendilgart et pater eius Hald^d nomine, totum Deo et sancto Vito martyri^e patrimonium suum^f offerens, magnam virginum turmam congregavit². Septimam congregationem in Frisia Ripesholt^{g.3} fecit sanctorum virorum de praedio et oblatione quarundam fidelium^h matronarum, Reingerdⁱ et Wendilae^k, ubi reliquias sancti locavit Mauriti^l, et alia alibi. [Hae sunt reliquiae sanctorum, quas dominus Adaldagus ab Italia portavit^m: corporaⁿ Quiriaci et Caesarii, item^o Victoris et Coronae, Felicis et Feliciani^p, Cosmae et Damiani.]^q

12. Cumque sanctus pontifex omnium ecclesiarum suarum paternam, ut apparet^r, sollicitudinem gereret, xenodochii Bremensis dicitur magnam habuisse^s curam. Quod ipse^t multo maioribus auxit rexitibus, quam antecessores eius: adeo ut praeter hospites, qui frequenter suscipiebantur, cotidie pascerentur in hospitali pauperes^u 24. In quo ministerio fidelissimus extitit Libentius, quem secum duxit ab Italia pontifex^v.

13. Ipso tempore magnus Otto, subiugatis christinaeque fidei copulatis Sclavorum gentibus, inclutam urbem Magedburg^w super ripas Albiae fluminis condidit, quam Sclavis metropolem statuens, Adalbertum, summae sanctitatis virum, ibidem consecrari fecit archiepiscopum. Is primus in Magedburg ordinatus, 12 annis strennue pontificatum administravit multosque Sclavorum populos^x ille^y praedicando convertit. Cuius ordinatio facta est anno imperatoris⁴ et nostri archiepiscopi 35, et sunt anni^z post ordinationem sancti Ansgarii 137⁵. 968.

a) Nam antecessores 4. b) fundarunt 4. c) Heslinge 4. Basilingan 2. Basilingim 3. d) Habdo 2. 3. Haddo 4, *quod rectius videtur*. e) martyri deest 2. 3. f) suum deest 3. g) Ripesholt deest 2. 3. 4. h) nobilium 2. 3. 4. i) Reingerb. 2. 3. k) Wendele 5. l) sanctorum locavit 2. 3. 4. m) quas ab Italia archiepiscopus deportavit 4. n) videlicet addit 4. o) item deest 4. p) Feliciane 2. 3. q) *Uncis inclusa desunt* 1. r) ut apparet *desunt* 4. s) Bremensis m. habuit 4. t) etiam 4. u) XXIV pauperes 2. 3. in h. XXIII paup. pasc. 4. v) pontifex deest 4. Libentius pontifex, q. s. d. a. I. 2. 3. w) Magedbrug 1. Magdaburg 4. *et ita infra*. Medenbug 3. x) populorum 1. populo 5. y) ille deest 3. 4. z) anni deest 5.

1) Hesslingen distat dimidio fere milliaro a monasterio Zeven. Cf. Ann. Stad. a. 1136. 2) V. Thietmarum l. II, c. 26. 3) sc. Reepsholt in pago Ostringiae et praefectura Friedeburg. V. privilegium Ottonis II. a. 983, Ian. 9. Hamburg. U. B. I, n. 46, Stumpf 849. 4) Rectius dixisset Adamus: *regis*. 5) Ordinatus est Adalbertus non anno 971, ut Adamus autumavit, sed anno 968, obiit ver post annos tredecim, sc. 981. V. Ann. Hildeshem.

*p. 310.

14. *Magedburgensi^a archiepiscopatu^b subiecta est tota Sclavonia^c usque^d Penem fluvium. Episcopatus suffraganei quinque, quorum Mersiburge^e et Ciscia^f super Salam flumen condita, Misna vero super Albiam, Brandanburg^g et Hevelberg^h interius vadunt. Sextus episcopatusⁱ Sclavoniae^k est Aldinburg^l. Eum, quod^l vicinior nobis est, imperator Hammaburgensi archiepiscopatu^m subiecit, ibique archiepiscopus^m noster primum ordinavit episcopum Euraccum² velⁿ Egwardum^o, quem latine dicimus^p Euagrium.

Schol. 12. 15. Et quoniam occasio se locorum praebuit, utile videtur exponere, quae gentes trans Albiam Hammaburgensi pertinentes sint dyocesi^q. Haec clauditur ab occidente oceano Brittannico^r, a meridie Albia flumine^s, ab oriente Pene fluvio^t, qui currit in mare Barbarum, ab aquilone vero Egdore^u fluvio, qui Danos dirimit a Saxonibus^v. Transalbianorum^w Saxonum populi sunt tres: primi ad oceanum sunt^x Tedmarsgoi^y, et eorum ecclesia mater in^z Melindorp^{a.3}; secundi Holcetae^b, dicti a silvis quas accolunt; eos Sturia^c flumen interluit^d, ecclesia Scanafeld^{e.4}; tercii et^f nobiliores Sturmarii dicuntur, eo quod seditionibus ea^g gens frequens^h agitur. Inter quos metropolis Hammaburg caput extollit, olim viris et armis potens^s, agro et frugibus felix; nunc vero peccatorum vindictae patens, in solitudinem redacta est. Et quamvisⁱ decorem urbis amiserit, vires^k adhuc retinet metropolis, viduitatis

Schol. 12. Sturmarios alluit^l ab oriente Bilenam^m fluvius, qui mergitur in Albiam fluviumⁿ, sicut ille superior. (2. 4. 5. 6.)

a) autem addit 4. Magadburgensi 6. b) episcopatuⁱ 1. c) Slavonia 3. 4. saepius. d) ad addunt 2. 4. e) Mersburg 4. f) Tyscia 3, ubi et deest. Cicia 5. g) Brandinburg 2. Brandenburg 3. 5. h) Hevelbergh 2. Hevelbierg 3. Havelberg 4. Hevelburg 5. i) episcopus 3. k) Sclavanie 2. l) quem quia 4. m) archiepiscopatus 6. n) ita 6. Curaccum vel 1. 3. desunt 2. 4. o) Edwardum 2. 3. 4. p) Latini dicunt 3. q) Hammaburgensis ecclesie pertinentes sint parrochie 4. r) Brintannico 1. Brittanico 2. Britanico 3. Britannico 4. s) fluvio 2. 3. 4. t) flumine 1. 6. u) Egodore 5. v) Saxonia 3. w) atque addit 2. x) sunt deest 4. y) Thedmarskones 2. Thiatmarsgoi 4. Thiedmarsgoi 5. Thiedmars 3. z) mater in desunt 4. a) Milindorp 3. Milindrop 2. Mildinthorp 4. Melindorp M. b) Holmine 1. 6. scette 2. Olcetae 3. Holsati 4. Holtzati 5. c) Stiriha 3. d) interfluit 2. 3. 4. quorum addit 4. e) Scanefeld 3. Sconevelt 2. Seonenfeld 4. f) qui et 4. g) illa 4. h) frequenter 4. i) occulto Dei iudicio vastata addit 4. k) tamen addit 4. l) affluit 5. m) Hilena 2. n) flumen 4.

1) Oldenburg, urbs Wagriae. 2) Nomen illud videtur esse Evracrus, Evracarus (Ebrachar), quod Euagrio melius respondet. Legitur tamen pro eo Everacus Annal. Sax. a. 972. Apud Helmoldum l. I, cap. 12. 13. audit ille Ewardus. 3) Meldorf. 4) Schönefeld. 5) potens armis. Virgil. Aen. I, 531.

suae dampna consolans in provectu^a filiorum, quos per totam septentrionis latitudinem suae^b legationi^c cotidie videt accrescere. De quibus etiam tam laeta^d clamare videtur: 'Annuntiavi et locuta^e sum, multiplicati sunt super numerum.' Psalm. 40, 6.

15b. Invenimus quoque limitem Saxoniae, quae^f trans Albiam est, praescriptum a Karolo et imperatoribus ceteris, ita se continentem. Hoc est ab Albiae ripa orientali usque Schol. 13. ad rivulum quem Sclavi Mescenreiza vocant, a quo sursum limes currit per silvam Delvunder^g usque in fluvium Delvundam^{h.1}; sicque pervenit in Horchenbici^{i.2} et Bilenispring^{k.3}; inde ad Liudwinestein^{l.4} et Wispircon^{m.5} et Birznig^{n.6} progreditur. Tunc in Horbinstenon^{o.7} vadit usque^p in Travena^q silvam^s, sursumque per ipsam in Bulilunkin^{r.9}; mox in Agrimeshov^{s.10}, et recto^t ad vadum, quod^u dicitur Agrimeswidil^{v.11}, ascendit. *Ubi et Burwido^w fecit duellum contra campionem Sclavorum, interfecitque eum: et^x lapis in eodem loco positus est in memoriam^y. Ab eadem igitur aqua sursum procurrens ter-

Schol. 13. Travenna flumen est, quod^z per Waigros^a currit in mare Barbarum, iuxta quem fluvium mons unicus est Albere^b et^c civitas Liubice^d. (2. 3. 4. 6.)

a) proventu 3. profectu 2. b) sua 1. c) legatione 1. 6. d) tam laeta etiam 2. 3. tam deest 4. e) locutus 2. 3. 4. f) qui 4. g) Delunder 3. Delvundez *M. F.* h) Delundam 3. Delwudam 2. i) Horchembici 2. Horchembeke 4. Houehembici 3. k) Hylemspring 2. Hilimpring 3. Heilmspring 4. Heilinspring 5. Heilingspring *M. F.* l) Luidwinestein 2. Ludwinestein 4. Ziudwinsten 3. m) Wispircon 1. 6. Wisbircon 4. n) Hyrzing 2. 3. Hirzing 4. Husinc 5. o) ita 6. Horbistenon 1. 2. 4. Harbistenon 3. p) usque deest 5. q) Travennam 2. 3. 4. r) Bulilunchin 3. Bulilunken 4. s) Crimeson 2. 5. Crimesou 3. 4. t) recte 2. 3. 4. u) qui 1. 6. v) Agrimeswidil 3. Agrimeswedel 4. w) Burgwido 2. 4. Byurgvido 3. x) et deest 3. y) ubi et lapis in monumentum positus est 4. z) fluvius est, qui 4. a) Wagros 4. Ungros 2. b) Alber . . civitatis Livbice 6. *Legendum:* Alberc. De quo monte postea Segeberg nuncupato v. *Helmold. l. 1.* Albere 2. 3. 4. c) ita correxi; est 2. 3. 4. d) Luibecke 2. Liubeke 4. Luitbeke *M. F.* In cod. 3. hoc scholion ita legitur: Travenna fluvius est, prope quem condita est Libyc civitas.

1) die Delvenau. 2) rivulus iuxta Hornbeck in parrochia Breitenfelde. 3) fons rivuli qui hodie die Bille vocatur. 4) fortasse Steinhorst. 5) Wesenberg, villa parrochialis prope Travenam. 6) Birneze sive Bisneze, hodie Bissenitz, rivulus qui limitem constituit possessionum monasterii Reinfeld. V. documenta a. 1163 et 1189 apud Hansen, Nachricht von den Holstein-Plönischen Landen p. 110. Mergitur in lacum iuxta Prohnsdorf. 7) fortasse Garbeck, qui rivulus iuxta Gnissow in Travenam mergitur. 8) Travenhorst. 9) Blunk, villa parrochiae Segeberg, in ripa orientali Travenae. 10) Tensebeck. Conf. *Helmold l. I, c. 57. 63.* 11) hodie der Stocksee. V. Dankwerth, Landesbeschreibung der Herzogthümer Schleswig und Holstein.

minus in stagnum Colse¹ vadit; sicque ad orientalem campum venit Zuentifeld², usque in ipsum flumen Zuentinam, per quem limes Saxoniae usque in pelagus Scythicum et mare quod vocant^a orientale delabitur.

Schol. 14. 16. De cuius freti natura breviter in Gestis Karoli meminit Einhardus, cum de bello diceret Sclavanico³. 'Sinus', ait, 'quidam ab occidentali oceano versus orientem^b porrigitur, longitudinis quidem incompertae, latitudinis vero, quae nusquam centum milia^c passuum excedat^d, cum in multis locis contractior inveniatur. Hunc multae circumsident nationes, Dani siquidem^e ac Sueones, quos Nortmannos^f vocamus, et septentrionale litus et omnes in eo insulas^g tenent. At^h litus australe Sclavi et aliae diversae incolunt nationes, inter quos vel praecipui sunt, quibus tunc a rege bellumⁱ inferebatur, Wilzi, quos ille una tantum et quam per se gesserat, expeditione ita contudit^k ac domuit, ut ulterius imperata facere minime rennuendum^l iudicaret'.

17. Haec ille. Nos autem, quoniam mentio Sclavorum totiens^m incidit, non ab re arbitramur, si de natura et gentibus Sclavaniae historico aliquid dicemusⁿ compendio, eo quod Sclavi eo tempore studio nostri pontificis Adaldagi narrantur ad christianam religionem fere omnes conversi^o.

18. Sclavania igitur, amplissima Germaniae provintia, a Winulis⁴ incolitur, qui olim dicti sunt Wandali. Decies maior esse fertur^p, quam nostra Saxonia, praesertim si Boemiam et eos qui trans Oddaram^q sunt Polanos^r, quia nec

Schol. 14. Zuentina^s fluvius currit a lacu, in quo Plunie^t civitas sita est. Inde per saltum vadit Isarnho^u mergiturque in^v mare Scythicum^w. (2. 3. 4. 5. 6.)

Schol. 15. Trans Oddoram^x fluvium primi habitant Pomerani, deinde Polani, qui a latere habent hinc Pruzzos^y, inde Behemos^z, ab oriente Ruzzos^a. (2. 3. 4. 5. 6.)

a) dicitur 4. b) deest 4. c) milia deest 1. ē 6. d) excedit 1. e) quidem 2. 3. 4. f) Nordmannos 2. 3. 4. g) insulant 1. h) Ad 3. 5. i) bellum a rege 1. k) contulit 1. 2. 6. Ita et codd. nonnulli Einhardi l. l. l) rennuendum 3. 4. m) tocies 3. tocius 1. n) dicamus 3. 5. o) Adaldagi ad ch. f. sint o. r. conversi 4. p) dicitur 5. q) Oddoram 2. 4. saepius. r) Polanas 2. s) Lleuenna 2. t) Plunie 2. Plinne 3. Plone 4. u) Isatuho 2. v) inque 5. w) non longe ab oppido Kyl addit Lindenbrogius. In cod. 3 haec ita leguntur: Zuentina fluvius oritur a lacu, in quo civitas Plinne sita est, et mergitur in mare Scythicum. x) Odderam 3. Oderam 5. y) Pruzzos 2. habent Pruxelanos 3. z) Boemos 4. a) Ruzlos 2. Verba: inde — Ruzzos desunt 3.

1) lacus Plunensis, cuius nominis vestigium manet in villa Kollübbe. 2) hodie Bornhöft, v. Helmold. l. I, c. 94. 3) cap. 12. 4) Winulorum nomen (v. infra c. 19; l. IV, c. 13) aliis scriptoribus coaevis seu antiquioribus plane incognitum. Winili vero de Scandinavia egressi, postea Langobardi dicti, teste Paulo Diacono (Hist. Langobard. l. I, c. 9) fuerunt inimici Wandalorum; Helmoldus vero (l. I, c. 15. 19) Winulos sive Winethos eos appellat. Venlas et Vinedas bene distinxit carmen Anglosaxonicum de poetae peregrinationibus.

habitu nec lingua discrepant, in partem adieceris Sclavaniae. Haec autem regio cum sit armis, viris et frugibus opulentissima, firmis undique saltuum vel terminis fluminum^a clauditur. Eius latitudo est a meridie usque^b in boream, hoc est ab Albia fluvio usque ad mare Scythicum. Longitudo autem illa videtur, quae initium habet ab nostra Hammaburgensi parrochia et porrigitur in orientem, infinitis aucta spatiis, usque in Beguariam^c, Ungriam et^d Graeciam. Populi Sclavorum^e multi, quorum primi sunt ab occidente confines Transalbianis Waigri^f, eorum civitas Aldinburg^g maritima. Schol. 16. Deinde secuntur Obodriti^h, qui nuncⁱ Reregi^{k. 1} vocantur, et civitas eorum Magnopolis². Item versus nos Polabingi, quorum civitas Razispurg¹. Ultra illos sunt Lingones^{m. 3} et Warnabi^{n. 4}. Mox habitant Chizzini⁵ et Circipani⁶, quos a Tholosantibus⁷ et Retheris^{o. 8} separat flumen^p Panis^q, et civitas Dimine. Ibi est terminus Hammaburgensis parrochiae. Sunt et alii Sclavaniae^r populi, qui inter Albiam et Oddaram degunt, sicut Heveldi^s, qui iuxta Habolam^t fluvium

Schol. 16. Aldinborg civitas magna Sclavorum, qui Waigri dicuntur, sita est iuxta mare, quod Balticum sive Barbarum dicitur, itinere die . . ab Hammaburg. (6.)

Schol. 17. Chizzini^u et^v Circipani cis Panim fluvium habitant, Tholosantes et^v Rehtarii^w trans Panim fluvium; hos quatuor populos a fortitudine Wilzos appellant vel Leuticos^x. (2. 3. 4. 6.)

a) et fluminum terminis 2. 3. 4. b) usque deest 2. 3. 4. c) Beuguariam 2. Benguariam 3. Bulgariam *M. F.* d) vel 6. e) igitur Slavorum sunt 4. f) Vagri 3. g) Aldenburg 5. h) Obotriti 3. i) numero 2. 3. altero nomine 4. k) Kerigi 3. l) Razisburgh 2. Razisburg 3. 4. m) quos Lingones sunt 4. *Vocabulo* Lingones in *cod. 1 superscriptum est*: vel lonoges. *Cod. 6 legit*: Linoges, cui *superscriptum est* vel Lingones. n) Warnahi 2. 3. 4. o) Reteris 2. 3. Retharis 4. p) fluvius 2. 3. 4. q) parvus 2. r) Slavorum 3. 5. s) *Voci* Heveldi in *codd. 1. 6. superscriptum est*: vel Heruli. *Ita et Ann. Saxo a. 983.* t) Haliolam 2. 4. Haloam 3. Hailum *suspiciatur Vell.* u) Chyzini 2. v) vel 2. 4. w) Retharii 2. 4. x) Leuticios 4. In *cod. 3 haec ita leguntur*: Hi quatuor populi Tholosantes et Reteri, Chizini et Circipani, dicti sunt Wilzi vel Leutici a fortitudine.

1) ita dicti Adamo, ut videtur, de emporio eorum Rerie, de quo v. Einhardi Annales ann. 808. 809. 2) Meklenburg, nunc villa, paulo infra Wismar. 3) populus quondam latius diffusus, qui vero tempore Adami, cuius verba cum Helmoldi l. I, c. 2 sunt conferenda, in terra dicta Linagga, cuius civitas erat Puttlitz, inveniebatur. 4) sic dicti a fluvio Warnow. 5) quorum nomen asservatur in villa Kessin prope Rostock. 6) ad ripam fluvii Peene occidentalem usque habitantes. 7) circa fluvium et lacum Tollense in confiniis ducatum Megalopoliensium Schwerin et Strelitz. 8) in praefecturis Strelitz et Stargard in ducatu Meklenburg-Strelitz. Vide Lisch, *Jahrbücher des Vereins für Meklenburg. Geschichte* T. III, p. 1 sq.

sunt^a et Doxani^{b.1}, Leubuzzi^{c.2}, Wilini^{d.3} et Stoderani⁴ cum multis aliis. Inter quos medii et potentissimi omnium sunt Retharii^e, civitas eorum vulgatissima Rethre⁵, sedes ydolatryae^f. Templum ibi magnum constructum est demonibus, quorum princeps est^g Redigast⁶. Simulacrum eius auro, lectus ostro paratus. Civitas ipsa novem portas^h habet, undique lacu profundo inclusa, pons ligneusⁱ transitum praebet, per quem tantum sacrificantibus aut responsa petentibus via conceditur. Credo^k, ea significante causa, quod perditas animas eorum, qui ydolis serviunt, congrue

‘novies Styx interfusa cohercet’⁷.

Ad quod templum ferunt a civitate Hammaburg iter esse quatuor dierum.

19. Ultra Leuticios^l, qui alio nomine Wilzi dicuntur, Oddara flumen occurrit, ditissimus amnis Sclavaniae regionis^m. In cuius ostio, qua Scyticas alluit paludes⁸, nobilissima civitas Iumne^{n.9} celeberrimam praestat stationem barbaris et Graecis, qui sunt in circuitu. De cuius praeconio urbis, quia magna quaedam et vix credibilia recitantur, volupe arbitror pauca inserere digna relatu. Est sane maxima omnium quas Europa claudit civitatum^o, quam incolunt Sclavi cum aliis gentibus, Graecis et barbaris. Nam et advenae Saxones parem cohabitandi legem acceperunt, si tamen christianitatis^p titulum ibi morantes non publicaverint. Omnes enim adhuc paganis ritibus oberrant^q, ceterum^r moribus et hospitalitate nulla gens honestior aut benignior poterit inveniri. Urbs illa mercibus omnium septentrionalium nationum locuples, nichil non habet iocundi aut rari. Ibi est

a) sunt *deest* 2. 3. 4. b) Doxam 4. *Ita et Helmold. l. I, c. 2.* c) Leubuzi 3. Liubuzzi 4. d) *Voci Wilini in codd. 1. 6. superscriptum legitur: vel Walani. Ita et Ann. Saxo l. I.* e) Retharii 3. f) idololatryae 5. g) *est deest* 3. 4. h) portas 1. partes *notavit M.* i) ligneus 1. k) *Hec eo 3. Hec ea 2. 4.* l) Leuticos 2. 3. 4. m) Sclavaniae 2. 3. 4. religionis 1. n) Uimne *hic 1. Ann. S. Vimne 6. Eumne 3. 4. semper. Iunume 2. Iulinum 5. semper.* o) maxime omnium quos ab Iurupa claudit civitatum 1. p) cultum vel *addit* 3. q) aberrant *M.* r) maioribus *addit* 3.

1) iuxta fluvium die Dosse. Eorum civitas Wittstock. 2) prope Oderam fluvium, ubi civitas Lebus, meridionalem partem versus marchiae Brandenburg. 3) Wilini fortasse idem qui Widukindo l. III, c. 9 dicuntur Vuloini. Populus, qui Velna dicitur, occurrit etiam in carmine Anglosaxonico supra laudato. 4) Stoderani in terra Haveland. V. Ann. Quedlinb. 997. Thietmar l. IV, c. 20. Helmold l. I, c. 37. 88. 5) iuxta villam Prillwitz prope Neu-Strelitz. 6) De templo Redigast v. Thietmar. Merseburg. l. VI, c. 17. Helmold. l. I, c. 23. 52. 7) Virg. Aen. VI, 439. 8) i. e. mare Balticum (v. infra l. IV, c. 20), quod supra cap. 18 mare Scythicum dicebatur. 9) prope urbem Wollin.

Olla Vulcani¹, quod incolae Graecum ignem vocant, de quo etiam meminit Solinus². Ibi cernitur Neptunus triplicis naturae: tribus enim fretis alluitur illa insula, quorum aiunt unum esse viridissimae speciei, alterum subalbidae, tertium^a motu furibundo perpetuis saevit tempestatibus. Ab illa^b civitate brevi remigio traicitur, hinc ad Dyminem^c urbem^d quae sita est in ostio^e Peanis fluvii, ubi et Runi^f habitant³; inde^g ad Semland provinciam, quam possident Pruzzi^h. Iterⁱ eiusmodi est, ut ab Hammaburg vel ab^k Albia flumine septimo^l die pervenias ad Iumne^m civitatem per terram; namⁿ per mare navim ingrederis ab Sliaswig vel Aldinburg, ut pervenias ad Iumne^o. Ab ipsa urbe vela tendens quarto^p die ascendes^q ad Ostrogard^r Ruzziae^s. *Cuius metropolis civitas est Chive^t⁴, aemula sceptri Constantino-politani, clarissimum decus Graeciae. Sicut ergo praedictum est, Oddara flumen oritur in profundissimo saltu Mara-^{Schol. 18.} horum^u⁵, ubi et Albia noster^v principium sortitur, nec longis ab invicem spatiis, sed diverso^w currunt meatu. Alter enim, id est Oddara, vergens in boream, transit per medios Winulorum populos, donec pertranseat usque^x ad Iumnem^y, ubi Pomeranos dividit a Wilzis. Alter vero, id est Albia, in occasum^z ruens, primo impetu Bechemos^a alluit cum Sorabis^b, medio cursu paganos dirimit a Saxonia, novissimo alveo^{Schol. 1.}

Schol. 18. Marahi^c sunt populi Selavorum, qui sunt ab oriente Behemorum^d, habentque in circuitu hinc Pomeranos et Polanos^e, inde Ungros et crudelissimam gentem Pescinagos^f, qui humanis carnibus vescuntur. (2. 4. 6.)

Schol. 19. Sorabi sunt Sclavi, qui campos inter Albim et Salam interiacentes incolunt; suntque eis contermini fines Thuringorum ac Saxonum. Ultra Aram fluvium^g alii Sorabi commorantur. (6.)

a) *deest* 2. 3. *tercius* vero 4. b) *autem addit* 4. c) Diminem 2. 3. 4. Diminemem 5. d) remigio ad urbem trahuntur D. 2. 3. 4. e) ostio 2. 3. 5. 6. f) Rhuni 2. 3. 4. g) ibi 2. 3. 4. h) Pruzzi 4. navigatur *addunt* 2. 5. i) item 4. k) ab *deest* 5. l) VIII. M. F. m) *ita hic* 1. 4. Iummem 2. Iumnæ 3. Iulinum 5. Uimne 6. n) si *addunt* 2. 3. 4. o) pervenias Iumnem 2. 3. 4. Iuminem 5. p) XLIII. M. F. q) *Ila* 3. 4. *Ann. Saxo* ascendens 1. 5. 6. ascendis 2. r) Ostrogard 5. Ostrogord 3. s) Ruzziae 2. 4. Ruziae 3. t) Chiwe 6. Chyve 3. Chive 4. Clyve 2. u) Marachorum 2. Maracorum 3. Merahorum 4. v) nostra 3. fluvius 4. w) diversis 6. x) perveniat 4. usque *deest* 2. 3. 4. y) Iummem 2. Iuminem 5. Uimnem 6. z) *occursu* 1. a) Behemos 2. Bohemos 3. 4. b) Sotrabis 2. Scarabis 3. c) Marachi 2. 4. d) Boemorum 4. e) Poldanos 5. f) Pescinagos 4. Postinagos 2. 5.

1) Olla Vulcani Gregorio M. (Dialog. l. IV, c. 30) dicitur Vesuvius, in quem anima regis Theoderici proiecta est. Cf. de hoc loco Archiv T. VI, 814 sq. 2) Solinus c. 5 de Aetna loquitur, qui est sacer Vulcano. 3) qui insulam Rügen inhabitabant. V. infra l. IV, c. 18 et Schol. 117. Ruani audiunt apud Widukind. l. III, c. 54. 4) Kiew. 5) Mähren. 6) die Ohre.

Hammaburgensem parrochiam scindens a Bremensi, victor
 Schol. 20. oceanum ingreditur Brittanicum.

20. Haec de Sclavis et patria eorum, quoniam virtute magni Ottonis ad christianitatem omnes tempore eo conversi sunt, dicta sufficiant. Nunc^a ad ea, quae post mortem imperatoris et reliqua tempestate nostri pontificis acta sunt, calamus dirigamus^b.

21. Anno pontificis Adalagii 38.^c Otto magnus imperator, domitor^d omnium septentrionis^e nationum, feliciter migravit ad Dominum, et sepultus est in civitate sua Magadburc^f. Cui^g filius^h Otto medianus succedens, per decem annos strenue gubernavit imperium. Is statim Lothario et Karolo, Francorum regibusⁱ, subactis, cum in Calabriam bellum transferretⁱ, a Sarracenis^k et Graecis victor et victus, apud 983. Romam decessit^l.² Illi^m tercius Otto, cum adhuc puer esset, in regnum substitutus, annos 18ⁿ forti et iusto sceptrum ornavit imperio. His tribus aequae fortissimis ac iustissimis imperatoribus tam carus^o ac^p familiaris erat sanctus^q Adalagus pro virtutis^r merito et doctrinae magisterio, ut a latere eorum vix aut raro divelleretur³, sicut ostendunt praecepta imperatorum ad nutum archiepiscopi disposita. In quibus etiam hoc est notandum, quod tercius Otto consistens in Wildashusin^s praecepta fecit⁴. Eodem tempore Hermannus^t, Saxonum dux, obiens^u.⁵, heredem suscepit filium

Schol. 20. Brittannia oceani insula, cui quondam Albion nomen fuit, inter septentrionem et occidentem locata est, Germaniae, Galliae, Hispaniae, maximis Europae partibus, multo intervallo adversa. Habet a meridie Galliam Belgicam, cuius proximum litus transmeantibus apparet civitas, quae dicitur Rutubi portus. Hibernia insula omnium post Brittanniam maxima est, ad occidentem quidem Britanniae sita. Sicut contra aquilonem est brevior, ita in meridiem se trans illius fines plurimum protendens usque contra Hispaniae septentrionalis portum⁶. (6.)

a) Hunc 1. b) calamus dirigatur 2. 3. 4. c) XXX^{mo} VIII^{mo} 1. d) dominator 3. e) septentrionalium 4. f) Magedburg 2. Magdaburg 4. Magdeburg 3. 5. g) Cuius 3. h) eius addit 4. i) transferet 1. k) Saracenis 3. F. l) decessit 3. 5. m) Huic 4. n) XXVIII. 2. 3. 4. o) charus 5. p) et 4. q) praesul 4. r) virtutum 2. 3. 4. s) Wildashusen 5. t) Herimannus 4. u) obediens 1.

1) Karolus, regis Lotharii frater, dux fuit Lotharingorum. 2) Bellum, quod Otto II. a. 974 cum Haraldo rege gessit, Adamus c. 3 per confusionem Ottoni I. vindicavit. 3) Iisdem fere verbis noster iam usus est supra c. 1. 4) A. 988, Mart. 16—20; Stumpf 912—914. 5) Hermannus dux iam mortuus est anno 973, Mart. 27; v. Widukind. l. III, c. 75. Necrol. Fuldense, Luneburg. 6) ex Bedae Histor. eccl. Angl. l. I, c. 1.

Bennonem^a, qui etiam vir bonus et fortis memoratur¹, excepto quod degenerans a patre populum rapina gravavit. Apud Magedburg^b quoque defuncto pontifice² Adelberto^c, Gisilharius^d successit in cathedram^e, et ipse^f vir sanctus, qui novos Winulorum^g populos doctrina et virtutibus illustravit.

22. Haroldus^h, rex Danorum, religione ac fortitudine Schol. 21. insignis, christianitatem in *regno suo iam dudum benigne^{* p. 314.} suscepit etⁱ constanter retinuit usque in finem. Unde et regnum suum sanctitate et iusticia confirmans, ultra mare in Nortmannos et Anglos suam dilatavit potentiam³. Emund, filius Herici^{k.4}, tunc in Suedia^l regnavit. Is Haroldo confederatus, christianis eo venientibus placabilis fuit. In Norveia^m Haconⁿ princeps erat, quem, dum Nortmanni superbius agentem regno depellerent, Haroldus sua virtute restituit et christicolis placatum effecit^o. [Hacon iste crudelissimus, ex genere Inguar et giganteo sanguine descendens, primus inter^p Nordmannos regnum arripuit, cum antea^q ducibus regerentur. Igitur Hacon triginta quinque annis in regno exactis, obiit^s, Hartildum relinquens sceptri heredem, qui simul Daniam possedit atque Nordmaniam^{r.6}.] Anglia^s, ut

Schol. 21. Anno Domini 966. Dani ad fidem sunt per Popponem quendam conversi, qui ferrum candens et ignitum in modum cyrotecae formatum, coram populo sine laesione portavit, quod videns rex Haraldus^t, abiecta ydolatRIA, cum toto populo ad colendum verum Deum se convertit. Poppo autem in episcopum est promotus⁷. (4. *secunda manu*.)

a) B. f. suum reliquit heredem 4. b) Madebure 1. Magdaburg 4. c) Adalberto 2. 3. 4. d) Gishilarius 3. Gisilarius 4. e) in cath. *desunt* 4. f) et ipse *desunt* 3. g) Winilorum 3. h) Haraldus 3. *semper*. i) susceptam usque 4. k) Erii 2. 3. 4. l) Sveonia 2. 3. 4. *semper*. m) Norvagia 2. Nordwegia 4. n) Hacon 3. Hacquin 4. *semper*. o) reddidit 4. p) apud 4. q) ante a 3. r) Nordwegiam 4. *Uncis inclusa desunt* 1. s) autem *add.* 4. t) Haroldus. 5.

1) *Fortes creantur fortibus et bonis*. Horat. carm. IV, 4, 29. 2) Adelbertus archiepiscopus obiit anno 981, Mai. 20; v. Ann. Quedlinburg. h. a. Thietmar. l. III, c. 8. 3) Ipse tamen in Anglia non regnavit. 4) Emund, filius Erii, scriptoribus Islandicis plane ignotus, qui post mortum Biorn, filii Erii Emundsson, circa annum 923, filios huius Biorn Eriksson, dictos Ericum, cognomine Segersäll (v. infra c. 28), et Olavum usque fere ad annum 990. regnasse tradunt. Emund ille fortasse fuit Biorni frater iunior, cui fratrueles sui iam dicti successerunt. 5) Haco ille dictus Bonus, secundum Snorronem per 26 annos regnavit. 6) Nullus rex Norvegiae hoc tempore, ut videtur, in Dania regnavit. Hartildi quoque nomen apud alios scriptores non reperitur. Fortasse Adamus de Haroldo Grafell scribere voluit, qui cum ceteris Erii filiis illi successit. Haud magni tamen existimo, Annales Stadenses a. 984 hunc locum excerpto scripsisse: *Haroldum*. 7) ex Sigeberti Gemblac. Chron. h. a.

supra¹ diximus et in Gestis Anglorum scribitur, post mortem Gudredi^a a filiis eius Analaph, Sigtrih^b et Reginold², per annos fere centum permansit in ditioe Danorum. Tunc vero Haroldus Hiring filium cum exercitu^c misit in Angliam. Qui, subacta insula, tandem proditus et occisus est a Nordumbris^{d. 3}.

23. Adaldagus igitur archiepiscopus ordinavit in Daniam plures episcopos, quorum nomina quidem repperimus; ad quam vero sedem^e specialiter intronizati sint, haud^f facile potuimus invenire. Aestimo, ea faciente causa, quod in rudis^g christianitate nulli episcoporum adhuc certa sedes designata est^h, verum studio plantandae christianitatis quisque in ulteriora progressus, verbum Dei tam suis quam alienis communiter praedicare certabant. Hoc hodiequeⁱ trans Daniam per Nordmanniam et Suediam facere videntur. Igitur episcopi^k in Daniam^l ordinati sunt hii: Hored^m, Liafdag^{n. 4}, Raginbrond^o, et post eos Harig⁵, Stercolf, Folgbract^{p. 6}, [Adelbrect^{q. 7},] Merka^{r. 8} et alii. Odinkarum^s seniore ferunt ab Adaldago in Sueoniam ordinatum strennue in gentibus legationem suam perfecisse^t. Erat enim, sicut nos fama tetigit, vir sanctissimus et doctus in his, quae ad Deum sunt, praeterea quantum^u ad seculum, nobilis et oriundus ex Danis^v. Unde et facile barbaris quaelibet^w potuit de nostra religione persuadere. Ceterorum vero episcoporum vix aliquem sic clarum antiquitas prodit praeter Liafdagum Ripensem, quem dicunt et^x miraculis celebrem transmarina^y praedicasse^z [hoc est in Sueonia^a vel Norvegia^b].

24. In Aldinburg ordinavit archiepiscopus primo, ut

a) Gundredi 1. 5. b) Sigtrich 2. Sightric 3. c) filium suum m. 4. d) Northumbris 4. e) quas v. sedes 2. 4. f) haut 1. non 4. g) pro rara 2. 3. 4. h) esset 3. fuerit 4. i) que deest 4. 5. k) qui add. 2. 3. 4. l) Dania 1. 5. m) sunt in Hored 2. 4. sunt: ut Hored 3. n) Ziafdag 1. Liafdagus 2. o) Ragimbrondus 2. 3. Reimbrand 4. Rembrand *Ann. Stad.* p) Folcbreth 4. Folcbrecht 5. q) deest 1. 5. Adalbrict 3. Adelbreth 4. Adelbrecht *Ann. Stad.* r) Merha 2. 3. 4. *Ann. Stad.* s) Ordinkarum 1. t) adimplese 4. u) sunt, quantum vero 4. v) et origine Danus 4. w) facile 1. x) etiam 2. 3. y) trans maria 2. *In cod. 4. haec ita se habent:* Ripensem, qui et miraculis celebris fuerat, et transmarinis praedicavit. z) est Sveonibus et Nordmannis 4. a) Norvegia 3. *Uncis inclusa desunt* 1.

1) Supra 1. I, cap. 41. 2) V. Simeon. Dunelm. a. 894. 3) circa annum 951. Conf. Lappenberg, Geschichte von Grossbritannien T. I, p. 392. 4) V. supra c. 4. 5) Episcopus Harich iterum occurrit infra c. 62. 6) episcopus Sleswicensis a. 984—990, qui occurrit etiam c. 62 et in charta regis Ottonis II. a. 988, Mart. 18, Hamburger U. B. n. 50. 7) idem fortasse episcopus Sleswicensis a. 972—984, qui dicitur Adaldag in Chron. brevi Brem. SS. VII, 392. 8) episcopus Sleswicensis 990—1010. Vid. ibid.

diximus¹, Egwardum^a vel Evargum^b, deinde^c Wegonem^{d. 2}, postea Eziconem³, quorum tempore Sclavi permanserunt christiani. Ita etiam Hammaburg in pace fuit. Ecclesiae in Sclavania^e ubique^{*} erectae sunt; monasteria etiam virorum^{Schol. 22.} ac mulierum Deo servientium constructa sunt plurima.^{* p. 315.} Testis est rex Danorum, qui hodieque^f superest, Suein^g; cum recitaret Sclavianiam in duodeviginti^h pagos dispertitam esse, affirmavit nobis, absque tribus ad christianam fidemⁱ omnes fuisse conversos, adiciens etiam: 'Principes eius temporis, Missizla^{k. 4}, Naccon^{l. 5} et Sederich⁶. Sub quibus', inquit, 'pax continua fuit, Sclavi sub tributo servierunt'.

25. Novissimis^m archiepiscopi temporibus res nostrae inter barbaros fractae, christianitasⁿ in Dania turbata est, pulcrisque divinae religionis initiis invidens inimicus homo superseminare zizania conatus est. Nam tunc Suein Otto^o, filius magni Haroldi, regis Danorum, multas in patrem molitus insidias, quomodo eum iam longaevum et minus validum regno privaret, consilium habuit et^p cum his, quos pater eius ad christianitatem coegit invitos. Subito igitur facta conspiratione, Dani christianitatem abdicantes Suein regem constituunt, Haroldo^q bellum indicunt. At ille, qui^r ab initio regni sui totam spem in Deo posuerat^s, tunc^t vero et^u maxime commendans Christo eventum rei, cum bellum exereret^v, armis se tueri decrevit; et quasi alter David pro-

Ev. Matth.
13, 25.

Schol. 22. Anno Domini 973.^w Wencezlaus, princeps Boemiae, a fratre suo Bugezlao, qui principatum sibi usurpavit, martyrizatur, pro quo Deus urbem Pragam, ubi requiescit, multis miraculis illustrat⁷. (4. *secunda manu.*)

a) Edwardum 4. b) vel E. *desunt* 4. c) dein *M. F.* d) Wigonem 1.
e) Slavonia 3. *saepius*. f) adhuc hodie 4. g) Sven 3. *semper*. h) duos de viginti 2. 4. i) christianitatem 3. 4. k) Missizza 2. 3. Misizza 4. l) Nachon 3.
m) itaque *addit* 4. atque *F.* n) christianos 1. o) Suen Otto 3. Suenotto 2. 4.
p) et *deest* 5. q) bellumque Haroldo 4. r) qui *deest* 3. s) posuerit 4. *M.*
t) tum 3. u) et *deest* 4. v) execraretur 3. 4. w) DCCCLXXXIII. 5.

1) Vide supra cap. 14. 2) De Wegone conf. Helmoldum l. I, c. 13. 14. 3) Ezico ordinatus est a. 984—988; v. Helmold l. l. 4) Missizlav, secundum Helmoldum l. I, c. 13—15, filius Billug, princeps Obodritorum. 5) Naccon vix idem fuisse videtur, cuius meminerunt Widukind. l. III, c. 50. et Thietmar. l. II, c. 6. 6) Princeps Slavicus huius nominis alibi non occurrit. Nomen ipsum vix Slavicum videtur, sed potius Nordmannicum, vulgo Sithric dictum. Adamum de fratre Nacconis, quem Widukind Stoinef, Thietmar Stoinneguum appellant, scribere voluisse putaverim, nisi Stoinef semper Saxonibus inimicus vixisset, donec ab Herimanno duce decollatus est. 7) Ex Sigeberti Gembl. Chron. h. a. Wenceslaum interfectum esse constat a. 936, Sept. 28. Anno 973 vero episcopatus Pragensis est fundatus.

cedens ad bellum, filium lugebat Absalon, magis dolens illius scelus, quam sua pericula. In quo miserabili et plus quam civili bello¹ victa est pars Haroldi. Ipse autem vulneratus ex acie fugiens, ascensa navi elapsus est ad civitatem Sclavorum, quae Iumne^a dicitur.

26. A quibus contra spem, quia pagani erant, humane^b receptus, post aliquot^c dies ex eodem vulnere deficiens, in confessione Christi migravit. Corpus eius^d in patriam reportatum ab exercitu, apud Roscald^e civitatem sepultum est in ecclesia, quam ipse primus construxit in honore^f sanctae Trinitatis. De cuius fine, cum istum pronepotem suum, qui nunc in Dania regnat, Suen^g interrogare maluerim², velud alter Tideus^{h.3}, crimen avi reticuit, me vero parricidium exaggerante⁴, 'hoc est', inquitⁱ, 'quod nos posteri luimus et^k quod ipse parricida suo piavit exilio'. At^l ille noster Haroldus, qui populo Danorum christianitatem primus indixit, qui totum septentrionem ecclesiis et praedicatoribus replevit, ille, inquam, innocens vulneratus et pro Christo^m expulsus, martyrii palmaⁿ, ut spero^o, non carebit. Regnavit autem annos quinquaginta. Obitus eius^p in festivitate omnium sanctorum⁵. Memoria eius et uxoris Gunhilde^q apud nos perpetua manebit⁶. Haec in diebus Adaldagi pontificis comperimus facta^r, cum tamen eius virtutes explorare non omnes potuimus. Sunt autem qui affirmant, per eum gratias sanitatum factas, et tunc cum adhuc viveret, et post mortem ad sepulcrum eius^s, et alia^t. [Sermo fratrum est, coecos^u frequenter illuminatos fuisse et^v alias^w contigisse virtutes.] *Certissimum vero est, eum tam nostro populo quam Transalbianis^x et Fresonum genti leges et iura con-

a) In cod. 1 dubium, utrum legendum sit Iumne an Uimne. V. supra p. 54, not. n et p. 55 not. m. Iumne 2. Iumnæ 3. Iulinum 5. Ann. Stadens. cod. Guelpherb. Iumne. Ranzov. Umme. b) humane deest 2. 3. 4. c) aliquos 1. d) decessit. Cuius corpus in 4. 5. e) Roscheld 2. Roschild 3. Roskild 4. f) honorem 3. 4. g) Suein 4. Suenonem 2. h) velut a. Tydeus 2. 3. 4. i) ait 2. 3. k) et deest 5. l) Vt 3. m) a regno addit 4. n) gloria 2. 3. 4. o) speramus 4. p) contigit add. 2. 3. 4. q) Gunhild 2. Gunild 3. eius Gunhild 4. r) facta comp. 2. 3. 5. s) et tum — eius, per — factas 2. 3. t) et alia desunt 2. 3. 4. u) eius videlicet cecos 4. v) et deest 4. frequenter et 3. w) aliasque multas addit 4. Uncis inclusa desunt 1. x) Transalbinis 3.

1) *Bella — plus quam civilia*. Lucani Pharsal. I, 1. 2) Verbo malle noster saepius utitur pro: libenter velle, desiderare. Conf. l. III, c. 8. 23. 60. 70. (IV, 46.) 3) Rectius dixisset noster: *velut alter Tydides*. 4) h. e. suggerente, quod fortasse scribere voluit Adamus, seu vituperante. [Etiam verba *At ille noster — contendunt* Suenoni tribuenda esse videntur. G. W.] 5) anno ut videtur 985, seu 986. v. Suenonem Aggonis apud Langebek, Script. rer. Danic. Tom. I. 6) Nomina eorum cum diebus emortualibus libro memoriarum sive libro fraternitatis ecclesiae Hammaburgensis seu Bremensis (vid. infra Schol. 38) inscripta fuisse videntur.

stituisse, quae adhuc pro^a auctoritate viri servare contendunt¹. Interea senex fidelis^b Adaldagus de legatione sua voti compos effectus, et in omni opere suo domi forisque prosperatus, in senecta uberi migravit ad Dominum anno sacerdotii nobiliter ministrati^c 54^d. Cuius excessus anno Domini 988. contigit. Et sepultus est in ecclesia Bremensi, a capite Leuderici episcopi a meridiali^e plaga. Obiitque indictione prima^f 3.^g Kal. Maii^h. 988. Apr. 29.

27. Libentius sedit annis 25. Palleum suscepit a papa XV. Johanne², virgam episcopalem meruit ab Ottone tercio. Primus omnium consecratus est a suffraganeis. Itaqueⁱ vir litteratissimus et omni^k morum probitate decoratus ab Italia³ quondam pontificem secutus est^l Adaldagum⁴. Cuius^m vitam emulatus et magisterium, solus ex dispositione tanti patris dignus inventus est, cui Hammaburgensis cura parochiae crederetur. Dicunt aliqui, vicedomnum Ottonem^{n.5}, licet avunculo^o gloriatus sit pontifice Adaldago, cessisse tamen huius electioni Libentionis^p, in quo nichil reprehensibile vel inimicus possit obicere. [Dicunt enim tantae^q castitatis, ut raro se mulieribus videndum prae-buerit, tantae abstinentiae, ut pallida ieiuniis ora portaverit, tantaeque humilitatis vel^r caritatis, ut in clauastro sicut unus fratrum vixerit.] Multae^s virtutes eius; quippe contentus acquisitis raro curiam adiit pro acquirendis;

Schol. 23. Otto iste, vir nobilissimus, apud Magdeburg vicedominus fuit et canonicus^t. (2. 3. 4.)

a) tanti addit 4. b) presul 4. c) administrati 2. 3. d) LIII. 3. e) meridionali 3. f) una 2. g) IV. 2. 3. 5. h) In 4 ita haec leguntur: IV. Kal. Maii, anno scilicet (deest 5.) incarnationis dominicae DCCCCLXXXVIII, indictione I, anno autem sacerdotii eius nobiliter amministrati LIII, et sepultus est in ecclesia Bremensi, a capite Leuderici episcopi a meridiali plaga. i) Erat itaque 4. k) omnium 1. l) deest 4. erat 2. m) etiam addit 4. n) crederetur. Erat enim vir tantae 4. o) a vinculo 1. p) Libentii 2. Libentium 3. q) Dicunt enim—vixerit desunt 1. r) ac 4. s) nimirum addit 4. t) In 4. scholii 23 initio leguntur, quae supra in textu de Ottone omissa sunt: Dicunt aliqui, quendam Ottonem vicedominum huius Libentii electioni cessisse, licet idem avunculo gloriatus sit pontifice Adaldago, et in fine: In isto enim Libentio nichil reprehensibile vel inimicus poterat obicere.

1) Holsatos, Stormarios et Hadeleros iura quaedam a iure Saxonum diversa tenuisse, docet Speculum Saxonum l. III, art. 64, §. 3. Conf. Glossam ad l. II, art. 14, §. 1. et l. III, art. 44, §. 2. [De aliis huius loci interpretationibus v. Falck, Schl.-Holst. P. R. I, 368.] 2) papa XV. Iohanne rectius XVI. Iohannes XV. iam obierat anno 985. 3) Eius patria secundum Thietmar. l. IV, c. 12 fuit in confinio Alpium et Suevorum. 4) Benedictum papam potius est secutus. V. ibid. et l. VI, c. 53. 5) Idem videtur fuisse Odda, presbyter Magdeburgensis, quem Libentius moribundus successorem desideravit. V. Thietmar. l. VI, c. 53. Ann. Quedlinb. a. 1013. et 1018, quo anno obiit. Conf. Hamburg. U. B. n. 58 ibique notam.

domi sedens quietus, parrochiae suae curam egit diligentissimam, totumque studium vertens ad lucrum^a animarum, districtissima, ut aiunt^b, regula custodivit omnes congregationes suas. [Archiepiscopus etiam per se curam egit hospitalis, fratribus et^c infirmis cotidiano ministrans obsequio, ipse quoque vice sua xenodochium nepoti suo^d commendavit Libentio.] Dum^e adhuc pax esset in Sclavania, Transalbianos populos frequenter visitavit et matrem^f Hammaburg paterno fovit amore, legationem suam ad gentes magno^g, ut decessores^h sui^h, studioⁱ executus est^k, licet obstaret dierum malicia. Quo tempore cum magnam Suein rex persecutionem christianorum exercuisset^l in Dania, fertur^m archiepiscopus supplicibus legatis et crebris muneribus laborasse, utⁿ ferocis animum regis christianis mansuetum redderet. Quibus ille reiectis^o, in sua^p crudelitate ac perfidia sevirere cepit^q. Secuta est ultio divina in^r regem Deo rebellem^s. Nam cum bellum susciperet contra Sclavos, bis captus^t et in Sclavianiam^u ductus^z, tociens a Danis ingenti pondere auri redemptus est. Nec tamen adhuc reverti voluit ad Deum, quem primo in morte patris offendit et deinde in nece fidelium irritavit, et iratus est furore Dominus et tradidit^v eum in manus inimi-

I. Tim. 1, 20. corum suorum^w, ut disceret non blasphemare.

28. Tunc potentissimus rex Sueonum Hericus, exercitu innumerabili sicut harena maris³ collecto, Daniam invadit, et occurrit ei Suein, derelictus a Deo, frustra sperans in ydolis suis. Multa utrimque bella navalia^x — sic enim ea gens^y configere solet — copiae Danorum omnes^z obtritae, Hericus rex victor optinuit Daniam. Suein^a a regno depulsus dignam factis suis a Deo zelote recepit mercedem^b. Et haec nobis iunior Suein recitavit in avo suo contigisse, iusto Dei iudicio, quoniam illum dereliquit, quem pater eius bonum defensorem habuit.

Exod. 20, 5.

a) lucra 2. 3. 4. b) ut aiunt *desunt* 4. c) et *deest* 3. d) suo *deest* 3. *Uncis inclusa desunt* 1. e) vero *addit* 4. f) magno *deest* 1. 4. g) praedecessores 4. h) eius 2. 3. 4. i) studiose 4. k) est *deest* 3. l) exercuisse 2. m) fertur *deest* 4. n) legatis crebrisque m. laborabat, quatinus 4. o) relictis 3. p) nimirum *addit* 4. 5. q) non cessavit 4. *Hic in margine cod. 2 legitur*: Suenotto christianos persequitur. r) in *deest* 2. 3. s) unde et ultio divina regem Deo rebellem est subsecuta 4. t) est *add.* 5. u) Sclaviam 4. v) iratus furore D. tradidit 4. *In margine cod. 2 scriptum est*: Ultio divina in perfidum regem. w) eius 4. 5. x) Sed cum utrimque bello navali 4. y) gens illa 4. z) omnes copiae essent D. 4. a) ergo *addunt* 3. 4. b) *In margine cod. 2 legitur*: Suenotto a regno depellitur.

1) i. e. metropolim. 2) Thietmar. l. VII, cap. 26 Suein regem a Northmannis captum esse tradit. 3) *exercitus innumerabilis sicut arena maris*. Vid. I. Machab. cap. 11, v. 1. Apocal. cap. 20, v. 8.

29. Ferunt, eo tempore¹ classem pyratarum, quos nostri Ascomannos vocant², Saxoniae appulsam, vastasse omnia Fresiae atque Haduloae^a maritima. Cumque per Albiae fluminis ostium ascendentes irrumperent^b provinciam, tunc^c congregati Saxonum magnates, cum parvum habuissent exercitum, egredientes a navibus barbaros exceperunt apud Stadium, quod est oportunum Albiae portus et^d praesidium. Magnum et memoriabile^e nimisque infelix^f erat illud praelium, in quo viriliter utrisque certantibus, nostri tandem minores sunt reperti. Sueones^g et Dani victores^h totam virtutem³ Saxonum optrivere. Capti sunt ibi marchioⁱ Sigafridus, comes Thiadricus^k et alii illustres Schol. 24. viri, quos^l, vinctis post terga manibus, barbari traxerunt ad naves, et pedes^m eorum catena strinxerunt, totam exinde provinciam impune praedantesⁿ. Sed cum^o de^p captivis solus marchio^q Sigafridus cuiusdam piscatoris auxilio fur- tim noctu sublatus evaderet, pyratae mox in furorem versi, omnes quos in vinculis tenuerunt meliores ad ludibrium habentes, manus eis pedesque truncarunt^r, ac nare prae- cisa deformantes, ad terram semianimes proiciebant^s. Ex quibus erant aliqui nobiles viri^t, qui postea supervixerunt longo^u tempore, obprobrium imperio et miserabile specta- culum omni^v populo.

30. Quam^w plagam mox cum exercitu supervenientes dux Benno et Sigafridus marchio^q vindicabant; et illi qui- dem pyratae, quos^x apud Stadium egressos fuisse diximus, ab eisdem contriti sunt^y.

Schol. 24. De hoc Sigafrido grande fertur miraculum, quia cum coenobium Ramsolam invaderet praedando, maligno statim invasus spi- ritu, non ante meruit liberari, quam suaz^z ecclesiae restituit et de praedio suo fratribus opulentam villam in servitium donavit^a. (3. 4.)

a) Hadulae 2. 3. Hathule 4. b) in addit 3. c) tunc deest 4. 5. tum 3. d) et deest 4. e) memoriale 5. f) minusque felix 2. 3. 4. g) ergo addit 4. h) victores deest 4. i) Voci marchio in cod. 1 eadem manu superscriptum est: comes. k) Thiadricus 5. Theodericus 2. l) quibus 4. m) pedesque 4. n) depraedantes 2. 3. 4. o) dum 3. p) ex 4. q) Voci marchio superscriptum est: comes 1. r) meliores ludibrio h. manibus pedibusque truncaverunt 4. s) proiecerunt 4. t) nob. quidam v. e. q. 4. u) multo sup. 4. v) facti addit 4. w) Quam videlicet 4. x) vindicarunt; in tantum, ut pyrate omnes, quos 4. y) ab ipsis auxiliante Domino fuerint (fuerunt 5.) contriti 4. z) suae 4. a) In cod. 3 hoc scholion ita se habet: De hoc marchione Sigafrido fertur, quod propter sacrilegium a maligno vexatus sit spiritu, usque dum bona ecclesiae restitueret.

1) quod factum a. 994. testantur Annales Hildesheimenses, Quedlinb., Lamb. et Thietmar. Merseb. l. IV, c. 16. 2) Iniqui ex finibus aqui- lonis. Helmold. l. I, c. 15. 3) virtutem i. e. viros, die Mannschaft.

Altera^a pars Ascomannorum, qui per Wirraham^b flumen egressi Hadoloae fines^c usque ad Liestmonam^d depraedati sunt, cum maxima captivorum multitudine pervenerunt ad paludem quae dicitur Chlindesmore^{e.1}. Ubi a nostris, qui pone sequebantur, offensi, omnes usque ad unum obtruncati sunt; quorum numerus erat viginti milia. [Quidam^f eques Saxonum captus ab eis, dum facerent eum ducem itineris sui, perduxit eos in difficiliora loca paludis, in qua diu fatigati^g, leviter a nostris superati sunt. Heriward^h nomen habetⁱ, perenni Saxonum laude celebratur].^k

31. Ex illo nimirum tempore pyratum crebra et hostilis eruptio^l facta est in hanc regionem^m. In metu erant omnes Saxoniae civitates; et ipsa Bremaⁿ vallo muniri coepit^o firmissimo². Tunc quoque, sicut antiqui^p meminerunt^q, Libentius archiepiscopus thesaurum ecclesiae omniaque ecclesiastica deportari fecit ad Bugginensem^r praeposituram. Tantus erat timor in omnibus finibus huius parochiae^s. Nam ipse Libentius, ut sermo est^t, pyratas, qui episcopatum vastabant, anathematis gladio^u dampnavit. Quorum unus fertur in Norvegia defunctus, per annos septuaginta corpore integro permansisse^v, usque ad tempora domni Adalberti archiepiscopi, quando Adalwardus^w episcopus illuc^x veniens defunctum [vinculo^y excommunicationis] absolvit, et mox cadaver in cinerem solutum est.

32. Post vindictam ergo scelerum, quae in ecclesias Dei et christianos commiserat, [Suein rex victus^z] et a suis derelictus^a, quippe quem Deus deseruit, errabundus et inops auxilii venit ad Nortmannos, ubi tunc filius Haecconis^b Thrucco^c regnavit³. Is quoniam paganus erat, nulla super^d

a) vero addit 4. b) Virraam 3. Wiseram 2. c) Hahele 2. 3. 4. Hathele M. F. d) Listemonam 2. 3. e) Chlindesmore 2. Glindismore 3. Glindesmor 4. f) enim addit 4. g) fugati 5. h) Heriwadus 2. Herivad 3. i) Qui H. n. habens 4. k) *Uncis inclusa desunt* 1. l) hostilisque crebra irruptio 4. m) hac regione 4. n) Nam et omnes S. civ. grandi metu perculse (percussae 5) fuerant, tunc et B. 4. o) B. muro muniri 2. 3. 4. coepit deest 1. p) aliqui 2. 3. q) Sed et 4. r) Buggenensem 3. Puggenensem 2. Buccensem 4. s) Tantus itaque t. i. f. h. p. o. erat 4. t) Nam et ipse pontifex pyratas 4. u) anathemate 2. 3. 4. v) Quorum unus in N. deficiens, p. a. s. c. i. (i. c. 5.) permansit 4. w) Alwardus 5. x) illo 1. illius 3. y) *Inclusa desunt* 1. 2. 3. z) *Inclusa desunt* 1. a) desertus 2. 3. 4. b) Haecquini 4. c) Trucco 1. d) Is licet p. esset, nulla tamen super 4.

1) hodie Glinstedt et Glinster Moor inter fluvios Oste et Hamme; v. Wedekind l. I, p. 29. 2) Piratas tamen Bremam non adiisse, testatur Thietmar. l. VI, c. 53 fine. 3) filius Olavi secundum alios et rex Upland; de quo conf. Theodericum monachum de rebus vetustis Norvagiae c. 4 apud Langebek, Script. rer. Dan. T. V, et Annal. Islandorum a. 969, ibid. T. II, p. 189.

exulem misericordia motus est. Ita ille infelix, et a toto orbe reiectus, in Angliam transfretavit, frustra solatium quaerens ab inimicis. Quo^a tempore Britannis Adelrad filius Edgaris^b imperavit¹. Is non immemor iniuriarum, quas Dani ex antiquo Anglis infixerant, exulem reppulit. Quem tandem, miseratus infortunii, rex Scothorum^c benigne recepit^d ibidemque Suein bis septem annos exulavit^e usque ad mortem Herici^f. Haec parricidae avi pericula Suein rex nobis attonitis exposuit; deinde ad Hericum victorem reflexit narrationem.

33. 'Hericus', inquit, 'duo regna optinuit, Danorum Sueonumque, et ipse paganus, christianis valde inimicus'. Ad eum fertur legatus fuisse caesaris ac Hammaburgensis Schol. 25. episcopi quidam^g Poppo, vir sanctus et sapiens, et^h tunc ad Sliaswig ordinatusⁱ, de regno Danorum seu pace christianorum caesaris partes expostulans. Aiuntque, eum pro^k assertionem christianitatis, cum barbari suo more signum quaererent, nil moratum^l, statim ignitum ferrum gestasse manu^m et illaesum apparuisse. Dumque hoc facile omnem gentilibus ambiguitatem erroris tollere videretur, iterum sanctus Dei, pro submovendo illius gentis paganismo, aliudⁿ dicitur ostendisse vel magnum miraculum: tunicam scilicet indutus ceratam, cum staret in medio populi circo, in nomine Domini praecepit eam^o incendi. Ipse vero, oculis

Schol. 25. Hericus, rex Sueonum, cum potentissimo rege Polanorum Bolizlao² foedus iniit. Bolizlaus filiam vel sororem Herico dedit³. Cuius gratia societatis Dani a Selavis et Sueonibus iuxta impugnati sunt. Bolizlaus, rex christianissimus, cum Ottone tercio confederatus⁴, omnem vi^q Sclavianiam subiecit et Ruziam⁵ et Pruzos^r, a quibus passus est sanctus Adalbertus⁶; cuius reliquias tunc Bolizlaus transtulit in Poloniam. (2. 4.)

a) Eo 4. b) Egdaris 1. Eggaris 4. c) Scotorum 4. d) suscepit 2. 3. 4. e) suscepit, eumque per b. s. a. quibus exulavit, secum detinuit 4. f) Erii 3. g) Ad quem missus I. c. a. H. archiepiscopi P. quidam 4. h) et deest 4. i) tunc in Sleswicensem o. episcopum 4. k) expostulavit. Quem eciam aiunt pro 4. Post vocem expostulans in cod. 2 literis minio tinctis depicta sunt verba: Duo miracula Popponis. l) sed addit 4. m) ferrum tractasse manu 2. 3. f. m. tulisse 4. n) aliud eque magnum ostendit 4. o) eam deest 4. 5. eum 3. p) filiam suam H. d. uxorem 4. q) vi deest 2. r) Ruzliam et Puzlos 2. Rutzliam et Prozlos 4.

1) Aethelred, filius Eadgari, rex 978 — 1014. V. Chron. Saxon. et Florentium a. 994 de expeditione Olavi Thruconis filii, Norvagiae regis, et Sueni, regis Danorum, contra Anglos. 2) Bolislav, filius Mieczyslawi seu Miseconis 992 — 1025. 3) Sigrid Storråda, filia Miseconis et soror Bolislavi, ducum Poloniae, de qua vide infra c. 37; Thietmar. l. VII, c. 28. 4) V. Röpell, Geschichte von Polen I, p. 105 sq. 5) Debellavit Ruzzos a. 1013. 1018. 6) sc. a. 997.

ac^a manibus in coelum tensis, liquentes flammās tam patienter sustinuit, ut, veste prorsus combusta^b et in favillam redacta, hylari et iocundo vultu nec^c fumum^d incendii se^e sensisse testatus sit¹. Cuius novitati^f miraculi et tunc multa milia crediderunt per eum; et usque hodie per populos et ecclesias Danorum celebre nomen Popponis effertur.

34. Haec aliqui apud Ripam gesta confirmant, alii apud Heidibam^g, quae Sliaswig dicitur^h. Claruit etiam tunc in Dania felicis memoriae Odinkarⁱ senior, de quo supra diximus², quod^k in Fune^l, Seland, Scone^m ac in Suediaⁿ praedicans, multos ad fidem *christianam convertit. *p. 319. Schol. 26. Eius discipulus et nepos fuit alter Odinkar iunior, et ipse nobilis de semine regio Danorum, dives agri^o, adeo ut ex eius^p patrimonio narrent episcopatum Ripensem fundatum³. Quem dudum Bremae scolis traditum, pontifex Adaldagus suis fertur manibus baptizasse, suoque nomine Adaldagus vocatus est^q. Is vero^r a Libentione^s archiepiscopo nunc ordinatus in gentes, apud Ripam sedem accepit. Nam et illustri vita^t sanctae conversationis Deo et hominibus acceptus erat, et christianitatem in Dania fortissime defendit. Hos viros^u comperimus illo tempore claros in ea regione, aliis qui adhuc supervixerant^v a diebus Adaldagi non ociosis. Qui etiam in Norvegiam^w et Suediam^x progressi, populum multum Iesu Christo collegerunt. A quibus traditur Olaph^y, Trucconis filius^z, qui Nortmannis imperavit, bapti-

Schol. 26. Ille^a Odinkar in Angliam ductus est a rege Knut ibique eruditus litteris^b. Deinde Galliam^c discendo pervagatus, sapientis et philosophi nomen accepit. Unde et Deo^d carus⁴ nomen sortiri meruit. (2. 3. 4.)

a) et 3. b) ambusta 2. 3. 4. c) nec *deest*. d) quidem *addit* 4. e) se *deest* 3. 5. se *inc.* 4. f) novitate 2. 3. 4. g) Heythbri 2. Hedeby 3. h) apud Sliaswig 4. i) Odinchar 3. k) qui 2. 3. 4. l) Fionia 2. 3. Fiune 4. Finne 5. m) Scania 2. Scane 3. Sconia 4. n) Sueonia 2. o) agris 4. p) eius *deest* 3. q) suis manibus (m. s. 5.) baptizavit s. q. n. A. vocavit 4. r) ergo 4. s) Libentio 2. 3. 5. t) et *addit* 4. u) vero 2. 3. 4. v) supervixerunt 3. w) Norvegiam 2. Norwegiam 4. x) et Suediam *desunt* 2. 3. 4. y) Olavus 2. z) Thruconis filius 2. 4. Thrucunson 3. Trunconis filius 1. a) Iste 3. 4. b) a r. K. i. A. d. l. est e. 4. c) Galliam *deest* 5. d) Unde Domino 3.

1) Non idem sed simile Popponis clerici miraculum iam coram Haroldo, rege Danorum, peractum tradit Widukind. l. III, c. 65 et ex eo Thietmar. l. II, c. 8. Cum Poppo episcopus Sleswicensis sedem tenuerit ab a. 1010—1015, hac vice fortasse fides habenda Saxoni Grammatico, qui l. X. tradit, Popponem illum promotum esse in episcopum Arhusiensis. Hic vero Poppo, ad Ericum regem missus et sub Libentio episcopus ordinatus Sleswicensis, plane diversus est ab illo cuius meminit Widukindus. 2) L. II, cap. 23. 3) Hanc donationem Saxo Grammat. l. X, pag. 506 (ed. Mülleri) adscribit Othincaro Albo sive seniori. Cf. infra schol. 48. 4) sc. a deo Odin et voce Islandica kaer, carus.

zatus, ex ea gente primus fuisse christianus. [Olaph, Thrucconis filius, expulsus a Norwegia, venit in Angliam ibique suscepit christianitatem, quam ipse^a primus in patriam revexit¹ duxitque uxorem a Dania, superbissimam Thore^b, cuius instinctu bellum^c Danis intulit.]

35. Alii dicunt olim et tunc ab Anglia quosdam episcopos vel presbyteros euangelizandi gratia egressos a domo^d ab eisque^e Olaph baptizatum et ceteros, quorum praecipuus esset^f quidam Iohannes episcopus, et alii postea dicendi^{g.2}. Si hoc verum est^h, non invidetⁱ inquam^k mater Hammaburgensis ecclesia, si filiis suis benefecerint etiam extranei, dicens cum apostolo: 'Quidam^{1 Phil. 1, 15-18.} praedicant per invidiam et contentionem, quidam autem propter bonam voluntatem et karitatem. Quid enim? Dum omni modo sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuncietur, et in hoc', inquit, 'gaudeo et gaudebo'.

36. Hericus igitur Suedorum¹ rex in Dania conversus ad christianitatem, ibidem^m baptizatus estⁿ. Qua occasione praedicatores in Suediam transeuntes a Dania, fiducialiter agebant in nomine Domini. Audivi ego^o a prudentissimo rege^p Danorum, Hericum post susceptam christianitatem denuo relapsus ad paganismum^q. Quod vero cum Ottone tercio pugnaverit et^r victus sit^s, ab aliis comperi; rex tacuit^t.

37. Post mortem diu optatam Herici^u Suein ab exilio regressus optinuit regnum patrum suorum^v, anno depulsi-
onis vel^w peregrinationis suae 14; et accepit^x uxorem³ Herici relictam, matrem Olaph, quae peperit ei Chnut^y. Sed nichil illi profuit affinitas conubii, cui Deus iratus est^z. [Olaph^a rex Sueonum christianissimus erat^b filiam-
que^c Sclavorum Estred nomine de Obodritis^d accepit uxorem, ex qua genitus est^e filius Iacobus⁴ et^f filia Ingrad^{g.5}, quam rex^h sanctusⁱ Gerzlef^k de Ruzzia duxit

a) ipse *deest* 3. b) Thorem 3. c) etiam *addit* 4. *Uncis inclusa desunt* 1. d) Domino 2. 3. 4. e) et ab illis 4. f) erat 2. 3. 4. g) alii, de quibus postea dicemus 4. h) Sed si hoc ita est 4. i) invidet 4. invida 2. invida est 3. k) inquam *deest* 5. l) Sueonum 5. m) ibique 2. 3. ibi 4. n) *Nota marginalis in cod. 2:* Hericus baptizatur. o) ergo 1. p) Domini. Dicebat tamen clarissimus Svein rex 4. q) fuisse *addit* 4. r) pugnaverit et *desunt* 1. s) est 1. 3. t) rex tacuit, sed ab aliis audivi 4. u) Mortuo post hec Herico 4. v) nostrorum 1. w) et 2. 3. 4. x) accepitque 4. y) Chnut 1. Knut 2. 4. z) erat 2. 4. a) autem *addit* 4. b) erat *deest* 4. c) que *deest* 4. d) Obotritis 3. F. e) ei *addit* 4. f) a 2. g) Ingrad 3. Ingard 4. h) vir 2. i) sanctus *deest* 4. k) Gerzleff 3. 5.

1) Cf. Chron. Anglo-Saxon. et Florent. Wigorn. a. 994; Theodoricum l. 1. cap. 7. 8. 2) V. infra l. IV, c. 33. 3) Sigrid illam a marito suo depulsam esse, testatur Thietmar. l. VII, c. 28. 4) Suecis dictus Anund Iacobus. 5) Ingagerd, uxor Iaroslavi Wladimirowitsch, regis Russorum.

in coniugium.]^a Olaph sane, qui post obitum patris^b Herici regnum super Suevos^c accepit, cum exercitu superveniens infelicem^d Suein^e a regno expulit et ipse^f optinuit Daniam. Cognovit^g autem Suein, quod Dominus ipse est Deus, et reversus in semetipsum^h, peccata sua prae oculis habuitⁱ poenitensque oravit ad Dominum, qui exaudivit^k eum et^l dedit illi gratiam in conspectu inimicorum suorum^m, et
 *p. 320. restituitⁿ eum Olaph *in regnum suum, eo quod matrem suam habuerit^o. Feceruntque pactum ad invicem^p firmissimum, ut christianitatem in regno suo plantatam retinerent et in exteris effunderent nationes.

38. Audiens autem rex Nortmannorum Olaph, filius Trucci^q, de coniunctione regum, iratus est contra Suein nimis^r, ratus eum^s quasi derelictum a Deo tociensque depulsum, a sua etiam multitudine facile posse depelli. Collecta igitur classe innumera bellum intulit regi Danorum. Hoc factum est^t inter Sconiam^u et Seland^v, ubi solent reges navali bello configere. Est autem brevis traiectionis Baltici maris apud^w Halsinburg^x, in quo loco Seland a Sconia videri possit^y, familiare latibulum pyratis. Ibi ergo congressi¹, Nortmanni a Danis sunt victi et fusi sunt^z. Olaph^a rex, qui forte solus remansit^b, in mare se praecipitans, dignum vitae finem invenit. [Uxor^c eius post mortem viri^d fame inediaque miserabiliter vitam consumpsit, ut digna erat.]^e Narrant eum^f aliqui illum christianum fuisse, quidam^g christianitatis desertorem; omnes autem affirmant peritum auguriorum, servatorem sortium, et in
 Schol. 27. avium prognosticis^h omnem spem suam posuisse. Quare etiam cognomen accepit, ut Olaph Cracabben^{i.2} diceretur.

Schol. 27. Olaph Trucci^k filio interfecto Craccaben duo regna possedit. Qui mox destructo ydolatriae^l ritu christianitatem in Nordmannia per edictum suscipi iussit. Tunc etiam Gotebaldum quendam ab Anglia venientem episcopum in Sconia posuit doctorem; qui aliquando in Suedia et in Norwegia euangelizasse narratur. (4.)

a) coniugem 3. *Uncis inclusa desunt* 1. b) sui *addit* 4. c) Suecos 3. Sueones 4. d) infeliciter 1. e) iterum *addit* 4. f) ipse *deest* 4. g) Suein autem cognoscens quia d. i. e. deus rediit in 4. h) et *addit* 4. i) habens 4. k) exaudiens 4. l) et *deest* 4. m) suorum *deest* 3. n) suorum restituitque 4. o) uxorem *addit* 4. p) ad inv. *desunt* 3. q) Thruconis 2. Trucis 3. Thrucci 4. r) nimis *deest* 2. 3. s) illum 4. t) H. f. e. *desunt* 4. u) Scania 2. 3. v) Selandiam 2. w) apud *deest* 2. 3. 4. x) Alsinsburg 2. Halsinsburg 4. Halsingburg 5. Helsingburgh 3. y) potest 3. z) sunt *deest* 4. In margine 2: Dani Nordmannos sternunt. a) namque *addit* 4. b) remanserat 4. c) autem *addit* 4. d) mariti 3. e) *Uncis inclusa desunt* 1. f) itaque 4. g) alii 4. h) prenosticis 4. i) Craccaben *deest* 2. 3. 4. k) Thrucci 5. l) idololatriae 5.

1) Alium locum proelii, dictum Suolder, prope Rugiam, hic memorat Snorro in Saga Olavi Tryggvii. Conf. Theodoric. l. l. cap. 14; Annal. Island. a. 999; Dahlmann l. l. I, p. 93 not. 3. 2) a voce Islandica Kráka, cornix, avis fatidica, et Bein, os. Conf. Snorro Sturleson l. l. cap. 28.

Nam et artis magicae, ut aiunt, studio deditus, omnes, quibus illa redundat patria, maleficos¹ habuit domesticos, eorumque deceptus errore periit.

39. Suein, interfecto Cracabben^a, duo regna possedit. Ipse igitur, mox destructo ritu ydololatriae, christianitatem in Nortmannia^b per edictum suscipere^c iussit. Tunc etiam Gotebaldum^d quendam ab Anglia venientem episcopum in Sconia posuit doctorem, qui aliquando in Suedia, saepe dicitur euangelizasse in Norvegia^e.

40. Interea millesimus ab incarnatione Domini annus¹⁰⁰⁰. feliciter impletus est, et hic est annus archiepiscopi 12. Sequenti^f anno fortissimus Otto imperator, qui iam Danos², Slavos³ itemque Francos et Italos domuerat, cum iam tercio Romam victor intrasset^{g, 4}, immatura morte preventus occubuit^{h, 5}. Post mortem eiusⁱ regnum in contentione remansit. Tunc vero et^k Sclavi a christianis iudicibus plus iusto compressi, excusso tandem iugo servitutis, libertatem suam armis defendere coacti sunt. Principes^l Winulorum^{Schol. 28.} erant Mystiwoi et Mizzidrog^m, quorum ductu sedicio inflammata est. Hisⁿ ducibus Sclavi rebellantes totam primo Nortalbingiam ferro et igne depopulati sunt. Deinde reliquam peragrantes Sclavoniam^o, omnes ecclesias incenderunt et ad solum^p diruerunt. Sacerdotes autem et^q reliquos^r ecclesiarum ministros variis suppliciis enecantes, nullum christianitatis vestigium trans Albiam reliquerunt⁶.

41. Apud Hammaburg eo tempore ac deinceps multi ex clero et civibus in captivitatem abducti^s sunt, plures etiam interfecti propter odium christianitatis⁷. Narravit^{* nobis} p. 321.

Schol. 28. Mistiwoi cum nollet^t christianitatem deserere^u, depulsus a patria confugit ad Bardos^v, ibique consenuit fidelis. (2. 3. 4.)

a) Quo interfecto Suen 3. Quo interfecto Crakaben 2. b) Norvegia 3. c) suscipi 2. 3. d) Godebaldum 2. e) dicitur evang. saepe etiam in Norvegia 3. Svein—Norvegia hic desunt 4. 5. *Conf. Schol. 27, quod male ex textu nostro descriptum est. Legendum ibi: Olaph T. f. Craccaben interfecto, Suein duo . . f) vero addit 4. g) intranset 1. h) in Domino addit 4. i) cuius mortem 4. k) vero et desunt 4. l) autem addit 4. m) Mizzidrog et Mistrowoi 2. 3. 4. n) ergo addit 4. o) Sclavoniam 2. Slavoniam 3. Slavoniam 4. p) usque addunt 2. 3. 4. q) et deest 3. 5. r) reliquosque 4. s) ducti 5. t) deest 4. 5. u) desereret 5. v) Sic correxi ex Helmoldi l. I, c. 16. Barbaros 2. 3. 4.*

1) malefici i. e. incantatores, vide infra c. 55. l. III, c. 16. 62. 2) V. supra cap. 22 sq. 3) sc. annis 985—987. 990 sq. 997; vide Ann. Quedlinburg.; Thietmar. l. IV, c. 8. 20. 4) sc. annis 996, m. Maio, 998, m. Febr. et 1000, m. Novembri. 5) Otto III. obiit Patavii a. 1002, Ian. 24. 6) Cf. Thietmar. l. III, c. 11. et quae de hoc loco in contrariam partem disputaverunt Hirsch, Jahrb. Heinrich II. Vol. I, p. 471 sq. et Usinger, ibid. p. 478. 7) V. Thietmar l. I.

Schol. 29. diu¹ memorandus rex Danorum^a, qui omnes barbarorum gestas res in memoria tenuit acsi^b scriptae essent, Aldinburg civitatem populosissimam de christianis² inventam esse. 'Sexaginta', inquit, 'presbyteri, ceteris more pecudum obtruncatis, ibi ad ludibrium servati sunt, quorum maior loci praepositus Oddar^c nomen habuit, noster consanguineus. Ille igitur cum ceteris tali martyrio consummatus est, ut, cute capitis in modum crucis incisa, ferro cerebrum singulis aperiretur. Deinde ligatis post tergum^d manibus confessores^e Dei per singulas civitates Sclavorum tracti sunt [et aut verberare aut alio modo vexati^f], usque dum^g deficerent. Ista illi spectacula^{h.3} facti et angelis et hominibus in stadio medii cursusⁱ exhalaverunt victorem spiritum'. Multa^k in hunc modum per diversas Sclavorum^l provintias tunc facta memorantur, quae scriptorum^m penuria nuncⁿ habentur pro fabulis. De quibus cum regem amplius interrogarem: 'Cessa', inquit, 'fili, tantos⁴ habemus in Dania vel Sclavania martyres, ut vix possint^o libro comprehendi'.

Rom. 9, 18. 42. Omnes igitur Sclavi, qui inter Albiam et Oddaram habitant, per annos 70 et amplius christianitatem coluerunt, omni^p tempore Ottonum, talique modo se absciderunt a corpore Christi et ecclesiae, cui antea^q coniuncti fuerant. O vere occulta super homines Dei iudicia, qui miseretur cui vult, et quem vult indurat. Cuius omnipotentiam mirantes, videmus eos ad paganismum esse relapsos, qui primi crediderunt, illis autem^r conversis ad^s Christum, qui videbantur novissimi. Ille igitur iudex iustus, fortis et patiens, qui olim, deletis coram Israel septem gentibus Chanaan, solos reservavit Allophilos⁵, a quibus transgressi punirentur, ille, inquam, modicam gentilium portionem nunc indurare voluit, per quos nostra confunderetur perfidia.

Schol. 29. Aldinburg civitas magna Sclavorum est, qui Waigrit dicuntur. Sita est^u iuxta mare, quod Balticum vel Barbarum^v dicitur, itinere diei ab Hammaburg^w. (2. 3. 4.)

a) et addunt 1. 3. b) si deest 1. c) Oddor 3. d) terga 2. 3. 4. 5. e) professores 2. 3. 4. f) *Uncis inclusa desunt* 1. *Ann. Sax. a. 983. Helmold. l. I, c. 16. et deest* 3. 4. g) quousque 4. h) Ita illi spectaculum 2. 3. 4. *Ann. Saxo l. l. Taliter illi spectaculum Helmold. l. l.* i) in stadii medio 2. 3. 4. IV. Non. Iunii add. 4. k) enim add. 3. nimirum 4. l) Nordalbingorum vel Sclavorum 2. Nordalbingorum 3. m) scribentorum 1. n) nunc deest 2. 3. 4. o) quod vix possent 5. p) videlicet addit 4. q) ante 2. 3. 4. r) autem deest 2. 3. 4. s) conversis a 1. t) Vagri 3. Wagri 5. u) est deest 4. 5. v) barbaricum 4. w) Vagri dicuntur, distat itinere unius diei ab Hamaburg 3.

1) diu i. e. saepe. 2) h. e. maxime inhabitatam a christianis. 3) *Ista spectacula* fortasse ex Virgil. Aen. l. VI, v. 37. 4) *tanti* i. e. tot, sicut quanti pro quot. V. supra l. I, c. 54. 5) i. e. Philistaeos. Conf. Psalm. 56, v. 1.

43. Haec^a facta sunt ultimo tempore senioris Libentii, sub duce Bernardo, filio *Bennonis^{b. 1}, qui populum Sclavorum graviter afflixit. Eodemque^c tempore contentio Ferdensis episcopi Bernarii^d de Ramsolan^e coram papa Sergio terminata est. *p. 322.
Schol. 30-34.

44. Anno^f archiepiscopi 22. Benno, dux Saxonum, 1011. obiit² et Liudgerus^g, frater eius, qui cum uxore sua vene-

Schol. 30. Sermo est, ducem Sclavanicum^h petisse proⁱ filio suo neptem ducis Bernardi eumque promississe³. Tunc^k princeps Winulorum misit filium suum^l cum duce in Ytaliā cum mille equitibus, qui fere omnes ibi sunt interfecti⁴. Cumque filius ducis Sclavani pollicitam mulierem expeteret, Theodericus marchio interceptit consilium, consanguineam ducis proclamans non dandam esse cani^m. (2. 3.)

Schol. 31. Theodericusⁿ erat marchio Sclavorum, cuius ignavia coegit eos fieri desertores⁵. (2. 3.)

Schol. 32. Theodericus marchio, depulsus ab honore⁶ et ab omni hereditate sua^o, prebendarius apud Magdeburg vitam finivit mala^p morte, ut dignus fuit. (2. 3.)

Schol. 33. Anno Domini 1010. gens Ungariae ad fidem convertitur per Gislam, sororem imperatoris, quae nupta regi Ungariae ipsum regem induxit, ut se et suos baptizari faceret, et in baptismo Stephanus est appellatus. Qui postea sanctus fieri meruit⁷. (4. *secunda manu*.)

Schol. 34. Ramsolan sita est in episcopatu Ferdensi non longe a vico Bardorum⁸. Cuius ordinationem et ius gubernandi cum Ferdensis epi-

a) In cod. 4. hic in textu legitur: perfidia. Eo tempore dux Sclaviae petiit filio suo neptem ducis Bernardi dari in coniugium, quod et dux consensit. Tunc princeps Winulorum misit filium suum cum duce in Italiam, cum mille equitibus, qui fere omnes ibi sunt interfecti. Post haec cum filius ducis Sclaviae pollicitam sibi expeteret uxorem, Thiadericus marchio interceptit consilium, proclamans consanguineam ducis non esse dandam cani (*Ita et Helmoldus l. I, c. 16*). Iste Thiadericus Sclavorum erat marchio, cuius ignavia coegit eos fieri desertores. Qui postmodum ab honore suo depulsus, et ab omni hereditate sua, apud Magdeburg praebendarius, vitam, ut dignus erat, mala morte finivit. Eodem tempore venerabilis comes Heinrichus in Rosafeldan⁹ fecit praeposituram, annuente Libentio archiepiscopo et ecclesiam consecrante. Haec etc. b) Berhardo filio Bennonis 1. *Ita et Helmoldus l. I, c. 16*. Bernardo filio Hermannii 2. 3. B. f. Herimanni 4. c) que deest 2. Quo etiam 4. d) Bernarii 1. e) Ramsola 5. *saepius*. f) igitur addunt 2. 3. 5. g) Ludgerus 2. 4. h) Slavoniae 3. i) pro deest 2. k) Itaque 3. l) misso filio 3. m) eam 2 equitibus eos omnes fere amisit. Reversus ex Italia petiit sibi promissam, quam Thiadericus marchio, intercepto consilio, consanguineam dicens, negabat ei dandam 3. n) Thiadericus 3. o) *Ita et Helmoldus l. I, c. 16*. Thiadericus ab hon. omni et haer. deiectus 3. p) malam 2.

1) Si lectio haec vera est, Adamus hic indigitare voluit tempus post annum emortuale Bennonis ducis et ante mortem Libentii archiepiscopi, videlicet 1011–1013. 2) Benno dux obiit 1011, Febr. 9. 3) Haec de marchione Thiaderico ad annos 976–984. sunt referenda. 4) in expeditione imperatoris ut videtur, ann. 981. et 982. 5) Eadem fere iudicat Thietmar. l. III, c. 10. 6) Thiadericum marchionem perdisse dignitatem suam, refert etiam Ann. Saxo a. 983, 998. et 1010. Thietmarus eius ultimo meminit l. IV, c. 2 ad a. 984. Obiit anno 985; v. Annal. Quedlinb. 7) Ex Sigeberto Gemblac. h. a. 8) Bardewik. 9) De monasterio in Rosanfaldan sive Harseveld in ducatu Bremensi cf. Ann. Sax. a. 1010.

rabili Emma Bremensi ecclesiae plurima fecerunt bona¹. Apud Magadburg^a vero Gisillario^b archiepiscopo Daganus successit², deinde Walthardus^c meruit cathedram³.

Interea noster archiepiscopus de legatione sua in gentes sollicitus, plures ordinavit episcopos, quorum nomina et sedes incertae sunt^d, quia tempus persecutionis incubuit. Sicut vero^e patrum relatione cognovimus, Esico apud Sliaswig Popponi⁴ successit^f. Odinkar, de quo supra diximus⁵, apud Ripam insignis fuit^g. Et sermo est, post obitum Adeldagi^h archiepiscopi totam regionem Iudlantⁱ usque ad nostram aetatem in duos episcopatus bipartitam esse, tercio apud Arhusan^k deficiente. In Sclavania^l vero ordinavit archiepiscopus Folewardum^m⁶, deinde Reginbertum⁷; quorum prior a Sclavania pulsus, in Suediamⁿ vel Nordveiam^o missus est ab archiepiscopo, et ipse^p multos in Domino lucratus, cum gaudio remeavit. Posthaec omnibus bene compositis obiit beatus archimandrita Libentius unaque

1013. Ferdensis episcopus anno Domini 1013. et sepultus est
Jan. 4. in medio chori ante gradus sanctuarii, quod factum est^q
pridie Nonas Ianuarii, indictione undecima.

45. Unwanus archiepiscopus sedit annis 16. Ferulam suscepit ab Heinrico^r, palleum a maiore papa Benedicto^s. De choro Podarbrunnensi^s assumptus est, clarissimo genere
Schol. 35. Inmedingorum^t⁹ oriundus, praeterea dives et largus, omnibus hominibus acceptus, clero autem adprime^u benivolus^v,

scopus reposceret, apostolicae sedis decreto cessit ab incepto. Oddo legatus fuit ad papam¹⁰, ut habet privilegium^w. (3. 4.)

Schol. 35. Sermo est, hunc per simoniacam pestem intronizatum,

a) Magedburg 2. Magdeburgh 3. Magdaburg 4. b) Gisilhario 2. 3. Gisilario 4.
c) Waldardus 2. 3. d) sunt *deest* 1. e) enim 2. 3. 4. f) succedit 3.
g) Odinkar, qui a. R. i. f. ut s. diximus 4. h) Adaldagi 2. 3. 4. i) regionem
deest 1. Iutland 2. 3. 4. Iuthland 5. k) Arhus 3. Arusiam 2. l) Sclavianiam
2. 4. Sclavoniam 3. *saepius*. m) Folquardum 4. n) Sueoniam 2. 3. 4.
o) Nordwegiam 2. Nordmanniam 3. 4. p) qui 4. q) factum *deest* 1. 2. q. f.
est *desunt* 4. r) imperatore *addit* 4. s) Paderburnensi 2. 3. Paderburnensi
4. t) Immedingorum 3. 5. u) apprime 4. v) benivolus 3. 5. w) Bardorum.
Eam episcopus Ferdensis sibi regendam petiit a pontifice Romano per legatum Oddonem, ut habet privilegium 3.

1) Liudgerus obiit 1011, Febr. 26. De comitissa Emma v. infra c. 49. 60. 2) sc. anno 1004. 3) sc. anno 1012. 4) Poppo aut resignavit aut aliam accepit in Dania cathedram, v. infra cap. 47. 5) V. supra c. 33. 6) V. infra c. 62. 7) Reginbertum, de orientali Francia natum, ex abbate Walbeccensi ab Ottone III. episcopum Aldenburgensem factum esse, tradit Thietmar. Merseb. I. VI, c. 30; a. 992. m. Oct. electus iam fuit, v. Ann. Hildesh. h. a. 8) sc. Benedicto VIII. anno 1022, m. April., v. Hamb. UB. n. 64. 9) Cf. Widukind. I. I, c. 31. 10) Cf. Annal. Quedlinb. a. 1013, et Thietmar. I. VI, c. 53. 54. Hamb. U. B. n. 58, not.

quibus etiam hortatu Libentii tunc praepositi curtem^a Botegun^b optulit, cuius servitium esset per natales apostolorum¹.

46. Unwanus^c primus omnium congregationes ad canonicam regulam traxit, quae antea quidem mixta ex monachis vel^d canonicis conversatione degebant. Ille omnes ritus pagánicos, quorum adhuc supersticio viguit in hac regione, praecipit funditus amoveri, ita ut ex lucis, quos nostri paludicolae stulta frequentabant reverentia, faceret^e ecclesias per diocesim^f renovari; ex quibus etiam basilicam sancti Viti extra oppidum construi^g et capellam sancti Willehadi combustam iussit reparari.

Ipsa tempore ferunt aggerem Bremensis oppidi^h firmatum contra insidias et impetus inimicorum regisⁱ, praecipue^{p. 323.} quoniam dux Bernardus, Heinrico imperatori ausus rebellare, terruit ac^k turbavit omnes ecclesias Saxoniae. Ex illo enim tempore, quo dux constitutus est in hac regione, nunquam discordia cessavit inter geminas domos, scilicet archiepiscopi et ducis: illis impugnantibus regem et ecclesiam, istis pro salute ecclesiae ac fidelitate regum^l certantibus². Haec aemulatio partium, dum prius occulta^m esset, ex eo tempore vires accepit et crevit in immensum. Bernardus enim dux, tam avitae humilitatis quam paternae religionis oblitus, primo quidem per avaritiam gentem Winulorum crudeliter opprimens, ad necessitatem paganismi coëgit³; deinde per superbiam beneficiorum immemor, totam secum ad rebellandum caesari movit Saxoniam; novissime surgens in Christumⁿ, ecclesias huius patriae non dubitavit impugnare, praecipue vero^o nostram, quae et ditior eo tempore ceteris et longin-

eo quod magnam hereditatem habuit. Cuius partem ipse invitus dimisit^p imperatori, partem vero alteram optulit ecclesiae suae, quam pie gubernavit, tertiam parentibus dimisit. Senex venerabilis et amator pauperum, maxime illorum^q qui parvuli erant. Qua occasione fratres a clauastro licentius egressi, mulierum consortia primum^r absconse petebant^s. (2. 3. 4.)

a) cohortem 1. b) Bodegun 4. c) archiepiscopus addit 4. d) et 3. 5.
e) facerent 2. 4. f) ecclesias per duodecim loca 2. ecclesias duodecim 3. 4.
g) contrui 1. h) aggerem Bremensem 4. i) regis deest 2. 3. 5. k) et 5.
l) ac f. regum desunt 2. 3. 4. m) ocluta 1. n) Novissime consurgens adversus Dominum et adversus christum eius 2. o) vero deest 4. p) divisit 5.
q) eorum 4. r) primo 4. s) intronizatum. Nam maximam habuit haereditatem, cuius partem unam dedit imperatori, alteram obtulit ecclesiae, quam pie gubernavit, tertiam reliquit consanguineis. Senex venerabilis, amator pauperum 3.

1) Baden, in parochia et iudicio Achim. V. Hamb. U. B. n. 60. 2) *pro salute... certantibus*. V. infra cap. 55. 3) De Liuticiorum, Abotritorum et Wairorum rebellione v. Thietmar. l. VIII, c. 4 ad a. 1018.

Schol. 36. quior^a videbatur a manu imperatoris. Eius^b impetum viri dicitur noster^c archiepiscopus Unwan^d sua magnanimitate^e taliter refregisse, ut prae pudore sapientiae ac liberalitatis^f episcopi cogeretur ipse dux ecclesiae, cui ante adversatus est, deinceps hylaris et benignus esse in omnibus^g. Igitur^h habito nostri pontificis consilio rebellis princeps tandem flexus apud Scalchispurgⁱ caesari Heinrico supplex dedit manus¹.

47. Mox quoque^k favente Unwano Slavos tributo subiciens^l, pacem reddidit^m Nordalbingis et matri Hammaburg. Ad cuius restaurationemⁿ venerabilis metropolitanus asseritur^o post cladem Sclavonicam civitatem et ecclesiam fecisse^p novam, simul ex singulis congregationibus suis², quae virorum essent, tres eligens fratres, ita ut duodecim fierent, qui in Hammaburg canonica degerent conversatione, vel qui populum converterent ab errore ydolatriae^q. Ordinavitque^r in Sclavoniam, mortuo Reginberto, Bennonem, virum prudentem, qui de fratribus Hammaburgensis ecclesiae electus in populo Sclavorum multum praedicando fructum attulit³. In Dania vero^s supervixerunt adhuc^t theologus^u Poppo et ille nobilis Odinkar^v episcopus, quem pro fide ac^w sanctitate vitae eius^x familiarissimum habuit archiepiscopus. Hos duos episcopos solummodo in Iudlant^y fuisse comperimus, antequam

Schol. 37. Chnut^z regnum intraret. Solus^a ex nostris Odinkar trans-

Schol. 36. Unwanus^b in plerisque paschae aliisque^c festivitibus septem episcopos secum habuit et praeterea abbates, non minus ducem et aliquos huius provinciae comites, magno singulos honore^d amplectens. (2. 3. 4.)

Schol. 37. Odinkar^e filius erat Toki^f ducis Winlandensis et^g sedem in Ripa habuit. Nam tertia pars terrae Winlandensis patrimonium eius fuisse narratur^h, et tamen vir tantarum divitiarum mirae fuit continentiae. Cuius unum virtutis exemplum comperiⁱ, quod omni quadragesimali tempore, semper altero die intermisso^k, iussit se verberibus a quodam suo affligi presbytero. (2. 3. 4.)

a) remotior 4. b) Huius 4. c) noster *deest* 4. d) Unwanus 2. 3. 4. e) magnitudine 3. f) libertatis 2. 3. 4. g) benevolus i. o. existere 4. h) Ergo 4. i) Scalchisburgh 3. Scalchisburgh 2. Scalchinburg 4. k) Moxque 2. 3. 4. l) Slavos tributo subiectis 4. m) reddit *M. F.* n) restarationem 1. instaurationem 3. o) asseritur *deest* 4. p) fecit 4. q) conversatione, populum ab ydolatrie (idolatrie 5., revocantes errore 4. r) Ordinavit eciam 4. s) vero *deest* 5. t) adhuc *deest* 2. 3. 4. u) theologus 2. th. p. 4. v) Odilkar 1. w) et 4. x) eius *deest* 2. 3. 4. y) Iutlandia 2. Iutland 3. 4. z) Chunt 1. Knut 4. *semper*. Kanutus 2. a) autem *addit* 4. b) archiepiscopus *addit* 4. c) aliisque 4. d) amore 5. In *cod.* 3 hoc scholion capiti 35. affixum ita se habet: Unwanus in plerisque festivitibus episcopis septem et praeterea abbatibus stipatus fuit. e) Ottinkar 3. f) Tocki 2. Tuchi 3. g) Vinlandensis 3. Windlandensis *F.* et *deest* 4. h) describitur 4. i) erat 4. k) alternis diebus 4.

1) Hausberge iuxta Weseram, ubi caesar et Bernardus convenerunt anno 1019. V. Ann Hildesh. 2) sc. Brema, Büeken, Rameslo et Harseveld. 3) Bernhardus, episcopus Aldenburgensis a. 1014, a Thietmaro l. VII, c. 4. et l. VIII, c. 4 dictus Mekelinburgensis episcopus, qui obiit anno 1023. teste Ann. Quedlinburg. h. a.

marinas^a aliquando visitavit ecclesias, Esico domi sedit^b, persecutio ceteros tardavit^c. Archiepiscopus etiam alios viros doctissimos ordinavit in Norvegiam vel^d Suediam^e; alios vero in Anglia ordinatos, pro amicitia regum, cum satisfacerent, ad aedificandam^f dimisit ecclesiam¹. Multos^g eorum secum retinens, omnes autem^h, cum abierantⁱ, donis cumulans, ad subiectionem^k Hammaburgensis ecclesiae reddidit voluntarios.

48. *Unwanus igitur^l, cum esset vir nobilissimus, aequē^{p. 324.} nobilem ac sufficientem liberalitati^m suae sortitus est episcopatum, in quo et suam magnitudinem animiⁿ posset ostendere et necessitati ecclesiae simul prodesse. Quare thesaurum ecclesiae diu solliciteque^o collectum, et quasi minus necessarium, si infra^p parietes clauderetur, ipse ad commodum suae legationis curavit ita expendere, ut ferocissimos reges aquilonis hylaritate suorum munerum ad omnia quae voluit benignos obedientesque haberet. In qua re non^q multum peccavit, ut arbitror, seminans^r carnalia, ut meteret spiritalia^s. Quin^{1 Cor. 9, 11.} immo largitio eius in novella gentium conversione utillima^t videbatur; neque adeo nocuit ecclesiae, quae praecedentium diligentia patrum erat opulentissima. Credo etiam, secutus est^u exemplum sancti Ansgarii et cuiusdam in Ecclesiastica Hystoria² Theotimi, Scytarum episcopi, quorum alter legitur incredulos reges donis placasse, alter vero barbaros natura feroces epulis^v muneribusque^w mansuefecisse laudatur. Haec in apologum^x praesulis dicta sufficiant^y, nunc per hystoriae ordinem redeamus ad ecclesiae legationem, quae tempore Unwanni^z prosperrime gesta cognoscitur.

49. Suein, rex Danorum atque Nortmannorum, veteres iniurias tam occisi fratris³ quam suae repulsionis⁴ ulturus, classe magna transfretavit in Angliam, ducens secum filium suum^a Chnut^b et Olaph, filium Cracaben^c, de quo supra dictum est⁵. Itaque multo tempore multis^d praeliis adver-

a) transmarinus *M. F.* b) et *addit* 4. c) retardavit 2. 4. d) Norvegiam et 4. e) Sueoniam 2. f) aedificandum 3. g) enim *add.* 4. h) autem *deest* 1. i) abirent 2. 3. 4. k) subvectionem 4. l) archiepiscopus *addit* 4. m) liberalitatis 1. libertati 2. 3. 4. n) animi *deest* 2. 3. 4. o) que *deest* 3. p) intra 3. q) *deest* 4. r) quia seminavit 4. s) spiritalia 3. *F.* t) utilissima 2. 3. 4. u) est *deest* 1. Credo enim eum secutum 4. v) *Ita* 1. et *Hist. eccl. tripart. l. l.* epistolis 2. 3. 4. w) que *deest* 3. x) apologiam 3. y) sufficiunt 3. 4. z) Wnwani 2. 5. Unwani 3. Unwani 4. a) suum *deest* 2. 3. Dani Angliam invadunt 2. *in margine.* b) Chnut *deest* 4. Chund 1. *semper.* Kanutum 2. *semper.* c) Craccaben 4. Crakeben 3. d) plurimis 4.

1) Cf. infra c. 53. 2) in Historiae ecclesiasticae tripartitae l. IX, c. 47. 3) sc. Hiring; v. supra cap. 22. 4) V. supra cap. 32. 5) rectius Olaph, filius Haroldi (v. Theodoric. l. l. cap. 15; Snorro Saga af Olafi hinom helga cap. 24—26), quem Adamus cum praedecessore ipsius, Olavo dicto Cracaben filio Truceonis, confundit. Cf. supra cap. 35 et 38.

Schol. 38. sum Anglos exactis, Suein veteranum regem depulit Edilredum^a et insulam tenuit in sua ditione, verum brevi tempore. Nam tercio mense postquam victoriam adeptus
1014. est, ibidem morte praeventus occubuit¹.

50. Chnud, filius regis^b, cum exercitu reversus in patriam, denuo bellum molitur in Anglos. Olaph a Nortmannis electus in principem, separatus est a regno Danorum. Tunc vero Chnud ancipiti casu turbatus, pactum iniit^c cum fratre Olaph^d, filio Herici, qui regnavit in Suedia², eiusque fultus auxilio^e deliberavit primo quidem Angliam subiugare, deinde Norvegiam. Itaque mille navibus magnis^f Chnut armatus oceanum transivit^g Britannicum, per quem, sicut^h nautae referunt, a Dania in Angliam, flantibus euris, triduo vela panduntur. Hocⁱ mare magnum et valde periculosum a laeva Orcadas^k habet, dextrorsum^l attingit Frisiam^m.

51. Trienniumⁿ ergo Chnut Britanniam oppugnavit.
Schol. 39. Adelrad^o, rex Anglorum, apud Londonam^p obsessus obiit³,
1016. simul cum regno amittens vitam⁴. Et^q iusto iudicio Dei, qui fratre per martyrium consummato⁵ 38 annis sceptrum sanguine polluit. Is parricidium taliter expiavit, relinquens filium parvulum nomine Edwardum, quem suscepit ab Imma uxore^{r.6}. Frater^s Adelradi Emund, vir bellicosus, in^t gratiam victoris veneno sublatus^u est⁷; filii^v eius in Ruziam exilio^w dampnati⁸.

Schol. 38. Knut, filius Suein regis, abiecto nomine gentilitatis, in baptismo Lambertus^x nomen accepit. Unde scriptum est in Libro fraternitatis nostrae: 'Lambrecht^y, rex Danorum, et Imma regina et Knut, filius eorum, devote^z se commendaverunt orationibus fratrum Bremensium'. (2. 3. 4.)

Schol. 39. Edgar^a, potentissimus rex Anglorum, a legitima filium habuit Edwardum^b, virum sanctissimum. Cuius noverca Afelrud^{c.9} fuit, quae regem privignum^d occidens, filium suum eundem^{e.10} in regem^f posuit. (2. 3. 4.)

a) Ethilredum 4. b) Svein regis 4. filius Suenonis, qui et Lambertus (Lambriet 3.) nomen habuit 2. 3. c) init 3. d) deest 4. e) ope fultus 3. f) magnis deest 2. 3. 4. g) n. m. armatus Chund, o. transilivit 1. h) quod sicut 4. quem quod 5. i) autem addit 4. k) Archadas 4. l) a dextra 3. m) Fresiam 2. 3. n) Triennio ergo 2. 4. o) Et Adrad 4. Et Adelrad M. F. Addratus 2. Edgar 3. p) Londoniam 3. q) Et deest 4. r) sua addit 4. s) vero addit 4. 5. t) ob 4. u) extinctus 4. v) que addit 4. w) sunt addit 4. x) Lamberti 3. y) Lambriet 3. Lambreth 4. Lambertus 5. z) devote deest 3. a) Adelrad 4. b) Eduardum 4. semper. c) Affilrud 4. Affiluid 3. Affikud 5. d) suum supple. e) eundem deest 3. Anundum 4. Amindum 5. f) regnum 3. 5. regno 4.

1) Obiit anno 1014, Febr. 2. 2) sc. Olavo dicto Skautkonung, filio Erics victoriosi, cuius relictia Sigrid Storrade Suenoni, Kanuti patri, nupserat. 3) obiit a. 1016, April. 23. 4) Similiter Sallust. Catil. cap. 29: *libertatem cum anima simul amittit*. 5) sc. Eadwardo, dicto Martyre, occiso a. 978, Mart. 18. 6) postea regem, dictum Confessorem. 7) rectius filius Ethelredi Eadmund, qui obiit a. 1016, Nov. 30. 8) In Ungaria eos invenimus. V. Lappenberg, Geschichte von Grossbritannien T. I, p. 463. 9) rectius Aelfthrythe. 10) sc. Aethelred II.

52. *Chnud^a regnum Adelradi accepit uxoremque^{p. 325.} eius Immam nomine, quae fuit soror comitis Nortmannorum^{Schol. 40.} Rikardi. Cui rex Danorum suam dedit germanam^b Margaretam^c pro foedere¹. Quam deinde Chnut^d repudiatam a comite Wolfe duci Angliae dedit, eiusque Wolf sororem² copulatam alteri^f duci^g Gudvino, callide ratus Anglos et^{Schol. 41.} Nortmannos^h per conubia Danis fideliores, quae res eum non fefellit. Et Rikardusⁱ quidem comes declinans iram Chnut, Iherosolimam profectus, ibidem obiit³, relinquens filium in Nortmannia nomine Rodbertum^k, cuius filius est iste Willelmus^l, quem Franci Bastardum vocant. Wolf autem ex sorore regis Chnut filios suscepit Bern^m ducem⁴ et Suein regem⁵, Guduin a sorore Wolf ducisⁿ Suein⁶, Tostin⁷ et Haroldum⁸ [genuit parricidas^o]. Quam generationis seriem, quoniam secuturae lectioni utilem iudicavimus, hic inserere dignum^p videbatur.

53. Victor^q Chnut ab Anglia rediens, in ditione sua per multos annos regnum Daniae possedit et Angliae. Quo^r tempore episcopos ab Anglia multos adduxit in Daniam. De quibus Bernardum posuit in Sconiam, Gerbrandum in Seland^s; Reginbertum^t in Fune^u. Zelatus est hoc noster archiepiscopus Unwan. Et dicitur Gerbrandum redeuntem ab Anglia cepisse^v, quem ab Elnodo^w, An-

Schol. 40. Knut sororem suam Estred filio regis de Ruzzia dedit in^x matrimonium. (2. 4.)

Schol. 41. Rikardus enim, dimissa Knut regis sorore¹, propter metum Danorum exulans a patria, Iherosolimam^y profectus ibique defunctus est. Cuius socii quadraginta revertentes in Apulia^z remansisse narrantur, et ex illo tempore Nortmanni possederunt Apuliam. (2. 4.)

a) ergo addit 4. b) Immam, sororem Richardi, comitis Nordmannorum, sibi coniugio copulavit, et germanam suam 4. c) m. comiti dedit pro f. 4. d) Knuth 4. rex add. 4. 5. e) Wlf 3. f) altero 3. g) copulavit duci 4. h) et N. desunt 2. 3. 4. i) Richardus 4. semper. k) Robertum 2. 3. 4. l) Willelmus 2. Vellelmus 3. m) Biorn 3. n) Gudvin — ducis desunt 1. Gutuind a. s. Vlff d. 3. o) genuit parricidas desunt 1. p) dignum deest 2. 3. 4. q) ergo addit 4. r) etiam addit 4. s) Selandiam 2. 4. Selandia 3. t) Reinherum 2. 4. Reginerum 3. u) Fionia 2. 3. Fiune 4. Finne 5. v) Quod zelatus noster archiepiscopus Gerbrandum red. ab A. cepisse dicitur 4. w) Enoldo 2. Eltrodo 3. Elnodol M. x) m^o 2, quod aut significat modo, aut III^o sive tertio, sc. matrimonium sive rectius matrimonio. Legendum tamen videtur: in. y) Jerusalem 4. z) Appulia 4.

1) Margareta, rectius Estred, nupta est non Richardo, sed Roberto II, comiti Nordmannorum, mortuo primo eius marito Ulf sive Wolf, duce Anglorum, anno 1025. 2) dicta Gythe. 3) rectius Robertus, qui ab Ierusalem rediens Nicaeae obiit anno 1035, Iul. 22, pater Wilhelmi II. comitis et avus Wilhelmi dicti Conquestoris, regis Anglorum. 4) Bjoern obiit 1049. 5) Svend rex Danorum, dictus a matre Estrithson. 6) anno 1053. occisus in peregrinatione. 7) occisus in proelio apud Stamfordbridge anno 1066, Sept. 25. 8) rex Angliae 1066, Ian. occisus in proelio Senlacensi, vulgo dicto apud Hastings.

glorum archiepiscopo, cognovit esse ordinatum¹. Ille quod^a necessitas persuasit satisfaciens, fidelitatem Hammaburgensi cathedrae^b cum subiectione debita spondens, familiarissimus deinceps archiepiscopo^c effectus est. Per quem ille suos etiam legatos ad Chnut regem transmittens cum muneribus, congratulatus est ei de rebus bene gestis in Anglia, sed corripuit eum de praesumptione episcoporum, quos transtulit ex Anglia; quod rex gratanter accipiens, ita postmodum coniunctus est archiepiscopo, ut ex sententia eius omnia deinceps facere maluerit. Haec nobis de avunculo suo rex Danorum innotuit et de captione Gerbrandi non tacuit^d.

1024. 54. Anno pontificis Unwani 12. Henricus imperator, iustitia et sanctitate insignis, cum iam Saxones, Ytalos et Burgundiones imperio subiecerat, ad coeleste migravit imperium. Cui^e successit in sceptrum^f fortissimus caesar Conradus, qui^g mox Polanos^h et regem eorum Misingum² magna virtute perdomuit³ et auxilioresⁱ eorum Behemos^k ceterosque Sclavorum populos sub tributum misit. Cum rege^l Danorum sive Anglorum mediante archiepiscopo fecit pacem. Cuius etiam^m filiam⁴ imperatorⁿ filio suo deposcens uxorem, dedit [ei civitatem^o] Sliaswig^p cum marcha^q, quae trans Egdoram est, in foedus amicitiae; et ex eo tempore fuit regum Daniae^r.

*p. 326. 55. *Inter Chnut et Olaph⁵, regem Nortmannorum, continuum fuit bellum nec cessavit omnibus diebus vitae eorum; Danis pro imperio^s certantibus, Nortmannis vero pugnantibus pro libertate⁶. In qua re iustior mihi visa est causa^t Olaph, cui bellum necessarium magis fuit quam voluntarium. Si quando autem tempus a bellorum motibus quietum erat, idem Olaph iudicio et iusticia regnum gubernavit⁷. Dicunt eum inter cetera^u virtutum opera magnum

a) Ille vero ut 4. b) ecclesie 4. c) nostro addit 4. d) nec de c. G. tacuit 4. e) etiam addit 5. Cui succedens 4. f) scepro 4. g) qui deest 4. h) Polonos 3. i) auxiliares 3. k) Bohemos 3. 5. l) etiam addit 4. m) et filiam f. 4. n) imperator deest 5. o) ei civ. desunt 1. Sl. civ. 4. p) Sleswich 2. q) marchia 4. r) in foedus — Daniae desunt 2a. cuius — Daniae desunt 3, ubi tamen hoc legitur scholion: Imperator filio deposcens uxorem filiam Canuti, resignavit ipse, si quid haberet iuris in terris vicinis limitibus Sliassvig una cum marcha. s) nec — imperio desunt 1. t) iustior erat causa regis 4. u) Inter cetera enim 4.

1) Gerbrandum hunc anno 1022. in Anglia fuisse, discimus ex charta Eliensi apud Gale, Script. rer. Angl. XV, pag. 523. Aethelnothus, archiepiscopus Cantuariensis 1020—1038. 2) Mieczyslaw II, vulgo dictus Miseco. 3) sc. anno 1032. Virtus omnia domuerat. Sall. Catil. c. 3. 4) Gunhilde seu Aetheldrude, filia Kanuti, post eius mortem anno 1036. nupta Henrico III. imperatori. 5) Olaph Pinguis seu Sanctus. 6) pro imperio his, illis pro salute certantibus. Sall. Iug. c. 90. Cf. supra cap. 16. 7) iudicio et iustitia gubernare. Ita et supra l. II, c. 3. 7.

Dei zelum habuisse, ut^a maleficos¹ de terra disperderet, quorum numero^b cum tota barbaries exundet, praecipue vero^c Norvegia^d monstris talibus plena est. Nam et^e divini² et augures et^e magi et incantatores ceterique satellites antichristi habitant ibi, quorum praestigiis et miraculis^f infelices animae ludibrio^g daemonibus habentur. Hos omnes et huiusmodi beatissimus rex Olaph persequi decrevit, ut sublati scandalis firmiter coalesceret^h in regno suo christiana religio. Habuitque secumⁱ multos episcopos et presbyteros ab Anglia, quorum monitu et doctrina ipse^k cor suum Deo praeparavit subiectumque populum illis^l ad regendum commisit. Quorum^m clari doctrina et virtutibus erant Sigafri³, Grimkil^{n.4}, Rudolf^{o.5} et Bernard. Hi etiam^p iussu regis ad Suediam et Gothiam et omnes^q insulas, quae trans Nortmanniam sunt, accesserunt euangelizantes barbaris verbum Dei et regnum Iesu Christi^r. Misit etiam^s nuntios ad archiepiscopum nostrum cum muneribus, petens^t, ut eos^u episcopos benigne reciperet suosque ad eum mitteret^v, qui rudem Nortmannorum populum in christianitate confortarent.

56. Simili^w religionis amore alter Olaph in Suedia⁶ dicitur floruisse. Is subditos sibi populos ad christianitatem convertere volens^x magno laboravit studio, ut templum ydolorum, quod in medio Sueoniae situm est, Ubsola^y destrueretur. Cuius intentionem pagani metuentes, placitum cum rege suo tale constituisse dicuntur^z, ut, si ipse vellet esse christianus, optimam Suediae regionem, quam vellet, suo iuri^a teneret, in qua ecclesiam et christianitatem constituens, nemini de populo vim recedendi a cultura^b deorum inferret, nisi qui sponte cuperet^c ad Christum converti. Huiusmodi rex placito gavisus, mox in occidentali Gothia,

a) habuit, ita ut 4. b) quibus cum 4. c) deest 4. d) Novergia 1. Norvagiae regio 3. Nordwegia 2. *semper* 4. e) et deest 4. f) incantationibus 4. g) a addit 4. h) calesceret 2. claresceret 3. 4. elucesceret 5. i) Habuit etiam secum 4. k) ipse deest 4. l) illis deest 2. 3. 4. m) Ex quibus 4. n) Grinchil 3. o) Rodulf. 3. 4. Rodulfus 2. p) etiam deest 4. q) ad ceteras 4. r) accedentes b. v. D. e. r. I. C. euangelizabant 4. s) et 3. rex addit 4. t) petens suppliciter 4. u) eius 2. 3. 4. v) transmitteret 4. w) autem addit 4. x) ad christianam vol. conv. fidem 2. 3. 4. y) Opsala 3. z) rege constituerunt 4. a) iure 3. 5. b) ad culturam 3. c) cuperent 3. ad Ch. vellet 4.

1) malefici; v. supra c. 38. 2) i. e. divinatores. V. infra l. III, c. 62. 3) Sigafri³, patruelis Grimkilli, v. Theodoric. monach. Eius historia legitur apud Fant, Script. rer. Suecicarum T. II. Cf. infra l. IV, c. 34. Fortasse idem est, quem Theodoricus monach. c. 8 et 20 dicit Sigwardum fratrem Grimkeli. 4) Grimkil; v. l. IV. l. 1. 5) Rodulf, anno 1050. in Angliam redux, abbas factus est monasterii Abingdon.; v. Chron. Saxon. h. a.; Historia coenobii Abendon. a. 1050. 1052. 6) V. supra cap. 50.

quae Danis proxima est vel Nortmannis, ecclesiam Deo sedemque fundavit episcopalem. Haec est civitas Scarane^a maxima¹, in qua, petente christianissimo rege Olaph, primus ab Unwano archiepiscopo Thurgot ordinatus est^b. Ille vir^c strennue legationem suam perfecit^d in gentibus, duos nobiles populos Gothorum² suo labore Christo lucratus est^{e.3}.

57. Perque illum episcopum^f rex Olaph ingentia metropolitae^g Unwano direxit munera. Praeterea duos fertur idem rex habuisse filios, quos una cum uxore sua ac populo iussit^h baptizariⁱ. Eorum^k alter, qui natus est a concubina, Emund nomen accepit^l; alter Anund, quem rex a legitima genuit^m, cognomento fidei et gratiae dictus est Iacobus, iuvenis quidem aetate, verum sapientia et pietate praecessit omnes, qui fuerunt ante eum; nec quispiamⁿ regum fuit populo Sueonum tam acceptus sicut Anundus.

58. Eo tempore cum esset pax firma inter Sclavos et Transalbianos, Unwanus archiepiscopus metropolim^o Hammaburg renovavit, clerumque dispersum colligens, ^{*p. 327.} magnam ibidem tam civium quam fratrum adunavit multitudinem. Itaque cum duce Bernardo frequenter inhabitans locum, saepe dimidium annum vixit in Hammaburg, gloriosissimum regem Chnut invitans^p ad colloquium Sclavorumque satrapas Utonem⁴ et Sedericum^{q.5}. Tali modo pontifex Unwanus domi forisque clarus legationem suam in gentibus narratur implese. Nunc ea^r restant dicenda, quae de martyrio regis Olaph fama volante⁶ cognovimus.

59. Olaph igitur, clarissimus rex Nortmannorum, contra Chnut, regem Danorum, qui regnum suum impugnaverats, perpetuo decertabat praelio. Tandemque ferunt beatissimum regem Olaph^t seditione principum^u, quorum mulieres ipse propter maleficia sustulit, a regno depulsum Norvegiae^v. Et regnavit Chnut in Nortmannia simul et Dania et^w, quod

a Scarne 1. *Conf. infra l. IV, c. 23.* — Scarana 3. Scarrane 4. b) episcopus addit 4. c) vero 4. d) agens 4. e) est deest 3. f) Per illum ergo episcopum 4. g) metropolitano 4. h) ambos add. 2. 4. i) quos ambos una c. u. s. a. p. baptizari precepit 4. k) Quorum 4. l) habuit 2. 3. 4. m) uxore, qui addit 4. n) quisquam 3. o) metropolim 3. 4. p) ibi addit 5. q) Sedericum 3. r) ea deest 2. 3. 4. s) impugnavit 4. *In margine cod. 2: Martirium Olavi.* t) fer. b. r. O. desunt 4. u) suorum addit 4. v) quorum uxores propter m. a. r. s. Nordwegia depulsus est 4. w) et deest 4. 5.

1) Skara in Westergothia. 2) sc. Westgothos et Ostgothos in Suecia. 3) Anno 1013. iam affuit Magdeburgi unctioni Unwani archiepiscopi. V. Thietmar. Merseburg. l. VI, c. 54. 4) Uto, filius Mystiwoi; v. supra cap. 40 et infra cap. 64. 5) fortasse idem cuius mentio fit supra cap. 24. 6) *Fama volans* Virgil. Aen. l. XI, v. 139; cf. ibid. l. III, v. 121. l. VII, v. 392. l. VIII, v. 554. Ita et infra l. III, c. 62.

nulli regum prius contingere potuit, in Anglia^a. Olaph vero^b totam spem^c suam in Deo^d ponens, ad comprimendos^e ydololatrias denuo bellum instaurat. Itaque de rege Sueonum^f, cuius filiam habuit^g, et populis Islanorum^h infinitam congregans armatorum multitudinem, patrium regnum vi et armis recepitⁱ. Rex igitur^k christianissimus fortitudine in hostes et iusticia in suos celebris, ad hoc se credidit in regnum a Deo restitutum, ut iam tunc^l nemini parcere debuisset^m, qui vel magus permanere vellet aut christianus fieri nolletⁿ. Et iam magna ex parte votum implevit, cum pauci^o, qui remanserant ex magis, in ultionem eorum, quos rex dampnavit, etiam ipsum obtruncare non dubitarunt. Alii^p dicunt eum in bello peremptum^q, quidam vero^r in medio populi circo ad ludibrium magis expositum. Sunt alii qui asserunt^r, illum in^s gratiam regis Chnut latenter occisum, quod et magis^t verum esse non diffidimus, eo quod regnum eius invasit^u. Igitur Olaph rex et martyr, ut credimus^v, tali fine consummatus est; corpus^w eius in civitate magna regni sui Trondemnis^x cum decenti est^y honore tumulatum. Ubi hodieque^z pluribus miraculis

Schol. 42.

Schol. 42. Olaph, sollertissimus festivitatum observator, cum propter divinam religionem a regno esset depulsus et denuo regnum bello recuperasset, in ipso procinctu fertur in papilione dormiens sompnum vidisse. Cumque supervenirent hostes, adhuc illo quiescente, dux sui exercitus, Phin nomine, accedens regem excitavit^a. Tunc ille suspirans: 'O! quid fecisti?' inquit, 'videbam me per scalam, cuius vertex sidera tangeret², ascendisse. Heu! iam perveneram^b ad summum illius scalae, coelumque mihi apertum^c est ingredienti, nisi tu me suscitando revocasses'. Postquam visionem vidit rex, circumventus a suis, cum non repugnaret, occiditur et martyrio coronatur. (2. 3. 4.)

a) Dania 4. b) rex beatissimus addit 4. c) fiduciamque addit 4. d) Domino 4. e) comprimendas 1. f) Itaque ab Olaph Sueonum rege 4. Olaph auxilio habuit regem Ruzlorum et Sueonum 3. g) habebat 4. h) insularum 2. 3. 4. Vocabulo Islanorum in cod. *1-multo minoribus literis superposita est vox insularum, manu aut coeva aut non multo seriori. i) vi accepit et armis 5. vi e. a. coepit 3. k) Unde rex 4. l) extunc 4. m) deberet 3. n) detrectaret 4. o) Et cum m. e. p. votum suum impleisset, pauci 4. p) vero addit 4. q) autem 4. r) Sciunt alii 2. 3. Sed et alii sciunt 4. s) ob 4. t) magis deest 2. 3. 4. u) invaserit 4. v) ut cred. desunt 4. w) que add. 4. x) Thrundem 2. Throndemis 3. quae Trondemnis (Throndempnis 5.) dicitur 4. 5. y) est deest 3. z) Ubi usque hodie 4. a) suscitavit 2. b) perveni 2. c) paratum 2. In 3 hoc scholion ita se habet: Hic Olaph, supervenientibus hostibus, cum somnum caperet, a duce exercitus sui, nomine Find, excitatus, respondet: 'O quid fecisti? Videbar per scalam, cuius vertex sidera tangebant, ascendisse, coelumque mihi fuisset ingredienti, nisi tu me suscitando revocasses'. Rex a suis caesus, martyrio coronatus est.

1) Ita Theodoricus l. l. cap. 19; anno sc. 1029. 2) cuius vertex sidera tangeret. Vix haec ex Ovidii Metamorph. l. VII, v. 61: et vertice sidera tangam, hausta putaverim, cum alia Ovidii vestigia apud Adamum non reperiantur, et verba Horatii (Carm. l. I, 1, v. 36): vertice sidera feriam, ei cognita fuerint.

et sanitatibus^a, quae per eum fiunt, Dominus ostendere dignatur^b, quanti meriti sit in coelis, qui sic glorificatur in terris. [Regnavit autem annis 12.^c] Agitur^d festivitas eius 4. Kal. Augusti, omnibus septentrionalis oceani populis Nortmannorum^e, Sueonum, Gothorum, [Semborum^f], Danorum atque Sclavorum aeterno cultu memorabilis.

60. Per idem tempus sermo est, quendam^g ab Anglia nomine Wolfredum, divini amoris instinctu Suediam ingressum, verbum Dei paganis cum magna fiducia praedicasse. Qui dum sua praedicatione multos ad christianam fidem
 *p. 328. convertisset, ydolum gentis *nomine Thór, stans^h in concilioⁱ paganorum coepit anathematizare; simulque arrepta bipenni simulacrum in frusta concidit. Et ille quidem^k pro talibus ausis^l statim mille vulneribus confossus, animam laurea dignam martyrii transmisit in^l coelum. Corpus eius^m barbari laniatum post multa ludibria merse-
 83. 1067. runt in paludem. Haec veraciter comperta memoriae tradidi, quamvis sint et alia, quae adhuc scribi digna sintⁿ. Verum de Unwano et quae suo tempore gesta sunt dictum est sufficienter et, sicut aestimo, fideliter. Apud Magedburg^o ipso tempore Walthardo successit Gero², deinde Hunfrid, ambo viri sancti et episcopali nomine digni. Deinde obiit gloriosus archiepiscopus, qui transisse dicitur^p 6. Kalend. Februarii, anno Domini 1029³, indictione 12, et sepultus est iuxta decessorem^q suum a latere sinistro.

1029.
Jan. 27.
Schol. 43. 61. Libentius sedit annos fere quatuor. Is cum esset nepos^r alterius Libentii, et tunc maior domus praepositus, favore Gislæ imperatricis ferulam suscepit a Conrado caesare, palleum vero a papa Iohanne XIX^s; vir simplex ac^t rectus ac timens Deum. Cumque omnibus esset affa-

Schol. 43. Quare hoc pastor de mulieribus, quae^u se canonicis aperto iam scelere coniunxerant, praecepit, ut nulla earum in civitate remaneret. Ita illae per^v villas proximas in custodiam sunt dispersae; et cessavit^w hic morbus usque ad incensionem templi et destructionem claustrum. (2. 4.)

a) sanitatibus 3. b) dignatus est 4. -c) *Uncis inclusa desunt* 1. 3. *adsunt* 4. in margine 2. d) Cuius p. f. agitur 4. 5. e) Nortm. *deest* 4. 5. f) Semborum *deest* 1. g) tempus quidam Wolfredus n. i. d. a. S. ingressus p. v. D. c. m. f. praedicavit 4. h) Thorstans 2. Torstans 3. Torstan 4. 5. i) consilio 3. k) Qui 4. l) ad 2. 3. 4. m) Cuius corpus 4. n) sunt 3. o) Magedburg 3. Magdaburg 4. p) archiepiscopus Unwanus 4. q) predecessorem 4. r) nepos *deest* 1. s) XVIII. 3. t) et 2. 3. 4. u) Mulieres autem quae 4. v) precepit extra civitatem fieri, et ita per 4. w) dispersae cessavitque 4.

1) *pro talibus ausis* Virgil. Aen. l. II, v. 535. Occurrit etiam in dedicatione huius operis. 2) Gero obiit anno 1022. 3) Cf. Necrol. Luneburg.; Ann. Hildesh. a. 1030.

bilis, singulari quodam amore clerum dilexit et^a inopum necessitatibus erat valde compatiens. Ipse igitur vicum trans flumen¹ ab incolis terrae pretio redemit, quem^b fratribus offerens, 30 ex eo [per annum^c] statuit dari convivia. At vero xenodochii talem omnino sollicitudinem curavit habere, ut qui^d in hac parte sola negligentias omnium praecessorum^e sanare videretur. Adeo redundavit episcopatus ut^f praepositura et xenodochium, ut vix egens quisquam posset inveniri. Forte^g hoc videtur incredibile his, qui huius temporis egestatem vident, nec fortasse quisquam tunc crederet, ea futura, quae nunc facta videntur. Libentius itaque bonus in praepositura, multo melior in cathedra, legationem suam ad gentes ferventi animo ingressus est.

62. Et^h primo omnium conciliansⁱ sibi Chnut, regem Danorum, Gerbrando subrogavit in Seland Avoconem, in Aldinburg ordinavit Meinherum^k, Thorgato^l autem successorem posuit de Ramsola Gotescalcum^m episcopum. Illisⁿ namque diebus beatissimus Thorgatⁿ episcopus pro labore praedicationis Bremae cum archiepiscopo diutius consistens, fertur^o asperrimo leprae morbo percussus diem vocationis suae cum magna expectasse^p patientia. Tandemque bono fine consummatus in basilica sancti Petri sepultus est. Ubi etiam^q Folcwardus^r et Harich et magnus Othingar^s et Poppo in pace quiescunt^t. Aderant vero tunc cum archiepiscopo praedicatores inclyti, Othingar iunior ex Danis^u, Sigafrið a Suedia, Rodolf a Normannia episcopi,

Schol. 44. Ipso^v tempore migravit Poppo, celeberrimus Danorum episcopus, cui mox subrogatus Esico, cum ad Egdom fluvium perveniret^w, ibidem aegritudine correptus obiit. (2. 3. 4.)

Schol. 45. Ferunt, Thorgotum simulque Odinkarum episcopum longe ante praedixisse, Hamburg et Bremensem ecclesiam propter peccata quandoque vastari debere; quae prophetia nunc cernitur impleta. (2.)

Schol. 46. Soror Odinkari episcopi fuit Asa, mulier sanctissima, quae et praebendam Bremae habuit. Haec semper nudis pedibus incedens, per 20 annos fertur ieiuniis, orationibus et elemosinis vacasse, raro egressa ecclesiam, et postea in bono fine consummata, cum nichil amplius in thesauris habuit, liberos ecclesiae dimisit^x. (2. 3.)

a) et deest 2. 3. 4. inopumque 4. b) redimens et 4. c) per annum desunt 1. d) qui deest 2. 3. 5. e) decessorum corr. 1. praedecessorum 2. 3. 4. f) et 2. 3. 4. g) Sed forte 4. h) Ex 3. i) conciliationis 1. k) Meinherum 2. 3. l) Thorgoto 2. Thurgoto 3. 4. Thrugoto 5. m) posuit Ramsolae Goteschaleum 3. n) Vid. hic not. 1. o) deest 4. p) expectavit 4. q) et 2. 3. 4. r) Folcwardus 3. 4. s) Odinkarus 2. 4. Odinchar 3. Odincharus 5. t) requiescunt 5. u) ex Danis desunt 2. 3. 4. v) Nam et add 4. Et add. 5. w) pervenisset 4. In cod. 3 ita haec in margine cap. 45, ad quod etiam in cod. 2 referri possunt, scripta sunt: Post obitum Popponis successit Ezico, qui ad Egdom perveniens, aegritudine correptus, migravit e vivis. In cod. 4 haec in textu cap. 44 fin. inserta sunt. x) His iisdem temporibus vivere desiit Asa, soror Odinkari, qui (leg quae), abdicatis saeculi bonis, coelestia desiderans recepit. Praebendam habuit Bremae, ubi obiit 3.

1) fortasse Lideneshusen; v. Hamburg. U. B. n. 66.

* p. 329. narrantes ei, quanta fecerit Dominus *in salute gentium, quae cotidie convertebantur^a. Quos^b pontifex, ut par fuit, honorifice dimissos ad praedicationem denuo misit.

63. Tempore illo Conradus imperator filiam Chnut regis Heinrico^c filio^d accepit in matrimonium. Cum quibus statim regio^e fastu Italiam ingressus est ad faciendam regno iustitiam^f, comitem habens itineris^g Chnut regem^h potentia trium regnorum barbaris gentibus valde terribilemⁱ. Ille quidem^j, cum tres filios^k haberet, singulos super singula regna posuit, ipse aliquando visitans Danos, aliquando vero Nortmannos, saepissime autem sedit in Anglia.

Schol. 47. 64. Archiepiscopus igitur metropolem Hammaburg crebro visitavit. Nam eo tempore virtute Chnut regis et Bernardi ducis pax firma trans Albiam fuit, cum et^k caesar bello Winulos domuerit. Principes^l eorum Gneus et Anatrog pagani erant, tercius vero^m, Utoⁿ, filius Mistiwoi^o, male christianus. Unde etiam^p pro crudelitate sua a quodam Saxonum transfuga interfectus est, habens filium Gotescalcum^q, qui per idem tempus apud Luniburg^r, monasterium ducis, litteralibus erudiebatur studiis, Gotescalco, Gothorum episcopo, eiusdem coenobii curam^s agente. Verum is comperta morte parentis, ira et furore commotus^t, reiectis cum fide litteris, arma corripuit^u, amneque transmissio, inimicis Dei se coniunxit^v Winulis. Quorum^w auxilio christianos impugnans multa milia Saxonum prostrasse dicitur^x in patris vindictam³. Hunc tandem, quasi principem latronum, Bernardus dux capiens, in custodia^y tenuit, virumque arbitrans fortissimum, iniuncto^z secum foedere, dimisit eum. Qui venit^a ad Chnut regem, et cum^b eo profectus in Angliam, permansit ibi^c multo tempore.

Schol. 47. Conradus imperator singulis annis contra Sclavos exercitum duxit, ideoque pax magna fuit trans Albiam. (2. 3.)

a) ad Dominum addit 4. b) noster addit 4. c) Henrico 2. 3. *semper*. d) suo addit 4. e) Et regio statim 4. f) est ad f. r. i. *desunt* 4. g) sui addit 4. h) t. regno fecit iusticiam 4. i) autem 4. k) erat, cum etiam 4. l) enim addit 4. m) vero *deest* 3. n) Ito 1. o) Mistiwol 2. p) et 4. q) Godescalcum 2. *semper*. Gutheschalchum 3. r) Luniborg 3. Luneborg 2. s) eius addit 3. t) parentis, ita furore commotus est, ut r. 4. u) corripere 4. v) coniungeret 4. w) fretus addit 4. x) prostravit 4. y) custodiam 1. z) iuncto 2. 3. 4. a) veniens 4. b) regem, profectus est cum 4. c) et ibi mansit 4.

1) Errat hic Adamus. Kanutus rex Romam iam adierat anno 1026, nuptiae vero regis Heinrichi III. cum filia post eius mortem sunt celebratae. Cf. Lappenberg, *Gesch. von Grossbritannien* T. I, p. 476. 2) sc. Sven, rex Norvegiae († 1036), Harold, rex Anglorum, Harthacnut, rex Danorum et postea Anglorum. 3) V. Helmold. l. I, c. 19.

65. Interea noster^a archiepiscopus piis operibus coelo^b semper intentus ecclesiam suam episcopaliter exornavit et filios ecclesiae pastoraliter educavit, omnibus^c acceptus, etiam, quod difficile est, principibus. Suo^d tempore Bernardus dux et frater eius Theodmarus ecclesiae nostrae multa bona fecerunt, exhortante piissima Emma¹, quae Bremensem ecclesiam valde dilexit^e suumque thesaurum Deo et^f genitrici eius ac sancto^g confessori Willehado^h fere totum optulit. Haec quoqueⁱ pro dilectione pontificis omnes ecclesiae filios, ut^k sui essent, fovit. Inviderunt^l nobis fata, ne diu frueremur tali pastore, qualis erat Libentius, dilectus, inquam, Deo et hominibus. Ipse, ut aiunt^m, in festivitate sancti Bartholomaei apostoli duasⁿ aegrescens missas celebravit, finitoque pro more psalterio, suis aeternum lugentibus, eadem die gaudens migravit ad Christum^o. Obitus eius contigit 9.^p Kal. Septembris. Quod est anno Domini 1032^{q. 2}, indictione 13^r.

Schol. 48.

1032.
Aug. 25.

66. Hermannus sedit annos vix tres. Cambutam^s pastorem a caesare Conrado^{*meruit}, palleum a papa^{p. 330.} iunior^t Benedicto, ab Halverstatensi choro electus, eiusdem ecclesiae fuit praepositus³. Vir, ut aiunt, columbinae^u simplicitatis, sed parum habens prudentiae serpentis⁴; ideoque facile deceptus est^v a clyentibus. Raro parrochiam visitavit; semel Hammaburg accessit, et tunc cum exercitu

Schol. 49.

Schol. 48. Inclita senatrix Emma, praedicante Libentio archiepiscopo, sanctae Bremensi ecclesiae duas cruces et tabulatam altaris et calicem, omnia ex auro et gemmis parata, in quibus erant auri^w marcae 20, optulit, etiam vestes sacras et paramenta^x multa et stolas aureas et dorsalia et libros^y. (2. 3. 4.)

Schol. 49. Hermannus^z ab incolis terrae paludem Eternbrocha⁵ comparavit. Quod Conradus imperator praecepto suo firmavit ecclesiae. Cuius rei chirographum in archivo creditum^b potest videri. (2. 3. 4.)

a) noster deest 4. b) celo deest 4. c) educans, omnibus erat 4. d) ergo addit 4. e) Theotmarus, exhortante piissima Emma, quae ecclesiam valde dilexit, Bremensi ecclesiae multa bona fecerunt 4. ecclesiae — dilexit desunt 3. f) ac 2. g) et sancto 2. sanctoque 4. h) eadem Emma addit 4. i) Quae etiam 4. k) ac si 2. tanquam 4. l) ergo addit 4. m) Qui in 4. n) Bartholomei, duas, ut aiunt 4. o) Dominum 4. p) VIII. 3. 5. octavo 2. q) MXXX. 1. millesimo tricesimo primo 2. MXXXIII. 3. r) 13. omnes codd. male. Cuius obitus cont. a. D. MXXXII, ind. XIII, VIII. Kal. Sept. 4. s) Cambuttam 2. 4. Camburcam 3. Cambuccam 5. t) minore 3. 5. u) mire 4. v) est deest 3. 4. w) auri deest 5. x) preparamenta 4. y) archiepiscopo multa honoraria, vestes et alia contulit ecclesiae Bremensi 3. z) Herimannus 4. a) Eternbroch 2. Eternbroch 4. Etinborch 5. Etinborg 3. b) legendum fortasse: conditum. — firmavit, ut chir. in arch. testatur 3.

1) V. supra c. 44. et infra c. 76. 2) Dies emortualis Aug. 25. reperitur etiam in Necrologiis Luneburg. et Mollenbec., Ann. Hildesh., Ann. Sax. a. 1032. 3) Ann. Hildesh. a. 1032. 1035. 4) Respexit noster Ev. Matth. 10, 16. 5) iuxta fluvium Eyter haud procul a Thedinghusa Weseram influentem.

- veniens episcopatum, quasi non suum, despoliavit abiensque velut terram salsuginis derisit^a. Rapacitatis incentor et auctor consiliorum quidam Macco^b fuit, archiepiscopi vicedominus. Schol. 50. Ceterum nobiles viros habuit capellanos, Thiadricum^c et Suidgerum^d, quem deinde Romana sedes appellavit Clementem¹. Subdiaconus^e eius fuit^f Adalbertus^g, postea archiepiscopus Bremensis^h, iam tunc minax vultu et habitu verborumque altitudine suspectus audientibus. Pontifex igiturⁱ parvipendens omnia quae in episcopatu invenit, primo quidem musicum Guidonem² adduxit Bremam, cuius instantia^k correxit melodiam et claustralem disciplinam. Quod solum ex operibus eius prospere cessit. Deinde antiquissimum sancti Mykaelis oratorium diruens, corpora trium decessorum^l eius, scilicet Adalgarii, Hogeni et Reginwardi^m Schol. 51. ab eo loco sustulit ac recondidit eosⁿ in maiori basilica sub ipso^o tribunali. Tunc magnum opus et utile ingressurus murum civitati^p circumdare voluit, vixque iactis fundamentis 1 Reg. 3, 13. cum opere vitam finivit. Ita ille magnus pontifex Heli, dum suos a rapina non corripuit³, etiam in bonis aliquibus Deo ultionum⁴ displicuit. Mortuus est autem in episcopatu Halverstedensi^q, dum esset in praedio^r suo Hildinrode^s. Corpus^t 1035. eius Bremam revectum subterratum est in medio chori. Sept. 18. Obiit vero^u 14.^v Kal. Octobris.

67. Bescelinus^w, cognomento Alebrandus, sedit annos^x

Schol. 50. Iste Suidger^y ex Papenbergensi^z episcopatu assumptus est in sedem apostolicam, reiectis ex ordine tribus scismaticis. (2. 3. 4.)

Schol. 51. Dicunt enim, si vitam haberet longiorem, velle omnia renovare. Unde et murum civitati ambire cepit, et oratorium destruxit, aliaque multa, in quibus voluntas eius potest videri non mala. (2.)

Schol. 52. Ipse ordinavit^a Esiconem in Hedibu^b, qui mox obiit, antequam intraret episcopatum^c. 5. (2. 3.)

a) dereliquit 4. b) marchio 3. c) Tiadernum 1. Thiadericum 4. Theodericum 2. d) Swidgerum 2. Sindgerum 3. 5. e) autem addit 4. f) erat 4. g) Adalbertus 4. h) noster archiepiscopus 4. i) ergo 4. k) industria 2. 3. 4. l) predecessorum 4. m) Reinwardi 3. 4. n) eos deest 4. o) ipso deest 1. p) civitatis 3. q) Halverstadensi 4. Halvarstadensi 3. r) populo 1. s) Hildinrode 3. Hildinrode 1. Hildenrothe 4. t) que addit 4. u) enim 3. v) IIII. 2. 3. 4. w) Bezelinus 3. Ezelinus 2. x) annis 3. 4. y) Sindiger 3. Snidger 5. Swidgerus 2. z) Pabergensi 3. Papinbergensi 4. Papinburgensi 5. a) ornavit 2. b) Hedebiam 3. c) introiret in episcopatum suum 3.

1) Suidgerus, episcopus Bambergensis 1043—1046. 2) fortasse Guido ille Aretinus, musicus celeberrimus, de quo v. Sigebert. Gemblac. a. 1028. Qui tamen Germaniam adiisse ab aliis scriptoribus non traditur. 3) i. e. propter rapinam corripuit et ab ea perpetranda retinuit. 4) Deus ultionum. Ps. 93, v. 1. 5) V. supra cap. 44. 47. et schol. 44.

decem¹, vir omni bonorum genere decoratus, episcopali officio dignus, dilectus Deo et hominibus. Hunc^a nobis ecclesia praestitit Coloniensis. Imperator Conradus optulit ei baculum^b, Benedictus papa transmisit illi^c palleum. Ordinatus est autem a suffraganeis et aliis Saxoniae septem episcopis², et hoc in urbe metropoli Hammaburg cum ingenti gloria³. Ad laudem beati viri parum est omne quod dicimus, a cuius laude necdum aliquem audivi discordantem. Ut enim brevi quodam indiculo complectamur ymaginem virtutis eius, pater patriae fuit⁴, decus cleri^d et^e salus populi, terror malepotentium^f exemplarque^g benivolentium, egregius pietate, vel qui^h omnia vellet ad perfectumⁱ ducere; dicta et facta eius omnia dulci memoria posteris comprehensa. Et cum omnibus esset talis, qualem singuli desiderabant, singularis Schol. 53. cura eius et amor super clericis fuit, de quibus *vix tolerare* p. 331. potuit, ut malum^k diceretur verbum. Nam et claustrum Schol. 54. renovavit et mensam canonicis ipse primus instituit. Prius enim cum praebenda tenuis^l fere videretur, triginta convivium quae Libentius episcopus per annum dare^m statuit, adiectis ex sua parte quibusdam decimis, ita ordinare videturⁿ, ut cotidie panis albus fratribus detur ultra solitam annonam, in dominicis vero diebus unicuique duplex mellitae copia. Nam et vinum dari fratribus contra naturam

Schol. 53. Clericis^o ecclesiae suae, quos videbat auxilio indigos, largiebatur^p aliquibus abscondite quaternos aut denos solidos argenti, multis et praebendam^q, aliis suas vestes. Plerisque etiam compatiens, quod a laicis inhoneste tractarentur, percussores eorum fecit ante se et colaphis caedi et vapulare taureis^r. (2. 3. 4.)

Schol. 54. Videns autem pestiferum morbum de connubiis^s clericorum magis in dies^t crescere, statuit pedibus ire in sententiam decessoris^u Libentii⁵, si tamen ecclesiam et claustrum antea perduceret ad suum statum^v. (2. 4.)

a) Et hunc 2. 3. 4. b) et addit 4. c) deest 4. 5. d) chori 3. e) et deest 3. 4. f) potentum 5. g) exemplar 4. h) quia M. F. i) profectum 1. k) quibus nec tolerare poterat, ut cuiquam malum 4. l) tenuis 1. m) dari 2. 3. 4. n) ita ordinavit 3. 4. o) Iste clericis 4. p) largiebat 4. q) multis praebendas 4. r) taureis vapulari 5. Hoc scholion in codice 3 ita se habet: Munificus fuit in clerum, quem et defendit adversus iniurias laicorum. s) conubio 5. t) de die in diem 4. u) predecessoris sui 4. v) Hoc scholion cod. 2; in cod. 4 textui insertum est inter verba: posteris comprehensa et Et cum.

1) annos novem, menses sex et dies 27 secundum Chronicon breve Bremense, SS. VII, 391, ab a. 1035, Sept. 19, igitur usque ad a. 1045, April. 15. 2) V. Ann. Hildesh. a. 1035. 3) ingens gloria Sall. Catil. c. 3; Virgil. Aen. l. II, v. 325. 4) Pater patriae cognomen quondam datum Mario, Ciceroni, Caesari, Augusto, Heinricho I, Ottoni Magno. V. Widukind. l. I, c. 39; l. III, c. 49. 5) V. supra schol. 43. et infra l. III, c. 29. et schol. 77.

Saxoniae disposuit, quod etiam in diebus suis^a ferme peregit. Composita^b mensa, manum vertit ad claustrum, quod ipse^c, dum prius ligneum esset, lapideum fecit, forma, ut mos est, quadrangula^{d. 1}, vario cancellorum^e ordine² distinctum et visu delectabile. Deinde murum civitatis ab Herimanno decessore^f orsum in giro construens, in aliquibus eum locis usque ad propugnacula erexit, alias quinque aut septem cubitorum altitudine semiperfectum dimisit. Cui^g ab occasu contra forum^h porta grandis inhaesit, superque portam firmissima turris, opere Italico munita, et septem ornata cameris ad diversam oppidi necessitatem.

68. Haec dum Bremae operis insignia³ relinqueret, mox ad ecclesiae Hammaburgensisⁱ aedificationem toto cordis amore accingitur. Ibi enim post cladem Sclavanicam, quam supra⁴ contigisse retulimus, Unwanus archiepiscopus et cum eo dux Bernardus castrum^k nobile de ruinis antiquae civitatis elevantes, ecclesiam et diversoria construxerunt omnia lignea⁵. Alebrandus vero pontifex adversum^l crebras hostium incursiones aliquod^m fortius praesidium pro inopia loci necessarium arbitratus, primoⁿ omnium ecclesiam, quae constructa erat in matris Dei honore, lapide quadro^o aedificavit. Aliam deinde sibi domum lapideam fecit, turribus et propugnaculis valde munitam. Cuius aemulatione operis dux provocatus, et ipse domum suis in eodem^p castro^q paravit. Ita prorsus civitate renovata, basilica eadem⁶ ex una parte habuit domum episcopi, ex alia praetorium ducis⁷. Voluit etiam nobilis archiepiscopus Hammaburg metropolim muro^r circumdare ac munire turribus, nisi velocior^s eius transitus impedisset votum eius.

Schol. 55.

Schol. 55. Civitatem muro circumdatam^t disposuit tribus portis et duodecim munire^u turribus, ita ut primam episcopus, alteram advocatus, terciam praepositus, quartam decanus, quintam magister scholarum, sextam fratres et canonici, alias sex cives adhibitis sortirentur custodiis^v. (2. 3. 4.)

a) suis *deest* 1. b) ergo *addit* 4. c) ille 4. d) quadrata 2. 3. 4. e) cellarium 3. cellarum 2. 4. f) a predecessore suo Herimanno (Hermann 5.) 4. 5. g) *eciam addit* 4. h) contra forum *desunt* 2. 3. 4. i) Hammaburgensis *deest* 1. k) *ita scribendum*. castra 1. claustrum 2. 3. 4. l) adversus 3. 4. m) aliquot 1. n) primus 4. o) quadra 1. quadrato 3. p) suis impendiis in eodem pene 2. q) castro *deest* 3. loco 2. 4. r) metropole murum 1. s) velociter 2. 3. t) circumdari 5. u) munire *deest* 5. v) turribus, ita ut clerus sex turre, cives sex adhibitis servarent custodiis 3.

1) De hoc more conf. etiam Ducange, Glossar. s. v. Claustrum. 2) cancelli, fortasse fenestra reticulata; v. Ducange sub h. v. 3) i. e. monumenta industriae suae. 4) Lib. II, c. 41 sq. 5) L. II, c. 58. 6) sc. ecclesia cathedralis. 7) sc. e regione postea dicti der Schauenburger Hof.

69. Trans Albiam^a suo tempore ac per totum regnum pax firma erat. Principes Sclavorum Anatrog et Gneus et Ratibor pacifice ad Hammaburg venientes duci ac praesuli militabant. Sed cum diverso modo et tunc et nunc in gente Winulorum dux et episcopus laborarent, duce scilicet pro tributo, pontifice vero pro augenda christianitate laborantibus, videtur mihi iam dudum studio sacerdotum christianam religionem ibidem convaluisse^b, si conversionem gentis avaricia principum non praepediret. Schol. 56.

70. *Archiepiscopus igitur pro legatione sibi ad gentes^c credita more praedecessorum^d sollicitus, coadiutores praedicationis^e ordinavit episcopos, Rodulfum^e ex capellanis^f in Sliaswig¹, Abhélinum^g in Sclavianiam, Wal^h a Bremensiⁱ choro consecravit^k in Ripam, ceteris^l qui supra fuerunt^m adhuc viventibus et in vinea Deiⁿ non ociosis. * p. 332.
Ev. Matth.
20, 3.

71. Anno pontificis sexto² manu fortis imperator Conradus^o obiit, et successit ei filius Heinricus, ille qui Ungros domuit^p. Eodemque^q tempore memorabiles aquilonis^r reges obierunt Chnut³ et Olaph⁴, germani fratres⁵. Quorum alter, videlicet Olaph^s, rex Sueonum, successorem regni habuit filium, de quo supra diximus, Iacobum. Sub quo iunior Suein^t, filius Wolf^u, militavit in Suedia 12 annis, qui^v retulit nobis, Iacobo regnante christianitatem late in Sueonia diffusam esse. Alter^w frater^x, scilicet Chnud, in Anglia decessit^y, tenuitque regna Danorum, Anglorum ac Nortmannorum in ditione sua^z per viginti duos annos. 1039.

Schol. 56. Ferunt, archiepiscopum Coloniensem nobilissimum Hermannum⁶ veterem de Brema querimoniam renovasse^a. Sed et ipse tam auctoritate Bezelini^b, quam triennali silentio repulsus, archiepiscopo nostro satisfecit, et^c per integrum mensem Coloniae in convivio secum habuit^d. (2. 3. 4.)

a) enim addit 4. b) pro christianitate augenda iam dudum sac. studio christiana i. religio convaluisse 4. 5. c) suorum addit 4. d) suae add. 4. e) Rodulfus 1. Rodolfum 3. 5. f) suis add. 4. g) Abelinum 3. Awellinum 2. Abellinum 4. h) Walonem 2. Val 3. i) ab remensi 1. k) consecravit deest 4. l) vero add. 4. m) superfuerunt 2. 4. n) Domini 2. 3. 4. o) Romanorum addunt 2. 3. 4. p) perdomuit 4. q) que deest 2. 3. 4. r) aquilones 1. s) Olavus 2. semper. t) Sueno 2. semper. Suen 3. semper. u) Wlf 2. Vlf 3. v) etiam addit 4. w) vero addit 4. x) fratrum 2. 3. y) Angliam cessit 2. 3. 4. z) in ditione sua desunt 3. a) Quo tempore Herimannus (Hermannus 5.) nobilissimus Coloniensis archiepiscopus vet. d. B. q. renovavit 4. 5. b) Ezelini 2. c) et deest 2. 4. d) In codice 3 haec ita se habent: Archiepiscopus Coloniensis renovavit veterem litem de Bremensi ecclesia. Sed auctoritate Bezelini et triennali silentio repulsus destitit.

1) Rodulfum electum esse, Ann. Hildesh. a. 1026 referunt. 2) rectius quarto eius anno. Conradus imp. obiit a. 1039, Iun. 4. 3) Canutus iam obierat a. 1035, Nov. 11. 4) Olaph obierat circa. a 1024. 5) Rectius dixisset eos fratres uterinos; v. supra cap. 50. 6) Hermannus II. a. 1036—1055.

72. Post cuius^a mortem, ut ipse disposuit, succedunt^b in regnum filii eius, Haroldus in Angliam, Suein in Nortmanniam, Hardechnut^c autem^d in Daniam. Iste cum esset filius Imme^e reginae, sororem habuit eam quam caesar Henricus in coniugium postea recepit^f. Ceterum Suein et Harold a concubina geniti erant; qui, ut mos est barbaris, aequam tunc inter liberos Chnut sortiti sunt partem hereditatis. Haroldus^g in Anglia triennium regnavit. Contra quem frater a Dania veniens, in Flandria classem adunavit. Sed rex Anglorum morte praeventus^h, bellum diremit. Hardechnut^h Angliam simul possedit et Daniam.

73. Illo tempore Suein iunior, dum in Angliam iter ageret, tempestateⁱ maritima Hadeloe^k navibus appulit. Quem proxima quaeque locorum more pyratice vastantem, milites quidam archiepiscopi capiunt et in praesentiam eius pertrahunt. Ille vero captivum cum honore recipiens, Bremam duxit, et iuncta secum amicitia, post aliquot dies regie donatum permisit abire. Haec nobis de se rex ipse narravit, summa laude praedicans illum archiepiscopum, forma corporis et liberalitate^l animi omnibus acceptum. Retulit etiam circumstantibus^m de regio pontificis apparatu et tesoro ecclesiae inaestimabili, quem se ait Bremae vidisse, et alia multa.

74. [Alebrandus autemⁿ archipraesul omnibus acceptus, a Bernardo duce ac germano ducis^o Thiadmaro pro libertate^p animi valde honoratus est. Solis invisus erat malefactoribus, sicut Utoni marchioni², cuius superbiam ipse confudit sua^q magnanimitate^r.] Interea filiorum secundus Chnut, qui regnavit in Nortmannia, Suein obiit³. Tunc Nortmanni elegerunt Magnum, qui erat filius^s Olaph martyris a concubina. Magnus^t statim invadens Daniam, possedit duo regna, Hardechnut, rege Danorum, cum exercitu morante in Anglia. Qui mox adversus Magnum

Schol. 57.

Schol. 57. Magnus rex classe magna Danorum stipatus, opulentissimam civitatem Sclavorum Iumnem^u obsedit. Clades par fuit. Magnus terruit omnes Sclavos, iuvenis sanctus et vitae innocentis. Ideoque victoriam dedit illi Deus in omnibus. (2. 4.)

a) eius 3. b) ei addit 4. c) Hardeknut 2. 4. *semper*. Hardechund 1. *semper*. d) autem *deest* 2. 3. 5. e) Imme *addunt* 2. 3. 4. f) accepit 4. g) ergo *addit* 4. h) sicque H. 2. 3. 4. i) *deest* 4. k) Hatheloe 4. l) libertate 3. m) circumstantibus 1. n) autem *deest* 2. enim 3. o) eius germano 4. p) liberalitate 4. q) superbiam sua confudit 4. r) *Uncis inclusa desunt* 1. s) Magnum filium 4. t) ergo *addit* 4. u) Iummem 2. Iuminem 5.

1) Haroldus rex obiit 1039, Mart. 17. 2) aquilonali, comiti Stadensi. 3) Obiit circa a. 1036.

pugnaturus consanguineum^a Suein classi praefecit. Suein^b victus a Magno cum in Angliam remearet, Hardechnut mortuum repperit¹. [Ipso tempore ferunt Ascomannos et pyratas^c per ostium Wirrahae progressos venisse usque ad Lismonam^{d. 2}, insperate omnia vastantes. Quibus inde redeuntibus ad naves bellum ad Aunon³ illatum est, ibique maxima pars eorum trucidata *fertur^e.] In cuius locum^f *p. 333. Angli prius elegerunt fratrem^g eius Eduardum⁴, quem de priori marito Imma genuit, vir sanctus^h et timens Deum. Isque suspectum habens Suein, quod sceptrum sibi Anglorum reposceret, cum tyranno pacem fecit, constituens eum proximum se mortuoⁱ regni Anglorum heredem, vel^k si filios suscepit^l. Tali^m pacto mitigatus Suein, in Daniam remeavit. Multa praelia Suein cum Magno feruntur. Tociens Suein victusⁿ ad regem Sueonum fugiens pervenit Anundum.

75. Victor^o Magnus Daniam et Nortweiam optinuit^p. Ad quem noster archiepiscopus usque ad^q Sliaswig pro colloquio venit⁵, habens in comitatu suo ducem Bernardum et Thiadmarum, episcopum Hildinensem^{r. 6}, et Rodulfum, eiusdem civitatis episcopum. [Iste Thiadmarus a Dania^s oriundus cum regina Gunhild^t advenit, cuius patrocinio ille meruit Hildinensem episcopatum. Nam barbarice Tymme^u vocabatur^v.] In eo^w colloquio soror Magni regis⁷ Ordulfo, ducis filio, desponsatur. Qui vix peractis nuptiis in gratiam cognati^x Haroldum^y quendam, principem Danorum, redeuntem ab urbe apostolorum, trans Albiam obtruncavit innoxium⁸. Causa mortis ea^z fuit, quod de regali stirpe^a Danorum genitus, propior^b scepro videbatur quam

a) suum addit 4. b) ergo addit 4. c) Ipso vero tempore Ascomanni et pyrate 4. d) progressi usque ad Lismonam venerunt 4. e) est 4. *Uncis inclusa desunt* 1. In codice 3 reperiuntur in cap. 74. (56.) post verba: sua magnanimitate. f) In locum Hardekunt defuncti 2. Mortuo igitur Kardeknut (H. 5.) 4. 5. g) Angli in locum eius elegerunt (deest 5.) fratrem 4. 5. h) magnus 2. 3. 4. i) proximum sibi post mortem 4. k) etiam 4. l) susceperet 3. 4. m) itaque addit 4. n) remeavit et multa cum Magno praelia exercuit. Qui saepius victus 4. o) ergo addit 4. p) Daniam obtinuit simul et Nordwegiam (Norwegiam 5.) 4. 5. q) ad deest 4. r) Hildinensem 2. 3. Hildensemensem 4. Hildensemensem 5. s) Dacia 4. t) Gunild 3. u) Timmo 2. 4. v) *Uncis inclusa desunt* 1. w) quo 4. x) leviri notat *Velleus in margine*. y) Haraldum 3. z) Cuius mortis causa ea 4. a) styrpe 1. b) propior *M. F. progenitus prior* 3.

1) Obiit a. 1042, Iun. 8. 2) Lesum. 3) Aumunde. 4) Coronatus est a. 1043, in festo paschae. 5) anno quidem ut videtur 1043. 6) Thiadmarus, episcopus Hildeshem. 1038 — 1044. 7) Wulfhildis. 8) filium Thurkilli Sprakaloeg. Duxerat Gunhildam, filiam sororis Canuti regis. et Wirthgeorni, regis Slavorum. Occisus est Nov. 13, teste Necrolog. Luneburg.

Magnus^a. Ea res initium calamitatis peperit in familiam ducis.

Magnus autem rex pro iusticia et fortitudine carus fuit^b Danis, verum Sclavis terribilis, qui post mortem Chnut Daniam infestabant. Ratibor^c, dux Sclavorum, interfectus est a Danis. [Ratibor iste christianus erat, vir magnae potestatis inter barbaros. Habuit enim filios octo, principes Sclavorum, qui omnes occisi sunt a Danis, dum patrem ulcisci quaesierunt^d.] Ad cuius mortem ulciscendam iam tunc cum^e exercitu Winuli venientes, usque ad Ripam vastandam^f progressi sunt. Et forte Magnus rex tunc a Nordmanniarediens, Heidibam^g appulit. Qui mox, Danorum copiis undique collectis, egredientes a Dania paganos in campestribus Heidibae^h excepitⁱ. Quindecim milia feruntur ibi occisa, et facta^k est pax et leticia christianis^l omni tempore Magni. Eodem vero tempore Godescalcus^m post mortem Chnut regis et filiorum eiusⁿ rediens ab Anglia, contra Sclavianiam venit infestus, omnes impugnans magnumque paganis terrorem incutiens. De cuius fortitudine vel^o potentia, quam super barbaros habuit, postea dicemus.

76. Et haec quidem forinsecus dum varia sorte gesta sunt, in Bremis status rerum labefactari coepit:

— 'summisque^p negatum

Stare diu^r,

nostrae quoque invidit prosperitati. In diebus^q illis nobilissima senatrix Emma obiit, uxor quondam Liutgeri^r comitis, [et soror Meginwerki, episcopi Padarburnensis^s], sed iam vidua per annos quadraginta^{t,2}, totum fere quem habuit ingentem thesaurum pauperibus et ecclesiis dispersit. Corpus eius^u requiescit in Bremensi ecclesia, anima eius^v gaudeat^w in celesti requie. Illa^x dum adhuc viveret,

a) s. p. q. M. esse v. 4. b) erat 4. c) itaque addit 4. d) *Uncis inclusa desunt* 4. e) toto add. 2. 3. 4. f) vastando 2. 3. 4. g) Heydebiam 3. Heidbu 2. *saepius*. h) Hedeby 3. i) recepit 1. k) Et quindecim milibus occisis, facta 4. l) deinceps addit 4. m) Godescaldus 1. Godeschalcus 3. Gotescalcus 4. n) eius deest M. F. o) et 4. p) simulque 2. q) enim 2. r) Liudgeri 3. 4. Ludgeri 2. s) Meginiverki ep. Podarburnis 2. Meginvercki ep. Podarbis 3. *Uncis inclusa desunt* 1. t) qu(a)e addit 4. u) Cuius corpus 4. v) vero 4. w) gaudet 5. x) Qu(a)e 4.

1) Lucani Pharsal. l. I, v. 71. 72:

Invida fatorum series, summisque negatum

Stare diu, nimioque graves sub pondere lapsus.

2) Vidua fuit per 28 tantum fere annos, marito mortuo a. 1011, Febr. 26. Dies eius emortualis Decemb. 3 noscitur ex Necrologio Luneburgensi. Obiit anno, secundum Chronicon breve Bremense, Alebrandi quarto, scilicet 1038—1039.

Bremensi ecclesiae cortem Stiplaga^a iuxta Rhenum dedit¹. Lismona vero, nescio pro quo filiae delicto, in partem *cessit imperatoris Conradi; pro qua re Gisla regina eo ^{p. 334.} tempore [Bremam accedens, fratribus multa bona fecit, ecclesiae et omnibus indigenis, deinde] visitavit Lismonam^b [cum archiepiscopo^c].

77. Anno archiepiscopi penultimo² domus sancti Petri ^{Schol. 58.} Bremae conflagravit, eiusque flamma incendii claustrum cum officinis, urbem cum aedificiis totam consumpsit, veterisque habitaculi nullum remansit vestigium. Ibi sacrae thesaurus ecclesiae, ibi libri et vestes, ibi omnia ornamenta consumpta sunt. Et haec quidem rerum dampna facile possent recuperari, si maiora non pateremur in moribus detrimenta. 'Multum^d enim distant', ut quidam ait, 'dampna morum a dampnis temporalium rerum, cum illa intra nos sint, extra nos ista'. Sane ex illo tempore fratribus, qui ante canonice vixerant, extra claustrum vagantibus regula sanctorum patrum, per multa prius saecula studiose conservata, primo negligentius haberi coepit, deinde funditus abiecta consenuit. Et sunt anni ab ordinatione sancti Willehadi, cum Bremensis ecclesia fundata est, usque ad finem Alebrandi, quando eadem ecclesia combusta est, anni^e ferme 270³.

78. Combusta est autem intrante autumno, quod est 3. ^{Schol. 59.} Idus Septembris; archiepiscopus eo tempore in Fresiam iter ^{Sept. 11.} egit. Is, conflagratione templi audita, mox^f pedem retorsit, iactisque sequenti aestate^g fundamentis ad formam Colo-

Schol. 58. Archiepiscopus praeposituram Edoni^h tulit, pro cuius rei zelo iunior Edo, nepos eius, iratus monasterium incendit. Pro cuius sacrilegii compositione pater Edonis suam hereditatem obtulit ecclesiae. Edo vero praepositus Hierosolimamⁱ peregrinus abiit, circa festum sancti Iacobi egressus, rediitque in proximo pascha. (4.)

Schol. 59. Aiunt enim quidam invidorum, episcopum solum naevum superbiae habuisse. Unde inter ipsum et Brun, Ferdensem episcopum⁴, contentio erat indigna episcopis, et hoc maxime propter superbiam cuiusdam Wolfridi^k advocati. Qui subita et miserabili morte obiit, sicut archiepiscopus. (4.)

a) Stiplage 3. b) Lismonam visitavit 4. *In margine cod. 4 hic legitur: Lismona et Stiplaga de predio domine Emme fuerunt.* c) *Uncis inclusa desunt* 1. 2. 3. d) Multa 1. e) anni recte deest 4. f) Qui confl. audita ecclesie, mox 4. g) anno estatis 1. h) tulit Edoni tulit 4. i) Ierosolimam 4. k) Wol-fredi 5.

1) Stiepel in ripa dextra fluvii Ruhr in praefectura comitatus Markiae, quondam dicta Blankenstein. 2) h. e. 1044. Annum octavum habet Chron. breve Bremense, ergo 1043. 3) Ab a. 788. usque ad 1045. vix sunt anni 257. 4) Bruno II, episcopus Verdensis, 1034—1049.

niensis ecclesiae¹ disposuit huius nostrae magnitudinem perducere^a. Et profecto credimus^b, si longiorem sibi vitam fata concesserint^c, omne opus ecclesiae finiturus erat paucis^d annis. Tanta erat praesulis^e animositas et instancia in omni opere, praecipue vero in templi aedificatione. Porro sola aestas, quae inceperat hoc opus, fundamenta ecclesiae iacta, columpnas et arcus earum lateraque in altum erecta vidit. Transacta^f hyeme, cum iam festivitas immineret paschalis², beatissimus pontifex Alebrandus [pridie ante^g dominicam coenam³], credo non inscius^h vocationis suae, ab ecclesia Scirnbekiⁱ [vel Stade, ut alii affirmant^k], nudis pedibus accessit Bremam. Ubi multa oratione cum lacrimis effusa Deo et sanctis eius commendavit ecclesiam. Cumque iam febribus tangeretur, navigio delatus^l est ad Buciensem^m praeposituram ibique supervixit dies septem. Sic terrenum phase celestibus mutans azimis, anima eius gaudens transivit ad Dominum. At vero corpus antistitis cum ingenti luctuⁿ sequentium et occurrentium^o per alveum Wissulae^p fluvii Bremam deportatum, in medio novae, quam ipse^p orsus^q est, basilicae tumultatum est. In quo scilicet^r loco primum altare maius situm fuerat iuxta mausoleum sancti patris Willehadi. Per idem vero tempus apud Magedburg felicitis memoriae Hunfrid archiepiscopus obiit^s. *Illicque successit Engilhard, reiecto illo, qui sprexit episcopatum, Winthero^s. Anno Domini 1043. contigit depositio dilecti patris nostri^t Alebrandi, circa diem 17. Kal. Maii. Haec est indictio^u 11⁶. Vale in Christo,

Schol. 60. Ipso anno quo decessit archiepiscopus migravit etiam Odinkar, Ripensis episcopus. In die^v paschae missam^w celebrans, ordinavit rem suam^x certus extremorum. (2. 4.)

Schol. 60.

Levitic.
23, 5. 6.

*p. 335.

1045.
Apr. 15.

a) perficere 2. 3. 4. b) credimus *deest* 4. c) concessissent 2. 3. 4. d) ecclesie paucis perfecisset a. 4. e) illius 4. f) autem *addit* 4. g) *Uncis inclusa desunt* 1. ante *deest* 2. h) non inscius, ut credo 4. i) Schirnbecke 3. Schirnbecke 4. Scunheki 2. k) *Uncis inclusa desunt* 1. 5. l) celatus 2. m) Buciensem 4. Huciensem 2. Hucensem 3. n) sequentium occurrentiumque 4. o) Visulae 3. Wisere 2. Wisure 4. p) tunc *addunt* 2. 3. 4. q) ortus 3. r) similiter 5. s) obiit, cui E. reiecto Winthero, qui ep. sp., successit 4. t) nostri *deest* 3. u) Maii, indictione 4. v) Qui in die 4. Qui diem 5. w) *deest* 4. x) rebus suis 4. res suas 5.

1) scilicet a. 873. ad finem perductae et consecratae, cuius effigiem vide apud S. Boisserée, Geschichte des Doms von Köln, p. 2 et tab. 1. 2) sc. a. 1045, ubi pascha incidit in m. Aprilis diem 7. Igitur hic annus melius cum narratione de extremis Alebrandi diebus convenit, quam annus 1043, ubi pascha incidit in m. Apr. d. 3. 3) d. 3. Aprilis. 4) *ingens luctus*. Virgil. Aen. l. VI, v. 869; l. XI, v. 62. 231. 5) Hunfridus obiit a. 1051, teste Lamberto. 6) Ex antecedentibus collato cap. 67. patet, Bezelinum mortuum esse a. 1045, ind. 15. Cui consentit Lambert. Herseveld. h. a. Adami nostri error originem traxit ex falso, quem codex Vindobonensis tribuit Libentio, anno emortuali sc. 1030.

pastor amabilis et tuo^a gregi nunquam obliviscende. Transi a pascha coelorum, ubi cum agno paschali epuleris in azimis ^{1 Cor. 5, 8.} sinceritatis et veritatis. Recipere feliciter in aeterna tabernacula, ubi cum angelis indeficua laeteris^b beatitudine. ^{Luc. 16, 9.} Quamdiu enim temporali nobiscum fruebaris vita, pastoralis curae officia nobiliter implesti, vita et doctrina, omnia nobis dulcia. Nunc autem raptus es, ne malicia mutaret intellectum tuum; ideoque pius Dominus properavit educere te de medio iniquitatum, ut fructum laborum tuorum pleniter reciperes^c, etiamsi non feceras^d omnia bona, quae voluisti. ^{Sapient. 4, 10. 11. 14.} Ergo iusticia tua manet et memoriale tuum non derelinquetur in saeculum saeculi.

[INCIPIT LIBER TERTIUS^e.]

Nomen Adalberti trutinat pars tertia libri^f.

1. Adalbertus archiepiscopus sedit annos unumdetriginta^g. 1. Virgam pastorem suscepit ab Heinrico imperatore, filio Conrãdi, qui a Caesare Augusto Romanorum imperatorum nonagesimus erat in solio, exceptis illis, qui^h simul regnabant cum alteris. Palleumⁱ archiepiscopale, ut decessores^k sui, per legatos^l accepit a supradicto papa Benedicto, quem in ordine Romanorum pontificum post apostolos fuisse 147. repperimus. Ordinatio eius facta est Aquisgrani, praesente cum principibus caesare, 12 episcopis astantibus^m et manum imponentibusⁿ. Cuius benedictionis copiam ipse sibi multociens maledicentibus obiecit, subridens ac dicens^o: se^o non posse ab aliquo maledici, qui a tantis ecclesiae patriarchis^p ab initio et^q simul tam sollempniter benedictus fuerit. De cuius viri gestis et moribus cum difficile sit aliquid dignum scribere, ad scribendum nos ea^r cogit necessitas, quoniam promissimus, libri^s huius tenorem, o venerabilis praesul Liemare, usque ad diem tui pontificatus extendere. Unde licet stulte audacterque introierim hoc pelagus, nunc tamen haut imprudenter fecisse videar, si ad litus^t properabo. In cuius littoris^u accessione vix aliquem portum video inperitiae

a) amabilis tuoque 4. b) laetaris 3. c) perciperes 2. 4. percipies 3. d) perfeceras 2. 4. perfecris 3. e) Haec inscriptio add. 3. 5. deest 1. 2. 4. f) Hic versus deest 3. 5; in 2 et 4 in margine scriptus. g) undetriginta 3. 4. h) Augusto in solio Rom. imp. XCus sedisse reperitur, exceptis hiis, qui 4. i) palleum 2. 3. k) predecessores 4. l) suos addit 4. m) ast. eciam XII ep. 4. n) ac dicens desunt M. F. o) sibi 3. p) patribus 4. q) et deest 5. r) ea deest 5. s) libelli 2. 3. 4. t) littus 2. 3. u) quo littoris 1. quo littore 3. quo litore 4.

1) Adalbertus annos tantum 27 sedisse videtur. 2) Imperator fuit Aquis a. 1045, Iul. 15; v. Stumpf n. 2279.

meae: ita plena sunt omnia scopulis invidiae detractationum-
que^a asperitatibus, ut ea, quae laudaveris, adulatione carpant^b,
quae vero delicta reprehenderis, dicant fieri ex malivolentia^{c. 1.}

Cum tamen ille vir memorabilis omni genere laudum
possit extolli, quod nobilis, quod pulcher, quod sapiens,
quod eloquens, quod castus, quod sobrius^d: haec omnia
continebat in se ipso, et alia item bona^e, quae extrinsecus
homini solent accedere^f, ut sit dives, ut^g felix, ut gloriam
habeat, ut^h potentiam, omnia sibi habunde fuerunt. Prae-
terea in legatione gentium, quod primum est Hammaburgensis
ecclesiae officium, nemo unquam tam strenuus potuit in-
veniri. Item in divinis ministeriis sollempniter obeundis, in
honore sedis apostolicae, in fidelitate rei publicaeⁱ, in sol-
licitudine etiam^k suae parochiae, vix potuit^l habere com-
parem, aut qui in pastoralis cura vigilantior esset in omnibus,
si ita perseveraret^m. Nam cum talis fuerit ab initio, circa
finem deterior videbatur; ad quem virtutis suae defectum
corrui vir non bene cautus tam sua negligentia, quam cete-
rorum impellente malicia. De quibus suo loco postea latius
dicetur. Quoniam vero difficile est omnes viri actus aut
bene aut pleniter aut in ordinem posse diffiniriⁿ a me, prae-
cipua gestorum eius summatim quaeque delibans^o, affectu
* p. 336. condolentis ad eam pervenire *desidero^p calumpniam^q, qua
nobilis et dives parochia Hammaburgensis et Bremensis,
altera vastata^r est a paganis, altera discerpta est^s a pseudo-
christianis. Igitur narrationis initium tale faciam, ut statim
ex moribus eius possint omnia cognosci².

2. Erat nimirum genere vir nobilissimus³, honore primo
Halverstatensis^t praepositus, ingenio acri⁴ et instructo mul-
tarum artium suppellectile, in divinis et humanis⁵ prudentiae
magnae, et ad ea, quae auditu vel studio collegit, retinenda
et^u proferenda memoriae^v celebris, eloquentiae singularis.
Tum praeterea, quod forma corporis erat spetiosus, castitatis
amator fuit. Largitas eiusmodi, ut petere haberet indignum,
tarde aut humiliter acceperit, prompte vero hylariterque

a) detractationumque 4. b) *carpent 3. c) malevolentia 3. 5. d) nobilis, p.
s. e. c. et sobrius 4. e) itemque alia bona 4. f) accidere 4. e correctura. 3. 5.
videlicet addit 4. g) et 4. h) publicae rei 1. i) et 4. k) etiam deest 3.
l) poterat 4. m) perseverasset 3. 4. n) definiri 3. o) delibemus 3. p) de-
siderio 3. q) calamitatem legendum esse, coniecit Velleus. r) vastata deest 5. s) est
deest 4. direpta est 3. t) Halverstadensis 3. 4. Halverstedensis 2. u) vel 5.
v) memoria 1.

1) Sallust. Catilina praef.: *Quae delicta reprehenderis, malivolentia et
invidia putant.* 2) Similiter Sallust. l. 1.: *De cuius . . moribus
pauca prius explananda sunt, quam initium narrandi faciam.* 3) Cf.
Annal. Sax. a. 1043. 4) ingenio acri. V. supra l. II, c. 8. 5) di-
vina et humana. Sallust. Iugurth. c. 27 bis. Cf. infra c. 35. 65.

saepe non petentibus largiretur. Humilitas in eo dubia videbatur, quam solis exhibuit servis Dei, pauperibus et peregrinis, adeo ut saepe, antequam cubitum iret, triginta et amplius mendicantibus ipse genu flexo^a pedes lavaret. Principibus autem saeculi et coaequalibus suis humiliari nullo modo voluit. In quos etiam tali^b zelo exarsit aliquando, ut hos luxuria, illos avaritiae, quosdam infidelitatis arguens, nulli demum parceret, quem notabilem cognovit. Itaque multis virtutibus in unum vas congregatis, poterat vir talis esse dicique beatus, nisi unum vitium obstaret, cuius deformitas omnem decorem praesulis^c obnubilarat^d, hoc erat cenodoxia, familiaris divitum vernacula. Ea^e prudenti viro talem^f invidiam peperit, ut multi etiam bona, quae fecit plurima, dicerent fieri pro mundana gloria. Sed videant huiusmodi^g, ne temere illum iudicent, hoc scientes, quod in rebus ambiguis absolutum non debet esse iudicium, et^h: 'inⁱ quo alterum iudicas^k, te ipsum Rom. 2, 1. condempnas^l'.

Nobis autem qui cum eo viximus cotidianamque viri conversationem^m inspeximus, notum est, aliqua illum, sicut hominem, fecisse pro honore saeculi, multa vero pro Dei timore, sicut bonum hominem. Et quamvis largitas eius in cunctosⁿ modum excederet, inveni tamen eam^o largiendi rationem, quod pro ditanda ecclesia sua quosdam studuit obsequiis placare, sicut reges et eorum consilio proximos; alios autem qui ecclesiae suae aliquo modo nocere videbantur, acerrimo persecutus est odio, sicut duces nostros et nonnullos episcopos. Audivimus eum saepenumero^p pro lucro ecclesiae suae se suosque parentes devovisse: 'Adeo', inquit, 'nemini parcam, nec mihi, nec fratribus, nec pecuniae, nec ipsi ecclesiae, ut episcopatus meus aliquando liberetur a iugo vel par ceteris efficiatur'. Quae omnia [melius]^q in ipso hystoriae textu^r pandentur, ut videant sapientes, quam coacte et non temere, immo probabili ratione fecerit aliqua, in quibus desipuisse vel insanisse videtur^s a non intelligentibus.

3. Anno ordinationis suae primo, postquam pontifex¹⁰⁴⁵ sollempniter intronizatus est^t, ecclesiae Bremae nuptias peregit. Videns basilicae noviter inceptae opus immensum vires quaerere maximas, nimis praecipiti usus consilio, statim murum civitatis a decessoribus^u orsum et quasi

a) flexu 4. b) tali deest M. F. c) illius 4. d) obnubilaret 2. 3. 5. e) quae 3. 5. f) talemque 1. g) eiusmodi 4. h) ut 2. 3. 4. i) in deest 3. k) iudices 4. l) condempnes 2. 3. 4. m) cum illo fuimus cotidianamque ipsius conversationem 4. n) cunctis 4. o) deest 4. p) dixisse addit 4. q) melius deest 1. r) contextu 2. s) videatur 3. t) est deest 2. 3. 4. u) predecessoribus 2. 4. suis addit 4.

minus necessarium destrui fecit, iussitque lapides in templo poni. Nam et turris^a speciosa, quam diximus septem cameris ornatam fuisse^{b.1}, tunc funditus est diruta. Quid loquar de claustro, quod lapide polito constructum, pulcritudine sua visus contuentium refecit? Et hoc praesul absque mora praecepit^c dissipari, quasi aliud^d pulcrius cito factururus. Cogitavit^e enim, ut ipse nobis de ea re sciscitantibus aperuit, refectorium^f, dormitorium, cellarium et ceteras fratrum officinas, omnia^g ex lapide facere^h, si locus aut ocium suppeditarent. Ad quae omnia cum sibiⁱ habunde ad manus fore gloriaretur, ut pace fratrum dicam², solam clericorum et lapidum penuriam saepe^k querebatur.

*p. 337. Interea 'fervet opus', *surrexit ecclesiae murus³, cuius formam ante Alebrandus ad instar Coloniensis incepit⁴, ipse vero ad exemplum Beneventanae domus cogitavit perducere⁵.

1051. 4. Anno tandem septimo incepti operis moles a fronte levata est, ac principale sanctuarii altare dedicatum in honore sanctae Mariae⁶. Nam secundum in occidentali absida consecrandum altare disposuit in amore^l sancti Petri, cuius sub invocatione legitur antiqua basilica exstructa^m. Emergentibus itaque multis archiepiscopo angustiis, 1068. mansit opus imperfectum ad annum pontificii 24ⁿ, cum et ego indignissimus ecclesiae Dei matricularius Bremam veni⁷; et tunc demum templi parietes dealbantur^o, occidentalisque cripta sancto Andreae dedicata est.

5. Et quoniam magnus pontifex vidit ecclesiam et episcopatum^p suum, quem decessoris^q sui Adaldagi prudentia liberavit^r, iniqua ducum potentia iterum vexari, summo nisu conatus est eandem ecclesiam pristinae liber-

a) turris *deest* 1. b) speciosa, quae septem cameris ornata fuerat 4. c) praecepit 2. 3. d) illud 3. e) Cogitaverat 1. f) refectorium 3. g) per omnia 4. h) facere *deest* 3. i) omnia *addunt* 2. 3. cuncta 4. k) saepe *deest* 1. l) amorem 2. 3. honorem 4. m) exstructa fuisse 4. n) angustiis, op. imperf. usque ad XXIII. pont. annum permansit 4. o) dealbantur 2. 3. p) ecclesiam episcopatumque 4. q) predecessoris 4. r) liberaverat 4.

1) Supra l. II, c. 67. 2) *ut pace fratrum dicam*. Ita et infra cap. 56. 3) Virgil. Aeneid. l. I, v. 436 sq.:

Fervet opus

O fortunati, quorum iam moenia surgunt.

4) V. supra l. II, c. 78. 5) Hanc basilicam incendio parumper maculatam funditus destruxisse Liemarum archiepiscopum, testatur Albertus Stadensis ad a. 1089. De domo Beneventana v. Iohannis de Vita Thesaurum Antiq. Benevent. et Schultz, Baudenkmale des Mittelalters in Unteritalien. 6) sc. a. 1051; v. infra cap. 29. 7) sc. a. 1068. Cf. infra cap. 53.

tati reddere¹, ita ut nec dux, nec comes, aut^a aliqua iudicialis persona quempiam districtum^b aut potestatem haberet in suo episcopatu². Quod nisi per odium fieri nequivit, dum correpti pro nequitia principes ad iram magis accenderentur. Aiuntque, Bernardum^c ducem, cum pro nobilitate ac sapientia suspectum habuerit^d pontificem, saepe dixisse, illum quasi exploratorem positum in has regiones, qui infirma terrae alienigenis et caesari esset proditurus; ideoque dum ipse aut aliquis filiorum eius advixerit, episcopum nunquam bonum diem habiturum in episcopatu. Quod verbum in pectus episcopi altius, quam^e quisquam ratus erat, descendit. Itaque ex eo tempore ira et metu anxius, moliri, parare atque ea modo cum animo^f habere^{g,3}, quae duci et suis profutura non essent. Dissimulatoque animi dolore ad tempus, quod^h alia via consilium non invenitⁱ, totus confugit ad auxilium palatii, nec pepercit sibi ac^k suis, aut ipsi episcopatu^l, caesarem placando et aulicos, dummodo id efficeret, quod^m ecclesia esset liberaⁿ. Proinde visus est^o tantos in curia labores tolerasse, tantas^p ubique terrarum expeditiones^q sponte cum suis desudasse, ut infatigabilem eius viri^r constanciam miratus caesar ad omnia publicae rei consilia virum habere maluerit vel primum^s.

6. Expeditiones vero, quas in Ungriam, Sclavianam⁴, Italiam vel in Flandriam^{t,5} cum caesare pontifex egit^u, multae sunt. Quae dum singulae magnis^v episcopi sump-
tibus multisque familiarum oppressionibus exigerentur, duarum nos tantum facere mentionem cogimur, hoc est Italicae, quae prima fuit, vel Ungaricae, quae postrema, eo quod insignes prae ceteris fuerint nobisque ambae infelicitate evenerunt. At^w de Ungarica quidem dicetur in fine⁶, nunc de Italica videamus.

a) nec 3. 4. b) quampiam iurisdictionem 4. c) Bernadum 1. d) haberet 3.
e) ac 1. f) moliri atque in animo 4. g) coepit add. 2. 3. coepit ea add. 4.
h) cum 4. i) inveniret 4. k) aut 3. l) nec sibi nec suis nec ecclesie pe-
percit 4. m) quo 2. 3. 4. n) posset liberari 4. o) est deest 1. p) tan-
tasque 2. 3. q) tantisque u. t. expeditionibus 4. r) viri deest 4. s) rei
publice cons. eum hab. primum maluerit 4. t) vel Franciam 3. et Flandriam 4.
u) cesare fecit 4. v) magnis deest M. F. w) evenerint. At 4.

1) Cf. supra l. II, cap. 9. 2) Sunt fere verba privilegiorum Otto-
nis II. et successorum suorum ann. 967 sq. ecclesiae Hammaburgensi
datorum. 3) Ex Sallustii Bello Iugurth. c. 7: *Quod verbum in pec-
tus Iugurthae altius, quam quisquam ratus, descendit. Itaque ex eo
tempore ira et metu anxius moliri, parare atque ea modo animo ha-
bere.* 4) sc. contra Liuticios anno 1045; v. Hermann. Aug., Ann.
August. 5) anno ut videtur 1051, non vero, cum haec fuerit expeditio
ante Ungaricam, anno 1054. 6) Cf. infra cap. 42.

7. Heinricus^a rex, domitis vel compositis Pannonum sedicionibus¹, ecclesiastica, ut dicitur^b, necessitate Romam tractus est², comitem habens cum ceteris imperii magnatibus et nostrum archiepiscopum. Ubi depositis, qui pro apostolica sede certaverant, Benedicto, Gratiano^c et Silvestro scismaticis, Adalbertus pontifex in papam eligi^d debuit, nisi quod pro se collegam posuit Clementem^e.
 Schol. 61. A quo^f rex Heinricus coronatus die natalis Domini^g, imperator et augustus vocatus est.

8. Post haec imperatorem ab Italia revertentem archiepiscopus noster fertur Bremam vocasse^h, occasione data, quasiⁱ Lismonam^k visere deberet vel regem Danorum invitare ad colloquium, sed revera ut fidem exploraret ducum. Imperator autem Bremae apparatu regio, sicut dignum fuit^l, receptus, cortem quae Balga dicitur³, fratribus optulit, ecclesiae vero comitatum Fresiae⁴ concessit, quem ante Gotafridus⁵ habuit. Caesar inde Lismonam veniens, mox, ut aiunt, per^m insidias a Thiedmaro comite circumventusⁿ, archiepiscopi nostri studio defensus est^o. Quare idem comes a caesare vocatus in ius, cum se purgare^p duello mallet, a satellite suo nomine Arnolde^q est interfectus⁶. Qui et ipse non post multos dies a filio Thietmari comprehensus, et per tybias suspensus inter duos canes efflavit⁷, unde et ipse ab imperatore comprehensus et perpetuo est exilio dampnatus^{r.8}. Cuius mortem dux

Schol. 61. Clemens papa renovavit ecclesiae nostrae Hammaburgensi omnia privilegia, quae dudum a Romana sede concessa sunt⁹. (2.4.)

a) itaque add. 4. b) e. exigente n. 4. c) Germano 3. d) Silvestro, Adalbertus archiepiscopus eligi 4. e) nisi pro se c. posuisset Clementem 3. 4. scismaticis Clemens apostolorum Petri et Pauli successor factus est 2. 2a. ubi (2.) hic in textu sequitur schol. 61. f) mox addit 4. g) die n. Dom. desunt 2. 3. 4. h) archiepiscopus Bremam vocavit 4. i) qui 1. qua 3. k) Lismonem 3. l) regio, ut decuit, apparatu 4. m) concessit. Inde Lismonam veniens, per 4. n) circumventus est, sed 4. o) est deest 4. p) expurgare 4. q) nom. Arn. desunt 2. 3. 4. r) Qui — dampnatus desunt 2. 3. 4.

1) sc. annis 1043—1045. 2) sc. anno 1046. 3) Balje, villa parochialis in comitatu Hoya, praefectura Nienburg et advocatia Sebbenhausen. Cf. Register der Einkünfte der Propstei zu Bremen p. XIII et XIV. 4) Aut hic error Adami latet, aut comitatus hic Fresiae alius est, atque ille, quem Heinricus IV. Adalberto concessit anno 1057. Vide infra c. 45. 5) dux Lotharingiae. 6) Cf. Lamberti Annal. a. 1048. Obiit d. 3. Octobr. teste Necrolog. S. Michael. Luneburg. 7) Cf. Grimm, Rechtsalterthümer p. 685. 8) Huius filii nomen etiam videtur fuisse Thietmarus, idemque qui exlex Thiemo in pago Leri dicitur, ut bene coniecit Wedekind, Noten II, 87, ex chartis Heinrici III. imperatoris anno 1053, Iun. 3. et Nov. 3. datis, Stumpf 2438. 2445. 9) sc. anno 1047, April. 24, Hamburg. U. B. n. 72.

germanus^a et filii eius acerrime^b zelantes in archiepiscopum, ex eo tempore ipsum et ecclesiam eius et familiam ecclesiae^c letali odio persecuti sunt. Cumque pax ficta interdum ambas conciliasse partes videretur^d, nichilominus tamen illi qui ducem secuntur^e, antiqui memores odii, quod patres eorum exercuerunt^f in ecclesiam, nostros impugnare^g non cessarunt^h, affligentes omnibus modis. 'Exurge ergo, Domine, et iudica causam tuam, memor esto obprobrii servorum tuorum!'

Psalm.
74, 22.

9. Metropolitanus autem econtraⁱ bonis studiis certans et beneficiis redimens tempus, quoniam dies mali erant, pacem cum ducibus fecit. Deinde vero sollicitudinem gerens parrochiae, aliquid^k magnum vel se dignum^l cogitavit ubique nobilitatis suae monumentum relinquere^m. Et primo quidem flocci pendens auream decessorum mediocritatemⁿ, vetera^o contempsit, nova molitus omnia perficere. Igitur magnis animi et sumptuum^p conatibus pugnans, ut Bremam similem ceteris efficeret urbibus^q, statim ex bonis, quae ipse adquisivit, duas fecit praepositoras, unam sancto Willehado, ubi corpus eius aut requiescit aut translatum est, alteram sancto Stephano, cuius se famulum multociens gloriabatur^r archiepiscopus^s. Has duas construxit^t a principio, verum et^u alias postea fecit, hoc est in Bremis terciam sancto Paulo, de bonis quae hospitali pertinebant; Liastimonae^v quartam de praedio^w eiusdem cortis; quintam voluit apud Stade^x fieri, sextam vero trans Albiam in Sollonberg^y. Septimam vero^z incepit in Aspice, qui locus in Mindensi parrochia est silvestris et montuosus¹. Octava est abbatia Gozzicana^a iuxta Salam flumen^b, quae fundata est a parentibus archiepiscopi⁴.

a) germanus eius dux 4. b) germanus filiiue illius 4. acerrime *deest* 4. c) ecclesiam ecclesieque familiam 4. d) interdum utrasque conc. vid. partes 4. e) sequebantur 2. 3. 4. f) exercuerint 3. g) inquietare et impugnare 4. h) cessabant 2. 3. 4. i) contra 5. k) aliquod 4. l) magnum dignumque 4. m) ut nob. s. m. relinqueret 3. n) veram 4. o) perficere — sumptuum *desunt* 3. p) Bremam ceteris coequaret urbibus 4. q) ipse *add.* 2. 3. r) archiep. *deest* 4. s) confinxit 2. t) eciam 4. u) Lastmone 1. Lyasmonae 3. v) praelio 1. w) Stadhe 2. Stathe 4. x) Solongberg 2. Sulenberg 3. Sullenberg 4. y) quoque 2. 3. 4. z) montosus 3. 5. a) Grozzicana 1. Gozicana 3. b) fluvium 2. 3. 4.

1) Horat. Carm. II, 10, 5. 2) Sülberg, mons iuxta villam Blankenese in litore Albis. Cf. infra cap. 25 et literas ab Adalberto datas anno 1059, Hamburger U. B. n. 80. 3) Fortasse Esbeck in praefectura Lauenstein terrae Calenberg, villa parrochialis sita inter Salz-Hemmendorf et Gronau. Adimplevit hanc ecclesiam, ut videtur, Adalberti successor Liemarus. V. diplomata a. 1091, in Hamburg. U. B. n. 118. 119. 4) Goseck, situm in monte inter Naumburg et Weissenfels. V. chartam foundationis a. 1058. in Hamb. U. B. n. 76 et Chronicon Gozecense, SS. X.

*p. 339.

10. *Alia etiam plurima diversis locis inchoavit opera, quorum pleraque defecerunt ipso adhuc vivo^a et rei publicae negotiis intento¹; sicut illa domus lapidea, quae in Aspice subito casu lapsa corruit, ipso praesente. Cetera vero ex raptu vel negligentia praepositorum dissipata probantur, in quos, comperta fraude, atrociter aliquando ultus est archiepiscopus. Qua in re videri potest eorum^b nequitia, quibus ille fidem plus iusto habuit^c, voluntatem praesulis a bono incepto saepe conversam². Et res quidem domesticae a principio bene ac laudabiliter ab illo viro provisae sunt. Quae autem foris pro legatione gentium acta sint, consequens sermo breviter declarabit.

11. Metropolitanus^d statim ut ingressus est episcopatum, ad reges aquilonis pro amicitia legatos misit. Epistolas quoque commonitorias sparsit per omnem Daniam sive Nortmanniam ac^e Suediam et usque ad^f fines terrae, exhortans episcopos et presbyteros in illis partibus degentes, ut ecclesias domini nostri Iesu Christi fideliter custodirent atque^g ad conversionem paganorum accederent intrepidi.

Schol. 62.

Magnus eo tempore simul tenebat duo regna, Danorum videlicet atque Nortmannorum, Iacobus adhuc in Suedia^h sceptrum habuitⁱ. Cuius^k auxilio Suein et Tuph^l ducis effultus, Magnum pepulit a Dania. Qui^m denuo bellum instauransⁿ, obiit in navibus³. Suein^o duo regna possedit, classemque parasse dicitur, ut Angliam suo iuri subiceret^p. Verum sanctissimus rex^q Edwardus, cum iusticia regnum gubernaret, tunc quoque pacem eligens, victori obtulit tributum, statuens eum [ut supra dictum est^{r.4}] post se

Schol. 62. Suein a Magno victus, cessit fortunae et factus est homo victoris, faciens ei sacramentum fidelitatis. Sed cum denuo rebellare^s cepisset consilio Danorum, nichilominus a Magno superatus est⁵. Ita^t Suein fugiens ad Iacobum venit, adprime dolens pro fide pollicita, quam violavit⁶. (2. 4.)

a) vivente 4. b) illorum 4. c) plus iusto fidem adhibuit 4. d) ergo addit 4. e) et *M. F.* f) in 2. 3. 4. g) atque deest 1. h) Sueonia 2. 3. 4. i) tenuit 4. k) Huius 4. l) Ita *codd. omnes.* m) Magnus ergo 4. n) instraurans 1. o) vero addit 4. p) classemque ut A. suo subiiceret iuri, paravit 4. q) rex deest 3. r) *Uncis inclusa desunt* 1. s) debellare 2. t) Itaque 4.

1) *negotiis intentus* ex Sallust. Bell. Iugurth. c. 85. Praef. Catilin. cf. infra c. 33. 2) *conversam* i. e. divertentem sive reversam; v. infra l. IV, c. 2. 3) Aliter Chron. Saxon., Florent. a. 1048, qui tradunt, Suenonem nonnisi post Magni mortem Daniam recuperasse. Obiit, ut videtur, a. 1047, Oct. 25. V. Necrol. Island.-Norveg. apud Langebek, Script. rer. Danic. T. II, p. 516; Necrol. Luneburg. apud Wedekind, Noten III. 4) Lib. II, c. 74. 5) Vid. Chron. Saxon., Florent. a. 1047. 6) Cf. supra l. II, c. 74.

regni heredem. Cumque^a rex^b iuvenis Suein tria pro libitu suo regna tenuerit^c, mox succedentibus prosperis, oblitus est celestis regis^d et consanguineam^e a Suedia duxit uxorem¹. Quod^f domno archiepiscopo valde displicuit, furentemque regem^g, missis legatis ad eum, de scelere^h terribiliter increpuitⁱ, postremo, nisi resipuerit^k, excommunicationis gladio feriendum esse [minatus est^l]. Tunc ille conversus in furorem, minabatur^m omnem Hammaburgensem parrochiam vastare et exscindere. Ad quas minas imperterritus nosterⁿ archiepiscopus arguens et obsecrans perstitit immobilis, donec tandem flexus Danorum tyrannus per litteras papae, libellum repudii dedit consobrinae. Nec tamen rex sacerdotum admonitionibus aurem praebeuit, sed mox^o ut consobrinam a se dimisit, alias itemque^p alias uxores et^q concubinas assumpsit, et suscitavit ei Dominus inimicos in circuitu multos, sicut Salemoni^r fecit proprios servos^s. 3 Reg. 11, 14.

12. Haroldus^t quidam^u, frater Olaph regis et martyris, vivente adhuc germano^v patriam egressus est^w. Constantinopolim exul abiit^x, ubi miles imperatoris effectus, multa praelia contra Sarracenos in mari et Scitas in terra gessit^y, fortitudine clarus et divitiis^z auctus vehementer³. Is vero^a, defuncto fratre, cum in patriam revocatus fuerit^b, Suein consanguineum^c regnantem repperit. Cuius, ut dicitur^d, se manibus tradens, sacramentum fidelitatis exhibuit victori, et patrium regnum pro ducatu^e accepit in beneficium. Sed mox^f ut ad suos venit et Nortmannos Schol. 63. p. 340. Schol. 64.

Schol. 63. Haroldus a Graecia regressus, filiam regis Ruziae^g Gerzlef^h uxorem accepit. Alteram tulit Andreas, rex Ungrorumⁱ, de qua genitus est Salomon^k. Terciam duxit rex Francorum Henricus, quae peperit ei Philippum. (2. 3. 4.)

Schol. 64. Haroldus cum Magno pugnavit contra Suenonem^l, post cuius mortem factus est miles eius. (2. 4.)

a) que deest 3. b) rex deest 1. c) teneret 4. d) gregis 3. e) quia consanguineam suam 4. f) Quod dum 4. g) displicuit furentem regem 4. h) scelere tanto 4. i) increpavit 2. 3. 4. k) recipuerit 2. resipesceret 4. l) min. est desunt 1. 2. 3. m) minabatur deest 1. n) noster deest 4. o) prebens, mox 4. p) atque 4. q) atque 5. r) Salomoni 2. 3. s) sicut quondam S. proprios servos suos 4. t) Nam H. 4. u) Haraldus quidem 3. v) suo addit 4. w) est deest 2. 3. 4. x) abierat 4. y) praelia in mari c. S. et S. gessit 3. *Vocabula in mari voci Sarracenos et in terra voci Scitas (Seythas 4) superscripta sunt in codd. 1. 4.* z) e. divitiisque 4. a) ergo 4. b) esset 2. 3. 4. c) suum addit 4. d) ut dicitur desunt 4. e) pro ducatum 1. f) ut mox ut 4. ut mox 5. g) Ruzzie 4. de Russia 3. h) Gerzlef deest 2. Gerzleph 3. i) Ungarorum 3. 5. k) Salemon 4. l) Suein 4.

1) Gunhild sive Giuthe, v. infra c. 16. 2) Haraldus dictus Hardradr.

3) Cf. Theodoric. monach. c. 25. Snorri Saga af Haralldi Hardráda.

4) Iaroslav 1019—1054. Filia eius Haroldo nupta vocabatur Elisabeth.

sibi fideles esse persensit, facile ad rebellandum persuasus, omnia Danorum maritima ferro vastavit et igne. Et tunc Arhusin^a ecclesia incensa ac^b Sliaswig depraedata est. Suein^c rex terga vertit. Inter Haroldum et Suein^d praelium fuit omnibus^e diebus vitae eorum¹.

Schol. 65.

13. Simul eo^f tempore separabant se Angli a regno Danorum, filiis Gudwini rebellionis auctoribus, quos amitae regis Danorum filios esse diximus², et quorum sororem Eduardus^g rex duxit uxorem. Hii^h namque, facta conspiratione, fratres Suein regis, qui in Anglia duces erant, alterumⁱ Bern^k statim obtruncant, alterum^l Osbern^m cum suis omnibus eiecerunt a patria³. Et tenuerunt Angliam in ditione sua, Eduardo tantumⁿ vita et inani regis nomine⁴ contento.

14. Cum^o haec ibi gesta essent, christianissimus rex Sueonum Iacobus migravit e^p saeculo, et successit ei frater eius Emund [Gamul^q] pessimus. Nam iste a concubina Olaph natus erat, et cum baptizatus esset, non multum de nostra^r religione curavit, habuitque secum quendam episcopum nomine Osmund^s, acephalum, quem dudum Siga-

Schol. 65. Sicut enim prius^s diximus⁶, Knut, rex Danorum, sororem suam, quae a Richardo comite repudiata est^t, dedit Ulf^u duci suo; ex qua nati sunt Bern^v dux et^w Suein rex. Ulf^x dux sororem suam Godwino^y, duci Anglorum, copulavit, ex qua nati sunt Suein^z, Tosti^a et Harold et ista Gude^b, quam rex Eduard in coniugio^c habuit. Deinde Suein, filius Godvini^d, occidit Bern, filium avunculi sui. Harold^e autem, cum esset vir fortissimus, Griphum, Hyberniae regem, decollavit⁷. Suein regem Danorum propulit^f ab Anglia^g, ipsumque cognatum et dominum suum, regem Eduardum, pro nichilo habuit. Sequitur vindicta Dei et plaga Nordmannorum et excidium^h Angliae. (2. 3. 4.)

a) Arusie 2. Arhusiae 3. Arhusen 5. b) ac *deest* 1. c) Suein igitur 4. S. ergo 5. d) et Suein *desunt* 1. e) vertit. Et erat inter S. et H. p. o. 4. f) Eo etiam 4. g) Eduard 2. 4. Edwardus 3. h) Hi 3. 5. i) scilicet *addit* 4. k) Bernonem 2. Biorn 3. *semper*. l) alium vero 4. m) Esbern 2. n) tamen 3. o) Cumque 4. p) a 2. 3. 4. q) Gamul 4. *deest* 1. 3. Gamular, quod interpretatur senex 2. 2a. r) christiana 4. s) sicut superius 2. t) quam a. R. c. repudiatam 4. u) Vlff 3. Wolf 4. Wolff 5. v) Biorn 3. w) Bern dux et *desunt* 5. x) Wolf autem 4. y) Guduwin 4. z) rex — Suein *desunt* 5. a) Toste 3. Tosto 2. b) Gythe 3. Grande 2. c) coniugem 3. d) Guduwini 4. Gudewini 5. Godswini 2. e) Harald 4. f) pepulit 3. g) Hyberniae regem propulit ab Anglia Danorum 5. h) excilium 2.

1) Theodoric. monach. c. 28. 2) l. II, c. 58; cf. Lappenberg, Geschichte von Grossbrit. T. I, p. 479. 3) Chron. Saxon. et Florent. a. 1049. 4) *nomen inane imperii* Lucan. Pharsal. l. V, v. 389 sq. 5) De Osmundo, qui grandaevus in Anglia in monasterio Eliensi circa a. 1070. vita defunctus est, v. Histor. Eliensem l. II, c. 42. V. etiam infra l. III, 70 (IV, 44); l. IV, c. 33, Schol. 141. 6) l. II, c. 52. 7) rectius Griffilt, regem Walliae, quem cum sociis suis Hibernicis superavit Haroldus rex. Decollatum eius caput a Walensibus regi Haroldo est oblatum a. 1064; v. Lappenberg, Geschichte von Grossbrit. T. I, p. 519 et 523.

fridus, Nortmannorum episcopus, Bremae scholis docendum commendavit. Verum is postea beneficiorum oblitus, pro ordinatione Romam accessit, indeque repulsus, per multa loca circuevit^a erroneus, et sic demum ordinari meruit a quodam Polaniae archiepiscopo. Tunc^b veniens in Suediam, iactavit se a papa consecratum in^c illas partes archiepiscopum. Sed cum noster archiepiscopus legatos suos ad Gamulan^d regem dirigeret^e, invenerunt ibi eundem girovagum Osmund archiepiscopali more crucem prae^f se ferentem. Audierunt etiam, quod barbaros adhuc neophitos non sana fidei nostrae doctrina corruperit. Quorum ille praesentia territus, solitis populum regemque impulit^g dolis, ut legati repellerentur, quasi non habentes sygillum apostolici. Et illi^h quidem ibant gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati. Erant autem legati fratres Bremensis ecclesiae, quorum potissimusⁱ fuit Adalwardus^k senior^l, olim nostri claustrum decanus, verum tunc^m Sueonum genti ordinatus episcopus¹. De cuius viri virtutibus multa possent dici, nisi properarem ad alia. Legatosⁿ igitur^o tali modo a Sueonibus repulsos^p fertur^q quidam, nepos an^r privignus regis ignoro, persecutus^s esse^t, cum lacrimis suppliciter se commendans orationibus^u eorum. Nomen ei Stinkil^u p. 341. erat. Is solus misericordia motus super fratres, optulit eis munera, transmisitque eos per montana Suedorum salvos^v Schol. 67. usque ad sanctissimam Gunhild [vel Giuthe^w] reginam, quae a rege Danorum pro consanguinitate separata, in praediis suis trans Daniam commorata est, hospitalitati elemosinisque vacans et ceteris operibus sanctitatis insistens. Ea^x legatos cum ingenti honore² quasi a Deo missos recipiens, magna per eos xenia^y misit archiepiscopo.

15. Interea Sueones, qui episcopum suum repulerunt^z, divina ultio secuta^a est. Et primo quidem filius regis

Schol. 66. Illo egresso, Bremense claustrum regula, disciplina fratrum et concordia defecit, acephalis omnia turbantibus. (4.)

Schol. 67. Alia erat Gunhild, relicta Anundi^b, alia Gude^c, quam Thore interfecit. (2. 3. 4.)

a) circumivit 3. 5. b) Qui 4. c) ad 2. 3. 4. d) G. deest 4. Gamulam 3. e) Emundum addit 4. f) ante 4. g) pulit 1. h) Ille 3. i) potentissimus 1. k) Adelwaldus M. F. l) senior superscriptum in cod. 1. Omnino deest 2. M. F. m) tum M. F. n) Legatis 1. o) nostros addit 4. p) repulsis 1. q) fertur deest 4. r) ac 1. s) persecutus 3. t) eos 4. u) Steinkel 2. Steinkil 4. Stenkeil 3. v) salvosque 1. w) Gunhild vel desunt 2. 4. vel Giuthe desunt 1. Gude 2. 4. x) Que 4. y) exenia 2. z) repulerant 4. a) subsecuta 4. b) Amundi 2. 5. c) Gaude 2. 5. Gythe 3.

1) sc. Gothorum. V. infra l. IV, c. 23. 2) cum ingenti honore. Ita et l. IV, c. 35.

Schol. 68.

nomine Anund^a, a patre missus ad dilatandum^b imperium, cum in patriam feminarum pervenisset^c, quas nos arbitramur Amazonas esse^{d.1}, veneno, quod illae^e fontibus immiscuerunt, tam ipse^f quam exercitus eius perierunt. Deinde cum aliis cladibus tanta siccitas et frugum sterilitas Sueones afflixit, ut, missis ad archiepiscopum legatis, episcopum suum reposcerent, cum satisfactione fidem gentis pollicentes. Gavisus igitur^g pontifex, petenti gregi volentem dedit^h pastorem. Qui deindeⁱ perveniens in Sueoniam, tanta omnium alacritate suscipi meruit, ut gentem Wirmilanorum^{k.2} integram Christo lucratus, etiam miracula virtutum in populo fecisse dicatur. Eodem tempore mortuus est rex Sueonum Emund, post quem levatur in regnum nepos eius^l Stinkel^m, de quo supra diximus. Qui fidelis erat domino Iesu Christo, et de religione eiusⁿ testimonium perhibebant omnes fratres nostri^o, qui eas partes adierant. Haec de Sueonibus suo tempore gesta domnus^p Adalbertus archiepiscopus amplifico^q sermone, ut solebat^r, omnia describens, etiam visionem quandam episcopi Adalwardi^s, qua monitus est, ut euangelizandi gratia pergere non tardaret, curavit adnectere.

16. In Nortmannia^t quoque res magnae gestae^u sunt illo tempore, quo rex Haraldus^v crudelitate sua omnes tyrannorum excessit furores. Multae^w ecclesiae per illum virum^x dirutae, multi christiani ab illo^y per supplicia sunt^z necati. Erat^a vir potens et clarus victoriis, qui prius in Graecia et in^b Scythiae regionibus multa contra barbaros praelia confecit^{c.3}. Postquam vero in patriam venit, nunquam quietus fuit a bellis, fulmen septentrionis, fatale

Schol. 68. Adalwardus episcopus^d a rege Haroldo invitatus venit in Nordmanniam^e; ibique corpus cuiusdam viri, qui ante 60^f annos defunctus est, nec omnino putrescere potuit, facta absolutione reconciliationis, mox in pulverem redegit. Erat enim ille homo quondam a Libentio archiepiscopo propter piraticam excommunicatus, ut ipsi per visionem revelatum^g est Adalwardo^h. (2. 4.)

- a) Et primo — Anund *desunt* 1. Anundus 2. Amund 3. b) ut dilataret 4.
 c) pervenissent 1. d) A. esse dicimus 2. 3. A. dicimus 4. A. vocamus 5.
 e) illae *deest* 1. illic 3. f) ille 1. g) ergo 4. h) g. Adalwardum prefecit 2. 3. 4. i) deinde *deest* 3. 4. k) Wirmilanorum 1. Wirml. 2. Virnil. 3. 4. Wirmil. 5. vel Scrithefinnorum *addit* 2. et Scritifingorum 4. l) nepos eius *desunt* 3. m) Steinkel 2. 3. 4. n) de cuius religione 4. o) nostri *deest* 4. p) domnus *deest* 4. q) amplico 1. r) ut solebat *desunt* 4. s) etiam — Adalwardi *desunt* 3. t) Nordwegia 2. 4. Norvegia 3. u) gestae *deest* 1. v) Haraldus 2. 4. w) enim *addit* 4. x) unum 3. y) per eum 3. z) sunt *deest* 1. a) autem *addunt* 2. 3. 4. b) in *deest* 4. c) exercuit 4. d) episcopus *deest* 2. e) Nordwegiam 2. f) XL 5. g) revelatus 5. h) ab Adalwardo 4.

1) Vide infra l. IV, c. 19.

2) Waermeland.

3) Vide supra c. 12.

malum^a omnibus Danorum insulis¹. Ille vir omnes Sclavorum maritimas regiones depraedavit; ille Orchardas insulas suae ditioni subiecit; ille cruentum imperium usque ad Island^b extendit. Itaque multis imperans nationibus, propter avaritiam et crudelitatem suam omnibus erat invisus². Serviebat etiam maleficis artibus, non attendens miser, quod sanctissimus germanus eius talia monstra eradicavit a regno³, pro amplectenda norma christianitatis certans usque ad sanguinem^c. Cuius egregia merita testantur haec miracula, quae cotidie fiunt ad sepulcrum regis in civitate Trondemnis^d. Videbat haec ille derelictus a Deo, nichilque compunctus, oblationes quoque ac thesauros, qui summa fidelium devotione collati sunt ad tumultum fratris, ipse Haroldus unca manu⁴ corradens^e, militibus dispersit. Pro quibus causis *archiepiscopus zelo Dei tactus,^{* p. 342. Schol. 69} legatos suos direxit ad eundem regem, tyrannicas praesumptiones^f eius litteris^g increpans, spetialiter vero admonens de oblationibus, quas non liceret in usum cedere laicorum, et de episcopis suis^h, quos in Gallia vel inⁱ Anglia contra fas ordinare fecerat^k se contempto, per quem auctoritate sedis apostolicae deberent iuste ordinari^l. Ad haec mandata commotus ad^m iram tyrannus, legatosⁿ pontificis spretos abire praecepit, clamitans^o, se nescire, quis sit archiepiscopus aut potens in Norvegia^p, nisi solus Haroldus. Et alia plurima deinde fecit et dixit, quae superbiae eius proximam intentabant^q ruinam⁵. Nam et papa Alexander, confestim missis ad eundem regem litteris, praecepit, ut

Schol. 69. Haroldus rex ab illo die direxit episcopos suos in Galliam, multos etiam venientes ab Anglia suscepit. Quorum unus fuit Asgoth^r, quem redeuntem ab urbe apostolorum comprehendi iussit archiepiscopus, acceptoque fidelitatis sacramento, dimisit^s abire donatum. (2. 3. 4.)

a) magnum 1. b) usque in Island suum 4. c) mortem 1, cui superscripta est vox: sanguinem. d) Throndepnis 4. Throndeinis 3. Thrundhem 2. e) corrodens 4. f) praesumptionis 1. g) suis addit 4. h) suis deest 4. i) in deest 5. k) fecit ordinari 2. 3. 4. l) iure consecrari deberent 4. m) in 4. n) suos add. 1. o) dicens 4. p) Nordwegia 2. 4. q) intendebant 3. r) Asgot 4. Asgotus 2. s) divisit 2. *Hoc scholion apud Velleum legitur in fine textus cap. 20.*

1) Lucan. Pharsal. l. X, v. 34 de Alexandro Magno:

Terrarum fatale malum fulmenque, quod omnes

Percuteret pariter populos . . .

2) *invisus omnibus.* Sall. Catil. c. 47. 3) V. supra l. II, c. 55.

4) *Uncae manus* saepius dictae Virgilio Georg. l. II, v. 365; Aen. l. III, v. 217, l. VI, v. 360. 5) De Haraldi regis morte v. infra c. 51.

tam ipse quam episcopi sui vicario sedis apostolicae dignam
Schol. 70. subiectionis exhibeant^a reverentiam.

17. His apud Nortmanniam gestis, magnopere studuit archiepiscopus, ut regi Danorum conciliaretur, quem prius offensum habuit in repudio consobrinae. Scivit enim, si talem virum ad se colligeret¹, leviolem sibi ad cetera, quae in animo gessit², introitum fore. Mox igitur, mediante gratia largitatis, quam in omnes habuit, venit in^b Sliaswig, ubi facile notus et reconciliatus superbo regi, muneribus atque conviviis certavit archiepiscopalem potentiam regali- bus anteferre divitiis. Denique, sicut mos est inter barbaros, ad confirmandum pactum federis opulentum^c convivium habetur^d vicissim per octo dies. De multis rebus ecclesiasticis ibi disponitur^e, de pace christianorum, de^f conversione paganorum ibi consulitur. Ita pontifex cum gaudio domum reversus, persuasit caesari³, ut evocatus rex Danorum in Saxoniam, uterque^g alteri perpetuam iuraret amicitiam^h. Cuius federisⁱ beneficio multum lucriscepit nostra ecclesia, et legatio borealium nationum, cooperante^k Suein rege^l, prosperis semper aucta est incrementis.

Schol. 70 m. 'Alexander episcopus, servus servorum Dei, Haroldo, regi Nordmannorum, salutem et apostolicam benedictionem. Quia adhuc rudes in fide existitisⁿ et in ecclesiastica disciplina quodammodo claudicatis, oportet nos, cui totius ecclesiae commissum est regimen, divinis admonitionibus vos frequentius visitare. Sed^o quia ob longarum difficultatem viarum per nos hoc^p agere minime valemus, sciatis, nos Adalberto, Hammaburgensi archiepiscopo, vicario nostro, haec omnia firmiter commisisse. Praedictus itaque venerabilis archiepiscopus et^q legatus noster suis nobis conquestus est epistolis, quod episcopi vestrae^r provinciae aut non sunt consecrati, aut data pecunia contra Romana privilegia, quae suae ecclesiae sibiue data sunt, in Anglia vel in Gallia pessime sunt ordinati. Unde ex auctoritate apostolorum Petri et Pauli vos^s admonemur^t, ut, sicut apostolicae sedi reverentiam subiectionis debetis exhibere, ita praefato^u venerabili archiepiscopo, vicario nostro et vice nostra fungenti, vos vestrique episcopi impendatis.' Et reliqua. (2. 3. 4.)

- a) exhiberent 4. b) in deest 4. c) opulentum deest 4. d) habebatur 4.
e) dispositum 2. dispositis 4. f) et 4. g) deest 5. h) perpetua confederetur amicitia 4. i) confederationis 4. k) que addunt 2. 4. l) regis 1.
m) *Hoc scholion in cod. 4 textui insertum legitur, praemissis verbis: Et ecce rescriptum litterarum, post verba: subiectionis reverentiam.* n) in f. r. extitistis 5.
o) Et 3. p) per hoc nos 2. q) et deest 3. 4. r) nostrae 3. s) nos 3.
t) amonemus 4. u) praefato deest 3.

1) *ad se colligere*, Germanismus: an sich knüpfen, sich verbinden.
2) *gerere in animo*, Germanismus: im Sinne führen. 3) sc. Heinrich III. Haec referenda videntur ad annum 1048. sive 1049. Cf. Florent. Wigorn. a. 1049: *Suanus etiam, rex Danorum, ut imperator illi mandar, cum sua classe ibi affuit* (sc. in expeditione contra Balduinum, comitem Flandrensium), *et ea vice fidelitatem imperatori iuravit.*

18. Trans Albiam vero et in Sclavania res nostrae adhuc magna gerebantur prosperitate. Godescalcus enim, de quo supra dictum est, vir prudentia et fortitudine praedicandus, accepta in uxorem filia regis Danorum, Sclavos ita perdomuit, ut eum quasi regem timerent, tributa offerentes^a et pacem cum subiectione petentes^b. Qua temporis occasione nostra Hammaburg pacem habuit et Sclavania sacerdotibus ecclesiisque plena fuit. Godescalcus igitur, vir religiosus ac timens Deum, archiepiscopo etiam familiaris, Hammaburg ut matrem colebat. Ad quam solvendorum causa votorum solitus^{*} erat frequenter venire. In Sclavania^{p. 343.} citeriori^c nemo unquam surrexit potentior et tam fervidus christianae religionis propagator. Etenim si vita ei longior concederetur, omnes paganos ad^d christianitatem cogere disposuit, cum fere terciam partem converteret eorum, qui prius sub avo eius [Mistiwoi^e] relapsi sunt ad paganitatem. Schol. 71.

19. Igitur omnes populi Sclavorum, qui ad Hammaburgensem respiciunt dyocesim, sub illo^f principe christianam fidem coluerunt^g devote^h, hoc est Waigri etⁱ Obodriti vel Reregi^k vel^l Polabingi, item Linoges^m, Warnabi, Chizziniⁿ et Circipani, usque ad Panem^o fluvium^p, quem nostrae privilegia ecclesiae vocant Penem. Provinciae iam plenae erant ecclesiis, ecclesiae autem sacerdotibus; sacerdotes vero libere agebant in his quae ad Deum pertinent^q. Quorum mediastinus^{r.1} princeps Gotescalcus dicitur tanto religionis arsisse^s studio, ut oblitus ordinis sui, frequenter in ecclesia sermonem exhortacionis ad populum fecerit, ea, quae mystice ab episcopis dicebantur vel^t presbyteris^u, ipse^v cupiens Sclavanicis verbis reddere planiora. Infinitus erat numerus eorum qui cotidie convertebantur^w, adeo ut pro sacerdotibus in totas² Schol. 72.

Schol. 71. Fama est, eo tempore duos monachos a Boemiae saltibus in civitatem Rethre^x venisse, ubi dum verbum Dei publice annuntiarent^y, concilio paganorum, sicut ipsi desideraverunt, diversis primo suppliciis exanimati^z, ad ultimum pro Christo decollati sunt. Quorum quidem nomina hominibus incognita, ut veraciter credimus, in coelo scripta sunt. (2. 3. 4.)

Schol. 72. In ostio Peanis^a fluvii civitas maxima est, quae Dimine vocatur; ibi est terminus Hammaburgensis parrochiae. (2. 4.)

a) timentes tributum offerrent 4. b) peterent 4. c) ulteriori 2. 3. 4. d) propagator — ad desunt 1. e) Mistiwoi deest 1. In margine codicis 2. hic notatur: Godescalcus fuit gener regis Danorum. f) illo devote 4. illo devoto 5. g) coluerant 3. h) devote deest 4. i) et deest 4. k) Obotriti vel Keregi 3. l) et 4. m) Lingones M. F. n) Chizzimi 1. Chizini 2. semper. o) Peanem 2. semper. Peanum 3. 5. p) flet 1. q) pertinebant 4. r) industrius 5. s) Godescalcus t. r. exarsit 4. t) et 4. u) sacerdotibus 5. v) ipse deest 4. w) ad Dominum addit 4. x) Retre 2. y) predicarent 4. z) examinati 4. a) Peani 5.

1) i. e. servus, v. Horat. Epp. I, 14. 14. 2) i. e. omnes.

mitteretur provincias. Tunc etiam^a per singulas urbes coenobia fiebant sanctorum virorum canonice viventium, item monachorum atque sanctimonialium, sicut testantur hii qui in Leubice^b, Aldinburg, Lontio^c, Razzispurg^d et in aliis civitatibus singulas viderunt. In Magnopoli vero, quae est civitas inclita^e Obodritorum, tres fuisse congregationes Deo servientium, referunt^f.

20. Gratulabatur^g archiepiscopus de novella plantatione ecclesiarum, misitque de suis episcopis et presbyteris viros ad principem sapientes, qui rudes in christianitate populos confortarent. Ordinavit autem in Aldinburg, defuncto Abhelino^h, monachum Ezzonemⁱ; Iohannem Scotum constituit^k in Magnopolim^l; in Razzisburg esse disposuit Aristonem quendam ab Iherosolimis venientem^l, et alios alibi. Praeterea cum ipse veniret in Hammaburg, eundem Gotescalem principem invitavit^m ad colloquium, magnopere illumⁿ exhortans, ut inceptum pro Christo laborem constanter ad finem perducatur, victoriam illi pollicens affuturam in omnibus, postremo, si quid patiatur adversitatis pro nomine Christi, beatum fore; multa^o illi de conversione paganorum in coelo reposita praemia, multas^p coronas de singulorum salute venturas. Eisdem verbis et ad idem studium hortabatur metropolitanus regem Danorum, qui ad eum iuxta Egdorem^q fluvium consistentem multociens venit, omnia quae de scripturis ab illo proferebantur subtiliter notans memoriterque retinens, excepto quod de gula et mulieribus, quae vitia naturalia sunt illis gentibus, persuaderi non potuit; ad cetera^r omnia pontifici rex fuit obediens et moriger^s.

Schol. 73.

Schol. 73. Clarissimus rex Danorum sola mulierum incontinentia laboravit, non tamen sponte, ut arbitror^t, sed vitio gentis. Nec tamen^u illi malo defuit ultio, quia una^v ex concubinis eius^w, Thore nomine, legitimam ipsius^x reginam Gude veneno extinxit. Cumque rex Suein filium Thore, Magnum vocabulo, Romam transmitteret, ut ibi consecraretur ad regnum^y, infelix puer in via defunctus est, post quem mater impia non suscepit alium filium. (2. 4.)

a) enim 3. b) Liubice 5. Lybekke 2. Lybichi 3. c) Leontio 3. 4. d) Razzisburg 2. 3. 5. *semper*. Razispurg 4. e) inclita *deest* 2. 3. 4. f) referuntur 2. 3. *Helmold. l. 1, c. 20.* Deo s. dicuntur f. c. 4. g) ergo *addit* 4. h) Abhelino 3. 4. Abbelino 2. i) Etzonem 2. 3. Eizonem 4. k) instituit 3. l) Magnopoli 4. Magnapoli 5. m) invitavit *deest* M. F. n) illum *deest* 4. o) multaque 4. p) multas *eciam* 4. q) Egdoram 4. r) vero *addit* 4. s) pontifici erat obediens 4. t) sp. ut a. sponte 4. u) tunc 5. v) una *deest* 5. w) eius *deest* 2. x) ipsius *deest* 2. ipsis M. F. y) in regem 4.

1) Episcopi in Razesburg meminit charta regis Heinrici IV. a. 1062, Stumpf 2607, Hamburger U. B. n. 90. Cf. infra c. 32 et c. 70 (IV, c. 45), ubi et vide de Iohanne Scoto.

21. *Per idem tempus in Sclavania res maximae gestae ^{p. 344.} sunt, quae posteris ad gloriam Dei non sunt reticendae, quoniam 'Deus ultionum libere^a egit, reddens retributionem ^{Ps. 93, 1.} superbis'. Itaque^b cum multi sint Winulorum^c populi fortitudine celebres, soli quatuor sunt, qui ab illis Wilzi, a nobis^d dicuntur Leutici^e, inter quos de nobilitate potentiaque contenditur. Hii sunt scilicet Chizzini et Circipani, qui habitant citra Panim fluvium, Tholosantes et Retheri^f, qui^g ultra Panim degunt¹. Cumque lis perveniret^h ad bellum, Tholosantes et Rheteri, quamvis auxilio Chizzinosⁱ haberent, nichilominus victi sunt a Circipanis. Iterum^k instauratum^l est praelium et contriti sunt Rederi^m; temptatum est tertio, et Circipani victores abierunt. Tunc illi qui victi suntⁿ principem Godescalcum ducemque Bernardum et regem Danorum accitos in auxilium super hostes duxerunt, ingentemque trium regum^o exercitum suis nutrierunt stipendiis per septem ebdomadas, Circipanis viriliter repugnantibus. Multa^p milia paganorum hinc inde prostrati sunt, plures abducti in captivitatem. Tandem Circipani^q 15 milia^r talenta regibus offerentes, pacem adepti^s sunt. Nostri cum triumpho redierunt^t, de christianitate nullus sermo, victores tantum^u praedae intenti^{v. 2.} Haec est virtus Circipanorum, qui pertinent ad Hammaburgensem episcopatum^w. Quidam nobilis homo de Nordalbingis narravit mihi, haec et alia veraciter ita gesta esse^x.

22. Audivi etiam, cum veracissimus rex Danorum sermocinando eadem replicaret, populos Sclavorum iam dudum procul dubio facile converti posse^y ad christianitatem, nisi obstitisset avaricia Saxonum: 'Quibus', inquit, 'mens pronior est ad pensionem^z vectigalium, quam ad conversionem gentilium'. Nec attendunt miseri, quam magnum^a periculum suae cupiditatis luant³, qui christianitatem in Sclavania ^{Schol. 74.}

Schol. 74. Dicit enim scriptura Pharaoni: 'Quia in hoc ipsum^b excitavi te, ut ostendam virtutem meam in te, et glorificetur nomen meum in gentibus. Ergo cuius^c vult miseretur Deus, et quem vult in- ^{Rom. 9, 18.} durat'. (2. 4.)

a) ultionem liberi 3. b) igitur 4. c) Winnulorum 2. Vinulorum 3. d) vero addit 4. e) Leuticii 2. 3. 4. f) Rheteri 5. g) quia 3. h) pervenisset 4. i) Chizzini 1. k) Iterumque 4. l) restauratum 3. m) Retheri 2. 3. 4. n) Tunc q. v. fuerant 4. o) principum 4. p) Multa itaque 4. q) Circipanis 1. r) milia *deest* 3. quinque milia 2. s) indepti 5. indempti 2. 4. t) Nostri ergo c. t. redeuntibus 4. u) tanto 1. v) sermo erat, victoribus t. p. intentis 4. w) episcopum 3. x) Quidam — esse *desunt* 4. y) posse *deest* 3. z) pensiones 2. 3. 4. a) quantum 4. b) ipso 4. c) cui 4.

1) Scholasticus Bremensis rectius dixisset, Chizzinos et Circipanos habitare ultra sive trans Panim, Tholosantes vero et Retheros cis Panim.
2) Cf. Helmold. l. I, c. 21. 3) Sic pro: periculum incurrere.

primo per avariciam turbabant^a, deinde per crudelitatem subiectos ad rebellandum coegerunt, et nunc salutem eorum qui vellent credere, pecuniam solam exigendo, contempnunt. Ergo iusto Dei iudicio videmus eos praevalere super nos, qui permissu Dei ad hoc indurati sunt, ut per illos nostra flagelletur iniquitas. Nam revera, sicut peccantes superari videmur^b ab hostibus, ita conversi victores hostium erimus; a quibus, si tantum fidem posceremus, et illi iam salvi essent et nos certe essemus in pace.

23. Haec dum forinsecus in legatione gentium ecclesiae nostrae ministerio gererentur, domnus metropolitanus Adalbertus, adhuc bonis intentus studiis, vigilanter et magnopere providit, ne sua quapiam negligentia pastorale officium minus habere videretur, in ea scilicet, qua gloriatur apostolus, sollicitudine omnium ecclesiarum. Itaque domi forisque clarus, taliter se gessit, ut par divitum maiorque magnatum^c, nichilominus pater orphanorum iudexque viduarum^d esse certaret^d, talem curam habens omnium, ut necessitatibus etiam minimorum^e sollertissimus provisor adesset. Cumque terrenis gravatus negotiis et^f ad spiritalia^g mox languescere cogeretur, in sola gentium legatione permansit integer officii et sine querela et talis qualem et tempora et mores hominum mallent habere. Ita affabilis, ita largus, ita hospitalis^h, ita cupidus divinae pariter etⁱ humanae gloriae, ut parvula Brema, ex illius virtute instar Romae divulgata, ab omnibus terrarum partibus devote peteretur, maxime ab omnibus aquilonis^k populis. Inter quos extremi^l venerant Islani, Gronlani et Orchadum^m legatiⁿ, petentes, ut praedicatores illuc^o dirigeret; quod et fecit.

p. 345. 24. *In diebus illis Wal^p, Danorum episcopus², migravit e seculo. Cuius diocesim rex Suein in quatuor episcopatus distribuens, praebente^q suam auctoritatem metropolitano, singulis suos intronizavit episcopos³. Tunc etiam^r pontifex noster in Suigiam^s vel^t Norvegiam^u et in^v insulas maris ad messem dominicam operarios misit. De quorum ordinatione singulorum habundantius dicetur in fine⁴.

a) turbaverunt 4. b) videmus 2. 3. 5. c) magnatum 2. 3. 4. d) videretur 4.
e) inimicorum 3. f) et *deest* 2. 3. 4. g) spiritalia 3. h) ita iocundus
addit 4. i) ac 2. 3. 4. k) ab aquilonaribus 4. l) *deest* 4. m) Orcadum 2.
n) Islani, G. et O. l. venerunt 4. o) ut eis predic. dir. 4. p) Wal *deest* 3.
Walo 2. Wall 5. q) praesentante 2. 3. 4. r) etiam *deest* 3. Quo etiam tem-
pore 4. s) Swigiam 5. Sweoniam 2. Suediam 3. t) et 5. u) Norvagiam 3.
Nordwegiam 2. 4. v) in *deest* M. F.

1) *iudex viduarum* h. e. iustum eis procurans indicium. V. Deuteronom. 10, 18. 2) sc. Ripensis, v. supra l. II, c. 70. 3) V. infra l. IV, c. 2. 4) V. infra in fine c. 70 (l. IV, c. 44—46).

25.^a Tocius itaque^b parrochiae suae diligentissimam adhibens provisionem, metropolem Hammaburg in principio leticiae^c posuit archiepiscopus, fecundissimam gentium^d matrem illam appellans omnique devotionis officio venerandam, protestatus^e, ei tanto maiorem offerri debere consolationem, quanto maiori plaga et propioribus insidiis et tam longiturna^f paganorum infestatione cribraretur¹. Ergo accepta pace temporum, dum saepe meditatus est Hammaburgensem munire simulque ornare toparchiam^g, quoddam utile opus inchoavit^h contra incursus barbaricos, in quo et populus et ecclesiaⁱ Nordalbingorum perhenne haberent^k praesidium. Igitur cum provincia Sturmariorum, in qua Hammaburg sita est, tota in planitiem campi descendat, ex ea^l parte, qua Sclavos attingit, neque mons neque flumen est in medio, quod incolis munimentum^m praestet, absque silvis passim occurrentibus, quarum latebris protecti hostes incertis aliquando excursibus repentini superveniunt nostrosque securos et nil minus cogitantesⁿ vel perimunt vel, quod eis^o morte^p gravius est, captivos abducunt^q.² Solus mons in ea regione prominet iuxta Albiam, longo in occasum dorso protentus^r, quem incolae Sollonberg^s vocant³. Eum^t pontifex opportunum arbitrans^u, in quo^v firmaretur castellum, quod genti praesidio foret, statim silvam, quae montis verticem obtexit, excindi^w mundarique^x locum praecepit. Itaque multis inpensis multoque^y sudore hominum voti compos effectus, montem asperum fecit habitabilem. Ubi praeposituram constituens, disposuit congregationem facere Deo servientium, quae mox conversa est in turmam latronum. Ex illo enim castro nostri quidam populares in

Schol. 75.

Schol. 75. Ibique locavit caput sancti Secundini, qui unus ex legione Thebeorum ducum fuisse legitur^z, cuius patrocinia metropolitani suscepit in Italia, largiente quodam^a episcopo Taurinensi. (2. 4.)

a) In codice 2. margini apposita sunt verba: Anno pontificatus sui XVIII, quae cod. 4 in textum recepit; male: constat quippe praeposituram in Sollonberg iam prius ab Adalberto fundatam esse. Haec omnia gesta esse tempore Leonis IX. et Henrici III. ex sequentibus apparet. Scribendum fortasse fuit: Anno pontificatus sui VI. b) itaque deest 4. c) sue addit 4. d) gentium deest 3. e) est addunt 2. 3. f) et diuturniori 3. g) parochiam 3. h) inchoare 1. i) populis et ecclesiae 3. k) haberet 5. l) ea deest 2. 3. 4. m) munimen 5. n) nil mali suspicantes 4. o) eis deest 4. p) morte deest 3. q) adducunt 1. r) protensus 4. s) Solonberg 2. 3. Sullenberg 4. t) Quem 4. u) arbitratus 2. 4. v) ut in eo 4. w) excindi 4. x) nudarique 5. y) que deest 1. z) S. Secundini, Thebeorum ducis 4. a) quondam 4.

1) Verba: fecundissimam — cribraretur repetuntur in charta Hartwici archiepiscopi a. 1160, Hamburg. U. B. n. 220. 2) Capti — morte graviores vitam exigunt. Sallust. Iugurth. c. 10. 3) V. supra c. 9.

circuitu, quos ad tuendum^a positi sunt, depraedari et^b persequi coeperunt. Ideoque locus ille postea tumultu comprovintialium destructus est, populus vero Nordalbingorum excommunicatus^c. Compertum est nobis¹ in gratiam ducis factum hoc, qui more solito felicibus ecclesiae actibus invadebat.

26. Nam et dux eo tempore, relicto veteri castello Hammaburg, novum quoddam praesidium sibi suisque fundavit² infra^d Albiam flumen et rivum qui Alstra vocatur. Ita nimirum cordibus^e vel mansionibus ab^f invicem divisus, dux novum, archiepiscopus vetus coluit oppidum. Diligebat sane pontifex eum locum sicut omnes^g praedecessores sui, eo quod metropolis sedes fuerit omnium septentrionalium nationum et caput^h suae parochiae. Ideoque dum adhuc pax fuit trans Albiam, omnes fere sollempnitates paschae ac pentecostesⁱ itemque Dei matris ibi celebrare voluit, collecto ex singulis congregationibus maximo cleri numero, praecipue his, qui vocalitate sua populos mulcere poterant. Et tunc plenario gaudens ordine ministrorum, omnia divinae servitutis³ officia cum magna iussit reverentia compleri et gloria etiam exteriori. Cui nimirum gloriae tantum ipse indulsit, ut iam non Latino more vellet ecclesiastica obire mysteria, *sed nescio qua Romanorum sive Graecorum consuetudine fultus, per tres missas, ubi astitit^k, duodecim modulari officia praecepit; omnia magna quaerens, omnia mirabilia, omnia gloriosa in divinis et humanis^l, et propterea dicitur fumo delectatus aromatum et fulguratione luminum et tonitruis alte boantium vocum. Quae omnia traxit a lectione Veteris Testamenti, ubi maiestas Domini apparuit in monte Synai. Et alia multa facere solebat, rara modernis et ignorantibus^m; cum tamen sine auctoritate scripturarumⁿ ipse nil fecerit, iam tunc scilicet meditatus ecclesiam divitiis et honore ceteris anteferre, si papam et regem suae haberet voluntati morigeros. Eos igitur complacare^o properabat omnibus modis.

Schol. 76.

* p. 346.

Schol. 76. 'Difficile est^p, ut laudabiliter viventem laus humana non capiat'. Leo papa. (2. 4.)

a) ad quos tuendos 4. b) ac 4. c) est addit 1. d) intra 5. e) cortibus 5. f) ad 3. g) omnes deest 3. h) capud 1. i) penthecosten 1. k) missas, quibus astitit, ubicunque esset 2. 3. 4. l) rebus addunt M. F. m) scripturas addunt 2. 3. 4. n) scripturarum deest 1. o) complacere 5. sibi addunt 2. 3. 4. p) enim addit 4.

1) *Compertum est*, locutio Sallustiana v. c. Catil. c. 10. 2) cuius vestigium hodie manet in nomine plateae Neuburg. 3) i. e. divini servitii.

27. Ea tempestate caesar Heinricus¹, ingentibus regni divitiis utens, in Saxonia Goslariam fundavit, quam de parvo, ut aiunt^a, molendino vel tugurio formans venatorio, in tam magnam, sicut nunc videri potest, civitatem bono auspicio et celeriter perduxit. In qua etiam sibi construens palatium, duas omnipotenti Deo congregationes instituit; unam ex his^b nostro^c donans regendam tenendamque pontifici, eo quod illi individuus comes vel cooperador in omnibus existeret. Tunc etiam sibi^d data est spes acquirendi vel accipiendi comitatus vel^e abbatias vel praedia, quae magno deinceps periculo ecclesiae mercati sumus, ut puta coenobia Lauressae vel Corbeiae², comitatus autem Bernardi³ et Ekibrekti^{f.4}, praedia vero Sincicum⁵, Plisna^{g.6}, Groningon^{h.7}, Dispar-gum^{i.8} et Lismona⁹; quibus iam dubia re^k possessis, arbitrabatur se metropolitanus, sicut bene^l dicitur de Xerse^l, aut per mare ambulaturum aut per terram^m navigaturum¹⁰, postremo quae in animo habuit facile omnia perfecturum.

28. Praesertim eo fultus adminiculo, quod potentissimus papa Leo pro corrigendisⁿ ecclesiae necessitatibus venit in Germaniam, quem sciret sibi pro veteri amicitia nil abnegaturum^o, quod iure^p cuiquam deberet prestari^q.

29. Tunc habita est illa synodus generalis apud Mogontiam^r, praesidente domno apostolico et imperatore Heinricho, cum episcopis Bardone Mogontino^s, Eberhardo^t Tre-verensi, Herimanno^u Coloniensi, Adalberto Hammaburgensi, Engilhardo^v Magdaburgensi ceterisque provinciarum sacer-

a) dicitur 4. b) illis 3. c) nostro *deest* 4. d) ipsi 3. e) et 2. 3. 4. f) Ekberti 4. g) Plisnam 3. h) Groningor 2. 5. Groninger 3. Gromingor 4. i) Dyspar-gum 3. k) iam dubia fide 2. 4. iam spe 3. l) bene *deest* 2. 3. 4. *Huic voci superscripta sunt verba: de Xerse in cod. 1, quae in textum recepta sunt* 2. 3. 5. Xerse 3. 5. m) mare 1. n) sanctae *addit* 4. o) negaturum 4. p) iure *deest* 5. iuri 3. q) praestare deberet 5. r) Magonciam 2. Maguntium 3. Magunciam 4. Maguntiam 5. s) Magantino 4. Magonciense 2. Magontinensi 3. t) Everardo 4. 5. u) Hermannno 2. 3. 4. v) Engelardo 4. Engillo ardo 2.

1) sc. Heinricus III, qui Goslariam vel maxime fovit, cuius tamen negotiatores iam seculo XI. notissimi. 2) V. infra c. 44; chartas Heinrici IV. a. 1065, Hamburg. U. B. n. 94. 95; Chron. Laureham., SS. XXI; Lambert. Hersfeld. a. 1063. 3) sc. in Emsgau, Westfalia et Engern. V. chartam Heinrici IV, a. 1062, Hamburg. U. B. n. 89, et infra c. 45. 4) V. infra c. 45. 5) Sinzig, ubi fluvius Ahr influit in Rhenum, in districtu Ahrweiler praefecturae Coblenz. 6) Altenburg; cf. etiam Hamburg. U. B. n. 91. 7) V. ibidem. 8) Duisburg; v. chartam Heinrici IV, a. 1065, Hamburg. U. B. n. 96. 9) Traditionem curtis Liestmuone a rege Heinricho a. 1062, Iun. 27, factam v. ibidem n. 87. 10) *Si Xerxes — maria ambulavisset terramque navigasset.* Cicero de Finib. I. II, c. 34.

dotibus¹. In eo^a concilio^b quidam Spirensis episcopus Sibico, cui crimen adulterii intendebatur, examinatione sacrificii purgatus est. Praeterea multa ibidem sancita^c sunt ad utilitatem ecclesiae, prae quibus symoniaca heresis et nefanda sacerdotum coniugia olographa synodi manu perpetuo dampnata sunt^d. Quod veniens domum noster^e archiepiscopus^f non^g tacuisse probatur. De mulieribus^h statuit eandem sententiam, quam decessor eiusⁱ memorabilis Alebrandus et antea Libentius^j inchoarunt^k, scilicet ut fierent^l extra synagogam et civitatem, ne male suada pellicum¹ vicinia castos violaret optutus. Haec^m synodus facta est anno Domini 1051.^{n.3}; ipse est annus^o archiepiscopi 7. Et tunc maius altare tribunalis dedicatum est in honore genitricis Dei⁴.

30. De qua synodo mentionem ideo fecerim, quod^p domnus Adalbertus eo tempore, quo^q tam clari homines^s in ecclesia fuerunt, sapientiae ac virtutum merito fere omnes praecelluit. Tantus^r apud papam, talis apud caesarem habebatur, ut de publicis rebus absque eius consilio nichil ageretur. Quapropter, ubi vix locum habet clericus, nec in procinctu bellorum imperator illum virum dehabere^s voluit^t, cuius inexpugnabile consilium saepe ad evincendos expertus est inimicos. Sensit hoc callidissimus Italarum dux Bonifacius^{u.6}, item Godafrid^{v.7}, Otto^{w.8}, Balduinus^{x.9} et ceteri, qui regnum tumultibus implentes, gravi aemulatione caesarem lassare^y videbantur, tandemque humiliati^z, sola se infractos Adalberti prudentia gloriati sunt.

Schol. 77. Audivimus saepenumero piissimum archiepiscopum nostrum Adalbertum cum de continentia tenenda suos hortatus est clericos^a: 'Admoneo vos', inquit, 'et postulans iubeo, ut pestiferis mulierum vinculis absolvamini, aut si ad hoc non potestis cogi, quod perfectorum est, saltem cum verecundia vinculum matrimonii custodite, secundum illud quod dicitur: Si non caste, tamen caute'. (2. 4.)

a) quo 4. b) consilio 3. c) sanctita 1. sancita 4. d) est 3. e) noster deest 2. 3. 4. f) episcopus 1. g) nequaquam 4. h) enim addit 4. i) dec. eius desunt 4. k) inchoaverunt 3. inchoavit 5. l) pelicum 1. 4. m) autem addit 4. n) quadragesimo primo 2. MXLIX. 3. o) annus deest 2. 3. p) fecimus, quia 4. q) quod 1. r) Tantus itaque 4. s) sibi deesse 4. t) noluit 3. 5. u) Bonifacius 2. 4. v) Godafridus 2. 4. Gotafredus 3. w) Ottho 3. x) Balduvinus 2. Baldwinus 4. y) inquietare 4. z) humiliari 4. a) Audivimus, cum saepenumero Adalbertus archiepiscopus clerum suum de cont. ten. hortaretur 4.

1) De hoc concilio Moguntino cf. Hermannum Augiensem a. 1049, Wiberti Vitam Leonis II, c. 6, Acta apud Harzheim, Concil. German. T. III, p. 112 sq.; Theiner, Über Ivos Decret p. 89. 2) fieri extra, Germanismus: herausgeschafft werden. 3) rectius a. D. 1049, archiepiscopi 5. 4) Cf. supra c. 4. 5) clari homines. Sallust. Iugurth. c. 21, coll. c. 12. 6) Bonifacius, marchio Tusciae, occisus a. 1052. 7) Godafridus, dux Lotharingae. 8) Quis hoc loco intelligendus sit, non constat. 9) Balduinus V. comes Flandriae 1054.

31. Quid loquar de barbaris Ungrorum sive Danorum, item^a Sclavorum aut certe Nortmannorum gentibus, quas imperator saepius consilio domuerat quam bello? monitu et opera nostri pontificis nobile discens exemplum,

‘Parcere subiectis et debellare superbos’¹.

Ad hunc nostrae felicitatis cumulum accessit hoc, quod fortissimus imperator Graecorum Monomachus² et Henricus Francorum^{b,3}, transmissis ad nostrum caesarem muneribus, congratulati sunt archiepiscopo pro sapientia et fide eius rebusque^c bene gestis eius^d consilio. Tunc ille^e Constantinopolitano rescribens, iactavit se inter alia descendere a Graecorum prosapia^f, Theophanu^g et fortissimo Ottone sui generis auctoribus, ideoque nec mirum esse, si Graecos diligeret, quos vellet etiam habitu et moribus imitari; quod et fecit. Similia^h regiⁱ Franciae mandata legavit et aliis^k.

32. Metropolitanus igitur his rerum successibus^l elatus^m, et quod papam vel caesarem suae voluntati pronos videret, multo studio laboravit in Hammaburg patriarchatum constituere. Ad quam intentionem primo ductus est ea necessitate, quoniamⁿ rex Danorum, christianitate iam^o in fines terrae dilatata, desideravit in regno suo fieri archiepiscopatum. Quod tamen ut perficeretur, ex auctoritate sedis apostolicae, convenientibus canonum decretis⁴, prope sancitum est^p, sola expectabatur sententia nostri pontificis. Quam rem ille^q, si patriarchatus honor sibi et ecclesiae suae Romanis privilegiis concederetur, fore ut consentiret, promisit, quamlibet^r invitus. Disposuit vero patriarchatui^s subicere 12 episcopatus, quos^t ex sua divideret parrochia, praeter eos suffraganeos, quos in Dania ceterisque gentibus nostra tenet ecclesia, ita ut primus esset in Palmis⁵ iuxta Egdorem fluvium^u, secundus in Heliganstade^v, tertius in Razzispurg^w, quartus in Aldinburg^x, quintus in Michilnburg^y, sextus in Stade^z, septimus in Lissmona, octavus in Wildishusin^a, nonus in Bremis, decimus in Ferde^b, undecimus in Ramsola, duodecimus in Fresia.

a) seu 4. b) rex *addit* 4. c) eiusque rebus 1. d) illius 4. e) Qui 4. f) inter cetera i. se a G. descendisse prosapia 4. g) Theophano 2. 3. 4. h) Sed et 4. i) regis 1. k) et aliis similia mandata legavit 4. l) successibus 4. m) elevatus 3. n) qua 3. o) iam *deest* 5. p) esset 3. q) ille *deest* 1. r) quamvis 4. s) archiepiscopatu suo 4. t) quod 1. u) *Verba* iuxta E. fluvium *desunt* 2. 3. 4. v) Heligansted 2. Heliganstad 4. Helingenstad *M. F.* w) Razispurg 4. x) Alchinburg 2. y) Michliaburg 2. 3. z) Stadhe 2. Stathe 4. a) Wildishusin 3. Wildishusen 5. b) Forde 2. Verde 3. Ferda 4.

1) Virgil. Aen. I. VI, v. 854. 2) Constantinus X. Monomachus 1042—1054. 3) Henricus I. 1031—1060. 4) V. Archiv T. VI, p. 803. 5) Palenbudhen in documentis a. 1325. apud Michelsen, Diplomatar. Ditmars. p. 25, hodie Pahlen.

Nam Ferdensem^a episcopatum se facile posse adipisci, non semel gloriatus est.

33. Interea condicionibus utrimque^b protractis, sanctis-
 1054. simus papa Leo migravit^c. Eodemque anno fortissimus
 1056. imperator Henricus decessit^d. Quorum obitus contigit anno
 *p. 348. archiepiscopi 12¹. Quorum morte non solum ecclesia tur-
 bata est, verum etiam res *publica finem habere videbatur.
 Itaque ex illo tempore nostram ecclesiam omnes calamitates
 oppresserunt², nostro pastore tantum curiae intento negotiis³.
 Ad gubernacula^e regni mulier cum puero successit, magno
 imperii detrimento^f. Indignantibus enim principes aut muliebri
 potestate constringi aut infantili^g ditione regi, primo quidem
 communiter vindicarunt se in pristinam libertatem⁴, ut non
 servirent⁵; dein^h contentionem moverunt inter se, quis eorum
 videretur esse maior; postremo armisⁱ audacter sumptis
 dominum et regem suum deponere moliti sunt. Et haec
 omnia oculis potius videri possunt, quam calamo scribi.

Tandem seditionibus ad pacem inclinatis, Adalbertus et
 Anno archiepiscopi⁶ consules declarati sunt⁷, et in^k eorum
 consilio deinceps^l summa rerum pendebat⁸. Sed cum ambo
 essent viri prudentes et strenui in procuratione rei publicae,
 tamen alter alterum felicitate aut industria sua longe^m
 praecurrisse videtur. [Itaque ficta sodalitas episcoporum
 modico duravit tempore, et quamvis lingua utriusque pacem
 sonare videretur, cor tamen odio mortali pugnabat in invicem.
 Et Bremensis quidem praesul eo iustiore induitⁿ causam,
 quoniam pronior fuit ad misericordiam, regique domino suo
 fidem docuit servandam esse usque ad mortem. At vero
 Coloniensis, vir atrocis ingenii, etiam violatae fidei arguebatur

- a) Verdensensem 3. b) utrinque 3. 5. c) a seculo addit 4. d) discessit 1.
 e) enim addit 4. f) puero, magno imp. praefuit detrimento 4. g) infantuli 4.
 h) deinde 2. 3. 4. i) armis deest 1. k) ex 2. 3. l) deinceps deest F.
 m) longe deest 2. 3. 4. n) indidit 3.

- 1) Constat Leonem IX. papam obiisse a. 1054, April. 19, Henricum III. imperatorem vero a. 1056, Octob. 5. Prior annus cum anno 12. ex computatione Adami, hic vero cum calculo nostro convenit. 2) *Calamitas rempublicam oppressit*. Sallust. Catilin. c. 35. 3) V. supra c. 10, not. 1. 4) *vindicare se in libertatem* ex Sallustii Catilina c. 16, coll. Iugurth. c. 38; *pristina libertas* v. supra l. II, c. 9. 5) V. Bertholdi Ann. a. 1058, Lambert. Hersfeld. a. 1062. 6) Anno, archiepiscopus Coloniensis 1056—1075. 7) *Consules declarantur*. Sallust. Catil. c. 20. 8) Cf. l. III, c. 58: *summa rerum, quod est vicedominatus*, et l. II, c. 9: *apud quem summa consiliorum pendebat*. Quam vocat l. III, c. 44 primatum curiae, c. 46 primatum rei publicae et consulatum. Adalbertus audit princeps consiliorum et magister regis l. III, c. 42, maior domus vero ibid. c. 46 et c. 70.

in regem. Praeterea per omnes, quae suo tempore factae sunt conspirationes, medioximus semper erat^a.]

34. Coloniensis enim, quem avaritiae notabant, omnia, quae^b domi vel in curia potuit corradere^c, in ornamentum^d suae posuit ecclesiae. Quam, cum prius magna esset, ita maximam fecit, ut iam comparationem evaserit omnium quae in regno sunt ecclesiarum. Exaltavit etiam parentes suos et amicos et^e capellanos, primis honorum dignitatibus omnes cumulans, ut illi alteris succurrerent infirmioribus. Quorum primores erant germanus archiepiscopi^f, Wecilo^g Magadeburgensis¹, eorumque^h nepos Burkardusⁱ, Halverstadensis^k episcopus², similiter Cuono^l, Treveris electus, sed invidia cleri martyrio coronatus antequam intronizatus³. Item Mindensis Eilbertus^{m.4} et Traiectensis Willelhelmus^{n.5}; praeterea in Ytalia Aquilegiensis⁶ atque Parmensis⁷, et alii, quos enumerare longum est, studio et favore Annonis elevati sunt, qui et fautori suo in temptationibus auxilio decorique fuisse certarunt. Multa igitur ab illo viro in divinis et humanis⁸ egregie facta comperimus.

35. Noster vero metropolitanus tamen^o pro nobilitate certans et gloria⁹ terrena, indignum habuit aliquem suorum exaltare, licet multos in obsequium^p traxisset egentes, arbitrans sibi hoc esse^q dedecus, si aut rex aut quisquam^r magnatum^s suis beneficeret, 'quos ipse', inquit, 'tam bene aut melius possum remunerare'. Ergo admodum pauci suorum illo annuente pervenerunt ad apicem episcopalem; multi vero, si tantum apti ad verbum seu callidi essent ad

a) medioximus corr. medius 4. medius 5. Verba uncis inclusa desunt 1. In margine cod. 2.: Adalbertus et Anno, Bremensis et Coloniensis archiepiscopi. b) vel add. 2. 3. 4. c) corrodere 1. d) ornamento 2. 3. 4. e) ac 4. f) germ. archiep. desunt 4. g) Vezilo 2. Wecilo 4. Wezlilo M. F. h) que deest 3. i) Burchardus 4. k) Halvarstadensis 4. l) Cono 2. 3. 4. m) Eylbertus 2. 3. n) Wilhelmus 2. 4. Vilhelmus 3. o) tantum 2. 3. 4. p) obsequio 2. 3. 4. q) quasi addunt 2. 3. 4. r) quispian 3. s) magnatum 2. 3. 4.

1) Wernerus sive Wezilo, archiepiscopus Magdeburgensis a. 1063—1077. 2) Bucco, consobrinus Annonis eiusque in praepositura Goslariensi quondam successor, episcopus Halberstadensis a. 1059, occisus 1088. V. Lambert. 1059. 1071; Bernoldi Chron. a. 1088. 3) Cf. Lamb. Hersfeld. a. 1066. 4) Eilbertus, Mindensis episcopus 1048—1080. 5) Wilhelmus de Ponte, episcopus Traiectensis 1061—75. 6) Adalberti temporibus ad patriarchatum Aquilegiensem promoti sunt Gotebald, Nemetensis praepositus, a. 1049, et Ravengerus a. 1063. 7) Eberhardus clericus Coloniensis. 8) divina et humana. V. supra c. 2, not. 9) certare pro gloria. Sallust. Iugurth. c. 110.

* p. 349. servitium, ingentibus cumulati sunt divitiis. * Unde factum
 Schol. 78. est, ut pro gloria mundi captanda homines diversi generis
 et multarum artium, praecipue vero adultores, ad suam as-
 cisceret^{a. 1} familiaritatem. Quorum onerosam multitudinem
 traxit secum in curia^b et per episcopium, sive quacumque
 iter esset, affirmans se frequenti commeantium multitudine
 non modo non gravari, verum etiam opipare^c delectari².
 Pecuniam autem, quam recepit a suis sive ab^d amicis, porro^e
 seu ab his^f qui frequentabant palatium, vel qui regiae maie-
 statis^g obnoxii fuerunt^h, illam, inquam, pecuniam, licet maxima
 esset, sine mora dispersit infamibus personis et ypocritis³,
 medicisⁱ et histrionibus et id genus aliis, scilicet^k non sa-
 pienter aestimans, talium personarum favoribus se effecturum,
 ut vel solus placeret in curia vel maior domus^l fieret prae
 omnibus, et eo modo perfici posse, quod in animo habuit
 de provectu ecclesiae suae. Praeterea cum omnes, qui erant
 in Saxonia sive in aliis regionibus clari et magnifici viri,
 adoptaret in milites, multis dando quod habuit, ceteris polli-
 cendo quod non habuit, inutile nomen vanae gloriae magno
 corporis et animae dampno mercatus est. Et corrupti quidem
 mores⁴ archiepiscopi ab initio tales, in^m processuⁿ temporis
 et circa finem semper deteriores fuerunt.

36. Tunc igitur magnis curiae honoribus inflatus, vix-
 que iam tolerandus inopi parrochia, venit Bremam cum
 ingenti, ut solebat, multitudine armatorum, novis populum
 et regionem^o exactionibus aggravans^p. Et tunc levata sunt
 illa castella, quae vel^q maxima nostros ad iram duces^r

Schol. 78. Inter quos advena Paulus ex iudaismo conversus est
 ad christianam fidem⁵. Quique^s, nescio an pro avaritia vel^t pro sa-
 pientia, exulatus in Graeciam, cum inde remearet, nostro adhaesit pon-
 tifici, glorians se multarum artium callere ingenio, adeo ut ex insciis
 litterarum philosophos redderet per triennium, et ex cupro formaret
 aurum obrizum. Facile persuasit ille archiepiscopo, credere omnia
 quae dixit, adiciens hoc omnibus mendaciis suis, quod cito faceret apud
 Hammaburg monetam publicam ex auro fieri^u et pro denariis bizantos^v
 dari. (2. 3. 4.)

a) adscisceret 3. 5. addisceret 2. b) curiam 3. 5. c) opipari 2. d) ab
 deest 2. 3. 4. e) porro deest 2. 3. 5. f) iis 5. g) potestati 4. h) fuerant 5.
 i) Legendum fortasse: mendicis (sed cf. c. 39). k) et i. g. a. scilicet desunt 4. l) domi-
 nus 3. m) in deest 2. 3. 4. n) autem addit 4. o) et regionem add. 2. 3. 4. p) ac-
 gravari 1. q) quae maxime 2. 3. 4. r) ducis 3. s) que deest 4. t) an 4.
 u) adiciens se subito apud H. m. p. e. a. facturum 4. v) bizantios 4.

1) Cuiuscunque generis homines adsciscere. Sallust. Catil. c. 20. V. infra
 c. 37. 2) Cf. l. III, c. 70. (l. IV, c. 44 f.) 3) Hypocrita i. e.
 adulator. 4) Corrupti mores. Sallust. Catil. c. 1. 7. 5) Paulus
 iste videtur esse Iudaeus, qui Adalberti loculos habebat. De quo vide
 Chron. Lauresham., SS. XXI.

incenderunt, deficiente illo studio, quod prius habuit in aedificatione sanctarum congregationum. Miranda nimirum voluntas hominis impatiensque^a ocii, quae domi forisque¹ tantis occupata laboribus nunquam posset fatigari. Nam cum saepe antea miser episcopatus eius tantis expeditionum sumptibus tantisque voracis curiae studiis laborasset, nunc vero in aedificationem^b praepositarum et castellorum sine misericordia profligatus est. [Nam et hortos et vineas in terra plantans arida, licet studio inefficaci multa temptasset, nichilominus tamen hiis, qui morem gererent suae voluntati, magnifice voluit omnibus compensari laborem^c.] Ita mens alta viri pugnans contra naturam patriae, quicquid usquam magnificum didicit, hoc non^d habere^e ipse noluit^f. Cuius morbi causas cum diligenter et diu perscrutarer, inveni sapientem virum ex illa, quam nimium^g dilexit, mundi gloria perductum ad hanc mollitiem animi², quod^h in prosperitate rerum temporalium elevatus in superbiamⁱ, ad laudem comparandam ignorabat^k modum, in adversitate autem plus iusto contristatus, iracundiae aut moerori frena laxabat^l.³ Itaque tam in bono, si misertus^m est, quam in malo, si iratus est, in utroque mensuram excessit.

37. Eius rei documentum hoc habeo, quod in ira furoris sui aliquos manu percussit usque ad effusionem sanguinis, sicut fecit praepositum eius aliosqueⁿ. In misericordia vero, quae in hac parte melius dicitur largitas, erat ita profusus, ut libram argenti pro denario^o computans, aliquando mediocribus personis effundi centum libras edixerit, amplius autem maioribus. Qua de re accidit, ut, quotiescumque^p iratus est, *ceus^q leo fugeretur ab omnibus, cum^r p. 350. vero placatus est^r, palpari posset ut agnus. Citissime autem ad hylaritatem ab ira laudibus mulceri potuit vel suis vel alienis, et tunc quasi alteratus ab illo qui^s fuit, arridere coepit laudatori. Hunc locum saepe vidimus captari ab^t adulatoribus, qui ex diversis terrarum partibus in cameram eius, velud in sentinam fluxerunt^u.⁴ quos et ipse ad nansciscendum honorem mundi necessarios esse^v principibus

a) que deest 2. 3. 4. b) aedificatione 2. 3. 4. c) *Uncis inclusa desunt* 1.
d) non deest 4. nunc 3. e) et addunt 2. 3. 4. f) voluit 3. 4. g) nimirum 3.
h) ut 3. i) superbia 3. k) ignoraret 3. l) laxarat 3. m) tam bona miseratus 1.
n) praeposito suo aliisque 3. 5. o) pro den. desunt 2. 3. 4.
p) quotiescumque 3. 5. q) esset, tanquam 2. 3. 4. r) esset 2. 3. 4. s) qui deest 1.
t) ab deest 2. 4. u) confluxerunt 4. v) esse deest 5.

1) *Domi forisque*. Sallust. Iugurth. c. 81. 2) *Mollitia animi*. Sallust. Catil. c. 48.
3) Lucan. Pharsal. l. VII, v. 124 sq. . . *frenosque furentibus ira Laxat*.
4) *Romam sicuti in sentinam confluxerant*. Sall. Catil., c. 33.

indicavit^a. Si qui tamen palatio et regi notiores erant, in^b suam dignatus est ascire^c familiaritatem, reliquos permisit abire donatos. Ita vero et honestas personas et in ordine sacerdotali fulgentes ad hoc turpissimum adulationis offitium ambitio suae familiaritatis illexit. Postremo qui adulari nesciret aut fortasse nollet, eum sicut amentem et stolidum vidimus a ianuis excludi^d, acsi diceretur:

‘Exeat aula,

Qui vult esse pius’¹.

Et:

‘Accusator erit, qui verum dixerit’².

Porro ita praevaluerunt apud nos mendaces, ut vera dicentibus non crederetur, etiamsi iurarent. Talibus igitur personis plena fuit domus^e episcopi.

38. Quibus accesserunt cottidie^f alii gnathones^g, parasi, somniatores et rumigeruli, qui ea, quae ipsi confinxerunt^h nobisque placitura rebantur, iactabant sibi per angelos revelata; iam publice divinantes Hammaburgensem patriarchamⁱ — sic enim vocari voluit — cito papam futurum, aemulos^k suos a curia depellendos, ipsum vero^l solum diuque rem publicam gubernaturum, atque ita^m fieri longaevum, ut quinquaginta annos excederet in episcopatu, postremo per illum virumⁿ quaedam aurea secula orbi ventura³. Et haec quidem^o licet fecte ab adulatoribus et pro quaestu promitterentur, episcopus tamen, quasi de coelo sonuissent, vera omnia putabat, tractans^p ex scripturis quaedam praesagia rerum, quae fieri debeant, hominibus data vel in sompniis^q vel in auguriis vel in communibus sermonum loquelis vel in non solitis^r elementorum figuris. Quare dicitur eum morem insuevisse, ut, dum cubitum ibat^s, fabulis delectaretur; cum expergisceretur, sompniis, quotiens vero iter inceptit, auspiciis. Aliquando etiam totum diem sompno^t indulgens, noctu pervigil aut^u lusit ad aleas^v aut mensae^w assedit^x. Cum autem^y recumberet ad mensam, hilariter habundanterque omnia praecepit exhiberi convivis^z, ipse a convivis ieiunus^a interdum surgens, semper autem ex officio paratos habens, qui advenientes reciperent hospites, magnopere cura-

a) iudicavit 2. 3. 4. b) eos in 3. c) ascire *deest* 3. d) exclusum 2. 3. 4.
e) domus *deest* 1. f) cotidi 2. quotidie 3. cotidie 4. g) gnathones 1. h) confinxerunt 1. confixerunt 4. i) parochiam 3. k) vero *addit* 4. l) autem 4.
m) ea 2. n) virum *deest* 4. o) quidam 3. p) trahens 4. q) somnis 1.
r) vel in insolitis 4. s) iret 3. t) somnio 1. u) aut *deest* 2. pervigilanter 3. 4. v) in alea 4. w) ante mensam 2. 3. 4. x) sedit 4. y) cumque 2. 3. 4. z) conviviis 2. a) ieiunus *deest* 2. 3. 4.

1) Lucan. Pharsal. l. VIII, v. 493 sq.

2) Iuvenal. l. I, v. 161.

3) Aurea saecula v. infra l. III, c. 46.

vit^a, ne non multum illum haberent^b; adglorians, hospitalitatem porro maximam^c esse virtutem, quae cum^d non careat divina mercede, saepe etiam inter homines habeat vel maximam^e laudem. Recumbens autem non tam cibis aut poculis quam faceciis^f oblectabatur, aut^g regum hystoriis aut raris philosophorum sententiis. Si vero erat privatus, quod raro accidit, ut solus et absque hospitibus maneret vel regiis legatis, tunc^h fabulis autⁱ somniis, semper autem sobriis ocium terebat^{k. 1} loquelis. Raro fidicines admittebat, quos tamen propter alleviandas anxietatum curas aliquando censuit esse necessarios. Ceterum pantomimos^l, qui obscenis corporum motibus oblectare vulgus^m solent, a suo conspectu prorsus eiecit. Soli medici cum illo regnabant, difficilis aditus fuit ceteris, nisi gravior causa posceret aliquos intro-mitti laicosⁿ. Unde etiam accidit, ut videremus ostium thalami sui^o, quod primo omnibus patuit ignotis vel^p peregrinis, tali postmodum custodia vallatum esse, ut magnis de rebus^q legati potentesque^r seculi personae aliquando pro foribus inviti expectarent per ebdomadam.

39. *Praeterea inter epulandum familiare habuit magnos^s *p. 351. viros carpere, notans in aliis stulticiam, in quibusdam avaritiam, multis autem obiciens ignobilitatem, omnibus^t vero^u inproperavit infidelitatem, eo quod ingrati essent illi^v qui eos de stercore suscitarat^w, regi, quem solus^x ipse^y diligens imperium pro iure non pro suo commodo tueri videretur: argumentum esse, quod illi sicut ignobiles raperent aliena, ipse vero sicut nobilis effunderet sua; hoc esse apertissimum nobilitatis indicium. Hac invectione pestifera utebatur in singulos, nullique demum pepercit, dummodo se omnibus anteferebat. Itaque breviter hoc dicendum est, pro sola quam dilexit mundi gloria peioratum esse virum illum de omnibus quas ab initio habuit virtutibus. Nempe^z talia et eiusmodi plurima circa ipsum facta sunt illo tempore, quae superstitioni vel iactantiae seu potius negligentiae eius infamiam magnam pepererunt, odiumque omnium mortalium, praecipue vero magnatum.

40. Ex quibus infestissimi erant tam illi quam ecclesiae nostrae dux Bernardus et filii eius, quorum invidia, simul^a

a) hospites, et magnopere procurarent 4. b) ne — haberent *desunt* 2. 3. 4.
c) magnam 2. 3. 4. d) dum 4. e) h. permaximam 2. 3. habebat maximam 5.
habeat maximam 4. f) facietis 2. 3. 4. g) ut 4. h) tum 3. i) et 2. 3. 4.
k) impendebat 2. 3. 4. l) pantamimos 2. 3. 4. m) oblectari vulgum 1.
n) laicos *deest* 2. 3. 4. o) eius 3. p) et 2. 3. 4. q) magnarum rerum 4.
r) petentesque 1. s) magnates 2. 3. 4. t) in omnibus 4. u) autem 3.
v) illi *deest* 2. 3. 4. w) suscitarat 3. x) solum 2. 3. 4. y) ille 5. z) Nempe
deest 1. a) simultates 2. 3. 4.

1) *Otium contere.* Sallust. Catil. praef.

et odia, itemque insidiae, obprobria et calumpniae traxerunt archiepiscopum ad^a omnia quae supra diximus offendicula praecipitem, et quasi vecordem fecerunt^b, dum minor ipsis et cedere videretur^c. Cessit tamen aliquando sponte pro officio sacerdotii, cupiens invidiam^d superare beneficiis et bona reddere pro malis. Sed cum frustra laborasset omnibus modis, ut male nexam cum ducibus resarciret amicitiam, victus tandem^e a tribulatione persequentium et dolore malorum exulceratus, non semel exclamavit cum Helya: 'Domine 3 Reg. 19, 10. Deus, altaria tua destruxerunt^f, prophetas tuos occiderunt, et relictus sum ego solus, et quaerunt me interficere'. Ceterum quam iniuste noster^g archiepiscopus^h talia passus sit, unum satis est exemplum hic ponere, quo potest videri, amicitiam cum invidis nil valuisse conservatam.

41. Dux avaritiae stimulo motus in Frisonesⁱ, quod debitum non inferrent tributum, venit in Fresiam, comitem habens archiepiscopum, qui ea tantum gratia profectus est, ut discordantem populum duci reconciliaret. Cumque dux mammonae cupidus totam pro censu rationem poneret, necdum^k septingentis argenti marcis posset ullo modo placari, mox barbara gens, nimio furore succensa,

'in ferrum pro libertate ruebant^{l, l'}.

Multi nostrum^m ibi perfossi, ceteri fuga defensiⁿ, castra^o ducis et archiepiscopi direpta, magnus ecclesiae thesaurus ibi dilapsus est. Nichil tamen profuit nobis apud ducem et suos amicitiae fides in^p periculo experta, quominus persequi vellent ecclesiam. Aiunt ergo ducem futuri praescium saepe cum gemitu narrasse, filios suos ad excidium Bremensis ecclesiae fataliter destinatos. [Vidit² enim per sompnum ex penetralibus suis egressos in ecclesiam^q ursos aprosque, deinde cervos, ad ultimum lepores. 'Ursi', inquit, 'et apri erant parentes nostri, fortitudine sicut dentibus armati; cervi sumus ego et frater^r, solis decori cornibus; lepores autem^s filii nostri^t modicae virtutis et timidi, de quibus metuo, ne impugnantes ecclesiam divinam incurrant ultionem^u']. Quapropter sub obtestatione divini timoris praemonuit eos, ne

a) haec addunt 2. 3. 4. b) reddiderunt 2. 3. 4. c) videbatur 3. d) suam addunt M. F. e) tamen M. F. f) deduxerunt 1. male. g) noster deest 4. h) episcopus 2. i) Fresones 2. 3. 4. k) nec 2. nec cum 3. 4. l) ruebat 3. m) multi igitur (ergo 5.) ex nostris 4. 5. n) sunt defensi 4. ceteris f. defensis 3. o) castraque 4. p) vel 2. 3. 4. q) ecclesias 2. 3. r) frater meus 4. s) autem sunt 4. t) fortitudine — nostri desunt M. F. u) Uncis inclusa desunt 1.

1) Aeneid. l. VIII, v. 648.

2) Cf. Historiam Francorum epit. c. 12.

quid impium cogitarent adversum^a ecclesiam et pastorem suum, periculose laedi aut^b hunc aut illam^c, quod iniuria eorum redundet^d in Christum. Haec surdis ille praecepta reliquit. Nunc de vindicta peccatores^e statim sequente videamus^f.

42. Anno pontificis nostri 17. Bernardus Saxonum dux^{1059.} obiit, qui a tempore senioris Libentii iam per annos 40^{Iun. 29.} Sclavorum res atque Nordalbingorum ac nostras strennue administravit¹. Post cuius obitum filii eius Ordolf^g et Herimannus^h hereditatem patris¹ acceperunt, malo omine Bremensis ecclesiae. Illi enim antiqui memores odii, quod patres eorum contra eandem, licet occulte, exercuerunt ecclesiam², statuerunt aperte iam ultionem repetendam esse in episcopum totamque familiam ecclesiae. Etⁱ primo quidem dux Ordulfus, vivo^k adhuc patre, hostili^l stipatus multitudine, Bremensem episcopatum in Fresia devastavit ac cecavit homines ecclesiae^m, alios etiam legatos ad se proⁿ pace directos publice verberari iussit et decalvari; postremo omnibus modis ecclesiam et suos impugnare, spoliare, caedere ac pro nichilo habere^o. Ad ea tametsi^p pontifex, ut debuit, ecclesiastico zelo exardens^q, contemptores^r anathematis gladio percussit, querelam tamen ad curiam deferens, nil aliud meruit quam derideri^s. Nam et rex puer a nostris comitibus primo, ut aiunt^t, derisui habitus est. Quapropter archipraesul^u temporis serviens^v, ut coniuratos tantum fratres ab invicem divelleret, dicitur^w Herimannum^x comitem adoptasse^y in militem. Cuius satellicio functus, in Ungaricam tunc expeditionem quasi magister regis et princeps consiliorum profectus est, relicto super negotia regni^z Coloniensi archiepiscopo. Restituto autem in regnum Salemonem³, quem Belo expulerat^{a.4}, pontifex noster cum rege puero victor ab Ungria^b regressus est.

43. Tunc comes Herimannus aliquid magnum sperans

a) adversus 2. 3. 4. b) per. laedi aut *desunt* 3. neve ledant aut 2. neve ledant eciam 4. c) illum 3. 5. d) quorum iniuria redundet 4. e) peccatoris 1. f) Incipit liber quartus 3. 5. g) Ordolph 2. Ordulfus 3. Ordulf 4. h) Herimannus 4. i) Et *deest* 3. k) vivente 4. l) cum hostili 1. m) homines-que eccl. cecavit 4. h. e. necavit 5. n) pro *deest* 1. o) coepit *addunt* 3. 4. p) Et licet 4. q) exardescens 2. 3. 4. r) contemptoris 1. malefactores 4. s) deridere 1. t) ut aiunt *desunt* 4. u) archiepiscopus 4. v) deserviens 4. w) dicitur *deest* 4. x) Herimannum 2. 3. 5. *semper*. y) adoptavit 4. z) super negni 1. a) bello expulerant 2. 3. 4. b) Ungaria 3.

1) Bernardus I. a. 1011. obierat. Filius eius Bernardus II. igitur Libentii senioris tempore successit; administratio eius strenua ante a. 1019, tempore Unwani archiepiscopi vix laudanda fuit. Cf. supra l. II, c. 43 sq. 2) *antiqui — ecclesia*. Iisdem verbis usus est Adamus supra l. III, c. 8. 3) sc. a. 1063. V. Lambertum et Bernoldum h. a. 4) V. Lambertum a. 1061.

et ambiens^a beneficium, quod dare nollet^b episcopus^c, statim conversus^d in furorem, cum exercitu copioso venit contra Bremam, ibique diripiens omnia quae ad manum venerant, soli ecclesiae pepercit^e. Armenta bouum et caballorum omnia in praedam cesserunt¹. Similiter per totum faciens episcopatum, homines ecclesiae nudos inopesque dimisit. Tunc etiam castella omnia, quae pontifex, praescius futurorum, diversa regione construxit^f, usque ad solum diruta sunt.

44. Archiepiscopus eo tempore primatum curiae^g tenebat. Cuius audita querela, comes secundum iudicium palatii relegatus in exilium^h, post annum clementia regis absolutus est. Deinde vero idem comes Herimannus et frater eius dux Ordulfus ad satisfactionem ecclesiae venientes, pro delicto suo quinquaginta mansos optulerunt, et quievit terra paucos dies.

Tunc etiam rex vastacioni condolensⁱ Bremensis ecclesiae, transmisit ei ad solatium fere centum pallia cum aliis vasis argenteis, itemque libris, candelabris et turibulis auro paratis. [Haec^k sunt munera, quae rex misit ad reaedificationem Hamburg^l: tres calices aureos, in quibus erant librae auri decem, unum vas chrismale argenteum, scutum argenteum deauratum, psalterium aureis scriptum litteris, thuribula et candelabra argentea, dorsalia novem regalia, casulas 35, cappas 30, dalmaticas et subtiles 14^m et alia multa, et unum plenarium, cuius tabula videbatur novem libras auri habereⁿ.] Fertur etiam, Corbeiam atque Lauressam^o coenobia², pro quibus diu multum^p laboravit^q archiepiscopus, eo tempore^r Hammaburgensi^s ecclesiae praeceptis^t tradita^u. Tunc etiam diu desiderata in ditionem ecclesiae Lismona venit³, quae curtis^v, ut aiunt, septingentos mansos^w habere videtur et maritimas Hadeloe regiones^x in ditione possidet^y. Pro qua firmiter ex omni parte solvenda fertur archiepiscopus reginae Agneti dedisse novem^z libras auri, quoniam haec in partem suae dotis illa^a commemorabat^b. [Quinquaginta^c

a) sperans ambiensque 4. b) quod dare noluit 4. cum id dare nollet 3. c) archiepiscopus 3. d) versus 2. 3. 4. e) parsit 1. parcit 2. f) diversis construxerat locis 4. g) curte 1. h) p. exilio 4. i) compatiens 5. k) enim addit 4. l) Hammaburgensis ecclesie 4. m) XIII M. F. n) *Uncis inclusa desunt* 1. o) Tunc etiam Corbeia atque Lauressa 4. p) multumque 2. 3. 4. q) laboraverat 4. r) eo tempore *desunt* 4. s) Hammaburgensis 5. t) in preceptis 3. u) tradita sunt 4. v) cortis 2. 4. cors 3. w) mansus 1. x) Hatheloe regionis 4. y) possedit 5. z) XI 3. a) illa *deest* 2. 3. 4. b) commemorabatur 2. 3. 4. *In codice 1 sententia: Pro qua firmiter — commemorabat erronee post verba: turibulis auro paratis et ante verba Fertur etiam Corbeia etc. legitur.* c) ergo addit 4.

1) Haec videtur indicare Bernoldus a. 1064. c. 27. 3) V. ibidem.

2) V. supra l. III,

cortes dominicales habuit archiepiscopus, ex quibus Walde^a maxima¹ persolvit servitium unius mensis, ceterum Ambergon^{b.2} minima quatuordecim dierum. Tanta erat opulencia huius episcopi^{c.}]

45. *Potuit ecclesia nostra dives esse; potuit archiepi-^{p. 353.}scopus noster Coloniensi aut Mogontino^d in omni rerum gloria non invidere. Solus erat Wirciburgensis^e episcopus, qui dicitur in episcopatu suo neminem habere consortem, ipse^f cum teneat^g omnes comitatus suae parrochiae, ducatum etiam provinciae gubernat episcopus^h. Cuius aemulatione permotusⁱ noster praesul statuit omnes comitatus, qui in sua dyocesi aliquam iurisdictionem^k habere videbantur, in potestatem ecclesiae redigere. Quapropter ab initio quidem illum maximum Fresiae comitatum a caesare indeptus^l est de Fivelgoe^m, quem prius habuit dux Gotafridusⁿ, et³ nunc^o Ekibertus^p. Pensionem^q librarum dicunt esse mille argenti, quarum ducentas ille solvit; atque est miles ecclesiae. Archiepiscopus autem optinuit eundem comitatum per decem annos usque ad diem expulsionis suae. Alter^r comitatus erat Utonis^s, qui per omnem^t parrochiam Bremensem sparsim diffunditur, maxime circa Albiam. Pro quo archiepiscopus Utoni tantum optulit in precariae^u nomen de bonis ecclesiae, quod aestimatur singulis annis reddere mille libras argenti, cum utique tanta quantitate precii maior possit^v ecclesiae fructus omni anno parari^w, nisi quod pro mundi gloria adipiscenda sufficit nobis ideo esse pauperes, ut^x divites multos in servitio habeamus⁴. Tercius erat comitatus in Fresia, nostrae parrochiae vicinus, qui dicitur Emisgoe⁵, quem iuri ecclesiae nostrae defendens^y a Bernardo comite Gotescalcus occisus est, pro quo noster pontifex regi pactus est se mille libras argenti daturum. Cuius pecuniae summam cum facile non posset habere, proh dolor! iussit cruces, altaria, coronas

a) Walde *deest* 3. b) caeterorum 3. c) *Uncis inclusa desunt* 1. d) Moguntino 3. 4. e) Virceburg. 3. Wirczburg. 4. f) Ipse enim 3. 4. g) enim-tenet 3. h) episcopus *deest* 3. 5. i) permotus *deest* 2. 3. 4. k) iurisdictionem 2. 3. l) indemptus 2. adeptus 3. 5. m) Findgoe 3. n) Gotafridus 2. o) tunc *Ann. Stad. Hist. arch. Brem.* p) Ekibrectus 2. 3. Ebertus 4. q) annuam *addunt* 2. 3. 4. r) Alter vero 4. s) Udonis 4. *semper*. t) per omnem *desunt* 1. u) imprecarie 3. 4. imprecarie 5. v) posset 5. posset esse 2. 3. 4. w) paratus 3. x) in 1. y) quem dum viri ecclesiae nostrae defendunt 3. *Ita et 2, ubi tamen deest: dum. Quem — occisus est desunt* 4.

1) Videtur fuisse Altenwalde in Hadeln. 2) Hambergen, villa parochialis in praefectura Osterholz. 3) Vide diploma Heinrichi IV, a. 1057, April. 25. in Hamburg. U. B. n. 79. At Fivelgoe minime fuit in diocesi Hammaburgensi, sed in Monasteriensi. 4) Diploma imperatoris d. 1062, Oct. 24, v. in Hamburg. U. B. n. 89. 5) Diploma eodem die datum v. *ibid.* n. 88 ibique notam 1.

et cetera ornamenta ecclesiae deponi, quibus denudatis infelicem maturavit contractum perficere. Gloriabatur^a autem pro argentea se cito auream ecclesiam facturum omniaque ablata restituere in decuplum, sicut et prius in destructione claustris visus est egisse. [O sacrilegium! Duae cruces auro paratae cum gemmis, altare maius et calix, ambo rutilantia ex auro et lapidibus contexta preciosis, confracta sunt; in quibus erant auri pondera viginti marcae, quas optulit domna Emma Bremensi ecclesiae cum aliis donis pluribus. Narrauit faber^b illa cremans^c, magno se dolore coactum ad hoc sacrilegium, ut confringeret illas cruces, secreto^d quibusdam asserens, se ad sonitum mallei audisse quasi vocem gementis pueri^e]. Tunc autem et tali modo thesauri Bremensis ecclesiae, a veteribus et suo tempore summo labore magnaue fidelium devotione collecti, una et miserabili hora pro nichilo sunt pessundati. Vix tamen ex eadem pecunia media pars debiti^f conflata est. Gemmas sanctarum crucum^g distractas^h audivimus aⁱ quibusdam meretriculis donatas.

46. Horreo, fateor, omnia sicut facta sunt propalare, eo quod initium dolorum haec erant^k gravisque secuta est vindicta. Ab illo ergo die ruentibus in occasum prosperis, omnia nobis et ecclesiae adversa fuerunt, ita ut episcopus noster et sui asseclae ab omnibus exsibilarentur sicut heretici. At ille parvi pendens omnium voces, simul etiam^l relicta rei domesticae cura, totus in curiam vehemens et in gloriam praeceps ferebatur, hac causa, ut ipse retulit, capessendae rei publicae quaerens primatum, quia dominum et regem suum inter manus trahentium non posset videre captivum¹. Et iam consulatum adeptus est, iam remotis aemulis solus possedit^m arcem capitolii, non tamen sine invidia, quae semper gloriam sequitur². Tunc vero metropolitanus noster quaedam aurea saecula³ renovaturus in consulatu suo, cogitasse ferturⁿ disperdere de civitate Dei omnes qui operantur iniquitatem, praecipue illos, qui vel in regem manus miserunt aut ecclesias depraedasse videbantur. Cuius delicti conscientia cum fere omnes episcopi^{*} et principes regni tangerentur, unanimi odio conspirabant, ut ille [solus^o] periret, ne ceteri periclitarentur. Igitur omnes [simul^p]

a) Gloriatu3. b) autem aurifaber 4. c) conflans 4. d) secreto quibusdam desunt 5. s. q. ass. desunt 4. e) Verba uncis inclusa desunt 1. f) debitum 1. g) crucium 2. 3. h) destructas 3. i) aut 2. ac 3. 4. k) sunt 4. l) et 3. m) possidet 2. 4. n) cogitavit 4. o) solus addunt 2. 3. 4. p) simul addunt 2. 3. 4.

1) regem — captivum. Cf. Lambert. Hersfeld. a. 1062. 2) invidiam post gloriam sequi. Sallust. Iugurth. c. 51. 3) V. supra l. III, c. 38.

apud Triburiam congregati¹, cum rex adesset praesens, 1066.
archiepiscopum nostrum quasi magum et seductorem a curia
depulerunt. Adeo manus eius contra omnes, manusque om- Gen. 16, 12.
nium contra illum, ut controversiae finis pervenerit usque
ad sanguinem.

47. Audientes autem^a duces nostri, quod pontifex ab
ordine senatorum esset eiectus^b, magno repleti gaudio
cogitabant et ipsi tempus invenisse ultionis, ut eum penitus
alienarent a suo episcopio, dicentes: 'Exinanite usque ad Ps. 136, 7.
fundamentum in eo, et conteramus eum de terra viventium'. Esai. 53, 8.
Itaque multae insidiae multaque obprobria eorum adversum
archiepiscopum^c, qui eo tempore^d, cum nil^e tucius haberet,
Bremae sedit^f, quasi obsessus et custodia vallatus^g inimi-
corum^h. Cumque tota ducis familia pastorem et ecclesiam
etⁱ populum et sanctuarium derisioni haberent^k, Magnus
tamen^l ante omnes saeviebat, glorians se tandem reservatum
esse, qui rebellem domaret^m ecclesiam.

48. Magnus igiturⁿ, filius ducis, collecta latronum
multitudine, non eo modo conatus est ecclesiam impugnare,
quemadmodum parentes eius, verum ipsum pastorem ecclesiae
persecutus^o, ut contentionem diutinam finisse videretur, aut
membris truncare aut funditus interficere quaerebat episco-
pum^p. Nec tamen illi dolus ad cavendum^q defuit, auxilium
vero in militibus nullum prorsus habuit. Ipso^r tempore
archiepiscopus a Magno duce² obsessus, clam^s noctu^t fugit^u
Goslariam, ibique secure per dimidium annum mansit in
praedio suo apud Loctunam³. Castra et servitium^v eius ab
hostibus direpta sunt. Quibus angustiarum laqueis obstrictus,
ignominiosum quidem, sed necessarium cum tyranno fedus
pepigit, ut, qui hostis erat, miles efficeretur, offerens ei de
bonis ecclesiae mille mansos^w in beneficium et amplius^x: eo
nimirum tenore, ut comitatus Fresiae, quorum alterum Ber-
nardus, alterum Ekibertus^y invito pontifice retinebat, Magnus
absque omni dolo vendicaret iuri ecclesiae ac^z defenderet.
Ita prorsus diviso in tres partes Bremensi episcopatu, cum
unam partem Udo^a, alteram^b Magnus haberet, vix tercia

a) autem *deest* 5. b) nostri pontificem ab o. s. esse eiectum 4. c) adversus
episcopum 4. d) totum 1. e) nichil 4. f) Bremae praeter sedem 2. 3.
g) est *addunt* 2. 3. h) amicorum 3. i) et *deest* 4. k) haberet 3. l) tamen
deest 2. 3. 4. m) domarent 1. n) ergo 4. 5. o) est *addit* 1. prosequutus 3.
p) archiepiscopum 5. q) cavendam 3. r) ergo *addit* 4. s) dani 2. t) metu
2. 3. 4. u) suffugit 2. 4. v) Castra autem et servitia 4. w) mansus 1
x) et a. i. beneficium 4. y) Ekbertus 4. z) atque 4. a) Uto 2 3. b) par
tem *addit* 4.

1) sc. 1066, m. Ianuar. Cf. Ann. Weissenburg. a. 1066; Lambert.
Hersfeld. 2) *duce* h. e. filio ducis Ordulfi. 3) Lochten in prae-
fectura Hildesheimensi Vienenburg; v. Wedekind, Noten I, 166.

remansit episcopo, quam tamen ipse postea Eberhardo^{a. 1} aliisque regis adulatoribus distribuens, fere nichil sibi retinuit. Schol. 79. Nam et cortes^b episcopi et decimae ecclesiarum, unde clerici, viduae^c et inopes sustentari deberent, omnia^d cesserunt in usum laicorum, ita ut meretrices cum latronibus usque hodie luxuriarentur ex bonis ecclesiae, in derisum habentes episcopum omnesque ministros altaris. Tantis igitur largitionibus, sicut hodie videri potest^e, nichil lucratus est archiepiscopus^f erga Udonem et Magnum, quam ne expelleretur a suo episcopatu; a ceteris vero nichil aliud servitii^g meruit, nisi ut dominus vocaretur.

49. Haec nobis prima ruina contigit in Bremensi parrochia^h; verum trans Albiam quoque vindictae magnitudo pervenit, quoniam princeps Gotescaleus eo tempore interfectus est a paganis, quos ad christianitatem nitebatur ipse convertere. Et quidem vir omni aevo memorabilis magnam partem Sclavaniae conversam habuit adⁱ divinam religionem. Gen. 15, 16. Sed quia nondum impletae^k sunt iniquitates Amorreorum, Matth. 18, 7. neque adhuc venit tempus miserendi eorum, necesse erat ut 1 Cor. 11, 19. venirent scandala, ut probati fierent manifesti. * Passus est^{p. 355.} autem noster Machabaeus in civitate Leontia², 7. Idus Iunii, 1066. cum presbytero Yppone, qui super altare immolatus est, et Jun. 7. aliis multis tam laicis quam clericis, qui diversa ubique pro Schol. 80. Christo pertulerunt supplicia. Ansverus¹ monachus et cum Jul. 15. eo alii apud Razzisburg^m lapidati sunt. Idus Iulii passio illorum occurritⁿ.

50. Iohannes episcopus senex cum ceteris christianis in Magnopoli civitate captus^o servabatur ad^p triumphum. Ille

Schol. 79. Ex omni victu et servitio episcopali decima capellano legaliter cotidie reddebatur ad sustentationem infirmorum^q et egentium peregrinorumque hospitium^r. Sed capellanus ad suum usum fraudulenter multa reservans, nichil pauperibus impendebat^s. (2. 4.)

Schol. 80. Fertur idem Ansverus, cum ad passionem veniret, flagitasse paganos, ut prius socii, quos deficere metuebat, lapidarentur. Act. 7, 60. Quibus coronatis, ipse gaudens cum Stephano genua posuit. (2. 3.)

a) Eberhardo 2. Ebernardo 4. Bernardo 3. 5. In margine codicis 2 hic legitur: Dulce loqui miseris veteresque reducere questus. b) curtes 2. 3. 4. c) viduae deest 2. 3. 4. d) omnes 4. e) possit 3. f) episcopus 3. g) aliud servicii desunt 5. h) parrochia 1. i) in 3. In margine codicis 2: Godescaleus princeps martirizatur. k) complete 2. 4. l) etiam addit 4. m) Razispurg 4. Ransburg 2. Rinsburg 3. n) In cod. 4 hic inseritur schol. 80 his verbis: Qui cum ad passionem veniret, flagitasse fertur paganos. . . posuit. Eadem verba quae cod. 4 habet Annal. Saxo a. 1065. Helmoldus l. I, c. 22. vero iisdem utitur verbis, quibus schol. 80. o) captus deest 4. p) in 3. q) infirmorum 5. r) peregrinorumque et hospitum 2. 2a. p. q. hospitum M. F. s) impendit 4. In 4 hoc scholion supra lib. III, c. 37, in 2a lib. III, c. 40 legitur.

1) Eberhardus, comes de Nellenburg, frater Udonis, archiepiscopi Treverensis, regi a consiliis; v. Lambert. Hersfeld. a. 1071 sq. 2) Lenzen prope Albiam.

igitur pro confessione Christi fustibus caesus, deinde per ^{Schol. 81.} singulas civitates Sclavorum ductus ad ludibrium, cum a Christi nomine flecti non posset, truncatis manibus ac pedibus, in platea corpus eius proiectum est, caput vero eius^a desectum^b, quod^c pagani conto^d praefigentes in titulum victoriae, deo suo Redigast immolarunt^e. Haec in metropoli Sclavorum ^{1066.} Rethre gesta sunt 4. Idus Novembris. Filia regis Danorum ^{Nov. 10.} apud Michilenburg^f, civitatem^g Obodritorum, inventa cum mulieribus, diu caesa nuda dimissa^h est. Hanc enim, ut praediximus, Godescalcus princeps habuit uxorem, a qua et filium suscepit Heinricum. Ex alia vero Butueⁱ natus fuit, magno uterque Sclavis excidio genitus^k. Et illi quidem victoria potiti totam Hammaburg^l provinciam ferro et igne demoliti sunt, Sturmarii fere omnes aut occisi aut in captivitatem ducti, castrum Hammaburg^m funditus excisum, et in derisionem Salvatoris nostri etiam cruces a paganis truncatae sunt¹. Impletaⁿ est^o nobiscum prophetia, quae ait: 'Deus, ^{Psalms 89, 1.} venerunt gentes in hereditatem tuam; polluerunt templum sanctum tuum' et reliqua; quae propheticè^p deplorantur in Ierosolimitanae urbis excidio. Huius^q auctor cladis Blusso^r fuisse dicitur, qui sororem habuit Godescalci, domumque reversus et ipse obtruncatus est. Itaque omnes Sclavi, facta ^{Schol. 82.} conspiratione generali, ad paganismum denuo relapsi sunt, ^{Schol. 83.} eis occisis qui persisterunt in fide. Dux noster Ordulfus in

Schol. 81. Iohannes iste peregrinationis amore Scotiam egressus, venit in Saxoniam, et clementer ut omnes^s a nostro susceptus² archiepiscopo, non multo post in Sclavianiam^t ab eo directus est ad principem Godescalcum. Apud quem illis diebus^u commoratus, multa paganorum milia baptizasse narratur^v. (2. 3. 4.)

Schol. 82. Ipso eodemque tempore Sliaswig, civitas Saxonum Transalbionum, quae sita est in confinio Danici regni, opulentissima aeque ac^w populosissima, ex improvise paganorum incursu funditus excisa est^x. (2. 3.)

Schol. 83. Haec est Sclavorum tertia negatio, qui primo facti sunt a Karolo christiani, secundo ab Ottone, tertio nunc ab Godescalco principe^y. (2. 3.)

a) eius *deest* 2. 3. 4. b) dissectum 3. c) quod *deest* 3. d) concito 4.
e) immolaverunt 2. 3. 4. f) Michilburg 4. Michlenburg 3. g) civitate 1.
h) Ita restitui ex Alberto Stad. a. 1066. diu caesa *desunt* 1. Ann. Saxo a. 1063. Helmold. l. I, c. 24. dimissa *deest* 2. 3. 4. i) Britue 2. k) geniti 1. Verba: Filia regis D. — genitus in *cod.* 2 leguntur in *cap. antecedenti post verba*: pertulerunt supplicia. l) Hammaburgensem 4. Hamburgensem 2. 3. m) Hammaburg 4. n) Et impleta 4. o) est *deest* 1. p) tuum Hierusalem: quae prophetiae 3. 5. q) Huius vero 4. r) Plusso 2. 3. 4. s) ut omnes 2. Helmold. *desunt* 3. 4. t) Sclavianiam 4. u) *deest* 4. v) clementer susceptus, demum ad Godescalcum in Slaviam divertit. Apud eum aliquandiu comm. m. pag. mil. baptizavit 3. w) opul. atque 4. Helmold. l. I. x) *Cod.* 4 hic textui inserit *schol.* 83, ut et Helmold. l. I, c. 24; Ann. Saxo a. 1065. vero *infra post verba*: derisus est. y) negatio, ab eo tempore, quo primum sub Carolo Magno christiani facti sunt 3.

1) occisi — truncatae sunt. Similia verba v. supra l. I, c. 55. 2) Clementer susceptus ut omnes. Ita et *infra* c. 53.

1066. vanum saepe contra Sclavos dimicans, per duodecim annos, quibus patri supervixit¹, numquam potuit^a victoriam habere, totiensque victus a paganis, a suis etiam derisus est. Igitur expulsio archiepiscopi² et mors Gotescalci uno fere anno contigit, qui est pontificis 22^b. Et nisi^c fallor, haec mala nobis ventura signavit ille^d horribilis cometa, qui ipso apparuit anno circa dies paschae^{e. 3}.

* p. 356. 51. *Eodem quoque tempore clades illa memorabilis in Anglia facta est, cuius magnitudo, et quod Anglia Danis ex antiquo subiecta est, summam^f nos eventuum praeterire non sinit. Post mortem⁴ sanctissimi regis Anglorum^g Eduardi, Schol. 84. contendentibus pro illo regno principibus, Haroldus^h quidam Anglorumⁱ dux, vir maleficus, sceptrum invasit. Quod dum^k sibi frater eius, nomine Tosti, ereptum audiret^l, regem Nordmannorum auxilio ducit^m Haroldum⁵ regemque Scotorumⁿ; et occisus est ipse^o Tosti et rex Hiberniae et Haroldus^p cum toto exercitu eorum^q a rege Anglorum⁶. Vix, ut aiunt^r, dies octo transierunt, et ecce Willelmus^s, cui pro oblico sanguine cognomen est Bastardus, a^t Gallia transfretans in Angliam, lasso victori^u bellum intulit. In quo Angli primum victores, deinde victi a Nordmannis usque ad finem^v contriti sunt. Haroldus^w ibi cecidit, et post eum^x ex Anglis fere centum milia. Bastardus victor in ultionem Dei, quem ipsi offenderant Angli, omnes fere clericos et monachos absque regula viventes expulit. Deinde ablatis

Schol. 84. Haroldus iste rex Nordmannorum 300 naves magnas habuit, quae omnes ibi remanserunt. Insuper massa auri, quam Haroldus a Graecia duxit, ad Bastardum tali fortuna pervenit. Erat autem pondus auri, quod vix bissemi iuvenes cervice levarent. (2. 3. 4.)

a) nullam potuit unquam 3. n. u. p. 4. ullam potuit nunquam 2. b) Cod. 4 hic textui inserit scholion 82. c) ni 2. d) illa 2. e) Et nisi — paschae in cod. 3 margini adscripta sunt. f) summa 1. 4. g) Anglorum deest 5. h) Haroldus 3. 4. i) Eduardi — Anglorum desunt 1. k) cum 3. l) Tostin ereptum iret 1. Tosti ereptum dolens bello adiret 2. m) auxilio ducit desunt 2. n) Scothorum 4. o) ibi 5. p) Tosti (Toste 3), Haroldus (Harald 3) et rex Hiberniae (Hybernie 4) 2. 3. 4. q) eorum deest 2. 3. 4. r) Vix ergo 4. s) Willelmus 2. 4. Vilhelmus 3. t) ab 1. In margine cod. 2: Angli cadunt. u) victorio 1. v) unum 2. w) Heroldus 4. x) et cum eo 4.

1) Ordulfus obiit a. 1071, Mart. 28. V. Annal. Saxon., Necrol. Luneburg. 2) sc. e curia regis ineunte a. 1066; v. Lambert. Hersfeld. Annus 22. pontificis vero secundum Adamum annus est 1064, April. 15. usque 1065, April. 15. Annum 1064. etiam habet Bernoldi Chronicon, quod cum a. 22. Adalberti ex sententia Adami convenit. Sed haec ad a. 1066. referenda esse, apparet ex sequentibus c. 58 sq. 68, quae cum sententia nostra de annis Adalberti congruunt. 3) Cometa iste visus est a. 1066. circa finem mensis Aprilis. V. Lambert. Hersfeld., Florent. Wigorn. 4) 1066, Ian. 5. 5) Haroldus Hardrada. 6) In proelio apud Stamfordbridge 1066, Septemb. 25.

scandalis, Lanfrancum philosophum in ecclesia posuit doctorem¹, cuius studio et prius in Gallia^a et postmodum in Anglia multi ad divinum animati sunt obsequium.

52. In Sueonia^b per idem tempus christianissimus rex Stinkel^c defunctus est; post quem certantibus de regno duobus Hericis^d, omnes Suedorum potentes feruntur occubuisse in bello. Nam et reges ambo ibi perierunt. Ita prorsus deficiente omni regali prosapia², et status regni mutatus et christianitas ibi turbata est valde. Episcopi, quos illuc metropolitanus ordinavit, persecutiones^e metuentes, domi sederunt. Solus episcopus Sconiae^f procuravit ecclesias Gothorum. Et quidam Sueonum satrapa Gniph^g ad christianitatem populum confortavit. Schol. 85.
Schol. 86.

53. Illo tempore clarissimus inter barbaros fuit Suein, rex Danorum, qui reges Nortmannorum Olaph et Magnum³ constrinxit magna virtute. Inter Suein et Bastardum perpetua contentio de Anglia fuit⁴, licet noster pontifex, muneribus Willelmi persuasus, inter reges pacem formare voluerit. Christianitas^h ab illo Suein rege in exterarum nationes longe lateque diffusa est. Et cum multis virtutibus polleteret, sola aegrotavit luxuria. Novissimisⁱ archiepiscopi temporibus, cum ego Bremam venerim^k, audita eiusdem regis sapientia, mox ad eum venire disposui; a quo etiam^l clementissime susceptus, ut omnes, magnam huius libelli materiam ex eius ore collegi. Erat enim scientia litterarum eruditus et libe- Schol. 87.

Schol. 85. Duobus Hericis^m in praelio interfectis, Haltsteinⁿ, filius Stenkel^o regis, in regnum levatus est. Quo mox pulso^p, accersitus^q est Amunder^r a Ruzzia^s, et illo nichilominus amoto, Sueones quendam elegerunt Haquinum⁶. (2. 3. 4.)

Schol. 86. Iste accepit matrem Olavi^t iuvenis in matrimonio^u. Rex autem Nordmannorum duxit filiam regis Danorum uxorem, et facta est pax ad invicem. (2. 4.)

Schol. 87. Isti erant filii Haroldi^v. (2. 4.)

a) in Gallia *desunt* 2. 3. 4. b) Suetia 3. c) Stenkel 2. Steinkel 3. d) Ericis 3. e) persecutionem 2. 3. 4. f) Scaniae 2. 3. g) Gniphus 2. h) autem *addit* 4. i) novissimi 4. k) veni 2. 3. 4. l) et 3. m) Ericis 3. n) Haltstein 5. Balzsteyn 2. Halsten 3. o) regis Stenkil 4. Steinkel 5. p) depulso 3. 5. q) accitus 3. r) Annunder 3. Anunder 4. s) Ruzlia 2. Russia 3. t) Olaph 4. u) matrimonium 4. v) *Verba*: Iste — matrimonio et: Isti — Haroldi *desunt* 5.

1) Anno 1070. archiepiscopus Cantuariensis factus est Lanfrancus.
2) Cf. supra I. I, c. 54: *deficientibus viris regalis prosapiae*. Vita sancti Willehadi c. 5. 3) Magnus II. († 1062.) et Olav Kyrre († 1087), filii Haraldi Hardrade. 4) praesertim a. 1069. Cf. Lappenberg, Geschichte von Grossbritannien T. II, p. 75 et 87 sq. 5) sc. a. 1068. Vide supra c. 4. 6) Haco successor Stenkilli recensetur apud Snorre Sturleson, Magnus Barfot c. 13. Cf. omnino Reuterdaahl, Svenska Kyrkans Historia, T. I, p. 207 sq.

ralissimus in extraneos, et ipse direxit praedicatores suos^a clericos in omnem Suediam, Nortmanniam et^b in insulas quae sunt^c in illis partibus. Cuius veraci et dulcissima narratione didici, suo tempore multos ex barbaris nationibus *p. 357. ad christianam *fidem conversos, aliquos etiam tam in Suedia quam in^d Norvegia martyrio coronatos; 'ex quibus', ait, 'Hericus^e quidam peregrinus^f, dum^g Sueones ultiores praedicaret, martyrii palmam capitis abscissione^h meruit. Alter, quidamⁱ Alfwardus^k nomine inter Nortmannos sancta^l conversatione diu^m latenter vivens, abscondi non potuit. Ille igitur dum protexit inimicum, occisus est ab amicis. Ad quorum requietionis locum magna hodiequeⁿ sanitatum miracula populis declarantur'. Igitur et^o ea, quae diximus vel adhuc sumus dicturi de^p barbaris, omnia relatu illius viri cognovimus.

54. Interea noster archiepiscopus zelo, ut aiunt, Agripinensis episcopi a curia perturbatus, Bremae sedit privatus, solitarius et quietus. Atque utinam tanta quiete mentis frueretur, quanta corporis fatigatione carebat. Felix, inquam, si domesticis ecclesiae bonis avitisque parentum contentus divitiis, infelicem curiam aut nunquam vidisset aut raro^q visitasset. Et de aliis quidem viris magnis legitur, quod gloriam [mundi^r] contempnentes, aulam regiam veluti secundam^s ydolatriam refugerint, iudicantes nimirum ad hoc philosophicum solitariae vitae ocium a tempestate seculi et^t tumultu palatii quasi ad portum et requiem beatitudinis veniendum. Noster vero pontifex contraria via currebat, sapientis viri officium aestimans, ut pro salute ecclesiae suae non solum curiae labores sustineat, verum etiam, si ita necessitas erit, pericula et mortem subire non dubitet. Unde, nisi^u fallor, primo tempore suo curiam regis frequentavit pro exaltanda ecclesia sua; circa finem vero, perditis aut potius dispersis, quae habuit, pro liberando laboravit episcopio. In qua re, sicut illud persuasit ambitus gloriae, ita istud necessitas imperavit ecclesiae, quae invidia ducum huius patriae semper impugnata, nunc^v demum etiam ad nichilum redacta est. Quam calamitatem sui temporis ipse miserabiliter cotidie

Schol. 88. Multotiens etiam cum fletu asseruit, omnes decessores^w suos in persecutione ducum et malitia parrochianorum velut in igne recoctos et assatos. 'Unde non diffido', inquit, 'me quoque pro veritate ab eisdem martyrio coranandum esse'. (2. 4.)

a) suos *deest* 3. b) S. et N. atque 4. Sueoniam, Nordwegiam et 2. c) quas 1. d) in *deest* 3. e) Henricus 3. f) peregrinis 1. g) apud *addunt* 2. 3. 4. h) abscissione 3. i) quidem 3. k) Alfwardus 3. Alfardus 4. l) iter Nortmannum facta 1. m) ac *add.* 2. 3. 4. n) que *deest* 4. o) et *deest* 2. 5. p) ex 1. q) caro numquam 1. r) mundi *addunt* 2. 3. 4. s) secundariam 5. t) et *deest* 1. u) ni 2. 3. 4. v) tunc 3. w) predecessores 4.

deploravit, spetiales ad hoc psalmos habens constitutos, quibus in hostes ecclesiae posset ulcisci.

55. Quod autem erga suos parrochianos se tam crudelem exhibuit, quos^a potius diligere ac sicut pastor oves suas procurare deberet, ipse magnam exposuit rationem, quam de illius ore nos audivimus; alia^b didicimus^c ex aliis.

Germanus^d archiepiscopi frater, scilicet palatinus comes, nomine Dedus^{e. 1}, a quodam suae diocesis presbytero interceptus est², eodem anno, quo et caesar defunctus est, vir bonus et iustus, qui nemini unquam vel ipse nocuit vel fratrem nocere^f permisit. Apparuit hoc^g in fine memorabilis viri, qui circumstantes^h iam moriensⁱ obtestatus est pro salute sui^k occisoris, hoc^l mandavit et fratri. Qui defuncti complens vota, presbyterum quidem abire permisit illaesum, ex eo autem tempore^o odio habuit omnem familiam ecclesiae. Dicunt et alium fomitem odii, quod, dum aliquando pontifex nescio quem de familia superbius agentem iussisset comprehendi, reliqui proinde^m commoti ad insaniam, cubiculum pontificis armati petunt, etiam vim facturi, nisi redderetur comprehensus, et alia, quae furor persuasit iratis. Tercia causa erat, quod episcopus, utⁿ bonis suis parceret, annum^o integrum aut saepe biennium a domo peregrinatus est. Post multum^p vero temporis in episcopatum regressus, coepit rationem ponere cum servis et villicis^q suis, invenitque omnia bona et redditus fructuum^r non minus dissipata, quam si domi esset^s. Est enim hoc 'genus hominum', ut bene Salustius³ describit, 'mobile et infidum, neque beneficio neque metu coercetur'^t. Praeterea ingurgitationem potus, quod peculiare est vitium illis gentibus, ita est^u abhominatus^v pontifex 'in eis, ut saepe de illis dicere solitus sit^w, 'quorum' ^{p. 358.} venter Deus est.' Nam contentiones et pugnas, oblocutiones ^{Philip. 3. 19.} et blasphemias, et quaecumque maiora scelera commiserint in ebrietate, in crastinum illi pro ludo habent. Quebatur etiam usque ad sua tempora multos paganorum^x erroribus implicitos, ita ut diem sextae feriae carnis esu

a) quod 4. b) aliaque 4. c) dicemus 3. d) autem addit 4. e) Decius 2. 3. 4. f) nocere deest 1. g) enim 4. h) circumstans 1. i) moriens deest 4. iam moriens desunt 5. etiam 2. iam 3. k) sui deest 4. l) quod et f. m. 4. m) inde 2. 5. n) ut deest 3. ut episcopus 2. 5. o) et annum 3. p) multum deest 1. q) ancillis 4. r) fructuum deest 5. fructus reddituum 1. s) fuisset 3. 4. t) coerceretur 1. cohercetur 2. u) deest 4. v) abominatus 2. 3. w) fuerit 4. x) paganos 3.

1) Audit Dedo in charta Adalberti a. 1053, Sept. 29, in Hamburg. U. B. n. 76. Cf. ibidem n. 78. Cf. de huius morte Chronicon Gozecense. 2) sc. a. 1056. V. Lambert. Hersfeld. 3) Bell. Iugurth. c. 87.

macularent^a, ut vigilias sollempnitatesque sanctorum ac venerabilem quadragesimam gula fornicationeque^b polluerent^c, ut periuria pro nichilo computent, ut effusionem sanguinis in laude^d habeant; similiter adulteria, incestuositates aliaeque naturam excedentes immunditiae vix culpantur ab aliquo eorum^e. Plerique^f duas vel tres aut innumerabiles simul uxores tenent. Item morticina et sanguinem et suffocata carnesque^g iumentorum licite utuntur. Postremum est, quod archiepiscopus adprime doluit super invidia, quam in advenas habent^h, et quod adhuc duci fideliores erant quam sibi aut ecclesiae suae. Haec et alia populi delicta dum saepe metropolitanus in ecclesia declamatorio sermone fieri prohiberet, illi correptionem paternam derisioni habereⁱ, nec, ut sacerdotibus aut ecclesiis Dei ullam reverentiam haberent, flecti moverique potuere^k. Quibus rerum causis impellentibus, statuit eis archiepiscopus, ut populo durae cervicis neque parcendum esse, neque credendum, ita dicens: 'In chamo et freno maxillas eorum constringe'^l; rursumque: 'Visitabo in virga iniquitates^m eorum'; et alia. Itaque inventa occasione, si quis eorum offendisset, eum mox in vincula conici¹ iussitⁿ, aut spoliare^o omnibus bonis, asserens cum risu, afflictionem corporis animae utilem, dampna bonorum hoc^p esse purgationem delictorum. Unde factum est^q, ut praepositi operum, quibus ipse^r vicem suam commisit, in rapiendo et affligendo modum excesserint. Impletumque est vaticinium, quod ait: 'Ego iratus sum parum, ipsi vero adiuverunt me in malum, dicit Dominus'.

56. Tunc igitur Bremae commoratus pontifex, cum nil^s haberet residui, de rapinis pauperum vixit et bonis sanctarum congregationum. Praeposituram maiorem episcopii servus eius quidam Suidger^t² administravit. Is cum, dispersis fratrum bonis, propter homicidium diaconi esset depositus iterumque^u restitutus, nec haberet quod fratribus aut domino servicii^v daret, conscientiae metu percussus³, aufugit^w iram pontificis^x. Sicque praepositura in ditionem episcopi redacta

a) macularint 1. b) fornicationibusque 2. 3. 4. c) polluerint 4. d) laudem 5. e) illorum 3. f) enim addit 4. g) morticinis et sanguine et suffocatis carneque 3. h) habebant 3. i) habuere 3. habentes 4. k) nec sacerdotibus nec e. D. u. r. exhibentes, f. m. q. nequiverunt 4. l) constringam 3. m) iniquitatem 3. n) precepit 5. o) spoliari 2. 3. 4. p) hoc deest 3. hec 2. q) est deest 3. r) ipse deest 4. s) nihil 3. t) Siudger 3. Swidgerus 2. u) que deest 3. v) servientibus 5. w) propter addit 3. x) pontificis deest M. F.

1) in vincula conicere. Sallust. Catil. c. 38. Ita et infra c. 57. 2) Suidgerum, canonicum Bremensem, inter testes in charta Adalberti a. 1053, Sept. 29. invenimus; v. Hamburg. U. B. n. 76. 3) percussus metu. Sallust. Iugurth. c. 36. 54.

per vicarios sua quaerentes miserabiliter eo^a tempore laniata est. Similiter per singulas fiebat congregationes; pontifice^b in praepositos irato, illis autem in vulgus zelantibus, dissipata sunt omnia bona ecclesiae. Huius cladis solum expers erat xenodochium, quod a sancto Ansgario primitus inceptum, postea succedentium patrum diligentia usque ad novissima tempora domni^c Adalberti salvum permansit et integrum. Et tunc quidem vicedomnus^d noster, quasi fidelis dispensator et prudens, ad custodiendum^e pauperum elemosinas deputabatur. Non^f audeo dicere, quantum peccatum sit defraudare pauperum res, quod alii canones sacrilegium vocant, alii homicidium¹; hoc solum fas est² pace omnium dici fratrum, quia toto septennio, quo supervixit archiepiscopus³, ex illo famoso et opulento Bremensis ecclesiae hospitali nulla prorsus data est elemosina. Quod ex eo miserabile et inhumanum videtur, quoniam et tempus incubuit^h famis, et multi pauperes in plateis ubique reperti sunt mortui. Ita intento ad curiam pastore nostro, sanctissimi vicarii eius dominicum ovile vastantes, more luporum in episcopio grassati sunt, ibi solummodo parcentes, ubi nichil invenerunt, quod posset auferri.

57. Cerneretⁱ eo tempore lamentabilem Bremae tragoe-
diam in afflictionibus^k civium militumque ac mangonum^l,
item, quod gravius erat, clericorum et sanctimonialium. Et
de nocentibus quidem iuste actum videtur, ut corriperentur;
de aliis vero non sic. *Primo igitur, si quis divitum putabatur^{p. 359.}
innocens, ei aliqua iuebantur, ut nocens^m fieretⁿ, vix pos-
sibilia, quae dum ille praeteriret aut forte impossibilia^o
clamaret, statim omnibus bonis exspoliatus est; si murmurare
praesumpsit, in vincula coniectus. Erat autem videre alios
flagris torqueri, multos in nervum mitti, quosdam pelli a
domo³, plerosque deportari in exilium. Ac velut in civili
Sillae^p victoria⁴ contigit^q, quem^r aliquis potentium^s privato
odio infensum habuit, eum saepe ignorante archiepiscopo^t
dampnavit, quasi ex eius praecepto. Tum^u vero, ne^v aliquis

a) ipso 2. 3. 4. b) ergo addit 4. c) domni deest 5. domini 3. d) vice-
dominus 3. 5. *semper*. e) custodiendas 2. 3. 4. f) enim addit 4. g) sit
2. 3. 4. h) incumbit 4. i) cernens 1. k) afflictione 2. 3. 4. l) man-
guonum 2. magnatum 3. 5. m) innocens 4. n) fieret deest 1. o) quae —
impossibilia *desunt* 3. p) Sylle 2. 3. Romani addit 5. q) velut — contigit
desunt 2. Contigit autem 4. r) quemcunque 2. s) in addit 5. t) episcopo 4.
u) Tunc 3. v) ne deest 2.

1) V. Archiv T. VI, p. 804. 2) sc. post expulsionem e curia, 1066,
Ian. V. supra c. 46. 3) *Interea parentes aut parvi liberi militum,*
ut quisque potentiori confinis erat, sedibus pellebantur, Sallust. Iugurth.
c. 37. 4) Sulla — ante civilem victoriam, ibid. c. 91.

sexus aut ordo immunis haberetur in tanto scelere, vidimus etiam^a mulierculas auro vestibisque nudatas et infamis praedae auctores cum presbyteris vel episcopis existere. Porro ex illis, quibus ablata sunt bona sua, aut qui durius^b a quaestore gravati sunt, compertum est nobis¹, aliquos eorum nimio dolore permotos^c in amentiam venisse, quosdam vero nuper divites^d ostiatim mendicasse. Cumque rapinarum quaestio in omnes caderet episcopo subiectos, non transivit^e etiam negotiatores, qui ex omni terrarum parte Bremam solitis frequentabant mercibus, eos omnes execranda vicedomnorum exactio coegit saepe nudos abire. Ita civitas a^f civibus et forum mercibus usque hodie defecisse videtur, cum praesertim, si quid nostris intactum superfuit, hoc servi ducis radicitus absumpserint^g. Et haec omnia cum saepe antea facta sint^h etⁱ praesente archiepiscopo, intolerabiliter^k autem illo¹ absente ac post diem expulsionis suae.

58. Multo igitur labore multisque largitionibus in vanum consumptis, metropolitanus tandem post triennium expulsionis suae voti compos effectus, in pristinum gradum curiae^m 1069. restitutus est^{n. 2}, mox quoque^o succedentibus prosperis, summam rerum, quod est^p vicedomnatus, iam septies consul meruit³. Nactus vero locum dignitatis, in quo magnitudinem animi posset ostendere, iam tunc caute ambulandum esse deliberavit erga principes⁴, ut non offenderet eos sicut prius. Quapropter Coloniensi episcopo^q primum reconciliari voluit, deinde ceteris, in quos ipse, vel potius qui in illum peccasse^r videbantur. Deinde remotis impedimentis ecclesiae suae, pro cuius exaltatione tam in ambitu curiae, quam in profusione pecuniae videbatur improbior, non fuit ociosus. Quo tempore Plisnam, Duspure^s, Groningon^t et Sincicum^u acquisivit⁵. Wildashusin^v, praeposituram Bremae vicinam, prope in ma-

a) solas 4. b) diutius 4. c) permotus 1. d) divites *deest* 1. e) transsi-
vit 1. f) a *deest* 4. In cod. 1 a scriptore in textu omissum, postea insertum est.
g) absumpserunt 2. 3. h) sunt 2. 3. i) etiam 4. k) intolerabilius 4.
l) ipso 3. m) curia 1. n) est *deest* 1. o) moxque 2. 3. 4. p) est *deest* 1.
q) pontifici 4. r) ipse peccasse, vel p. q. i. illum 1. s) Dusburg 3. 4. Dus-
burgh 2. t) Groningim 2. Groningen 3. Gronigin 4. Gronigin 5. u) Sin-
ticum 2. 3. 5. v) Wildashusin 4. Wildushusen 5.

1) *Compertum est nobis*, v. supra l. III, c. 25, l. IV, c. 28. 2) re-
stitutus est sc. a. 1069. 3) *septies*, ut videtur ab a. 1058—1065.
Cf. l. III, c. 33. Fortasse meminit noster ex Lucani Pharsal. l. II,
v. 129 seu ex Orosii Histor. l. V, c. 19, Marius septies consulem
fuisse. 4) *caute ambulare erga principes*, Germanismus: vorsichtig
mit den Fürsten umgehen. 5) *acquisivit* i. e. in possessionem venit;
chartae enim imperatoris de Sincico et Duspure iam a. 1065. archie-
piscopo datae sunt. Cf. supra l. III, c. 27.

nibus habuit, et Roseveldon^a Hammaburg proximam. Ceterum si diutius haberet vitam, cogitavit etiam Fardensem^b episcopatum nostrae metropoli subiugare. Postremo in Hammaburg iam aperte laboravit patriarchatum efficere, aliaque magna et incredibilia, de quibus supra nimis dictum est¹.

59. Accessit hoc ad gloriam praesulis, quod in anno consulatus sui famosum illud colloquium caesaris cum rege Danorum ad contumeliam ducis^c habitum est in Luniburg^{d. 2}, ubi sub optentu federis contra Saxones arma laudata^e sunt. Eodemque^f anno restincta est illa conspiratio prima^g in regem facta, in qua dux Otto³ et Magnus, devastata per annum Saxonia, tandem consilio praesulis^h in potestatem se regis dederunt. Rex ducatum Ottonisⁱ Welpo dedit^{k. 4}, archiepiscopus noster bona ecclesiae recepit, quae ante habuit Magnus^l.

60. *Itaque in summa rerum gloria positus, licet crebra^{p. 360.} corporis molestia pulsaretur, negotiis tamen publicis deesse noluit, a Rheno ad Danubium, indeque in Saxoniam cum rege portatus in lectica^m. Aiunt quidam, laudatum esse regia sponsione, ut inⁿ proxima sollemnitate pascale convenientibus apud Traiectum Rheni principibus, ibi confirmarentur ei omnia, quae de Laressa^o vel Corbeia et ceteris desideravit anima eius. Asserunt alii^p, callidis dilationibus a rege tractum^q esse pontificem^r, quo scilicet Laressam dimittens, ubicumque mallet in regno, bis tantum suae reciperet ecclesiae donandum, verum ille pertinax incepit^s, dum nil aliud velle respondit; tandem frustrato nisu decidens, una et vitam et Laressam cum ceteris^t ecclesiae bonis perdidit.

61. Signa vel prognostica vicinae^u mortis eius plurima fuerunt, tam pavorabilia et insolita, ut nos ipsumque pontificem terrefacere viderentur; tam ingentia et manifesta, ut quisquis morum^v suorum turbulentiam^w, valitudinis^x inconstantiam diligentius^y intueretur, procul dubio finem dixerit

a) Rosfeldon 2. 3. Rosaveldon 4. b) Ferdensem 2. 4. Verdenssem 3. c) ducis *deest* 2. 3. 4. d) Liuniburg 4. Lyumburg 2. Luneburg 5. Hamburg 3. e) parata 3. f) que *deest* 2. 3. 4. g) prima *deest* 3. h) archiepiscopi 4. i) Othonis 3. k) et *add.* 4. l) Magnus habuerat 4. m) letica 1. lecto 3. n) in *deest* 3. o) Lairessa 2. p) Alii autem asserunt episcopum 4. q) pertractum 3. protractum 2. 5. r) pontificem *deest* 5. s) incepti 3. *Albert. Stad.* institit 5. t) ceteris *deest* 1. u) vicina 1. v) meritorum 4. w) et *addit* 4. x) valetudinis 3. 5. y) diligenter 5.

1) V. supra c. 32. 2) Aliud videtur fuisse colloquium imperatoris cum rege Danorum Bardowici habitum, quod Lambertus parum accurate refert ad a. 1073, cui tamen Adalbertus noster affuit, teste Brunone de Bello Saxon. c. 20. 3) Otto, dux Baioariorum. 4) sc. in nativitate Domini 1070; v. Lambert. a. 1071. Anno 1071, Iun. 13. affuit Adalbertus consecrationi ecclesiae cathedralis Halberstadensis; v. Gesta ep. Halberstad., Ann. Sax.

adventasse. Siquidem mores viri, licet semper a communi mortalium habitudine dissentirent, circa terminum vero inhumani intolerabilesque et alieni a semet ipso^a videbantur, maxime post diem expulsionis suae vel devastationis parochiae, quae simul^b comitata^c est. Post illum, inquam, diem pudore, ira doloreque maiori quam sapientem virum decuit permotus, quia recuperandi bona ecclesiae non invenit consilium, ex nimia sollicitudine multiformium angustiarum, non audeo dicere insanus, sed impos^d mentis effectus est. Porro quae per eum deinde gerebantur, aliqua^e errantis vel desipientis^f poterant videri, quae, ut aestimo, 'non sani hominis^g, non sanus iuret Orestes'^{h. 1.} Sicut est illud, quod praefati sumus, quia noctem integram vigilando diemque transegit dormiendo. Item illud, quod a veritate quidem auditum avertens, ad fabulas et somnia conversus est. Item illud, quod elemosinarum oblitus in pauperes, omnia quae habere potuit dispersit in divites, praecipue inⁱ adultores. Item illud, quod, dispersis bonis ecclesiae, cum nil haberet residui, de rapinis miserorum vixit et legitimis sanctarum congregationum. Item illud, quod de praepositura villicationem faciens, et de hospitali^k praeposituram, non impar fuit illi, qui 'diruens^l aedificat, mutat quadrata rotundis'^{2.} Item illud, quod facilius solito provocatus ad iracundiam, aliquos manu percussit usque ad effusionem sanguinis³, multos etiam ignominiosis exasperans verbis, non minus se quam illos inhonoravit. Talis ille circa finem totus a se alteratus et a^m pristina virtute⁴ pessumdatus, quid vellet aut nollet, nec sibi nec ulli suorum poterat satis notum esse. Ceterum talis erat eloquentia eius usque inⁿ finem, ut, si eum audires contionantem, facile tibi persuaderetur, omnia per illum fieri plena ratione magnaue auctoritate.

62. Hanc perniciosam clarissimi viri⁵ commutationem sive degressionem et apertius deteriorationem dum per singulas orbis provincias fama volans⁶ dispergeret, insignis^o germanus eius, scilicet palatinus comes Fridericus^p, ad corripiendum fratrem, sicut memini, pervenit^q usque^r Lismonam. Sed frustra commonens eum de his quae honori eius atti-

a) se ipso 1. b) simul *deest* 4. c) subsecuta 2. 3. 4. d) et inops 3.
e) alicuius 4. f) decipientis 3. g) hominis sani 3. h) Orestes 4. i) in
deest 3. k) hospitalitate 1. l) diruta 2. 3. 4. m) a *deest* 2. 3. 4. n) ad
2. 3. o) eius *redundat* 1. vir *addit* 4. p) Frethericus 4. q) venit 5.
r) usque *deest* 2. 3. 5.

1) Persii sat. III, v. ult. 2) Horat. epist. I. 1, v. 100. 3) Cf.
supra l. III, c. 37. 4) *pristina virtus*. Sallust. Catil. c. 54. 56. Iu-
gurth. c. 45. 5) *clarissimus vir*. Ita et l. IV, c. 9; v. Sallust.
Catil. c. 47. 6) *fama volans*. V. supra l. II, c. 58.

nerent^a vel saluti, molestus¹ abscessit^b, Notebaldum^c suosque Schol. 89. pares accusans, qui suis maleficiis illustrem virum circumvenirent^d, suisque dementem^e reddiderint^f consiliis. Haec ille. Nos autem vidimus ipsum pontificem ad tantam^g illo tempore pervenisse infamiam, ut magicis inservisse artibus diceretur; a quo crimine, Iesum testor et angelos eius omnesque sanctos, illum virum^h prorsus immunem et liberum esse, *praesertim cum maleficos² et divinos³ et eiusmodi^p p. 361. homines saepe iudicaret morte esse multandos. Quoniam vero scriptum est: 'Cum sancto sanctus eris, et cum per- Ps. 18, 26. verso perverteris', arbitror, eum aut malignitate eorum quos 27. sibi fideles credidit, aut infestatione inimicorum, qui ecclesiam eius impugnabant, a statu solitae rectitudinis primo lapsum, deinde corruiisse totum. Tandem saeva perturbatione morum infractus, cum simul exterioribus fortunae quatereturⁱ adversis, quasi navis obruta fluctibus, etiam corpore debilitari cepit. Dumque^k medicorum auxilio studuit recuperare valitudinem, propter crebra medicaminum temptamenta^l gravio- rem mox incidit infirmitatem, ita ut semianimis iacens, in extremis iam fuerit desperatus. [Quo etiam tempore ad Schol. 90. curiam tendens, gravi casu de equo lapsus est^m.] Tunc ille compunctus amare flevit cum Ezechia, correctionemque suae 4 Reg. 20, 3. vitae Deo promittens, oⁿ solita Christi clementia, statim convaluit, totumque supervivens triennium, multa complevit, non tamen omnia quae promisit^o.

63. In diebus illis supervenit quaedam mulier spiritum habens Phitonis^p 4; haec voce publica dixit omnibus, celerem archiepiscopo^q transitum affore infra biennium, nisi forte converteretur. Hoc idem contestati sunt medici^r. Erant autem cum pontifice alii pseudoprophetae, longe alia promit-

Schol. 89. Nothebaldus^s vir maleficus, adulator et mendax apertissimus^t. (2. 4.)

Schol. 90. Ex illo^u tempore balneis, quibus fere cotidie solebat uti, sale recoctis abstinuit, et reliquis multis, quae gravia esse populo persensit^v. (2. 3.)

a) attingerent 2. 3. 4. b) discessit 3. c) Nothobaldum 3. 4. Notoboldum 2. d) circumvenerint 2. 4. e) clementem 1. 2. f) redderint 1. g) tanta 1. h) virum deest 5. i) quassaretur 2. quaereretur 1. k) que deest 1. l) in addunt 3. 4. m) *Uncis inclusa desunt* 1. n) o deest 2. 5. o) *In cod. 4 hic leguntur verba scholii 90, quae infra in margine iterum exstant, ubi legitur: Ex illo enim tempore que f. c. u. s. s. recoctis et reliqua multa q. g. e. p. p.* p) Pythons 3. 5. q) archiepiscopi 4. r) Hoc et medici testati 4. s) Iste Nothobaldus 5. t) erat addit 4. u) Ex eo nimirum 4. v) quae fere (saepo 3) cotidie suevit habere 4.

1) *molestus* i. e. moestus. Ita et l. III, c. 70 (l. IV, c. 45). 2) *malefici*. V. supra l. II, c. 38. 3) *divini*. V. supra l. II, c. 55. 4) V. 1 Reg. c. 28, v. 7. et alibi in Vetere Testamento.

tentes, quibus maior^a fides habebatur. Hii^b siquidem vaticinabantur, illum tam diu^c victurum, donec poneret omnes
 Ps. 109, 1. inimicos suos scabellum pedum suorum, hancque debilitatem corporis magnam deinde sanitatem vel rerum prosperitatem secuturam. Familiarissimus omnium erat Notebaldus^d, qui multa pontifici saepe vera praedicens, uno et novissimo decepit verbo credentem^e. Vidimus eo tempore apud Bremam cruces sudasse lacrimis. Vidimus ecclesiam porcos violasse canesque, adeo ut vix possent^f ab ipsa altaris crepidine repelli. Vidimus lupos in suburbanis loci nostri gregatim ululantes, horribili iurgio certasse cum bubonibus. Cumque somnia vehementer episcopus attenderet, haec ab omnibus frustra^g nunciabantur in ipsum^h respicere. Mortui numquam tam familiariter locuti sunt cum vivis. Omniaⁱ mortem episcopi portendebant. Nam et Hammaburg eodem
 1072. anno, quo metropolitanus decessit^k, incensa et bis vastata est. Pagani victores totam Nordalbingiam deinceps habuerunt in sua ditione, bellatoribusque occisis aut in captivitatem ductis, provincia in solitudinem redacta est, ut diceres, in boni pastoris fine etiam pacem terris ablatam. Quatuordecim^l dies ante obitum^m Goslariae positus, ex consuetudine sua nec potionibus contineri voluit nec flebotomisⁿ. Quare gravissimo dissintheriae^o morbo correptus, et usque ad ossa tenuatus^p, heu suae prorsus adhuc immemor salutis, rei publicae negotia tractavit usque ad extremam exitus^q horam^r. Aderat^s Magadburgensis^t archiepiscopus Wecil^u, et fratrum^v alii, petentes, ut intromitterentur; quos tamen ipse, nescio quibus offensus, excludi praecepit a ianuis, dicens, se prae^w immunditia infirmitatis indignum, qui ab aliquo^x videretur. Soli^y regi concedebatur aditus aegrum^z visitandi, quem dilexit eo modo et^a usque in finem. Illum ergo suae fidei ammonens et diuturni servitii, multis gemitibus^b commendavit ei ecclesiam suam et bona ecclesiae.

64. Interea feralis aderat dies Aegyptiacis^c cognata^d tenebris, qua magnus praesul Adalbertus amarae mortis vicino pulsabatur nuncio. Sensit et ipse solutionem corporis sui tam virium defectu quam rerum praesagio dictarum instare. Sed cum medici trepidarent indicare veritatem,

a) melior 2. 3. 4. b) Illi 2. 3. 4. c) tandiu 1. d) Nothebaldus 2. 3.
 e) hancque — credentem *desunt* 4. f) poterant 3. g) sinistra 2. 3. 4. h) nunciabantur episcopum 5.
 i) Omnia enim 4. k) discessit 1. l) ergo *addit* 4.
 m) suum *addunt* 2. 4. n) phlebotomiis 3. o) dissintheriae 2.
 dyssenteriae 3. dissenterie 4. dysenteriae 5. p) attenuatus 2. 3. 4. q) transitus 2. 3. 4. r) horam *deest* *M. F.* s) ibi *add.* 4. t) Magedb. 2.
 Magdab. 4. Magdeb. 3. 5. u) Wecilo 2. Vezillo 3. Wezcel 4. v) fratres 4.
 w) pro *M. F.* x) ut ab aliquo 4. ut ab ullo *M. F.* y) tantum *add.* 4. tamen *addit* 5.
 z) aegrotum *M. F.* a) etiam 3. *Albert.* b) generibus 2. 3. 4.
 c) Egiptiacis 4. d) cognota 3. cognita 1.

solusque promitteret vitam Notebaldus, inter spem vitae
 *mortisque metum vir sapiens iacuit incertus suique oblitus. ^{p. 362.}
 Eheu^a ignorans, quia 'dies Domini sicut fur, ita in nocte
 veniet'; et 'cum dixerint^b pax et securitas, tunc repentinus
 superveniet interitus', et alia, quibus^c praecipitur in euan-
 gelio, ut vigilemus. 'Nescitis', inquit, 'diem neque horam'.
 Qua in re memor sententiae cuiusdam sancti, non sine lacri-
 mis huic loco possum aptare: 'Iam,' inquit 'percutitur, iam
 sine penitentia cogitur exire peccator, ut moriens obliviscatur
 sui, qui, dum viveret, oblitus est Dei^d'. Tali modo gloriosus
 ille metropolitanus, cum adhuc speraret de vita praesenti,
 die medio sextae feriae, suis ad epulas sedentibus, ipse in
 agonia solus iacens, exhalavit spiritum,

'Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras'^{e. 1.}

Eheu quam vellem meliora scribere de tanto viro, qui et
 me dilexit et tam clarus in vita sua fuit. Verum timeo,
 quia scriptum est: 'Vae illis qui malum bonum dicunt'^f, et: ^{Esaias 5, 20.}
 pereant 'qui nigrum in candidum^g vertunt'². Videturque^h ^{Schol. 92.}
 mihi periculosum esse, ut talis homo, qui dum viveret
 propter adulationes perditus est, ei nos scribentes aut loquen-
 tes post mortem adulari debeamus. Asserunt tamen aliqui,
 cum ita solus iacuisset, paucos interfuisse arbitros, in quorumⁱ
 praesentia de omnibus gestorum suorum offendiculis amaram
 in novissimo gesserit penitentiam, flens et eiulans, se dies
 suos perdidisse, tuncque demum cognoscens^k, quam parva,
 immo quam misera est nostri pulveris gloria; 'quia omnis ^{Esaias 40, 6.}
 caro foenum, et omnis gloria eius quasi^l flos foeni'.

65. O fallax humanae vitae prosperitas! O fugienda
 honorum ambitio! Quid tibi nunc, o venerabilis pater Adal-

Schol. 91. Adamatus quidam medicus, genere^m Salernitanus,
 fertur ante triduum archiepiscopo mandasseⁿ, proximum adesse diem
 obitus sui. Quod ille dissimulans, Nothebaldum solum prae oculis
 habuit, quia spondit ei mutationis suae horam cito adfuturam^o. (2. 3. 4.)

Schol. 92. Sicut in libro Hester legitur, dum aures principum
 simplices et ex sua natura alios estimantes^p callida fraude decipiunt.
 Quae res et ex veteribus probatur hystoriis et ex his^q quae geruntur
 cotidie, quomodo malorum^r quorumdam suggestionibus regum studia
 depravantur. (2. 4.)

a) Et heu 5. Et seu 3. b) dixerit 1. c) alias, ubi 2. 3. d) *In margine codicis* 2:
 Pulchra sententia. e) Vitaque — umbras *desunt* 2. 3. 4. f) et bonum malum
addit 4. g) candida 2. 3. 4. h) que *deest* 4. i) quibus 1. k) cognovit 2. 3. 4.
 l) ut 1. m) genere *deest* 3. n) mandisse 3. o) Quod spernens, Nothebaldo
 credidit, qui mutationis diem cito affuturum spondit 3. p) et ex — estimantes
desunt 4. q) hiis 4. r) malorum *deest* 4.

1) Virgil. Aen. l. XI, v. 831; l. XII, fin. 2) Iuvenal. III, 30: *qui
 nigrum in candida vertunt.*

berte, prosunt illa quae semper dilexisti, gloria^a mundi, populorum frequentia, elatio^b nobilitatis? Nempe solus iaces in alto palatio, derelictus ab omnibus tuis. Ubi sunt autem medici, adulatores et ypocritae, qui te laudabant in desideriis animae tuae^c, qui te iuraverunt convaliturum esse de hac infirmitate, qui te usque ad decrepitam aetatem victurum calcularunt? Omnes, ut video, socii mensae fuerunt, et recesserunt in die temptationis. Soli remanserunt inopes et peregrini^d, viduae ac^e orphani, atque omnes oppressi, qui se tua^f morte fatentur esse^g desolatos. Cum quibus et^h nos veraciter possumusⁱ affirmare, tibi neminem deinceps comparem fore in clementia et largitate peregrinorum¹, in defensione sanctarum ecclesiarum et reverentia omnium clericorum, sive qui male^k potentium rapinas aut praesumptiones superborum^l ita persequatur^m; postremo qui in divinis humanisque prudenter disponendisⁿ paratior inveniat ad omne consilium. Si quid vero in moribus tuis^o reprehensibile videbatur, hoc magis accidit ex eorum nequitia, quibus tu plus iusto credidisti, sive quos^p inimicos propter veritatem sustinuisti. Illi enim tuum laudabile ingenium suis depravantes insidiis, a^q bono malum effecerant; ideoque oportet nos clementissimum orare Dominum, ut tibi indulgeat secundum multitudinem² misericordiae suae, teque in aeterna beatitudine collocet, per merita omnium sanctorum suorum, quorum te patrocinio devote semper commendasti^r.

Schol. 93.

66. Obiit autem clarissimus noster metropolitanus Adalbertus 17. Kalend. Aprilis, *indictione 10. Hic est annus 1072. domini nostri Iesu Christi millesimus 72, Alexandri papae Mart. 16. 11, Heinrici regis quarti 17. Praeter libros atque^s sanctorum reliquias et vestimenta sacra fere nichil inventum est in thesauris eiusdem viri. Quae tamen omnia rex accipiens,

Schol. 93. Nam et ipso anno, quo ex hac vita decessit, novissimo exitu, post quem non est reversus, Bremae capitulum habuit cum fratribus, in quo Liudgerum decanum pro homicidio, cuius arguebatur^t, deposuit, et pro ipsa occasione faciens de castitate sermonem, terribiliter ad ultimum minatus est. (2. 3. 4.)

a) videlicet gloria 4. b) electio 3. 5. c) suae 3. d) vini addunt *M. F.* e) et 3. 4. f) sua 1. g) esse deest *M. F.* h) et deest 4. i) possumus 3. k) male deest 3. l) superbos 1. m) prosequatur 3. n) disponens 3. o) tuis deest 5. p) quod 1. q) ex 5. r) ideoque — commendasti desunt 3. s) atque deest 2. 3. 4. sanctorumque 4. t) decanum, qui pro h. arguebatur 4. *Hoc scholion in cod. 2 adscriptum est cap. 200 (= 70. nostrae editionis), in cod. 3 vero cap. 39, ubi sic se habet: Eo ipso anno, quo decessit, cum postremum Bremae fuit, Liudgerum d. p. h. c. a. deposuit. Caetera ibi desunt.*

1) largitate peregrinorum h. e. in peregrinos.

2) i. e. magnitudinem.

una cum praeceptis ecclesiae tulit etiam manum sancti Iacobi apostoli. Hanc manum, dum esset in Ytalia pontifex^a, accepit a quodam Veneciarum episcopo Vitale^{b. 1}.

67. Igitur corpus archiepiscopi magno stupore totius regni a Goslaria Bremam portatum^c, decimo^d die, quod est in annuntiatione sanctae Mariae, condigna populorum frequentatione^e sepultum^f est in medio chori novae, quam ipse construxit, basilicae; cum tamen affirmant^g, illum saepe antea^h rogasse, ut sepeliretur in urbeⁱ metropoli Hammaburg, quam, sicut decessores^k sui, omni semper amore censuit esse colendam. Ibi namque, dum adhuc viveret, plerumque totam aestatem transigens, praecipuas sollemnitates cum magna gloria celebravit. Ibi promotiones ecclesiasticorum ordinum legitimis temporibus gravi prorsus reverentia sepius implevit^l. Ibi tempus et locum, quo a nostris ducibus seu a proximis Sclavorum gentibus sive a ceteris arctoe gentis legatis adiri posset, ex more constituit. Tantum honorem destructae urbi tantumque amorem habens exhaustae matri, ut in illa diceret impletum scripturae vaticinium, quae dicit^m: 'Laetare sterilis, quae non paris, quia multi filii desertae, magis quam eius quae habet virum'. 1072.
Mart. 25.
Esaias 54, 1.
Ep. Galat.
4, 27.

68. Feruntⁿ, eum ante obitus sui diem vix tertium decubuisse, quod a lecto surgere nequiverit. Nam tanta in viro animi fortitudo fuit, ut in gravissima corporis infirmitate numquam ab aliquo vellet sustineri^o, numquam emitteret vocem doloris. Cumque iacens in extremis horam vocationis suae iam sentiret imminentem^p, crebris iteravit suspiriis: 'Heu'^q, inquit, 'infelicem et miserum, qui tantas in vanum largitiones consumpsi; potui vero esse^r beatus, si ea pauperibus disperserim^s, quae pro gloria saeculi distraxisse^t me doleo. Nunc autem illum adhibeo testem, cuius oculus profunda intuetur abyssi, quod tota intentio cordis mei fuit pro exaltatione ecclesiae meae. Quae licet, mea culpa exigente, vel odio inimicorum praevalente, nimis extenuata videatur, sunt tamen amplius quam duo milia mansi, quos ex mea haereditate vel meo^u labore gratulor adiectos ecclesiae'.

a) cum cesare addit 2, ubi verba: Hanc — Vitale in margine leguntur. Desunt haec omnia 3. b) Apostoli, quam dono Vitalis Veneciarum episcopi ab Ytalia archiepiscopus rediens quondam secum deportaverat 4. c) deportatum est 4. d) demum add. 2. 3. 4. e) frequentia 3. f) que addit 4. g) affirmarint 3. h) ante M. F. i) urbe deest M. F. k) predecessores 4. l) Ibi — implevit desunt M. F. m) dixit 3. n) enim addit 4. o) sustentari 2. 3. 4. p) sciret imminere 4. q) me deest 1. r) Potuissem vero fuisse 4. s) dispersissem 4. t) detraxisse 4. dedisse 2. u) deest 4.

1) sc. anno 1046. V. supra c. 7. Episcopus ille videtur fuisse Vitalis Ursiolo, episcopus Torcellanus, de quo vide Andreae Danduli Chron. l. IX, c. 2, 7; c. 4, 1; c. 6, 3.

Quo sapientis viri sermone potest cognosci, quia, si peccavit in aliquibus ut homo, saepe ut bonus homo penituit de erratis. [Cuius^a rei exemplum habeo unum, quod in principio introitus sui, cum esset vir superbissimus, arrogantia sua multos sibi mortales fecit contrarios. Unde etiam^b pro nobilitatis suae gloria unum dixit verbum, quod utinam non dixisset: omnes scilicet episcopos, qui ante eum praesederunt^c, obscuros fuisse ac ignobiles, solum se generis et divitiarum titulis excellere, porro dignum qui maiorem sortiretur cathedram vel ipsam sedem apostolicam. Talia non semel iactantem visio dicitur magna perterruisse^d, quam pro sui magnitudine, cum et veraciter nobis comperta esset, hic adiungere non supersedi. Vidit igitur nocte intempesta se in conventum ecclesiae raptum, ubi missarum sollempnia deberent celebrari, astantibus quatuordecim suis ex ordine decessoribus^e, ita ut proximus qui ante ipsum fuerat^f Alebrandus perageret illa^g quae ad missas^h fieri solent mysteria. Cumque lecto euangelio sacerdos Dei ad suscipienda offerentium munera conversus pervenisset ad domnum Adalbertum, qui stabat in ultimo chori loco, mox torvis in eum luminibusⁱ intuens, oblationem eius reppulit, dicens: 'Tu homo nobilis et clarus non potes habere partem cum humilibus', et abscessit in haec verba. Sane ex illa hora penitens super his quae incaute protulit verbis, omnes decessoresⁱ suos in^k ingenti veneratione habuit, seque multis gemitibus testabatur indignum sanctorum consortio virorum.

*p. 364. Unde etiam^l mox statuit, per singulos antecessorum^m anniversarios dies de corteⁿ Bromstede^o convivium dari fratribus plenissima atque pauperibus², quod prius a penitus nullo episcopo^p solebat exhiberi.] Nam et alia multa reliquit signa penitentiae vel^q conversionis suae^r; ex quibus hoc memorabile est, quod post vastationem ecclesiae^s vel diem expulsionis suae^t, cum superviveret quinquennium, numquam est balneis usus, numquam est^u hylaris visus, raro processit in publicum vel ad convivium, nisi ad curiam isset aut diei festi necessitas poposcisset. [O^v quotiens vidimus cum planctu faciem turbatam^w, si

- a) Huius 2. *Uncis inclusa desunt* 1. b) et 3. c) qui eum praecesserunt 3.
 d) visio magna perterruit 4. e) predecessores 4. f) eum fuit 4. g) ea 4.
 h) missam 4. i) predecessores 4. successores 3. k) in *deest* 5. l) et 3.
 m) suorum *addit* 4. n) corte *deest* 3. o) Bramsted 3. p) a penu episcopi 3. 4.
 q) et 4. r) *deest* 4. s) quod v. e. vel diem *corr.* quod a vastatione eccl. vel
 die 4. et ita 5. t) vel d. e. suae *desunt* 3. u) est *deest* 4. v) *Reliqua huius*
capitis desunt 1. w) facie turbatum 4.

1) *Adstantes . . lumine torvo.* Virgil. Aen. l. III, v. 677. 2) Hamburg. U. B. n. 102.

quando vastationis ecclesiae recordatus est, sive cum ipsos vastatores conspexisset? In die festo^a natalis Domini, cum Magnus dux adesset praesens itemque^b magna coesset^c recumbentium multitudo, hilares convivae pro sua consuetudine finitis epulis plausum cum voce levaverunt, quod tamen non parum displicuit archiepiscopo. Itaque innuens fratribus nostris, qui simul aderant, praecepit cantori, ut imponeret antiphonam: 'Hymnum cantate nobis'. At vero laicis denuo perstrepentibus, inchoari fecit: 'Sustinuimus pacem et non venit'^d. Tercio vero cum adhuc in poculis^e ulularent, multum iratus^f, levare mensam praecepit, magna voce pronuncians: 'Converte', inquit^g, 'Domine, captivitatem nostram'; respondente choro: 'sicut torrens in austro'. Ita ille, nobis pone sequentibus, in oratorium reclusus, flevit amare. 'Non cessabo a fletu', ait, 'donec iustus iudex fortis et patiens liberabit^h ecclesiam meam, vel potius suam, quam pastore contempto videt miserabiliter a lupisⁱ discerpi. Impletum est enim desiderium eorum, qui dixerunt: 'Haereditate possideamus sanctuarium Dei, et quiescere faciamus omnes dies festos Dei a terra^k, et disperdamus eos de gente, et non memoretur nomen Israel ultra'. Exurge: quare obdormis, Domine, et ne repellas in finem. Quia superbia eorum qui te oderunt ascendit semper. Miserere nostri, quoniam multum repleti sumus despectione. Quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt, et super dolorem vulnerum meorum addiderunt'. Haec et alia nos in illo compunctionis tempore^l lamenta saepe contemplati sumus, adeo ut monachus multotiens fieri desideraverit^m. Aliquando etiam optabat, ut in ministerio legationis suae aut in Sclavania vel in Suediaⁿ sive in ultima Island^o obire^p mereretur¹. Saepe vero talis erat voluntas eius, qui^q pro veritate vel decollari malle^r non dubitaverit^s in Christi confessione. Ceterum novit ille cognitor omnium secretorum Deus, si melior fuit^t in conspectu suo, quam apparuit coram hominibus. Homo namque videt¹ Reg. 16, 7. in facie, Deus autem in corde.]

70^u. Ignosce igitur^v, quaeso, lector, si tam diversi hominis diversam hystoriam diverso themate compaginans; cum non potui breviter aut dilucide, ut ars praecipit, omnem^w

a) itaque 4. b) itemque *deest* 4. c) magnaue 1. 4. magna cum adesset 3. d) Domine *add.* 4. e) populis 3. f) u. iratus valde 4. g) inquit *deest* 4. h) liberet 4. i) lupo 3. k) Dei a terra *desunt* 3. l) *deest* 4. m) desideravit 3. n) Sueonia 2. o) Islandia 2. p) abire 2. 3. q) ut 4. r) veritate decollari velle 4. s) dubitaverunt 2. t) fuerit 4. u) Numerus *cap. deest* 1. v) igitur *deest* 2. 3. 4. w) tamen *add.* 4.

1) Cf. l. IV, c. 35.

operam dedi, ut scriberem veraciter, secundum quod scientia et opinio se habet in hac parte¹; quamvis multa reticens ad ea praesertim^a festinarim, quae generaliter posteris ad sciendum sunt digna, vel spetialiter ad retinendum Hammaburgensi ecclesiae utilia. Postremo, si qua sunt quae auditori displiceant^b in male gestis et fortasse peius descriptis, summopere te moneo et postulo, ut, dum scriptorem vituperas, tu vitiose dicta corrigas; dum^c illum, de quo scribitur^d, accusas, in sapientis viri casu tu cautior fias, considerans te ipsum, ne et tu condempneris^{e. 2}.

[In legatione autem Hammaburgensis ecclesiae, quae ad gentes fieri solet, quamvis magnus pontifex Adalbertus vigilanter omnes decessores^f suos laborasse cognoverit, ipse tamen magnificentius quam ceteri potentiam archiepiscopalem longe lateque in *exteris protendebat nationes. Quam ob rem tractavit sedulo per se ipsum ingredi legationem illam^g, si quam necdum conversis^h posset gentibus afferre salutem aut iam conversisⁱ addere perfectionem. Ad quod laboriosum iter peragendum, solita gloriari coepit iactantia: primum fuisse Ansgarium, deinde Rimbertum, postea Unni, se vero quartum euangelistam postulari, quia ceteros decessores^k suos viderit per suffraganeos, non per se tanto oneri insudasse. Itaque iam certus eundi, vitam^l suam disposuit taliter finire, ut circuiens^m latitudinem septentrionis, hoc est Daniam, Sueciam et Nordmanniamⁿ pertransiens, inde ad Orchadas extremamque orbis patriam^o Island^p posset attingere. Illi enim suo tempore et suo^q labore conversi sunt ad fidem christianam. A cuius perfectione^r itineris, quod iam publice moliebatur, de hortatu^s prudentissimi regis Danorum commodo deflexus^t est, qui dixit ei, barbaras gentes facilius posse

a) praesertim deest 4. b) displiciant 5. c) que addit 4. d) quo describitur 1. e) contempneris 1. tempteris reliqui. Cf. supra l. III, c. 2. Capita sequentia huius libri desunt 1. In cod. 2 post schol. 93. (cf. supra not. t ad schol. 93.) in cod. 4 hoc loco legitur versus: Si placet hic quarti maneat primordia libri. In cod. 2a vero legitur: Incipit liber quartus. Cf. infra p. 153 libri de descriptione insularum aquilonis initium. f) predecessores 4. g) suam 3. h) conversus 3. i) posset — conversis deest M. F. k) praedecessores 4. l) viam 2. 4. m) circumiens 3. n) Sueoniam et Nordwegiam 2. o) partem 4. p) Islandiam 2. q) suo deest 4. r) profectioe codd. s) ex hortatu 4. t) reflexus 2. 4.

1) i. e. quae de his rebus pro certo cognovi aut quae fama refert.
2) His verbis Adamus noster librum III. de gestis archiepiscoporum Hammaburgensium conclusit. Quae sequuntur de legatione Hammaburgensis ecclesiae aut ipse Adamus in secunda recensione aut clericus alius Bremensis fere coaevus addidit.

converti per homines suae linguae morumque similium quam per ignotas ritumque nationis abhorrentes personas; itaque nil^a illi opus esse, nisi ut sua largitate et affabilitate redderet illos benivolos^b et fideles, quos ad praedicandum gentibus verbum Dei paratos inveniret^c. In qua exhortatione metropolitanus noster^d orthodoxo regi consentiens, ea largitate, quam in omnes habuit, multo indulgentius uti coepit in episcopos gentium et legatos orientalium regum^e. Quos tanta hilaritate singulos recepit, tenuit dimisitque, ut eum, posthabito papa, quasi patrem multorum populorum ultro universi expeterent, ingentia viro munera offerentes eiusque benedictionem reportantes pro munere. Archiepiscopus itaque in legatione sua talis erat, qualem et tempora et mores hominem^f mallent habere, ita affabilis, ita munificus, ita hospitalis erga omnes homines^g, ut parvula Brema ex illius magnitudine instar Romae divulgata, ab omnibus terrarum partibus catervatim^h peteretur, maxime a septentrionalibus populis. Inter quos extremi venerant Islani, Gronlaniⁱ Gothorumque et Orchadum legati, petentes, ut illuc praedicatores dirigeret; quod et statim fecit¹. Nam et in Daniam, Suediam^k et Nordwegiam^l et in insulas maris ordinavit episcopos multos; de quibus et ipse gaudens dicere solebat: 'Messis quidem multa, operarii autem pauci. Rogate ergo Dominum messis, ut mittat operarios in messem suam'. Quorum speciosa multitudo tandem exhilaratus pontifex, primus omnium statuit in Dania synodum celebrare cum suffraganeis suis, quoniam et temporis opportunitatem habuit, et quoniam^m illud regnum sufficientibus habundaret episcopis, et quoniam multa corrigi necesse fuerat in novella plantatione, sicut hocⁿ, quod episcopi benedictionem vendunt, et quod populi decimas dare nolunt, et quod in^o gula et mulieribus enormiter omnes excedunt. Ad quae omnia Romani papae^p fultus^q auctoritate, regisque Danorum promptissimum sperans auxilium, magnificum prorsus, ut semper solebat, concilium fieri voluit omnium aquilonalium^r episcoporum. Soli diucius expectabantur transmarini. Ea res hactenus synodum remorata est; ad cuius rei fidem praesto sunt epistolae, quas papa in Daniam legavit episcopis ad synodum rebellibus, et ipsius archiepiscopi litterae aliis directae. Ex quibus duarum exemplar hic ponere duxi necessarium:

Ev. Matth.
9, 37.

a) personas nilque 4. b) benevolos 3. 5. c) b. et devotos fidelesque ad p. g. v. D. (et *add.* 4) p. invenire 4. 5. d) noster *deest* 4. e) orientalium nationum regumque 4. *M. in margine.* f) hominum 3. 4. g) erga o. h. *desunt* 5. h) catervatim *deest* 4. i) Islandi, Gronlandi 3. k) Sueoniam 2. l) Norveigiam 2. m) quoniam *deest* 4. n) sicut et in hoc 3. o) *deest* 4. p) pontificis 4. q) *deest* 4. r) aquilonarium 3.

1) in legatione — fecit. Eadem fere verba leguntur supra l. III, c. 23.

‘Alexander episcopus, servus servorum Dei, omnibus episcopis in regno Danorum constitutis, apostolicae sedi et nostro vicario obedientibus, salutem et apostolicam benedictionem. Adalbertus^a, Hammaburgensis archiepiscopus venerabilis, vicarius noster^b, litteris et legatis suis conquestus est, quod quidam Edbertus^{c.1}, Farriensis^d episcopus, multis criminibus involutus, ad synodum suam per triennium vocatus venire contempserit^e; quod quia consilio quorundam vestrorum dicitur esse factum, mandamus et apostolica auctoritate praecipimus, ut ab huiusmodi recedatis omnino consilio, eumque ad audientiam praedicti fratris nostri ire admoneatis, quatinus post factam examinationem canonice iudicetur’. Et alia, quibus ibidem praecipitur, ut ei obediant et subiectionem exhibeant. Item aliarum litterarum exemplar^f:

*p. 366.

*Adalbertus, sanctae Romanae et apostolicae sedis legatus, necnon universarum septentrionalium nationum archiepiscopus, Hammaburgensis quoque ecclesiae^g provisor indignus, W.^{h.2} Roskildensiⁱ episcopo salutem. Ad synodum, quam apud Sleswich^k celebrandam esse constitui, vos venisse aut nuncium vestrum misisse, grato animo perciperem. Sed de hoc alias. Nunc autem fraternitatem vestram latere nolo, quid molestiae mihi Adalwardus episcopus intulit, quem vobis teste^l, qui ordinationi eius interfuistis, Sictonensis ecclesiae consecravi pontificem. Quem dum barbara gens sibi praeesse noluit^m, Scariensemⁿ ecclesiam invadere coepit. Peto igitur, ut nuncium meum, qui illuc iturus est, ad Dalbogiensem^o velit episcopum dirigere³.

Haec habui de synodo quae dicerem, cum et alia multa sint, quae fastidii causa omitto.

Isti^p vero, quos metropolitanus ad gentes ordinavit, plures sunt^q, quorum sedes et nomina didicimus ipso narrante. In Dania itaque novem constituit, Ratolfum^r ad Sleswich civitatem^{s.4}, Oddonem ad civitatem^t Ripam, Chri-

a) Adalbertus *deest* 3. A. 4. b) noster *deest* 3. 5. c) Ekbertus 4. d) Farriensis 3. e) contempsit 3. f) Item alia 3. 4. g) ecclesiae *deest* 3. h) W. *deest* 2. i) Roschildensi 3. 4. k) Slaswich 3 (*lege* Sliaswich). Sleswig 4. l) testibus 3. 5. m) nollet 4. vellet 2. n) Scariensem 3. o) Dalbyensem 3. p) Ipsi 3. q) Plures vero sunt, q. m. a. g. ordinavit 4. r) Rotulfum 3. s) Slaswich 3. Sleswig 4. civitatem *deest* 3. 4. t) civitatem *deest* 3. 4.

1) Infra p. 151 vocatus Eilbertus. 2) Willelmo, v. infra c. 44. Occurrit in chartis a. 1060, Hamb. U. B. n. 82. 86.; cf. Saxon. Grammat. l. X. et XI. 3) De episcopo Dalbogiensi v. infra l. IV, c. 8. 4) De Ratolfo v. Hamb. U. B. n. 76, ubi inter canonicos Bremenses recenseri videtur. Cf. ibid. not. 2; Chron. Mindense a. 1071. et infra l. IV, c. 3.

stianum ad civitatem^a Arhusin^b, Heribertum ad Wibergh^c civitatem^a, Magnum monachum^d et Albricum^{e. 1} in Wendilam insulam^f, Eilbertum^g monachum^h in Farriam et Fiumem insulas^{i. 2*}, Willelmum in insulam^f Seland^k, Eginonem^l in Scanium^m provinciam. In Suediamⁿ consecravit sex: Adalwardum et Acilinum^{o. 2}, item Adalwardum et Tadicum³ Schol 94. necnon Symeonem^{p. 4} atque Iohannem monachum^{q. 5}. In Norwegiam^r duos tantum ipse consecravit, Tholf et Sewardum^{s. 6}. Ceterum aliunde ordinatos, cum sibi satisfacerent, et secum misericorditer tenuit, et abeuntes dimisit hilariter; sicut Meinardum⁷, Osmundum⁸, Bernardum⁹ et Asgotum¹⁰ aliosque multos. Praeterea Thurolfum^t quendam posuit ad Orchadas¹¹. Illuc etiam misit Iohannem in Scotia ordinatum¹² et alium quendam Adalbertum, cognominem suum^{u. 13}. Isleph ad Island insulam^{v. 14}. Sunt^w episcopi quos omnes ordinavit

Schol. 94. Adalwardus senior^x uterque^y praefectus est Gothiae, iunior ad Sictunam^z et Ubsalam^a directus est, Symon ad Scritefingos^b, Iohannes ad insulas Baltici maris destinatus est^c. Vigessimus erat Ezzo^{d. 15}, quem ipse ordinavit in Sclavianiam. (2. 3. 4.)

a) civitatem *deest* 3. 4. b) Arhus 3. Arusiam 5. c) Wibergon 4. Viburg 3. d) monachum *deest* 3. 4. e) Albrittum 3. In margine cod. 2 notatur: Albricus Magno successit. f) insulam *deest* 3. 4. g) Eabertum 3. h) monachum *deest* 3. 4. i) Fionem 5. Eabertum in Fionem insulam et Falstriam 3. insulas *deest* 4. k) Selandiam 2. l) Eiginonem 4. Eigmonem 5. m) Sconiam 4. n) Sueoniam 2. vero *addit* 4. o) Accilinum 3. p) Simonem 5. q) monachum *deest* 3. r) Norwegiam 4. s) Siwardum 3. t) Turolfum 4. u) Illuc — suum *desunt* 3. cognominem suum *desunt* 5. In cod. 2 voci cognominem *superscriptum* est: s. equivocum. In 4 *praecedentia ita transposita leguntur* — Orchadas, [et alium q. A.] Isleph ad I. i. [Illuc e. m. I. i. S. ordinatum]. v) insulas 4. w) Sunt enim 4. x) et iunior *addit* 2. y) uterque *deest* 3. utrique 4. utique 5. z) Sictonam 4. S. et *desunt* 3. a) Ubsolam 4. b) Scritefingos 3. c) Baltici — est *desunt* 3. 4. d) Eizo 4.

1) Albericus inter praepositos Bremenses recensetur a. 1059; v. Hamb. U. B. n. 80. 2) Acelinus praepositus in charta Adalberti archiepiscopi a. 1060. data occurrit; v. Hamb. U. B. n. 82. 2*) Cf. infra l. IV, c. 3. 3) Tadicus ille presbyter in charta a. 1059. vocatur, v. Hamb. U. B. n. 80. Cf. infra l. IV, c. 29. 4) De Symeone v. ibid. c. 24. 5) Iohannes, episcopus Bircensis, vulgo dictus Hiltuinus; v. infra l. IV, c. 20. Abbas fuerat in monasterio Goseck ab a. 1049—1060. Cf. Chron. Gozec., c. 7. 10, SS. X, 143. 145, et diploma Adalberti archiepiscopi dat. 1069, Iun. 11; Gesta ep. Halberst. SS. XXIII, 96. 6) V. infra l. IV, c. 33, ubi vocatur Sigwardus. 7) Meinhardus fortasse presbyter, qui occurrit in charta a. 1069, l. l. n. 101. Cf. schol. 142. 8) De Osmundo v. supra l. III, c. 14. 9) De Bernardo v. l. IV, c. 33. 10) De Asgotho v. supra Schol. 69. et l. IV, c. 33. 11) V. l. IV, c. 34. 12) Iohannes in Islandia, fortasse episcopus in Holum, de quo v. Are Frodi c. 9. 13) Idem ut videtur qui in scholio 142. dicitur Albertus. 14) V. l. IV, c. 35. 15) De Eizone v. supra l. III, c. 20. Vixit adhuc a. 1074. teste Lamberto Hersfeld. h. a.

Ev. Math. 20. ^{Philipp. 2, 21} viginti, quorum tres abortivi et extra vineam ociosi ¹ remanserunt, sua quaerentes, non quae Iesu Christi ². Quos universos gloriosus archiepiscopus ³ decenti honore ⁴ habens, ad praedicandum barbaris verbum Dei prece et praemio ⁵ commonebat ^a. Ita saepissime vidimus cum quatuor ^b aut quinque stipatum episcopis; prout ipsum audivimus dicentem, ^{* p. 367.} absque multitudine esse non posse ⁶. Cum vero eos a se dimiserat, solito molestior ^c esse propter solitudinem videbatur. Numquam tamen carere maluit ⁷ vel tribus, quorum frequentissimi erant Tangwardus ^d Brandenburgensis ^e, ⁸, vir sapiens et comes episcopi etiam ante episcopatum; alter erat Iohannes, quidam Scotorum ^f episcopus ⁹, vir simplex et timens Deum, qui postea in Sclavianiam missus, ibidem cum principe Gotescalco ^g interfectus est; tercius Bovo ^h nomen habuit, incertum unde natus aut ubi ordinatus, qui se tamen peregrinationis amore Iherosolimam ter accessisse iactabat, indeque Babiloniam deportatum a Sarracenis, tandemque solutum multas per orbem transisse provincias. Hos tres, cum non essent eius suffraganei, comperimus eum, quod ⁱ sedes proprias non haberent, maiori fovisse clementia ^k. Eodemque studio benignitatis utebatur erga Romanae sedis legatos. Quorum clientelam et contubernium in summo coluit amicitiarum loco, pariter gloriatus, se duos tantum habere dominos, hoc est papam et regem, quorum dominio iure subiaceant omnes seculi et ecclesiae potestates; illos nimirum sibi esse timori ac honori. Apparuit hoc in fide viri, quam ita integram servavit utrisque, ut auctoritati apostolicae nichil praeponens ^l, antiqui honoris privilegia sedi apostolicae contenderet integra servari debere, eiusque legatos summo recipiendos amore censeret. Maiestatem vero imperatoriam quanti faceret, episcopatus eius testis est, ideo vel maxime destructus, quod a fidelitate regis nec minis nec blandimentis principum rescindi potuit. Formi-

a) commendabat 3. b) septem 2. 4. c) mestior 4. d) Tanguard 3. Tanguardus 4. e) Brandanburgensis 4. de Brandenburg 3. f) Scothorum 4. g) Godescalco 2. Gothescalco 3. 5. h) Bono 5. Bonno 3. i) suffraganei, eo quod 4. k) clementia dicitur 4. l) proponens 3.

1) Ita et supra in dedicatione. 2) sua — Christi. Ita et l. IV, c. 21.
3) gloriosus archiepiscopus. Ita et supra in l. II, c. 60; l. III, c. 64.
4) decenti honore. V. supra l. I, c. 20 ibique notam. 5) prece et praemio. Alliteratio similis Sallustii in Catilina c. 45: neque precibus neque pretio. 6) Cf. l. III, c. 35. 7) maluit. Cf. supra ad l. II, c. 26. 8) Occurrit ille in charta imperatoris Heinrici III. a. 1051, Mart. 19; Stumpf 2402. 9) De Iohanne Scoto, episcopo Magnopolensi, v. supra l. III, c. 20.

dolosa est enim malis regia^a potestas¹. Unde etiam frequentes in regno conspirationes fieri solent^b. Quibus ipse tamen nec in^c verbo communicare umquam voluit. Pro cuius fidei merito a rege quidem ut^d maior domus in palatio constitutus, dono eius multa bona lucrabatur Bremensi ecclesiae, de quibus supra plenius dictum est. A papa vero meruit hoc dignitatis privilegium², ut totum ius suum dominus apostolicus^e in illum transfunderet successoresque eius^f, adeo ut ipse^g per totum aquilonem, in quibus locis opportunum videbatur, sepe invitis^h regibus, episcopatus constitueret, ordinaretque episcopos ex capella sua quos vellet electos. Quorum ordinationes vel sedes, quoniam huc usque distulimus, non incongruum videtur, simul etiam de situ Daniae vel reliquarum, quae trans Daniam sunt, regionum natura scribereⁱ.]

DESCRIPTIO INSULARUM AQUILONIS^k.

Si placet haec quarti maneant primordia libri^l.

1. Provincia Danorum tota^m fere in insulasⁿ dispertita est, sicut etiam legitur in Gestis sancti Anscarii^{o. 3}. Hanc autem Daniam a nostris^p Nordalbingis flumen Egdore^q dirimit, quod^r oritur in profundissimo saltu paganorum Isarnho^{s. 4}, quem dicunt extendi^t secus mare barbarum^{Schol. 95.} usque ad Slia^u lacum^v. Ceterum flumen Egdore descendit usque in^w oceanum Fresonicum, quem Romani scribunt Britannicum. Et^x prima quidem pars Daniae, quae Iudlant^y dicitur^z, ab Egdore in boream longitudine protenditur,

Schol. 95. Saltus Isarnho a stagno incipit Danorum, quod Slia dicitur, et pertingit usque ad civitatem Sclavorum, quae dicitur Liubicen^{a. 5}, et flumen Travennam. (2. 4. 6.)

a) regis 3. b) solebant 4. c) in *deest* 4. d) est 4. ut *deest* 5. e) dominus apost. *desunt* 4. f) succ. que eius ipse transf. 4. g) *deest* 4. h) invitis etiam reg. 4. i) describere 2. 2a. 4. k) Descriptio regionum vel insularum aquilonis. Incipit de patria Danorum 2. 8. *deest rubra* 2a. 4. l) *Hic versus legitur in cod. 1. Vide supra l. III, c. 70, not. e.* m) illa 7ac. tota fere illa 7b. n) distincta et (est 7c) *addit* 7. o) Ansgarii 2. 4. 6. 9. 10. sicut — Anscarii *desunt* 7. p) *deest* 7c. q) Egdora 4. *semper*. Eydora 9. *saepius*. r) qui 1. 4. 6. qui fluviu 2. 9. s) Isorüho 8b. 9. Isaruho 2. 7. *In cod. 6 Isa.nhō litera r erasa.* t) et extenditur 4. u) Slia 9. v) ad stagnum (scagum 7b) Danorum, quod Slia dicitur 7. *Verba: usque — lacum in cod. 6 superscripta sunt.* w) ad 9. x) At 9. y) Iudland 1. *semper*. Iudlandia vel Iucia (Iutia 10) 2. 9. 10. *semper*. Iutlant 4. *semper*. z) vocatur 9. a) Lubicen 2.

1) Cf. Sallust. Catil. c. 17. 2) V. privilegium Leonis IX. a. 1053. Hamb. U. B. n. 75. 3) Vita Anskarii c. 25; SS. T. II, p. 711, l. 12. 4) Dänische Wohld. Cf. Schol. 14. 5) Liubicen hic ut supra in Scholio 13 intelligendum est de Lubeke vetere, Olden Lubeke, de qua vide chartam regis Conradi III. a. 1139, Ian. 5 (Stumpf 3384) et Helmold. l. I, c. 34 sq.

*p. 368. *habens iter tridui, si in Funem^a insulam divertis^b. Si vero^c a Sliaswig^d in Alaburg^e per directum^f viam metiris^g, quinque aut septem^h habes iter dierumⁱ. Haec est strata^k Ottonis caesaris usque ad mare novissimum Wendile^{l,1}, quod^m in hodiernum diem ex victoria regisⁿ appellatur Ottinsand^o. Latitudo Iudlant^p secus Egdoram diffusior est, inde vero paulatim contrahitur ad formam linguae in eum angulum qui Wendila dicitur, ubi Iudlant finem habet. Inde^q brevissimus in Nordmanniam^r transitus est^s. Ager ibi sterilis; praeter loca flumini^t propinqua, omnia fere desertum^u videntur; terra^v salsuginis et vastae solitudinis. Porro cum omnis tractus Germaniae profundis horreat^w saltibus, sola est Iudlant ceteris horridior, quae in^x terra fugitur propter inopiam fructuum, in mari vero propter infestationem pyratarum. Vix invenitur culta in aliquibus locis, vix humanae habitationi oportuna. Sicubi vero brachia maris occurrunt, ibi^y civitates habet^z maximas. Hanc regionem quondam^a caesar^b Otto^c subiciens tributo^d, in tres divisit episcopatus, unum constituens^e apud Sliaswig^f, quae et Heidiba^g dicitur, quam^h brachium quoddam freti barbari alluitⁱ, quod incolae^k Sliam vocant, unde et civitas nomen trahit. Ex eo^l portu naves emitti solent in Sclavianiam^m vel in Suediam vel ad Semlantⁿ usque in Graeciam.

Schol. 96. Alterum fecit episcopatum^o in Ripa, quae civitas alio cin-

Schol. 96. De Ripa in Flandriam ad Cincfal^{p,2} velificari potest duobus diebus et totidem noctibus; de Cincfal^p ad Prol³ in Angliam duobus

a) Funen 7. Fiunem 4. Finnem 5. Fiuniam 2. 8. *semper*. Funiam 9. 10. b) diverteris 5. c) autem 2. 4. 9. 10. d) Sliaswich 7. Slaswich 10. Sleswiga 9. e) in A. *desunt* 2. 5. 9. f) directam 7. 9. g) metieris 7b.c. mearis 7a. h) sex 7. 8. 9. 10. *Voci quinque in cod. 6 superscriptum est: in Alaburch, voci septem: in Wendila.* i) aut sex dierum habens tunc in Wendilam 7. k) stacio 7. statura 6. l) Vendile 9. Vendilae 10. *semper*. m) usque *addit* 4. 5. ad mare novissimum *redundat* 7. n) ex vict. regis *desunt* 6. 9. o) Ita 1. 6. *Ann. Saxo a. 952. Ottensa(u?)nt 7a. Ottensant 7b. vocatur Ottensant ex victoria ipsius caesaris 7c. Ottinsund 5. Ita legendum videtur. Cf. Snorri Ynglinga Saga cap. 28. Odde sunt 9. 10. Odde sund 2. 8. p) Iutlandie (Iudlandie 9) sive Iucie 2. 9. Iudlandiae sive Iutiae 8. 10. q) Ibi 4. r) Normanniam 7. Norvegiam 9. 10. Nordwegiam 2. s) est *deest* 9. 10. t) fluminis 4. u) deserta 4. 7. deserta *corr.* desertum 7c. v) *deest* 7c. w) omnes t. G. p. horreant 4. 7. x) Haec 7. y) ibi *deest* 6. z) habent 7. 9. 10. a) quond. reg. 5. b) praedictus caesar 7. c) Ottho 10. d) subiiciens in tributo 7. s. interdicto 7c. e) constituit 2. 8. 9. 10. f) Sliaswich 7. Sleswich 2. *semper*. Sliaswig 9a. Sleswig 9b. g) Heitthebu 4. Heidbu 2. Hetthbii 9. Heideby 10. h) quod 9. i) aliud 7. k) incolae *deest* 2. 4. 9. 10. l) quo 4. m) Slaviam 9. n) et *addit* 4. in Sueoniam vel in Smelandiam (Seinlandiam 9.) vel 9. 10. o) fec. ep. *desunt* 4. p) Ita 4. *Albert. Stad. MS. Holmiense apud Langebek, SS. rer. Danic. T. V, p. 622. Cuicfal 5. 9.**

1) Hodie Vensyssel, pars Iutiae borealis ultra mare Lymfiord. 2) Cincfal sive Sindfal quondam dicebatur ostium fluvii Mosae. V. Siccama Commentar. ad legum Frision. in Addit. sap. tit. III, §. 58, p. 142. 3) Praule sive Prawle in comitatu Devon, haud procul a Dartmouth et Plymouth.

gitur^a alveo, qui ab oceano^b influit, et per quem vela torquentur^c in Fresiam, aut^d certe in Angliam vel in nostram Saxoniam. Tertium voluit episcopatum esse in^e Arhusan^f. Et hanc^g fretum quoddam a Fune^h dirimit brevissimum, quod ab orientali pelago ingrediens, longis anfractibus inter Funemⁱ et Iudlant^k protenditur in boream, *usque ad eandem civitatem Arhusan, a qua navigatur in Funem aut Selant^l sive in Sconiam^m vel usque in Norvegiamⁿ. Schol. 97. p. 369.

2. Postea vero deficiente hoc episcopatu, quem tertium posuimus, Iudlant duos solummodo episcopatus retinuit, Sleswicensem^o videlicet ac Ripensem, donec, mortuo nuper Walp^p, Ripensi episcopo^{q. 1}, diocesis illa discreta est in quatuor episcopatus^r, auctoritatem suam praebente archiepiscopo. Schol. 98.

diebus et una nocte. Illud est ultimum caput Angliae versus austrum, et est processus illuc de Ripa angulosus inter austrum et occidentem. De Prol in Britanniam ad Sanctum Mathiam^{s. 2} uno die, inde ad Far iuxta Sanctum Iacobum³ tribus diebus et^t tribus noctibus. Inde ad^u Leskebone⁴ duobus diebus et duabus noctibus, et est processus iste angularis totus^v inter austrum et occidentem. De Leskebone^w ad Narvese⁵ tribus diebus et tribus noctibus, angulariter inter orientem et austrum. De Narvese ad Arrugun^{x. 6} quatuor diebus et quatuor noctibus, angulariter inter aquilonem et orientem. De Arragun ad Barzalun⁷ uno die similiter inter aquilonem et orientem. De Barzalun^y ad Marsiliam uno die et una nocte, fere versus orientem, declinando tamen parum ad plagam australem. De Marsilia ad Mezcin in Sicilia quatuor diebus et quatuor noctibus, angulariter inter orientem et austrum. De Mezcin ad Accharon⁸ 14 diebus et totidem noctibus inter orientem et austrum, magis appropiando ad orientem^z. (4. 9.)

Schol. 97. Ad Angliam faventibus euris vela pandis. (6.)

Schol. 98. Primus in Sleswich^a episcopus fuit^b Haroldus, secundus Poppo, tertius Rodolphus^c. (8b. 9. 10.)

a) tangitur 2. 4. 8. 9. 10. b) orcano 10. c) torquent 2. d) vel 2. 4. 9. 10. e) Tertium vero in 4. f) Arhusan 1. *semper*. Arhuson 7c. Arusia 2. 9. 10. *semper*. Arhusen 4. *semper*. g) hunc 5. 7c. h) Fiune 4. Finne 5. Fionia 2. *saepius*. Fiunia 8. 9. 10. *semper*. i) Fiunem 2. 4. Finne 5. *semper*. Finniam *saepius*. k) Iudlandium 10. l) Selandiam 9. 10. *semper*. m) Scaniam 2. 7. 8. 9. *semper*. Schaniam 10. n) Nordwegiam 2. 4. *semper*. Norwegiam 5. 7c. 9. *semper*. o) Sliaswicensem 4. Sleswicensem 10. p) Walone 8. Wallone 2. 10. Vallone 9. q) donec — episcopo *desunt* 7. r) scilicet Ripensem, Arhusensem, Wibergensem, quartum in Wendila 7, *ubi desunt verba sequentia* auctoritatem usque Albricum. s) Matthiam 5. t) trib. d. et *desunt* 5. 9. u) ad *deest* 5. 9. v) et duabus n. e. e. p. i. a. totus *desunt* 5. 9. w) Leskebone 4. x) Albert. MS. Holm. Arrugen *corr.* Arrugun 4. Arrugnen 5. 9. y) Barsalun 5. 9. z) austrum 5. 9. a) Slewich 10. Sleswigh 9. b) erat 10. c) Rodolperus 9.

1) Wal, v. supra l. II, c. 70; l. III, c. 23. 2) St. Mahé in Britannia minori. 3) Ferrol iuxta S. Iago di Compostella in Galicia. 4) Ulexbona, Lissabon. 5) Maris brachium apud Gibraltar, quod Scandinavis dicebatur Nioervasund, i. e. mare strictum, quae verba Albertus Stadensis a. 1152. hic quoque adiecit. V. Orkneynga Saga, Saga Sigurd Iorsalafar. Cf. Basnage ad Canisii lect. antiq. T. IV, p. 337. 6) Tarragona. 7) Barcellona. 8) St. Iean d'Acre.

Schol. 99-103. Qui mox consecravit in Ripam^a Oddonem, in Arhusan^b Christianum, in Wiberch^c Heribertum^d, in Wendilam Magnum, cui, dum^e post ordinationem^f rediret, in Albia naufrago^g subrogavit Albricum^h. Hii quatuor episcopiⁱ tunc Ripensem dono Sueni^k regis sortiti sunt parrochiam^l.

3. Archiepiscopus vero de suis clericis^m ordinavit in Sliaswig Ratolfumⁿ, in Seland^o Willelmum^p, in Funem Eilbertum^q, quem tradunt, conversum^r a pyratibus^s, Farriam^s insulam, quae in ostio fluminis Albiae longo secessu^t latet in oceano, primum repperisse, constructoque ibi monasterio fecisse habitabilem^u. Haec insula contra Hadeloam^v sita est. Cuius latitudo^w vix octo miliaria panditur, latitudo quatuor; homines stramine fragmentisque navium pro igne utuntur. Sermo est, piratas, si quando praedam^x inde vel^y minimam tulerint^z, aut mox perisse naufragio aut occisos ab aliquo, nullum domum redisse indempnem. Quapropter solent heremitis ibi viventibus decimas praedarum offerre cum magna devotione^a. Est enim haec insula^b feracissima frugum, di-

Schol. 99. Inter Arhusan et Wendilam circa medium Wiberg apud . . . ta . . . sita. (6.)

Schol. 100. Inter oceanum et Wendile mare promuntorium Skagen, quod respicit contra insulas aquilonales. (6.)

Schol. 101. Wendil . . . insula . . . tripartit . . . in osti . . . mari . . . oceano . . . ingreditur. (6.)

Schol. 102. Primus in Ripa episcopus Lyafdagus erat^c, secundus Othencarus^d, tertius Wale^e, quartus Odo^f. (8b. 9.)

Schol. 103. Primus in Wendile episcopus^g Magnus monachus erat^h, secundus Albricus. (8b. 9.)

Schol. 104. In hoc oceano, qui antea commemorabatur, insula est Fosetisland que proprie nunc Farria vel Heiligland nomen habet. Hec distat ab Anglia remigatione tridui. Ceterum vicina est Fresonum terre vel nostre Wirrahe, ita quod videri possit iacere super mare. Quidem ab insula que . . . ostio . . . a littore . . . sita . . . olmo . . . m me . . . vela pandi usque ad Farriam in Dania etiam . . . cimus. (6.)

a) Ripa 4. b) Arhusiam 2. Arusiam 8. c) Wiberg 1. 2. 5. Wibergis 4. Wibergh 9. Viburgh 10. d) Heribatium 10. e) cum 2. 4. 9. 10. f) cui post ord. cum 2. 9. 10. g) pereunti naufragio 6. h) Albericum 5. i) deest 7c. k) Suein 1. 4. Suenonis 2. 8. 9. 10. In cod. 7 additur tunc temporis. l) ordinante id ipsum ac procurante (Bremense 7c) archiepiscopo addit 7. m) ecclesiis 9. n) Ratolphum in Sleswig 9. Rotolphum in Slesvich 10. o) Selandia 2. semper. p) Wilhelmum 9. Vilhelmum 10. q) Egilbertum 9. r) Archiepiscopus — piratis desunt 7. s) Varniam 9. t) recessu 2. 4. 7c. 9. recessum 10. u) archiepiscopo. Fama est Farriam — oceano, tunc primum repertam esse (fuisse 7c) — factam esse habitabilem 7. v) Hadeleiam 7c. w) Lege: longitudo. x) praedictam 7a. praedicta 7c. praedictam insulam 7b. y) vel deest 6. licet 7. z) abstulerint 7c. a) Haec insula — devotione desunt 2. 4. 8. 9. 10. b) haec insula desunt 2. 4. 5. 8. 9. 10. c) Primus ep. in R. fuit Eyasda 9. d) Othemar 9. e) Wallo 9. f) Oddo 9. g) Ita correxi; in W. ep. desunt 9. in Arusia ep. 8b. h) deest 9.

1) i. e. divertentem, fugientem a piratis.

tissima volucrum et pecudum nutrix^a, collem habet unicum, arborem nullam, scopulis includitur asperrimis^b, nullo aditu praeter unum^c, ubi et aqua^d dulcis, locus venerabilis omnibus nautis, praecipue vero pyratibus. Unde^e accepit nomen, ut Heiligland^f dicatur. Hanc in Vita sancti Willebrordi Fosetisland^g appellari^h discimusⁱ, quae sita est in confinio^j Danorum et Fresonum^k. Sunt et aliae insulae contra Fresiam^k et Daniam, sed nulla earum tam memorabilis. Schol. 105.

4. Funis insula est non modica, post eam quae Wendila^l dicitur in ostio barbari sinus occurrens. Haec adhaeret^m regioni quae Iudland diciturⁿ, in quam^o brevissimus a Iudland^o transitus ex omni parte. Civitas ibi magna Odansue^p; p. 370. Schol. 106. insulae in giro parvulae, omnes frugibus plenae. Et notandum est, si per Iudland in Funem tenderis^q, directam^r in septentrionem viam habes^s. At vero per Funem transeunti ad Seland oriens in faciem currit^s. Duo traiectus sunt in Seland, unus a Fune, alter ab Arhusan, pari uterque^t distant^u spatio. Mare natura tempestuosum duplicique^v plenum periculo, ut, etiamsi ventum habeas prosperum^w, vix effugias manus pyratarum.

5. Seland insula est in interiori sinu maris Baltici sita, Schol. 107. quantitate maxima. Haec tam fortitudine virorum quam Schol. 108. opulentia frugum celeberrima, longitudinem habet bidui, cum

Schol. 105. In Vita Liudgeri narratur, Karoli tempore quidam Landricus nomine baptizatus esse ab episcopo. (6.)

Schol. 106. Primus in Fiunia episcopus Rehinherus erat, secundus Eilbertus monachus. (8b. 9.)

Schol. 107. Inter Seland et Funem insula est parvula, quam Sprogam dicunt; ea est spelunca latronum, magnus timor omnium transeuntium^x. (6. 7.)

Schol. 108. Primus in Selandia episcopus Gerbrandus erat, secundus Avocco, tertius Willelmus. (8b. 9.)

a) volucrum, pecudum multiplex (nutrix 7c) 7. b) acerrimis 9. 10. c) aditu nisi uno 4. 5. d) aquae 7. e) et addit 8b. f) Heilighland 2. Heiligeland 4. 5. 9. Heligland 7, ubi in margine Heligeland. Heiliglandt 10. g) Willebrordi Fotisland 9. Fotislandt 10. h) appellatam 7d. i) dicimus 7. didicimus 4. k) Frisiam 7. l) Wendula 7. m) in ostio — dicitur desunt 7. n) qua 7. o) est addit 4. br. est t. a. J. 9. p) Odanswe 2, ubi superscriptum: Othonia. Odanse 4. Odense 5. magna est Odaense 7. q) tetenderis 2. 9. 10. tendis 7. r) directe 2. 4. 6. 9. 10. directo 5. s) occurrit 2. 4. 9. 10. t) utrique 10. u) distat 4. v) que deest 9. w) procerum 1. x) Sic correxi. Item a 7. In cod. 6 vox abscissa.

1) V. Vitam S. Willebrordi ab Alcuino scriptam et Vitam S. Liudgeri l. I, c. 19. 2) Voluit dicere noster: valde propinqua, vicina est, seu quasi adhaeret. 3) Hinc palam fit, quod iam ex c. 2. colligendum est, Adamum nostrum situm insulae Funis nimis versus septentrionem collocasse.

latitudo fere^a sit aequalis. Civitas eius maxima Roschald^b, sedes regia Danorum. Haec insula aequali spatio distans a Fune vel Sconia, per noctem transitur^c, habetque ab occidente Iudland, civitatem Arhusan vel^d Alaburg^e et Wendilam^f, a borea vero^g, ubi et deserta est, fretum Nordmanniae^h, a meridie autem Funem praedictam et sinum Sclavanicum, ab ortuⁱ respicit promuntorium^k Sconiae, ubi est civitas Lundona^l.

6. Aurum ibi plurimum, quod raptu congeritur pyratice. Ipsi enim^m pyratae, quos illi Wichingosⁿ appellant, nostri Ascomannos^o, regi Danico tributum solvunt, ut liceat eis praedam exercere a barbaris, qui circa hoc mare plurimi^p habundant. Unde etiam contingit^q, ut licentia^r, quam in hostes acceperunt, saepe abutantur^s in suos; adeo fide nulla utrique ad invicem sunt, et sine misericordia quisque^t alterum, mox ut ceperit, in ius famulicii vel^u socio vendit vel barbaro. Et multa quidem alia tam in legibus quam moribus aequo bonoque contraria Dani habent; ex quibus nil^v utile mihi visum est ut dicerem^w, nisi quod mulieres, si constupratae^x fuerint^y, statim venduntur. Viri autem, si vel regiae maiestatis rei vel^z in aliquo fuerint scelere deprehensi, decollari malunt quam verberari. Alia non est ibi species poenae^a praeter securem vel^b servitutem, et tunc^c cum dampnatus fuerit, laetum esse gloria est. Nam lacrimas et planctum ceteraque genera compunctionis, quae nos salubria censemus, ita abhominantur Dani, ut nec pro peccatis suis ulli flere liceat nec pro caris defunctis.

Schol. 110. 7. A Seland in Sconiam traiectus multi, brevissimus in Halsinpurgh^d, qui et videri potest. Sconia^e est pulcherrima visu Daniae provintia, unde et dicitur, armata viris, opulenta

Schol. 109. Publica securis in foro pendet minitans reis capitalem sententiam, qua, si ita^f contigerit^g, accepta, videas^h morituum exultantem ire ad supplicium quasi ad convivium. (6. 7.)

Schol. 110. Primus in Scania episcopus Bernardus eratⁱ, secundus Henricus, et Eginok. (8b. 9.)

a) vere 9. b) Roscald 1. Roskeld 2. 9. Roschild 4. 7. Roschylt 7c. c) pertransitur 7c. d) vel deest 2. 4. 9. e) Alaborch 2. Alaburch 7c. Alaburgh 9. f) insulam addunt 8. 9. g) vero deest 6. h) Nordvegiae 8. Nordwegiae 2. Norvegiae 9. i) ortu quidem 4. k) promontorium 5. l) Londona 2. 8. 9. m) vero 1. n) Winchigos 1. Winchindos 9. Withingos 5. Vichingos 10. Wichinger 8. Niningingos 7. o) Aschomannos 6. p) plurimum 7. q) contigit 1. 5. 10. r) liceat 1. s) abutantur 7c. t) quisquis 7c. u) vel deest 7. v) nichil 4. nihil 9. 10. w) dicem 2. x) construpratae 6. strupratae 10. y) fuerunt 9. z) vel deest 4. 9. 10. a) mortis addit 9. b) et 4. c) tunc deest 5. d) Halsinpurgh 1. Helsenburgh 9. Halsingburg 2. 7. Halsingeburg 4. Halsingburgh 8. e) itaque addit 4. f) quasi ita 7ac. quod ita 7b. g) contigit 7b. 10. h) videns 7. i) Pr. episc. Scaniensis Wernarius 9. k) Eguio 9. saepius.

frugibus divesque in^a mercibus, et nunc plena ecclesiis. Sconia bis tantum habet in spacio quam^b Selandia, hoc est^c trecentas ecclesias, cum Seland dicatur habere dimidium, Funis terciam partem. Sconia est pars ultima Daniae, fere insula; undique enim^d cincta est^e mari, praeter unum terrae brachium, quod^f ab oriente continens Sueoniam^g disternat^h a Dania. Ubi sunt profundiⁱ saltus montesque asperissimi, per quos a Sconia in^k Gothiam necessario iter agitur, ut dubites, utrum levius sit marino^l discrimine terrestre periculum vitare, an istud illi praeponere.

Schol. 111.

8.^m *In eadem regione Sconiaⁿ nemo adhuc episcopus^p fuit incardinatus^o, nisi quod ab aliis partibus quidam venientes, interdum illam^p procurabant diocesim^l. Deinde Selandensis^q episcopus Gerbrand, et post eum Avoco, simul gubernabant utrasque ecclesias^r. Nuper vero, mortuo Avocene, rex Suein parrochiam Sconiensem^s in duos episcopatus segregavit², unum [id est Lundensem^t] Heinricho tribuens, alterum [id est Dalboiensem^u] Eginoni. Verum istum ordinavit archiepiscopus. Heinrichus^u apud Orchadas^v ante fuit episcopus, isque in Anglia sacellarius Chnud^w regis fuisse narratur^x. Cuius thesauros in Daniam perferens, luxuriose vitam exegit. De quo narrant^y etiam, quod pestifera consuetudine delectatus inebriandi ventris, tandem suffocatus crepuit. Hoc et de Avocene factum esse comperimus, similiterque de aliis. Eginio^z vero cum esset vir^a sapiens in litteris et^b castitate insignis, tunc etiam totum studium

Schol. 112.

Schol. 111. Ab hac insula primum egressi sunt Longobardi vel Gothi, et vocatur ab historicis Romanorum Scantia vel Gangavia³ sive Scandinavia^{c.4}. Cuius metropolis civitas Lundona, quam victor Angliae Chnud^d Britannicae Lundonae aemulam iussit esse^e. (6. 7.)

Schol. 112. Suecis predicabant Lifdag, Poppo, senior Odinkar, Gotebald, q n et te . . (6.)

a) in deest 2. 4. 7. 9. 10. b) ut 4. c) Seland. Habet 7ab. d) enim deest 4. e) est deest 4. f) qui 1. g) Suediam 4. Sconiam 7. h) continet S. disternans 6. i) profundissimi 6. k) in deest 5. l) magno 9. m) Hoc caput ita ut sequens desunt 7. n) Sconiae 5. Scaniae 2. 8. o) inordinatus F. p) aliam 9. q) Selandensis 4. r) utramque g. ecclesiam 4. s) Scaniensem 8b. t) unum, Lundonensem 9. Lundoniensem 2. 8. 10. Uncis inclusa desunt 1. 6. u) autem addit 4. v) Archadas 6. w) Chund 1. Kanuti 2. 9. 10. Knut 4. x) memoratur 6. y) narratur 2. 4. 9. 10. z) Egnio 9. Egvio 6. a) vir deest 9. 10. b) et litteratus ac 4. c) Scandanavia 7c. d) Chund 7b-c. e) prece 6.

1) veluti Bernardus. Vide supra l. II, c. 53. 2) circa a. 1060, ut ex numero annorum sacerdotii Eginonis duodecim capite sequenti indicatorum, et ex Adami l. III, c. 24. colligere licet. 3) Gangaviam de Germanicis insulis maximam esse, meminit Solinusc. 20. 4) Longobardos ab insula Scandinavia adventasse, Paulus Diac., Historiae Langobard. l. I, c. 2, Gothos de Scanzia insulae gremio egressos refert Iordanis, De reb. Geticis.

eius exarsit in conversione paganorum. Quapropter multos adhuc populos ydolorum cultui deditos ille vir Christo lucratus est, illos praesertim barbaros, qui Pleicani^a dicuntur¹, et qui in Hulmo^b insula² degunt affines Gothis^c. Qui omnes dicuntur^d ad eius praedicationem conversi ad^e lacrimas, poenitentiam sui erroris ita monstrasse^f, ut, confractis statim ydolis, ultro certarent ad baptismum^g. Mox etiam thesauros et omnia quae habebant sternerentes ad pedes episcopi, flagitabant^h, utⁱ haec ille^k dignaretur recipere^l, quod^m renuens episcopus, docuit eos ex eadem pecunia fabricare ecclesias, egenos alere, acⁿ redimere captivos, qui multi sunt in illis partibus.

9. Fertur idem vir magnanimus, eo tempore quo in Suedia^o persecutio maxima^p christianitatis incanduit, Scaranensem ecclesiam ceterosque fideles, eo quod pastore carebant, frequenter visitasse, consolationem ministrans hiis qui in Christum crediderant^q, et^r incredulis verbum Dei constanter annuncians. Ibi etiam opinatissimum Fricconis^s simulacrum in frusta concidit. Pro quibus virtutum insignibus³ a rege Danorum magno deinceps vir Dei honore habitus, defuncto mox pingui Heinrico, utramque Sconiae parrochiam, quae est in Lundona vel Dalboia, recepit gubernandam^t. Qui mox Lundonae^u sedem suam constituit^v, apud Dalboiam vero^w praeposituram fratrum regulariter viventium esse praecepit. Itaque duodecim annis in sacerdotio nobiliter exactis, clarissimus^x vir⁴ Eginus regressus a Romana urbe, mox ut domum pervenit feliciter, migravit ad Christum. Cuius obitus et Funensis^y episcopi contigit eodem anno, quo noster excessit metropolitanus^z.

Schol. 113.

1072.

Schol. 114.

Schol. 113. Lundona, civitas prima Sconie, tam longe a mari sita est, ut a Dalboia. (6.)

Schol. 114. Funensis ille in capitalibus ab archiepiscopo suspensus ab officio, cum sic in . . . us Romam leret, vita defunctus est. (6.)

a) Pleichani 2. 4. 10. Bleychani 9. b) Hulmi 4. Ulmo 6. 9. 10. In cod. 8 voci Hulmo adscriptum est: Burgundeholm. Burgingeholm 9. c) affines Gothi desunt 4. d) dicuntur deest 4. e) in 4. f) monstraverunt 4. g) properare addunt 4. 9b. 10. h) flagitarent 9. 10. i) ut deest 2. quo 1. 6. k) ille deest 1. 4. l) accipere 4. m) quos 9. 10. n) ac deest 1. et 4. o) Sueonia 2. 9. Suediam 5. p) magna 2. 4. 9. 10. q) crediderunt 10. r) et deest 1. 5. s) Fricconis 9. t) parrochiam, scilicet Lundensem et Dalboiensem (Dalboensem 5) gub. recepit 4. 5. u) Londone 2. 8. 9. 10. Lunde 4. v) sedem episcopalem constituens 4. w) vero deest 4. 5. x) charissimus 10. y) Fundensis 1. z) Christum, eodem a. q. n. m. et Fiunensis (Finnensis 5) episcopus decesserunt 4. 5. et Fiun. ep. desunt 9.

1) quorum nomen superest in provincia Blekingen. 2) Bornholm. 3) virtutum insignia i. e. exempla, documenta virtutis. Similiter Widukind. l. I, c. 26 omnium virtutum insigniis clarus, eumque imitatus Thietmar. Merseb. l. I, c. 10. et quos ibi laudavi. Cf. infra c. 30. morum insignia et supra l. II, c. 52. operis insignia. 4) clarissimus vir, v. supra l. III, c. 62.

10.^a *Nunc autem, quoniam locorum se prae-buit oc-^{p. 372.}
casio, ad rem^b videtur aliquid de natura Baltici maris dicere.^{Schol. 115.}
Cuius freti mentionem cum supra in^c gestis Adaldagi pon-
tificis¹ ex scriptis Einhardi^{d. 2} fecerim, explanationis more
utor^e, ea quae ille per compendium dixit^f pleniori^g calamo
nostris scienda proponens^h. 'Sinus,' inquitⁱ, 'quidam ab
occidentali oceano orientem versus porrigitur'. Sinus ille
ab incolis appellatur Balticus, eo quod in modum baltei
longo tractu per Scithicas^k regiones tendatur usque in^l Gre-
ciam^m, idemque mare Barbarum seu pelagus Scithicum
vocatur a gentibus quas alluit barbaris. Occidentalis autem
oceanus ille videtur, quem Romani Britannicum scribunt,
cuius latitudo immensa, terribilis et periculosa complectitur
ab occasu Britanniam, quae nunc Anglia dicitur, a meridie
Fresosⁿ tangit, cum ea parte Saxonum^o, qui nostrae^p diocesi
pertinent^q Hammaburgensi. [In hoc oceano insula est modica
Heiligland, de qua supra dictum est^r.] A solis ortu habet
Danos ostiumque Baltici maris et Nordmannos, qui ultra
Daniam consistunt; ab aquilone vero idem oceanus insulas
praeterlabitur Orchadas, deinde^s infinitis orbem terrae spaciis
ambit, sinistrorsum habens Hyberniam³, Scotorum patriam,
quae nunc Irland dicitur, dextrorsum vero scopulos Nord-
manniae, ulterius autem insulas Island^t, Gronland; ibi ter-
minat^u oceanus qui dicitur caligans⁴.

Schol. 115. Mare orientale seu mare Barbarum sive mare Scithi-
cum vel mare Balticum^v unum et idem est^w mare, quod^x Marci-
anus et antiqui Romani Scithicas vel Meothicas^y paludes sive deserta Getarum^z
aut Scithicum littus appellant⁵. Hoc igitur mare ab occidentali oceano
inter Daniam et Nordvegiam^a ingrediens, versus orientem porrigitur
longitudine incomperta. (8^b. 9.)

a) Incipit hoc capitulum in codd. 8. 9 hoc titulo: De mari Baltico et insulis in eo
et regionibus circa illud. b) ad rem pertinere 4. c) in g. a. p. desunt 7c.
d) ex scripturis 7. Einhardi 9. e) utar 2. 9. 10. utens 4. f) ea quae per
comp. dicta sunt 7. g) pleniori 7. h) proponere 6. 7. proponam 5. pre-
ponam 4. i) deest 7c. k) Cithicas 7c. l) ad 7c. m) eo quod — Grae-
ciam desunt 2. 4. 8. 9. 10. Reperiuntur in codd. 1. 6 et 7 et etiam apud Helmoldum
l. I, c. 1. init. n) Frisos 7. o) Saxonie 4. p) nostrae deest 7. q) que
pertinet 4. 7c. r) Uncis inclusa in solo cod. 7 leguntur. s) demum 7ab. t) ac
addit 2. et 4. Islandiam et Gronlandiam 9. 10. u) terminatur 4. 5. v) mare
Balticum seu Barbarum sive Scythicum 9. w) est deest 9. x) et quod 9. y) Meo-
ticas 8b. z) Getharum 8b. a) Norwegiam 9. Codices 8b et 9 hic addunt scho-
lion 3, quod vide supra.

1) Supra l. II, c. 16. 2) Vita Karoli Magni c. 12. 3) Hyberniam.
Rectius dixisset Scotiam. Similis error est Otheri in periplo §. 8.
4) Mare glaciale arctoum, nomine vetustissimo mythologico Dumbshof
indeque scriptoribus Arabicis mare Tumi dictum. Cf. I. C. Rasmussen,
De orientis commercio cum Russia et Scandinavia medio aevo p. 27.
5) V. infra c. 20.

11. Quod autem dicit^a eundem 'sinum longitudinis incompertae'¹, hoc^b nuper apparuit in sollertia fortissimorum virorum Ganuz^c Wolf, satrapae Danorum, sive Haroldi^d, regis Nordmannorum, qui magno viae labore multoque sociorum periculo quantitatem² huius maris perscrutantes, ancipiti demum iactura ventorum ac pyratarum fracti victique redierunt. Affirmant autem Dani, longitudinem huius ponti saepe a pluribus^e expertam^f, secundo flatu per mensem aliquos a Dania pervenisse in Ostrogard Ruzziae³. Latitudinem^g vero illam ponit^h, 'quae nusquam centum milia passuum excedat, cum in multis', aitⁱ, 'locis contractior invenitur'⁴. Quod in ostio eiusdem sinus videri potest, cuius ab oceano introitus inter Alaburc^k, promuntorium^l Daniae⁵, scopulosque Nortmanniae tam strictus^m invenitur, ut facili saltuⁿ per noctem carbasa traiciantur^o. Item egressus limitem Danorum⁶ idem pontus late brachia tendit, quae denuo contrahit e regione Gothorum^p, qui a latere⁷ Wilzos^q habent. Deinde quanto interius vadit, tanto latius hinc inde diffunditur.

12. 'Hunc', inquit^r, 'sinum multae circumsedent^s nationes; Dani siquidem ac Sueones, *quos Nortmannos vocamus, et^t septentrionale litus et omnes in eo insulas tenent. Ad litus^u australe Sclavi, Haisti aliaeque diversae incolunt nationes, inter quas praecipuae^v sunt Welatabi^s, qui et Wilzi^w dicuntur. Dani^x et Sueones ceterique trans Daniam populi ab hystoricis Francorum omnes vocantur Nortmanni, cum tamen Romani scriptores eiusmodi^y vocent Yperboreos, quos Martianus Capella multis laudibus extollit^z.⁹

Schol. 116. Ruzzia vocatur^a a barbaris Danis Ostrogard, eo quod in oriente posita quasi hortus irriguus habundat omnibus bonis. Haec etiam Chungard^b appellatur, eo quod ibi sedes Hunnorum^c primo fuit. (6. 7.)

a) dicitur idem sinus 7c. b) apparuit hoc quondam 7c. c) Gamir 7a. Ganur 7b c. Ganund 2. 4. 10. Gamund 9. d) Haraldi 9. e) a pluribus *desunt* 7. f) ac *add.* 9. 10. g) longitudinem 9. h) vero iam dicti ponti ponunt 7. i) *deest* 7c. k) Alaburch 7. Alaburg vel (et 9) Wendilam 2. 4. 9. 10. l) promontorium 5. *semper*. m) strictus 1. 7ab. n) cursu *add.* 9. o) invenitur — traiciantur *desunt* 10. p) Graecorum 9. q) Wirlos 7. r) *deest* 7c. s) circumsedent 7a. circumsident 2. circumsident 5. 9. 10. t) et *deest* 4. u) autem *add.* 4. v) quos precipui 4. praecipue 9. w) Wilzi 2. 4. 9, *ubi corr.* Ulzi. Voltri 7. Wleri 7c. x) vero *addit* 4. y) eos modo 7. z) extulit 2. 4. 9. 10. a) vero 7a. Rusia 7. *semper*. b) Thungard 7bc. c) Hunorum 7c.

1) sc. mare Balticum. Cf. Einhardum l. l. 2) *Quantitas* pro magnitudine sive latitudine, ut et supra c. 5. 3) V. supra l. II, c. 19. 4) Einhard. l. l. 5) Promontorium Skagen sive Vendilskagen. 6) Limes Danorum hic non videtur esse marchia Danorum, sed dictus pro litoribus insularum Danicarum australibus. 7) *a latere*. Rectius dixisset noster: ex opposito. 8) Einhard. l. l. 9) De nuptiis philol. l. VI, ed. H. Grotii p. 214; v. etiam Solinum c. 16.

13. Itaque primi ad ostium praedicti sinus habitant in australi ripa versus nos Dani, quos Iuddas^a appellant, usque ad Sliam lacum. Unde incipiunt fines Hammaburgensis parochiae^b, qui per maritimos Sclavorum populos longo tractu porriguntur usque ad Panim^c flumen^d; ibi limes est nostrae^e diocesis. Inde Wilzi et Leuticii^f sedes^g habent usque ad Oddaram^h flumenⁱ; trans Oddaram autem^k comperimus degere Pomeranos^l. Deinde latissima Polanorum^m terra diffunditur, cuius terminum dicunt in Ruzziaeⁿ regnum connecti. Haec est^o ultima vel^p maxima Winulorum^q provincia, quae et finem facit illius sinus.

14. At vero a parte aquilonari^r revertentibus ad ostium Baltici freti^s primi^t occurrunt Nortmanni¹, deinde Sconia prominet, regio^u Danorum, et supra eam tenso limite Gothi habitant usque ad Bircam^v. Postea longis terrarum spatiis regnant Sueones usque ad terram feminarum². Supra illas^w Wizzi^{x.3}, Mirri⁴, Lami^{y.5}, Scuti⁶ et Turci^{z.7} habitare feruntur usque ad Ruzziam^a, in qua denuo finem habet ille sinus. Itaque latera illius ponti ab austro Sclavi^b, ab aquilone Suedi possederunt.

15. Asserunt etiam periti locorum, a^c Sueonia^d terrestri via permeasse quosdam usque in^e Graeciam. Sed barbarae gentes, quae in medio sunt, hoc iter impediunt, propterea navibus temptatur^f periculum.

16. Multae sunt insulae in hoc sinu, quas omnes Dani et Sueones habent in sua ditione^g, aliquas etiam Sclavi tenent. Earum prima est in capite illius freti^h Wendila,

a) Widdas 2. 8. 9. Viddas 10. Iuthas 4. Iudtas 7a. c. b) toparchiae 6. c) Canim 2. 8. d) fluvium 2. 4. 7. 10. e) nostrae *deest* 7. f) Wilri et Lentici 7. Leutici 9. g) sedem 9. 10. h) Oddoram 2. 9. 10. Ogdoram 4. Odoram 5. 7c. Oderam 7. *semper*. i) fluvium 2. 4. 9. 10. k) autem *deest* 6. 7c, ubi vox comperimus *bis scripta est*, 9. 10. l) Poniceranos 1. 6. Panitrans 7a. m) Polonorum 7. Palanorum 9. 10. n) Ruziziae 5. Ruzzia *F.* o) *deest* 7c. p) et 4. q) Vinnulorum 9. 10. r) aquilonali 2. 4. 9. 10. s) sinus 7. t) proximi 8b. u) provincia 6. v) Birkam 4. w) illos 7c. x) Wilzy 2. Wilzi 4. 9. Wirsi 7. Vilzi *corr.* Vilci. y) Mirrilami 1. Murtilani 7. z) Curti 7. Thurci 2. a) Rusciam 6. Ruzliam 2. 9. 10. b) et *add.* 9. 10. c) etiam quidam a. 7. d) Suedia 7. e) ad 7c. f) temptatur 9. vitatur *corr.* tentatur 10. g) dominatione 9. h) in *addit* 6.

1) Inde patet, mare quod dicimus 'das Kattegat' Adamum a mari Baltico non distinguere. Cf. infra c. 30. 2) De Amazonibus v. infra c. 19. 3) De Wizzis sive Albanis v. ibid. 4) Mirri, qui Iordani c. 23 Mereni, Nestori II, 24 Merja dicuntur, gens Finncorum orientalium; sedes habuit apud lacum Rostowense et Kleschtschinense. V. Zeuss, Die Deutschen p. 688. 690. 5) Lami, gens Esthonum borealium. V. Zeuss l. l. p. 681 sq. 6) Scuti, Finncorum orientalium gens, Nestori l. l. dicta Czjud. 7) Turci, ut videtur, circa civitatem Abo, qui a Finnis vocantur Turku. V. Zeuss l. l. Cf. Schol. 118.

secunda Morse¹, tertia Thud^{a.2}, modico ab invicem intervallo divisae, quarta est Samse^{b.3}, quae opposita est civitati Arhusin^c, quinta Funis, sexta Seland, septima quae illi adhaeret^d et quarum supra mentionem^d fecimus; octavam dicunt^e illam, quae Sconiae ac Gothiae proxima^f Holmus appellatur⁵, celeberrimus Daniae portus et fida stacio navium, quae ad barbaros^g et^h in Graeciam dirigi solent⁶. Ceterum insulae Funi adiacent aliae septem minores ab euroⁱ, quas supra diximus frugibus opulentas, hoc est Moyland^{k.7}, Imbra^{l.8}, Falstra^m, Lalandⁿ, Langland^o, itemque^p aliae omnes sibi vicinae, * cum Laland^q interius vadat ad confinia Selavorum⁹. Hae quindecim^r insulae Danorum regnum aspiciunt, omnesque iam^s christianitatis titulo decoratae^t sunt. Sunt et aliae interius^u, quae subiacent imperio Sueonum, quarum vel^v maxima est illa quae Churland^w dicitur; iter habet octo dierum^x; gens crudelissima propter nimium ydolatryae cultum fugitur ab omnibus; aurum ibi plurimum, equi optimi. Divinis, auguribus^y atque nigromanticis^z omnes domus plenae sunt, [qui etiam vestitu monachico induti sunt^a]. A toto orbe ibi responsa petuntur, maxime ab Hispanis^b et Graecis. Hanc insulam credimus in Vita sancti Ansgarii¹⁰

a) Thiut 4. Thiid sive Thund 6. Thuit 5. Chud 7. Thuthia 2. 8. 9. 10. b) Sanse 7. Sampse 4. 8. 9. c) Arhusen 7. Arhusan 4. 6. Arusiae 2. d) memoriam 4. e) quinta est Fiunia, Selandia sexta, quae illi adhaeret et q. (duarum add. 10) s. m. f. Septimam dicunt 2. 8. 9. 10. Ita legendum videtur. f) proxima est quae 7. g) quae a barbaris 5. 9. h) et deest 4. 9. 10. i) coro 7. k) Moiland 4. Mayland 9. Noyland 7. l) Inbra 1. Ybra 2. 8. 9. 10. Ymbra 4. Vmbra 7a c. m) Faltra 1. Falstre 2. 4. 9. 10. n) Lalant 4. o) Langland deest 2. 4. 9. 10. p) que deest 2. 4. 9. 10. atque 7. q) Seland 10. r) quatuordecim 2. 8. 9. 10. viginti 7. s) deest 7c. t) donatae 9. u) Sed et a. i. sunt 4. v) vel deest 4. 7. w) Curland 4. 7. Kurland 9. 10. x) iter o. d. habens 2. 4. 9. 10. y) auguriis 1. z) nigromaticis 1. nicromaticis 2. 4. necromaticis 10. a) inducti sunt 9. Verba uncis inclusa desunt 1. 6. 7. b) his panis 1. Ispanis 2. Hispanis 4. Fortasse legendum: Cispanis sive Circipanis. Cf. schol. 16. Cl. Giesebrecht suspicatus est, Adamum scripsisse: his paganis.

1) Mors, insula Iutiae in Lymfiord, dicta Morsoe in libro censuali mox laudando. 2) Nunc pars Iutiae occidentalis, ubi civitas Tisted. In libro censuali Waldemari II. dicitur Tythaesysael, hodie Thyland. V. Langebek, Script. rer. Danic. T. VII, p. 518. et 561. 3) Samsoe. 4) Sprögoe; v. Schol. 107. 5) Vide supra c. 8. 6) Omittuntur hic vitio scriptoris duae insularum septem supradictarum, sc. Alsen et Arrooe. 7) Moen. 8) Fortasse Fehmern; v. infra c. 18. Nomen Imbriae huic insulae datur in chartis comitum Holsatiae saeculi XIV. Notandum tamen olim Himbusysel, hodie Himmersysel nomine appellari praefecturam Aalborghus. V. de hac terra Langebek l. l. p. 518. et 566, atque de insula Imbrae sive Fehmern ibidem p. 528. et 591. Quae de situ huius insulae Adamus affert, neutri eorum conveniunt. Imbrorum gentem quoque laudat Scôpes vidsidh. 9) In describendo situ Lalandiae errat noster, cum haec rectius de insula Fehmern dixisset. Cf. tamen c. 18. 10) C. 30.

Chori^a nominatam, quam tunc Sueones tributo subiecerunt. Una ibi nunc facta est^b ecclesia cuiusdam studio negotiatoris, quem rex Danorum multis ad hoc illexit muneribus. Ipse^c rex gaudens in Domino recitavit mihi hanc cantilenam^d.

17. Praeterea recitatum est nobis, alias plures insulas in eo^e ponto^f esse^g, quarum una grandis Aestland^h dicitur, non minor illa de qua prius diximusⁱ. Nam^k et ipsi Deum^l christianorum prorsus ignorant, dracones adorant cum volucribus, quibus etiam litant vivos homines, quos a mercatoribus emunt, diligenter omnino probatos, ne maculam in corpore habeant^m, pro qua refutari dicunturⁿ a draconibus. Et haec quidem^o insula terrae feminarum proxima narratur, cum illa superior non longe sit a Birca^p Sueonum.

18. Illae autem insulae^q quae Selavis adiacent insigniores accepimus esse^r tres. Quarum prima Fembre vocatur¹. Haec opposita est Wagriss^s, ita ut videri possit ab Aldinburg, sicut illa quae Laland dicitur^t. Altera est contra Wilzos^u posita, quam Rani [vel Runi^v] possident, gens fortis-
Schol. 117.
sima Sclavorum, extra quorum sententiam de publicis rebus nichil agi lex est^w: ita^x metuuntur^y propter familiaritatem deorum vel potius daemonum, quos maiori cultu venerantur quam ceteri^z. Ambae igitur hae insulae pyratiss et cruentissimis latronibus plenae sunt, et qui nemini parcant^a ex trans-euntibus. Omnes enim quos alii vendere solent, illi occidunt^b. Tertia est illa quae Semland dicitur^c, contigua Ruzzis^d et^e Polanis; hanc inhabitant Sembi vel Pruzzi^f, homines humanissimi, qui obviam tendunt his ad auxiliandum, qui periclitantur in mari vel qui a pyratiss infestantur. Aurum et argentum^g pro minimo ducunt, pellibus habundant peregrinis, quarum^h odor letiferumⁱ nostro orbi propinavit superbiae venenum. Et illi quidem ut stercora haec habent ad nostram

Schol. 117. Reune insula est Runorum, vicina Iumne^k civitati, qui soli habent regem. (2. 4. 6. 8^b.)

a) Cori 9. Kori 10. b) est *deest* 1. c) enim *addit* 4. d) Hanc insulam — cantilenam *desunt* 7. e) eodem 4. f) porto 1. g) Praeterea sunt et aliae p. insulae i. e. p. 7. h) Estland 2. 4. 6. 9. 10. i) dixi 5. k) Nam *deest* 2. 9. 10. l) ipse dominum 10. m) habeant *deest* 6. n) dicitur 9. o) quidem *deest* 9. p) Byrcha 2. Birka 4. sit abhira 6. sit *deest* 7. q) Illarum a. insularum 2. 5. 9. 10. r) *deest* 2. 4. s) Wasgris 6. Wardgris 7a.c. Vagriss 10. t) ita — dicitur *desunt* 5. u) Vilzos 10. Wilros *M. F.* v) vel Runi *addunt* 2. 4. 9. w) licet, cui *superscriptum* vel lex est 6. x) illi *addunt* 2. 4. 9. 10. ista ita 7c. y) metuitur 7b. mentiuntur 7a. c. z) cultu ceteris venerantur 4. a) parcent 7. parcent 4. b) omnes — occidunt *desunt* 5. 9. c) appellari solet 2. 4. 9. 10. d) Ruzis 4. Rutzis 7c. *saepius*. e) vel 2. 7. 8. 9. 10. f) Pruzzi 4. Prutzi 7c. g) Aurum argentumque 2. 4. 10. h) quorum 2. 4. i) lethiferum 10. lactiferum 5. lactiferum 2. 9. k) Ivminne 2. Iumne 5. Ianine 9.

1) Fembre, quam supra cap. 16. videtur Imbram appellasse.

credo^a dampnationem^b, qui per fas et nefas^c ad^d vestem
 Schol. 118. anhelamus marturinam^e, quasi ad summam beatitudinem.
 Itaque pro laneis indumentis, quae nos dicimus faldones^{f.1},
 *p. 375. illi offerunt tam^g preciosos martures^h. *Multaⁱ possent dici
 ex^k illis populis laudabilia in moribus, si haberent solam
 fidem Christi, cuius praedicatores immaniter^l persecuntur.
 Apud illos^m martyrio coronatus est illustrisⁿ Boemiorum^o
 episcopus Adalbertus². Usque hodie profecto inter illos, cum
 cetera^p omnia sint communia nostris, solus prohibetur acces-
 sus lucorum et fontium, quos autumant pollui christianorum
 accessu. Carnes^q iumentorum pro cibo sumunt, quorum
 lacte vel cruore utuntur in potu, ita ut inebriari dicantur.
 Homines cerulei, facie rubea, et criniti^r. Praeterea inac-
 cessi^s paludibus, nullum inter se dominum pati volunt.

Schol. 119. 19. Sunt et aliae in hoc ponto^t insulae plures, feroci-
 bus barbaris omnes^u plenae, ideoque fugiuntur a navigan-
 tibus³. Item circa haec littora Baltici maris ferunt^v esse

Schol. 118. De quarum laude gentium Horatius^w in lyricis suis⁴
 ita meminit: 'Campestres', inquit^x, 'Scythae melius vivunt et rigidi
 Getae, quorum^y plaustra vagas rite^z trahunt domus, nec cultura placet
 longior^a annua^b. Dos est magna parentum virtus; et peccare nefas,
 aut precium est mori'. Usque hodie Turci, qui prope^c Ruzzos^d sunt,
 ita vivunt, et reliqui Scythiae^e populi. (2. 4. 6. 8^b. 9.)

Schol. 119. Cum rex Sueonum Emund filium suum^f Anundum^g
 misisset in Scythiam ad dilatandum regnum suum^h, ille navigio in
 terram pervenit feminarum. Quae mox venenum fontibus immiscentes,
 ipsum regem et exercitum eius tali modo peremerunt. Haec et supra
 diximus⁵, et ipse Adalwardus episcopus recitavit nobis, hoc et alia
 contestans esse veracissimaⁱ. (2. 5. 6. 8^b.)

a) adeo 7. forte 4. b) credo perniciem et damnationem 9. c) fas nefasque 4.
 d) per 1. e) mardurinam 2. 9. 10. f) faltones 2. paldones 5. g) tam *deest*
 2. 9. 10. h) mardures 2. 9. 10. i) Multa ergo 4. k) de 2. 8. 9. 10. l) ina-
 niter 1. 6. m) enim *add.* 4. n) illustrissimus 7. o) Boemorum 2. 5. Bohemo-
 rum 9. 10. p) cetera *deest* 4. 9. q) Carnes etiam 4. r) rubea et cervice 7.
 s) in accessu 7. t) porto 1. u) *deest* 7c. v) maris longo transitu usque oriens
 sunt Amazones q. 7c. w) Oracius 2. x) itaque 4. y) quarum 4. 6. z) rite
deest 2. 4. 8b. a) longior *deest* 8b. longa 4. b) anona 2. c) aput 6. proprie 2.
 proprio 9. d) Ruzi 8b. Ruzzi 2. 9. e) Scythici 9. f) suum *deest* 2. 8b.
 g) Enundum 4. Emundum 2. 5. h) ad — suum *desunt* 2. 8b. i) Haec — vera-
 cissima *desunt* 4. 9. vera 6.

1) Anglis dicebantur 'faldynge'. V. Galfridi Grammatici Promptorium
 Parvulorum, ed. A. Way. h. v. Cf. Ziemann, Mittelhochdeutsches Wör-
 terbuch s. v. Valde, Valte. Alibi Paltene, Phalte de indumentis lineis.
 V. Schannat, Trad. Fuldenses p. 418; eiusd. Vindemiae literariae
 p. 53. 2) De Adelberto episcopo occiso a Pruzzis v. Vitas Adalberti;
 Thietmar. l. IV, c. 19; Ann. Quedlinb. a. 997. 3) His adnumerandae
 videntur insulae Oeland, Gothland, Oesel. 4) Carm. III, 24, v. 9. 11.
 5) L. III, c. 15.

Amazonas, quod nunc terra feminarum dicitur¹. Eas^a aquae gustu dicunt aliqui concipere. Sunt etiam qui referant^b, eas fieri praegnantas ab hiis^c qui praetereunt^d negotiatoribus, vel ab hiis quos inter se habent captivos, sive ab aliis monstris, quae ibi non rara habentur. Et hoc credimus etiam fide dignius^e. Cumque pervenerint^f ad partum, si quid^g masculini generis est, fiunt^h cynocephaliⁱ, si quid feminini, speciosissimae mulieres^k. Hae simul viventes, spernunt consortia virorum, quos etiam, si advenierint, a^l se repellunt viriliter. Cynocephali sunt^m, qui in pectore caputⁿ habent^{o. 2}; in Ruzzia videntur sepe captivi, et cum verbis latrant in voce. Ibi sunt etiam^p qui dicuntur Alani vel Albani^q, qui lingua eorum Wizzi^r dicuntur, crudelissimi ambrones^s; cum canicie nascuntur; de quibus auctor Solinus³ meminit^t. Eorum patriam canes defendunt. Si quando pugnandum est^u, canibus aciem struunt. Ibi

Schol. 120.

Schol. 120. Qui lingua eorum Wilzi^v dicuntur, crudelissimi^w ambrones, quos poeta Gelanos vocat. (2. 4. 8^b. 9.)

a) Quas 4. Et eas 9. b) referunt 7c. 9. c) his 1. 2. 4. *saepius*. d) eas impregnari a praetereuntibus 4. e) hoc etiam credibilius est 4. Et — dignius *desunt* 7c. f) pervenerunt 7c. g) quidem 1. 5. h) est *deest* 2. generis fuerit 4. 9. 10. i) cynocephagi 1. k) nascuntur *addit* 10. mulieris *M. F.* l) ad 1. m) mulieres. Haec secundum opinionem. Revera enim singulae singulos habent viros, sicut in epistola ipsarum ad Alexandrum Magnum continetur. Sic enim habet inter cetera: 'Si vis scire conversationem nostram, talis est. Habitatio nostra est ultra fluvium, et sumus numero feminarum habitantium (habitationum 7a. hinc animum 7b). CCLXIV (CCXIV 7a), quae non sunt coinquinatae a viris. Viri nostri nullo modo habitant inter nos, sed ultra fluvium in alia parte. Uno quoque anno celebramus festivitatem Iovis per XXX dies. Qui vult manere in laetitia cum uxore sua, tenet eam per annum unum. Quodsi mulier parturiens peperit masculum, tenet eum secum pater; et si feminam peperit, retinet eam pater secum, et post septem annos reddit eam matri. Cum autem pugnaturae cum aliquo venimus, sumus numero decies dena milia equitantes. Aliae autem custodiunt insulam nostram'. Ad priora revertamur. In praedicta insula sunt Cynocephali 7. n) caput 1. o) habentes 4. 9. p) et 10. q) Albini *M. F.* r) Wirzi 7. s) qui — ambrones 1. 6. 7. *Desunt in textu* 2. 4. 9, ubi in scholium 120 eliminata sunt. *Omnino desunt* 10. t) de quibus S. meminit. Cum canicia nascuntur 2. 9. 10. u) est *deest* 2. 9. *autem custodiunt insulam nostram.*

1) Amazonas in Europa collocavit Marcianus l. l. p. 215. Hic Maegdaland, cuius mentionem facit Aelfred in versione Orosii Anglosaxonica, indigitari, docuit Dahlmann, *Forschungen* I, 420. Dicitur quoque Quänland sive feminarum terra, sub quo nomine latere Kainulaiset, h. e. terrae Finnorum provinciam iuxta sinum Bothnicum, docuit Rühls in historia Finlandiae p. 357; cf. F. Lehrberg, *Untersuchungen zur Geschichte Russlands* ed. Krug p. 145 sq. 2) *Cynocephali*. Similia de Bleimiis in interiori Africa fabulatur Marcianus p. 218. Cf. Solinum c. 52. de Indis quibusdam: *Ad sermonem humanum nulla voce sed latratibus tantum sonantes*. 3) Polyhistor c. 15. Albani sive Wizzi Adamo nostro incolae videntur esse terrae Witland, quam terram Esthonum iuxta Vistulam sitam dicit Wulfstanus in itinere §. 2, apud Dahlmann l. l. p. 428. De Witland sive terra Vidivariorum cf. Voigt, *Geschichte von Preussen* T. I, p. 210.

sunt homines pallidi, virides et macrobii^{a. 1}, quos appellant
 p. 376. Husos^b; postremo illi qui dicuntur Antropofagi^{} et humanis
 vescuntur carnibus. Ibi sunt alia^c monstra plurima, quae
 recitantur a navigantibus sepe inspecta, quamvis hoc nostris
 vix credibile putetur^d.

20. Haec habui quae de sinu illo Baltico^e dicerem^f,
 cuius nullam mentionem audiui quempiam fecisse doctorum,
 nisi solum, de quo supra diximus, Einhardum^g. Et for-
 tasse mutatis nominibus arbitror illud fretum^h ab antiquisⁱ
 vocari paludes Scithicas vel Meoticas², sive deserta Getar-
 um³, aut litus Scithicum, quod Martianus⁴ ait: 'confer-
 tum^k esse multiplici diversitate barbarorum'. 'Illic', inquit⁵,
 'Gethae¹, Daci, Sarmatae, [Neutri^m,] Alani, Geloni, Antropo-
 fagiⁿ, Trogloditae^o'. Quorum errori condolens noster metro-
 Schol. 121. politanus statuit Bircam^p illis gentibus metropolem, quae
 in medio Sueoniae posita^{q. 6} contra civitatem Sclavorum^r
 respicit Iumnem^{s. 7}, paribusque spatiis omnes illius ponti
 Schol. 122. amplectitur horas^t. In qua civitate primum ex nostris
 ordinavit Hiltinum abbatem, quem ipse voluit appellari^{u. 8}
 Iohannem. Itaque de insulis Danorum dictum est satis.

Schol. 121. A Sconia^v Danorum navigantibus ad Bircam quinque
 dierum^w, a Birca in Ruzziam^x similiter per mare habes iter quinque
 dierum. 2. 4. 6. 8^b.)

Schol. 122. Ibi in Birca est^y portus sancti Ansgarii et tumulus
 sancti Unni archiepiscopi, familiare inquam hospitium sanctorum nostrae
 sedis confessorum. (2. 4. 6. 8^b.)

a) Voci macrobii in cod. 1 superscripta sunt verba: id est longi, quae glossa in
 ceteris codicibus in textum irrepsit. lenti 7. b) Busos 2. 4. 7. 9. 10. c) et alia 7c.
 alia deest 9. 10. d) putem 7. putetur 7c. videatur 2. 4. 6. 9. videtur 10. e) vel
 barbaro addunt 2. 4. 9. 10. f) Haec breviter de illo sinu Baltici dixerim 7.
 g) Einhardum 9. cuius — Einhardum desunt 7. h) deest 7c. i) Romanis addunt
 2. 4. 9. 10. k) consertum 4. consitum 9. l) Gete 4. m) Neutri deest 1. 7.
 In cod. 6 superscriptum est voci Alani. Neuri 9. n) Antropofagi deest 1. o) Tro-
 godete 1. Trogodite voci Antropofagi superscriptum 2. 6. 9. Trogodite 4. 7c, ubi
 (2. 4. 8b) scholii instar in margine additur: Amaxobii, Arimaspi, Agathirsi. p) Hir-
 cam 6. stat Birca 10. q) est 6. r) opposita addit 4. s) Iummem 2. Iumi-
 nem 5. 9. t) oras 5. 9. u) vol. appellare 2. 9. appellavit 4. Verba Quorum —
 Iohannem desunt 7. v) Scania 2. w) interest add. 8b. x) Birca et Ruzzia 5.
 y) Ubi est 4. 9.

1) Macrobios Solinus c. 30 gentem quandam Aethiopum vocat. 2) *Meo-
 tidas paludes* dicit eas Orosius l. I, c. 2; *palus Maeotica* Marcian.
 p. 200. 3) *deserta Getarum*. Virgil. Georg. III, 462. 4) Loco
 laudato p. 214: *litus Scythicum — barbarorum*. 5) Ibid. l. 9 et 10:
Illic Getae, Daci, Sarmatae, Amaxobii, Trogloditae, Alani; et paulo
 infra l. 16: *Neutri . . . Geloni, Agathyrsi, Anthrophagi*. 6) *in —
 posita*. V. supra l. I, c. 62. 7) Patet Adamum Iumne civitatis situm
 latuisse. 8) De Hiltino v. supra ad l. III, 70.

Nunc vero ad Sueonum sive Nordmannorum populos, qui^a proximi sunt, convertamus articulos^b.

21. Transeuntibus insulas Danorum alter mundus aperitur in Sueoniam vel Nordmanniam^c, quae sunt duo latissima regna aquilonis et nostro orbi adhuc fere incognita. De quibus narravit mihi scientissimus^d rex Danorum^e, quod Nordmannia^f vix queat transiri^g per mensem, cum Sueonia duobus mensibus non facile percurratur. 'Quod ipse', inquit, 'probaveram, qui^h nuper sub Iacobo rege 12 annis militavi in illis regionibus, quaeⁱ altissimis ambae montibus includuntur, magis autem Nordmannia, quae suis alpibus circumdat^k Sueoniam'. De Sueonia vero non tacent antiqui auctores^l Solinus^{m. 1} et Orosius^{n. 2}, qui dicunt, plurimam partem Germaniae^o Suevos^p tenere, necnon montana eius usque ad Ripheos montes extendi. Ibi est etiam Albis fluvius, de quo Lucanus meminisse videtur^{q. 3}. Ille^r oritur in^s praedictis alpibus, perque^t medios Gothorum populos currit in oceanum, unde^u et Gothelba dicitur⁴. Fertilissima regio est Sueonia^v, ager frugibus^w et melle opimus^x, extra quod pecorum fetu omnibus antefertur, oportunitas fluminum

Schol. 123.

Schol. 124.

Schol. 125.

Schol. 126.

Schol. 123. Paulus in Gestis Longobardorum⁵ de fecunditate gentium septentrionalium^y, et de septem viris, qui in litore oceaniz iacent in provincia Scritefingorum. (2. 4. 6. 9.)

Schol. 124. Tacitus Suevos hoc quoque Sueonum nomine appellat⁶. (9.)

Schol. 125. Dani, Sueones et^a Nordmanni et reliqui Scithiae^b populi a Romanis Yperborei vocantur, quos Marcianus⁷ extollit multis laudibus. (2. 4. 6. 9.)

Schol. 126. Gothelba fluvius a Nordmannis Gothiam separat, magnitudine non impar isti Albiae^c Saxonum, unde ille nomen sortitur. (2. 4. 6. 9.)

a) Danis addit 4. proximi sunt Danis 2. 9. 10. b) articulum 2. 4. 6. In codd. 2. 8. 9 sequitur inscriptio sequentium: Incipit de Sueonia ac populis Sueonum et ritibus eorum (Sueonia et cerimoniis Sueonum 2). c) Nordvegiam 10. Norvegiam 2. 9. Normandiam 7a c. d) sanctissimus 5. e) de quibus narratur 7. f) Norvegiam superscr. 9. Normanniam 10. g) pertransiri mense 7c. h) quoniam 2. 9. 10. quia 4. i) Quod — quae desunt 7, ubi legitur: Ambae enim altissimis etc. k) circumdat 1. l) actores 2. m) scilicet addit 4. n) Horosius 4. o) deest 7c. p) Sueones 7c. 9. q) de quo — videtur desunt 10. r) Qui 4. s) ex 10. t) qui per 2. 9. u) inde 5. v) Sueonia ergo r. e. fert. 4. w) fructibus 7c. x) optimus 2. 6. 7. y) loquitur addit 9. Cetera desunt 9. z) oceano 4. a) et deest 9. b) Scythici 9. c) Albeae 9.

1) Solini ut videtur verba in c. 20. respexit, sed male intellexit: *Mons Sevo ipse ingens, nec Riphæis minor collibus, initium Germaniae facit.*
2) Orosius l. I, c. 2: *Germania, ubi plurimam partem Suevi tenent.*
3) Pharsal. l. II, v. 52: *Fundat ab extremo flavos aquilone Suevos — Albis.* 4) Götha Elv. 5) L. I, c. 1—5. 6) Taciti Germania c. 44 sqq. Haec recentioris temporis esse videntur. 7) Marcian. l. l. c. de quarto sinu Europae. Cf. Solinum c. 16.

*p. 377. *sylvarumque maxima^a ubique peregrinis mercibus omnis regio plena. Ita nullis^b egere Sueones dicas opibus, excepta Schol. 127. quam nos diligimus sive potius adoramus, superbia^c. Omnia enim instrumenta vanae gloriae, hoc est aurum, argentum, sonipedes regios, pelles castorum^d vel^e marturum^f, quae nos ammiratione^g sui dementes^h faciunt, illi pro nichilo ducunt. In sola mulierum copulaⁱ modum nesciunt. Quisque secundum facultatem suarum virium duas aut tres et^k amplius simul habet; divites et^l principes absque numero^l. Nam et filios ex tali coniunctione genitos habent legitimos. Capitali vero pena multatur, si quis uxorem alterius cognoverit, aut vi oppresserit^m virginemⁿ, sive qui alterum spoliaverit bonis suis, aut iniuriam fecerit^o. Hospitalitate quamvis omnes Yperborei sint^p insignes, praecipui sunt nostri^q Sueones; quibus est omni probro gravius hospicium negare transeuntibus, ita ut studium vel^r certamen habeant inter illos^s, quis dignus sit recipere hospitem. Cui exhibens^t omnia iura humanitatis, quot diebus illic^u commorari voluerit, ad amicos eum suos^v certatim per singulas dirigit^w mansiones. Haec illi bona in moribus habent. Praedicatores autem veritatis, si casti prudentesque ac ydonei sunt^x, ingenti amore foveant, adeo ut concilio populorum communi^y, quod ab ipsis warh^z vocatur, episcopos interesse^a non renuant^b. Ubi de Christo et^c christiana religione crebro^d audiunt non inviti. Et fortasse facili^e sermone ad nostram fidem illi^f persuaderentur, Phil. 2, 21. nisi quod mali doctores, dum sua quaerunt, non quae Iesu Christi, scandalizant eos, qui possent salvari.

22. Populi Sueonum multi sunt, viribus et armis egregii, praeterea tam in equis quam in navibus iuxta optimi bel-

Schol. 127. Quo etiam morbo Sclavi laborant et Partig et Mauri, sicut Lucanus testis est de Partis^{h.2}, et de Mauris Sallustius^{i.3}. (2. 4. 8^b.)

a) magna 2. 4. 9. 10. b) Nullis itaque 4. c) superbiam 4. d) castrorum 7c. F. e) et 4. f) marturum 2. 9. 10. g) admiratione 2. 4. h) clementes 2. i) copia 7. k) vel 4. vel tres vel 7. l) ac 9. m) violaverit 1. n) aut — virginem *desunt* 6. o) aut vi interfecerit 9. p) sunt 9. q) *deest* 7c. r) studium vel *desunt* 4. et certamen 9. s) se 4. 7. t) Cui cum exhibuerint 7. u) ibi 9. v) suos illum 2. 4. w) dirigunt 7. x) prudentes et ydonei sint 4. y) consilio communi 9. 10. z) warch 2. 7. 8. varch 10. warth 9. warph 4. 5. 6. Cod. 4 in margine post vocabulum ipsis recentiori manu addit: quod ab ipsis thine a nobis; inde 5: quod ab ipsis warph, a nobis thine. a) inter se esse 7. b) *Hic deficit codex* 4. c) ac 5. d) crebro *deest* 9. e) profecto facile 5. 9. 10. facili *deest* 6. f) ad summam nostrae fidei 7. illi *deest* 2. 9. 10. g) Parthi 4. 8b. h) de Partis *desunt* 5. i) Sallustius 4. 8b.

1) De polygamia Nortmannorum v. Dudonem de moribus et actibus Nortmann. l. I, init. 2) Lucani Pharsal. l. VIII, v. 399 sq. 3) Sallustii Bellum Iugurth. c. 76.

latores. Unde etiam sua potentia ceteras aquilonis gentes constringere^a videntur. Reges habent ex genere antiquo^b, quorum tamen vis^c pendet in populi sententia; quod in commune^d omnes laudaverint, illum¹ confirmare oportet, Schol. 128. nisi eius decretum potius videatur, quod aliquando^e secuntur inviti^f. Itaque domi pares esse gaudent. In praelium euntes omnem praebent obedientiam regi^g, vel ei qui doctior^h ceteris a rege praefertur. Si quando veroⁱ praeliantes in angustia positi sunt^k, ex multitudine deorum quos colunt^l unum invocant auxilio^m; eiⁿ post victoriam deinceps sunt devoti illumque ceteris anteposunt. Deum^o autem christianorum iam communi sententia fortio^prem clamant omnibus esse; alios deos sepe fallere, illum porro semper astare certissimum adiutorem in oportunitatibus^q.

23. Ex ipsis populis Suediae^r proximi ad nos habitant Schol. 129. Gothi, qui occidentales dicuntur; alii sunt orientales. Verum Westragothia^s confinis est provinciae Danorum, *quae Sconia* p. 378. dicitur. A qua etiam^t fertur^u diebus septem perveniri usque ad civitatem Gothorum magnam Scarane². Deinde Ostrogothia^v protenditur iuxta mare illud quod Balticum vocant^w, usque ad Bircam. Primus Gothorum episcopus Thurgot^x Schol. 130.

Schol. 128. Omnia quae aguntur^y inter barbaros, sorti^zendo fiunt^z in privatis rebus. In publicis autem causis et^a demonum responsa peti solent, sicut in Gestis sancti Ansgarii³ potest cognosci. (2. 5. 6. 8b. 9.)

Schol. 129. Gothi a Romanis vocantur Getae, de quibus Virgilius dicere videtur^b:

. . . 'acerque Gelonus^c

Cum fugit in Rhodopen^d atque in deserta Getarum,
Et lac concretum cum sanguine potat equino⁴.

Hoc usque hodie Gothi et Sembi^e facere dicuntur, quos ex lacte iumentorum inebriari certum est⁵. (2. 5. 6. 7. 8b.)

Schol. 130. Quamvis ante hos^f Danorum episcopi vel Anglorum^g Suediam praedicarunt^h, Thurgot vero specialiterⁱ in Gothiam ordinatus est ad sedem Scaranensem^k. (2. 5. 6. 8b.)

a) confringere 5. 8b. 9. b) antiquos 1. 5. 6. 7c. c) ius 2. 8. 9. 10. d) communi 7c. e) aliqui 7c. 9. f) multi 1. g) r. suo 7c. h) doctior *deest* 9. doctor 8. i) Si vero aliquando 7. Si qui vero 9. k) sint *M. F.* l) quos colunt *deest* 9. 10. m) unum in auxilium invocant 2. 5. 9. n) cui 6. o) dominum 10. p) ferociorem 9. q) in omnibus o. 7c. r) Sueoniae 2. 10. Sueonum 9. s) Westergothia 5. Vestragothia 9. 10. t) etiam *deest* 5. u) ferunt 2. 5. 7. 9. v) Astrogothia 7a. Ostrogotia 5. Ostrogotica 9. w) vocatur 7. mare quod b. dicitur 5. x) Thurgoth 6. Thurgotus 10. Thürgotius 9. y) agantur 8b. geruntur 9. z) sciunt 2. 9. faciunt 8b. a) etiam 5. 8b. b) dicit 7c. c) Gelanus 2. 8b. d) Rodopen 2. 8b. e) Serabi *F.* f) hoc *F.* g) in *addit* 5. apud 8b. h) praedicarint 5. i) specialiter *deest* 8b. k) Scarinensem 2.

1) *illum* sc. regem. 2) Skara in Dalsland sive Skaraborg. 3) C. 18. 19. 27. 30. 4) Georg. l. III, v. 461 sq. 5) V. supra c. 18 fin.

fuit, secundus vero^a Godescalcus, vir sapiens et bonus, ut praedicant^b, nisi quod domi sedens ocium labori praetulit^c. Tercium^d ordinavit noster metropolitanus Adalwardum seniore^e, vere^e laudabilem virum¹. Qui deinde perveniens ad barbaros, ut^f docuit, ita^g vixit. Nam sancte vivendo^h, bene docendo magnam gentilium multitudinem traxisse fertur ad christianam fidemⁱ. Claruit etiam virtutum^k miraculis, ita ut, poscentibus in necessitate barbaris, ymbrem^l faceret descendere vel denuo serenitatem venire, et alia quae hactenus quaeruntur a doctoribus. Is autem vir memorabilis in Gothia permansit^m, nomen domini Iesu constanter omnibus praedicansⁿ, ibidemque post multos agones, quos pro Christo libenter sustinuit, victricem terrae carnem tradidit, spiritus coelum petiit laureatus. Post quem archiepiscopus ordinavit in illas partes quendam Acilinum, nichil ferentem episcopali nomine dignum^o praeter ingentem corporis staturam. Et ille quidem diligens carnis requiem, frustra^p mittentibus legationem Gothis, usque ad obitum suum Coloniae mansit^q in deliciis^r.

24. Inter^s Nordmanniam et Sueoniam Vermilani^{t.2} et Finnédi^{u.3} degunt, et alii; qui nunc omnes sunt christiani, respitiuntque ad Scaranensem ecclesiam. In confinio Sueonum vel Nortmannorum contra boream habitant Scritefini^v,

Schol. 131. A rege Haroldo invitatus Adalwardus quoque in Nordwegiam venit et pro sanctitate viri^w et fama virtutum eius honorifice susceptus est. Cui abeunti rex tantum pecuniae obtulit, ut exinde statim 300 captivos redemit episcopus^x.

Adalwardus^y iunior eo tempore veniens in Gothiam, cognominem suum^z reperit infirmum; cuius exequias cum luctu procurans, in Sictoniam^a properavit. Sed postea cum repulsus esset a paganis, invitatus venit ad Scaranem^b civitatem, quod nostro archiepiscopo non bene placuit^c, quare eum sicut violatorem canonum vocavit Bremam. (2. 5. 6. 8^b.)

a) vero *deest* 4. 9. b) ut praedicant *desunt* 5. c) praetulerit 9. d) tertium autem 5. e) vere *deest* 10. f) sicut 2. 5. 9. 10. g) ita *deest* 9. h) ac *addunt* 2. 5. 10. et 9. i) ad ch. convertit fidem 5. k) Qui e. v. claruit 5. l) imbrem de coelo 5. m) permanens 5. n) praedicavit 5. o) dignum *deest* 1. p) frustratam 2. 8. 9. q) permansit 2. 5. 9. r) Primus Gothorum — deliciis *desunt* 7. s) Item 1. t) Wermelani 2. 8. 9. Warmelanos 5. Vermulani 7. Vermelani 10. u) Finwedi 5. 9. Findwedi 2. Finvedi 10. v) Scitefini 6. Scritefinni 2. 8. 10. Scritesfinni 7. Seridofinni 9. Scritefingi *F.* w) viri *deest* 5. x) redimeret 5. 9. redemerit 8b. y) autem *add.* 5. 9. z) suum *deest* 6. a) procurans Sictoniam 5. 9. b) Scaranen 5. c) displicuit 6. valde displicuit 5. 9.

1) V. supra l. III, c. 14. 2) Wärmeland in provincia Suecica Carlstad. 3) Finnheide, Finnwald, in occidentilibus partibus provinciae Smalandiae versus Hallandiam. Cf. Geijer, Geschichte von Schweden T. I, p. 52.

quos aiunt cursu feras praeterire^{a. 1.} Civitas^b eorum maxima Schol. 132. Halsingland^{c. 2.}, ad quam^d primus ab archiepiscopo designatus est Stenphi^e episcopus, quem ipse mutato nomine Symonem vocavit. Qui etiam multos earundem gentium sua praedicatione lucratus est. Praeterea sunt alii numero carentes^f Sueonum populi, de quibus ad christianitatem conversos accepimus solos Gothos, Wermilanos et partem Scritefinorum^g, vel qui illis vicini sunt.

25. Igitur ut brevem Sueoniae^h vel Suediaeⁱ descriptionem faciamus: haec ab occidente Gothos habet et civitatem Scaranem^k, a borea Wermilanos^l cum Scritefinnis^m, *quorumⁿ p. 379. caputⁿ Halsingland^o, ab austro longitudinem habet illius Baltici^p maris, de quo ante diximus; ibi^q civitas magna Sictone^r. Ab oriente autem Ripheos montes attingit, ubi Schol. 133. deserta ingentia^s, nives altissimae, ubi monstruosi hominum greges ultra prohibent accessum³. Ibi sunt^t Amazones, ibi Cynocephali, ibi Ciclopes, qui unum in fronte habent oculum^{u. 4.} Ibi sunt hii^v quos Solinus dicit Ymantopodes^w, uno pede salientes⁵, et illi qui humanis carnibus delectantur

Schol. 132. Halsingland est regio Scritefinnorum, sita in Ripheis montibus^x, ubi nix perpetua durat⁶. Homines ibi gelu recocti^y, tecta domorum non curant^z, carne ferarum pro cibo et pellibus earum pro indumento fruuntur⁷. (2. 5. 6. 8^b.)

Schol. 133. In Yperboreis montibus praeter alia^a monstra leguntur et gryphes^b nasci⁸. (2. 5. 6.)

a) praeire 5. anteire 6. b) civitasque 7c. c) Halsingaland (Halsingland 9). Et Halsingaland regio est 2. 5. 9. 10. d) Ad quam — lucratus est *desunt* 7c. e) Stenphi 9. f) certantes 9. g) Scritefinnorum 7a. Scritefinnorum 7c. Scritefinnorum 2. 8. 9. Scritefinnorum 5. *saepius*. 6. h) Sueonum 7. i) vel Suediae *desunt* 2. 2a. 9. 10. k) Scaranen 5. Scaraneam 7. Scharaneam 7c. l) Wermilanos 2. 2a. Wermilanos 7b. c. Vermelanos 9. 10. m) Scritefinnis 6. 7a. c. n) caput 1. est *add.* 2. 8b. o) Halsingaland 2. 2a. 5. 9. Halsingland 7a. b. p) illius *deest* 9. *Hic desinit codex Guelpherbytanus* (2); *quare deinceps lectiones codicis 2a enotare visum est.* q) est *addit* 2a. 5. 9. 10. r) Sictona 5. Sictonie 6. s) ubi *addit* 5. 9. 10. attingit d. i. ubi 2a. t) sunt *deest* 1. u) Ibi sunt — oculum *desunt* 7. v) illi 2a. 5. 9. 10. w) Ymantopodes 2a. 7c. 9. Himantopodes 5. Imantopodes 10. x) in altissimis m. qui Riphaei dicuntur 5. y) qui *add.* 5. z) qui d. n. c. tecta 5. a) quae ibi sunt *addit* 5. b) gryphes etiam leg. 9.

1) Martianus l. 1. p. 226 narrat, Troglodytas feras cursu praeterire. 2) Halsingland in Suedia iuxta sinum Bothnicum. 3) Solinus c. 30: *Ultra hos (Macrobios) desertae solitudinis . . . Deinde in ultimis Orientis monstrosae gentium facies.* 4) Solinus c. 30 ait de Agriophagis, Aethiopum gente, eos rege praeditos esse, *cuius in fronte oculus unus est.* 5) Solin. c. 31. Aliter de iis Marcianus p. 218. Uterque tamen Himantopodes in Libya collocat. 6) *Ultra hos (Arimaspos) et Riphaeum iugum regio est assiduvis obsessa nivibus.* Solin. c. 15. 7) Paul. Diac. l. I, c. 5: *Scritobini . . . qui etiam aestatis tempore nivibus non carent . . . crudis agrestium animantium carnibus vescuntur, de quorum etiam hirtis pellibus sibi indumenta peraptant.* 8) *In Asiatica Scythia — grypes tenent universa.* Solin. c. 15.

pro cibo, ideoque sicut fugiuntur¹, ita etiam iure tacentur. Narravit^a michi rex Danorum sepe recolendus^b, gentem quandam ex montanis in plana^c descendere solitam, statura modicam^d, sed viribus et agilitate vix Suedis ferendam, hiique^e incertum esse^f unde veniant^g; 'semel aliquando per annum vel post^h triennium', inquit, 'subitiⁱ accedunt. Quibus nisi totis resistatur viribus, omnem depopulantur regionem, et denuo recedunt'^k. Aliaque multa recitari solent, quae brevitati studens omisi, ab his^l dicenda, qui haec^m se vidisseⁿ testantur.

Schol. 134.
Schol. 135.

26. Nunc de superstitione Sueonum pauca dicemus^o. Nobilissimum^p illa gens templum habet, quod Ubsola dicitur, non longe positum ab^q Sictona^r civitate^s. In hoc templo, quod totum ex auro paratum^t est², statuas trium deorum veneratur populus, ita ut potentissimus eorum Thor in medio solium habeat triclinio^u; hinc et inde locum possident^v Wodan^w et Fricco^x. Quorum significationes eiusmodi sunt: 'Thor'^y, inquit, 'praesidet in aere^z, qui tonitrus^a et fulmina, ventos ymbresque, serena^b et fruges^c gubernat. Alter Wodan,

Schol. 134. Prope illud templum est arbor maxima late ramos extendens, semper viridis in hieme et aestate; cuius illa generis sit, nemo scit^d. Ibi etiam^e est fons, ubi sacrificia paganorum solent exerceri et homo vivus immergi^f. Qui dum non invenitur^g, ratum erit votum populi. (5. 6. 8^b. 10.)

Schol. 135. Catena aurea templum illud^h circumdat pendens supra domus fastigiaⁱ, lateque rutilans advenientibus, eo quod ipsum delubrum^k in planitie situm^l montes in circuitu habeat positos ad instar theatri. (5. 6. 7. 8^b. 10.)

a) igitur addit 5. b) Tradunt etiam (enim 7c) noti plagae illius 7. c) planam 9. d) modica 7c. e) statura — hiique *desunt* 2a. 5. 9. 10. inque incertum unde 2a. hii quoque 6. solitam hique incertum 9. f) esse *deest* 1. est 7c. g) veniunt 2a. 6. 10. est unde veniant 7. veniat 5. h) per 9. i) triennium subito 7. k) Quibus — recedunt *desunt* 9. l) ab his *desunt* 7. m) haec *deest* 9. n) qui se multa vidisse 7b. quae se multi v. 7a. c. o) Sueonum videamus 2a. 8. 9. 10. p) Nobilissima 7. q) a 6. posita a 9. r) Sictana 2a. Sictonia 6. Syctona 10. s) vel Birka *add.* 5. 9. *In cod. 7 sequuntur quae in schol. 135 leguntur.* t) peractum 9. totum auro ornatum 7. u) solum h. (et addit 10) triclinium 5. 9. 10. solium h. triclinium 2a. solium habeat triclinum 8. v) in medio — possident *desunt* 7. w) Wodan 9. 10. *semper.* x) Fricco 2a. y) Thor Wodan 7c. z) praesidet mare 9. a) tonitrua 9. 10. b) ventos, nubes imbresque serenat 7. et serena 10. c) s. frugesque 2a. 9. 10. d) generis nescitur 8b. 10. e) etiam *deest* 8b. 10. f) sacrificia peraguntur et h. v. immergitur 10. g) non inveni . . . 6. invenitur 8b. 10. immergitur 5. h) illud *deest* 5. 8b. 10. i) stagia 7a. fagia 7c. fagra 7b. k) templum 8b. 10. l) est addit 7.

1) De Anthropophagis Scythicis similibus verbis loquitur Solinus c. 15, quos Aethiopum dicit gentem c. 30: *Anthropophagi, quibus execrandi cibi sunt humana viscera . . . adiacentium terrarum solitudo, quas . . . finitimae nationes metu profugae reliquerunt.* 2) ex auro paratum h. e. deauratum.

id est furor^a, bella gerit^b, hominique^c ministrat^d virtutem contra inimicos. Tertius est Fricco¹, pacem voluptatemque largiens mortalibus⁷. Cuius etiam simulacrum fingunt cum^e ingenti priapo^f. Wodanem^g vero sculpunt armatum, sicut nostri Martem^h solent²; Thor autem cum sceptro Iovem simulareⁱ videtur^{k.3}. Colunt^{*} et¹ deos ex hominibus factos, Schol. 136. quos pro ingentibus factis immortalitate donant, sicut in Vita^{p.380}. sancti Anscarii^m leguntur Hericum regemⁿ fecisse⁴.

27. Omnibus itaque^o diis suis^p attributos habent⁴ sacerdotes, qui sacrificia populi^r offerant^s. Si pestis et famis imminet, Thor ydolo lybatur^{t.5}, si bellum, Wodani^u, si nuptiae celebrandae sunt, Fricconi. Solet quoque post novem annos communis omnium Sueoniae provinciarum sollempnitas in Ubsola^v celebrari. Ad quam videlicet sollempnitatem nulli praestatur immunitas. Reges et populi, omnes et singuli sua dona transmittunt ad Ubsolam, et quod omni poena crudelius^w est, illi qui iam induerunt christianitatem, ab illis se redimunt cerimoniis. Sacrificium itaque tale^x est. Ex omni animante, quod masculinum est, novem capita offeruntur, quorum sanguine deos placari^y mos est. Corpora autem suspenduntur in lucum, qui proximus est templo. Is enim lucus tam sacer est gentilibus^z, ut singulae arbores eius ex morte vel tabo^a immolatorum divinae credantur. Ibi etiam canes et equi^b pendent cum hominibus⁶, quorum corpora

Schol. 136. Nuper autem rex Sueonum christianissimus Anunder⁷, cum sacrificium gentis statutum nollet demonibus offerre, depulsus a regno, dicitur^c a conspectu concilii gaudens abisse^d, quoniam dignus habebatur pro nomine Iesu Christi contumeliam^e pati. (5. 6. 8b.)

a) fortior 2a. 5. 9. 10. b) regit 2a. 5. 9. c) hominumque 5. d) monstrat 7a. e) cum *deest* 2a. 5. 9. 10. f) Cuius — priapo *desunt* 7. g) Vodonem 9. h) sculperere *add.* 5. i) exprimere 5. k) *In cod.* 7 *hic leguntur fere verba scholii* 134: Prope eius ... semperque viridis, hieme et aestate, et cuius ... scit. l) etiam 2a. m) Anscarii 2a. in — Ansgarii *desunt* 7. n) legitur Hericum regem 1. leguntur de Herico rege 7. leguntur Heinricum (Henricum 2a. 9) regem 2a. 6. 9. legitur Henricum 10. legitur Hericus rex 5. o) itaque *deest* 7b. scilicet 5. p) suis *deest* 2a. 5. 7b. 9. 10. q) habent *deest* 5. attribuunt 2a. 3. 8. 9. 10. r) populis 1. s) offerunt 7. t) immolant 5. 9. 10. idola immulant 2a. Thor immolatur 6. u) Wadani 2a. et saepius a pro o. v) in U. *desst* 5. Ubsula 2a. et saepius u pro o. Upsula 7c. saepius. w) gravius 2a. x) illuc 7a. y) deos tales placari 2a. 3. 5. 9. sanguine tales placari 6. placare talis 7. z) gentibus 9. a) tabe 7. cibo 2a. 3. 5. 9. b) canes, qui 5. c) regno ibat 5. d) abisse *deest* 5. e) contumeliam *deest* 5. Christi *deest* 8b.

1) Rectius Freyr, Germanis Fro. V. Grimm, Deutsche Mythologie T. I, p. 190 sq. 2) Cf. Grimm l. l. p. 160. *Populis istis deus Mars est.* Solin. c. 15. 3) Idem sentiebant, qui diem Iovis appellaverunt Donnerstag, Thursday. 4) C. 26. 5) *lybare* h. e. sacrificare, litare, ut infra libatio pro sacrificio. 6) De hominibus sacrificatis v. etiam Dudonem l. I, init. 7) Cf. supra l. III, c. 15, Schol. 85.

Schol. 137. mixtim suspensa narravit mihi aliquis^a christianorum^b 72 vidisse^c. Ceterum neniae, quae in eiusmodi ritu libationis^d fieri solent, multiplices^e et inhonestae ideoque^f melius reticendae¹.

28. In eadem provintia nuper^g contigit res memorabilis et pro dignitate gestorum longe divulgata; pervenit etiam ad noticiam pontificis^h. Quidamⁱ e sacerdotibus, qui ad Ubsolam demonibus astare^k solebat, nequicquam^l iuvantibus diis factus est^m cecus. Cumque vir sapiens infortuniumⁿ orbitatis suae culturae ydolorum imputaret, quam^o supersticiose^p venerans potentissimum^q deum christianorum offendisse videretur, ecce ipsa nocte apparuit sibi virgo decora nimis, interrogans^r, si in filium eius credere maluerit, fore^s ut visum reciperet, abiectis quae ante colebat simulacris^t. Tunc ille qui nichil ardui rennueret subeundum pro hoc dono, ita se^u facere, letus spopondit. Ad haec^v virgo: 'Scito', inquit, 'certissime, hunc locum, ubi nunc tantus innocentium sanguis^w effunditur, in meo proxime dedicandum honore. In qua re ne tibi aliqua signa dubietatis remaneant, in nomine Christi, qui est filius meus, tu recipe lumen oculorum tuorum'. Mox ille recepto lumine credidit, pertransiensque totas in circuitu regiones, facile^x paganis fidem persuasit, ut crederent in eum, qui se^y cecum illuminavit.

Ev. Iohann. 4, 35. Quibus miraculorum causis impellentibus, statim noster metropolitanus obediens voci quae^z dicit: 'Respicite et levate oculos vestros, quoniam regiones iam albae sunt ad messem', ordinavit in illas partes Adalwardum iuniorem, de Bremensi choro assumptum, virum litteris et morum probitate fulgentem.

Schol. 137. Novem diebus^a commessiones^b et eiusmodi^c sacrificia celebrantur^d; unaquaque die offerunt hominem unum^e cum ceteris animalibus^f, ita ut^g per novem dies 72 fiant animalia^h quae offeruntur. Hoc sacrificium fit circa aequinoctium vernaleⁱ. (5. 6. 7. 8^b. 10.)

a) fidelis *addit* 7. quidam Ch. 3. 5. b) se *addit* 5. c) se vidisse 9. fuisse 2a. d) ritus libationis 9. ritibus libationis 2a. 5. e) sunt *addit* 5. 10. f) ideoque ret. sunt 9. g) nuper *deest* 7. h) pervenit — pontificis *desunt* 7. i) enim *addit* 5. k) adstare 9. l) nequicquam 7c. ne quicquam offertorii periret iuvantibus 2a. m) est ille c. 2a. n) *deest* 7c. o) quae 5. p) superstitione 6. q) potissimum *M. F.* r) interroganti 2a. s) maluerit ut 9. mallet ut 10. voluerit 7a. c. voluit 7b. vellet 5. fore *deest* 2a. t) colebat idolis 9. u) se *deest* 6. v) Haec et 10. w) cruor 5. x) facili fide paganis 2a. 5. 9. 10. y) se *deest* 5. z) qui 5. a) dies 7. b) diebus cum commessionibus 8b. c) huiusmodi 7c. d) sacrificia *deest* 7. sacrificant 10. e) vivum 9. f) animantibus 5. 8b. g) quod 7. h) a. q. o. 7. i) Hoc — vernale *desunt* 5. 6.

1) Cf. Thietmar. Merseb. l. I, c. 9; J. Grimm l. l. T. I, p. 46.

Cui^a etiam per legatos clarissimi^b regis Steinkel^c sedem posuit in Sictona civitate, quae distat ab Ubsola itinere^d diei unius^e. Est vero iter eiusmodi^f, ut a Sconia Danorum per mare velificans quinto die pervenias usque^g Sictonam^h vel Bircam, iuxta enim suntⁱ. Si vero per terram eas a Sconia *per Gothorum populos et civitatem Scaranem, Telgas et^{p. 381.} Bircamⁱ, completo mense pervenies Sictonam^k.

29. Adalwardus igitur magno fervore^l praedicandi euangelii Suediam^m ingressus, omnes qui in Sictona erant et^{Schol. 138.} in circuitu brevi spatio temporis ad christianam fidem perduxit. Conspiravit etiam cum Sconiensiⁿ episcopo, sanctissimo^o Eginone, ut pariter adirent illud templum paganorum, quod Ubsola dicitur, si forte aliquem Christo laboris sui fructum ibi possent offerre, omnia tormentorum genera libenter suscepturi, ut destrueretur illa domus, quae caput est^p supersticionis barbaricae. Illa enim diruta vel potius cremata, fore, ut tocius^q gentis conversio sequeretur. Quam confessorum Dei voluntatem piissimus rex Steinkel^r in populo murmurari sentiens, callide submovit eos a tali cepto, asserens et illos statim morte dampnandos, et se depellendum a regno, qui malefactores in patriam duxerit, et facile omnes ad paganismum relapsuros^s, qui nunc credunt, sicut in Sclavania^t nuper possit^u factum^v videri. Talibus regis allegationibus^w consentientes episcopi, omnes Gothorum civitates peragrabant, ydola confringentes et multa paganorum milia deinceps lucrantes ad christianitatem. Adalwardo postea defuncto apud nos, subrogavit archiepiscopus quendam a Ramsola Tadiconem^x, qui propter ventris amorem domi famelicus esse^y

Schol. 138. Relatum est autem^z nobis a quibusdam stipatoribus Adalwardi episcopi, cum primum Sictonam accessisset, ad unam missarum celebrationem ad manum oblatas^a sibi 70 marcas argenti^b. Tanta enim^c devotionis sunt omnes populi arcticae^d plagae. Tunc etiam occasione itineris divertit Bircam, quae nunc in solitudinem redacta est, ita ut vestigia civitatis vix appareant; quare^e nec tumulus sancti Unni archiepiscopi inveniri potuit^f. (2a. 5 in textu. 6. 8. 8b.)

a) Qui 2a. b) charissim 10. c) Stenkil 2a. 5. 10. saepius. Stenkil 5. Stenkil 9. d) iter 9. e) Quibus — unius desunt 7. f) huiusmodi 7c. g) usque ad 2a. 9. 10. h) Sictonem 2a. i) Rigas et Bircas 7. k) Sue . . . 6. Sictonam 5. l) favore 9. 10. m) Sueoniam 2a. 9. 10. semper. n) Scanensi 2a. 9. o) viro addit 5. p) erat 5. q) tota 2a. 5. 9. 10. r) Steinkel 6. Stenkil 2a. 5. s) delapsuros 1. t) Sclavia 6. u) potest 2a. 5. 9. 10. v) factum deest 9. 10. w) allocutionibus 2a. 5. 9. 10. x) Radiconem 6. y) fama exili esse: coniectura Fabricii. z) deest 2a. 9. 10. a) oblatus 2a. b) recepit addit 2a. c) deest 2a. 9. 10. d) aquilonaris 2a. aquilonalis 8. 9. 10. e) ubi 2a. 9. 10. f) Hoc scholion cod. 6 in codd. 2a. 5. 8 in textum receptum est post verba: pervenies Sictonam. Deest 7.

1) Cf. Schol. 121.

maluit, quam foris apostolus^a. Haec de Sueonia et cerimoniis^b eius dicta sufficiant^c.

Schol. 139. 30. Nortmannia^d, sicut ultima orbis provincia est, in ultimo libri loco convenienter ponetur a nobis. Haec a modernis dicitur Norguegia^{e. 1}. De cuius situ vel magnitudine, cum prius aliqua communiter cum Sueonia dixerimus, nunc vero spetialiter hoc dicendum est, quod^f longitudine sua in extremam^g septentrionis plagam extenditur haec regio, unde et dicitur. Incipit autem ex prominentibus scopulis huius freti, quod Balticum appellari solet; deinde reflexo in aquilonem dorso, postquam frementis^h oceani marginem suo circuit ambitu, tandem in Ripheis montibus limitem facit, ubi et lassus deficit orbis. Nortmannia propter asperitatem montiumⁱ sive propter frigus intemperatum^k sterilissima est omnium regionum, solis apta pecoribus. Quorum armenta ritu Arabum longe^l in desertis stabulant. Eoque^m victu peculii transiguntⁿ vitam, ut lacte pecudum in cibos^o, lana utantur in vestes^p. Indequē fortissimos educat milites, qui nulla frugum luxuria molliti, sepius impugnant alios, quam ipsi molestentur ab aliquo^q. Sine invidia cum proximis habitant Sueonibus, quamvis a Danis, aequē pauperibus, non impune temptentur^r aliquando^s. Itaque rei familiaris inopia coacti, totum mundum circumeunt et pyraticeis raptibus amplissimam terrarum facultatem reportant domum, penuriam^s suae regionis tali modo sustinentes^t. Post susceptam vero^u christianitatem melioribus^v imbuti scolis, didicerunt iam^{p. 382} pacem et veritatem diligere, paupertate sua^w contenti^{*esse}, immo quae habent^x collecta spargere, non ut prius sparsa^y

Schol. 139. Ab illis^z Nordmannis, qui trans Daniam habitant^a, venerunt isti Nordmanni, qui Franciam incolunt, et ab his nuper Apulia suscepit tertios Nordmannos. (5. 6. 8b.)

a) Verba Adalwardo — apostolus, quae in textu codd. 1 et 6 leguntur, desunt 2a. 9. 10; in codd. 5 et 8b instar scholii, sc. n. 95, leguntur. In cod. 7 totum hoc caput, exceptis verbis sequentibus: Haec de S. — sufficiant, deest. b) caeremoniis 9. 10. c) sufficiunt 10. d) Nordmannia 5. 6. 10. Normannia 2a. 7. 9. In cod. 2a hic legitur inscriptio: Incipit de Nordwegia, in 8 vero: Incipit de regno Norduegiae; in cod. 9: De regno Norwegiae; in 10: Nordmannia. e) Nordvegia 10. semper. Norwegia 5. 7. 9. Nordwegia 2a. semper. f) in add. 9. g) externam 2a. h) ferventis 5. i) montium deest 9. k) tempestuosum 6. interpretatum 7a c. l) deest 7c. m) quod 7c. n) transigunt 6. o) cibis 7c. p) Quorum — vestes desunt 2a. 5. 9. 10. q) tentantur 5. r) temptentur ab aliquo 6. Sine — aliquando desunt 7. pauperibus deest 9. 10. s) provinciam 10. t) sustentantes 2a. 7. 9. 10. u) autem 6. v) maioribus 7. w) pauperes 7. x) haereditant 2a. 5. 9. 10. y) conspersa 2a. 5. 9. 10. z) istis 5. a) sunt 8b.

1) Nomen Nordwegae notum fuit auctori Encomii Emmae; v. II, 7 19, SS. XVIII, p. 516. 520. 2) Similes Noricorum laudes leguntur apud Ordericum Vitaleam in Histor. eccles. l. X, 767, ad a. 1098.

colligere. Cumque nefandis artibus maleficiorum^a omnes ab initio servirent^b, nunc vero^c cum apostolo simpliciter^d confitentur^e Christum^f et hunc crucifixum. Sunt etiam continentissimi omnium mortalium, tam in^g cibis quam in moribus parcitatem modestiamque^h summopere diligentes. Praeterea sacerdotum et ecclesiarum tantam habentⁱ venerationem, ut vix christianus habeatur, qui non cotidie^k obtulerit^l ad missam, quam audierit^m. Verum baptismus et confirmatio, dedicationesⁿ altarium et sacrorum benedictio ordinum apud illos et Danos care omnia redimuntur^o. Quod ex avaritia sacerdotum prodisse arbitror^p, quia barbari decimas adhuc dare aut nesciunt aut nolunt, ideo^q constringuntur in ceteris, quae deberent gratis offerri^r. Nam et^s visitatio infirmorum et sepultura mortuorum, omnia ibi venalia. Apud illos^t tanta morum^u insignia, ut compertum habeo, sola^v sacerdotum corrumpuntur avaricia. Schol. 140.

31. In multis Nordmanniae locis vel Suediae^w pastores pecudum sunt etiam nobilissimi^x homines, ritu patriarcharum et labore manuum viventes. Omnes vero sunt christianissimi qui^y in Norvegia^z degunt, exceptis illis qui trans arctoam plagam circa oceanum remoti sunt. Eos^a adhuc fertur^b magicis artibus sive^c incantationibus in tantum praevalere, ut se scire fateantur, quid a singulis in^d toto^e orbe geratur^f. Tunc etiam potenti murmure verborum grandia cetē^g maris in litora trahunt^h, et aliaⁱ multa, quae de maleficis in scriptura^k leguntur, omnia^l illis ex usu facilia sunt. In asperri-

Schol. 140. De sepultura paganorum, quanquam non credant resurrectionem carnis, hoc tamen est memoriale, quod more antiquorum Romanorum^m busta et exequias eorum omniⁿ veneratione colunt. Ceterum pecuniam hominis tumulant cum eo armaque et cetera quae ipse vivens habuit cariora^o. Quod etiam de Indis^p habetur scriptum^q. Quod tradunt^r ex antiquo ritu gentilium, in quorum mausoleis adhuc solent inveniri talia, cum aut in amphoris aut in aliis vasculis secum thesauros infodere^s iussissent^t. (5. 6. 8b. 9.)

a) maleficiorum *deest* 9. b) servierunt 7c. c) vero *deest* 5. 9. 10. n. v. *desunt* 2a. d) *deest* 2a. e) confitentes 7c. f) Christum *deest* 5. g) in *deest* 7. h) que *deest* 7c. molestiamque *M. F.* i) exercent 7. k) cotidie *deest* 9. l) offerat 5. m) audit 2a. 9. 10. n) dedicationis 9. 10. o) Verum — redimuntur *desunt* 7. p) arbitramur 8. 9. 10. arbitrantur 2a. arbitratur 5. q) que *addit* 2a. 5. 9. 10. r) quae gratis dari deberent 9. s) et *deest* 5. est 7. t) igitur *addit* 2a. 5. 9. 10. u) tanta morum *desunt* 1. v) solum 2a. w) Nordmannorum vel Sueonum 9. x) nobilissimi 1. y) qui *deest* 6. z) Norguegia 6. a) Quos 5. Eos enim 7c. b) ferunt 2a. 5. 6. 7. 9. 10. c) sicut 9. d) *deest* 2a. 10. e) terrarum *addit* 5. f) quae — gerantur 7a. g) certe 10. h) trahuntur 2a. i) aliaque 5. k) scripturis 5. l) omnia *deest* 5. m) De sepultura — Romanorum *desunt* 8b. n) eorum omni *desunt* 8b. o) Pecuniam et arma cum defuncto (Pecuniam cum ipso et arma eius 9) tumulant et si qua alia ipsi cariora in vivis fuerunt 8b. 9. p) Judaeis 5. 8b. 9. q) scribitur 8b. est scriptum 9. r) Qui hoc trahunt 5. Que trahunt 9. s) (sepeli?)ri 6. t) iusserunt 9. scribitur et de vasculis gentilium constat 8b.

mis^a, quae ibi sunt, alpibus audiui mulieres esse barbata^b, viros autem silvicolas raro se praebere videndos. Qui^c ferarum pellibus utuntur pro vestibus, et loquentes ad invicem frendere¹ magis quam verba proferre dicuntur^d, ita ut vix a proximis intelligi queant^e populis. Eadem montana Romani auctores Riphea iuga nuncupant, perpetuis horrida nivibus². Scritefingi^f vivere non possunt absque frigore nivium, qui etiam feras praevolant suo cursu per altissimas nives^g. In eisdem montanis agrestium ferarum tanta est multitudo^h, ut plurima pars regionis ex solis vivantⁱ silvaticis. Ibi capiuntur uri^k, *bubali^l et elaces³, sicut in Sueonia; ceterum bisontes⁴ capiuntur in Sclavonia^m et Ruzziaⁿ; sola vero Nortmannia vulpes habet nigros^o et lepores, martures^p albos eiusdemque coloris ursos, qui sub aqua vivunt quemadmodum uri^q. Cumque diversa prorsus et insueta^r nostris multa ibi videantur, ab eiusdem^s patriae incolis haec et alia plenius^t dicenda relinquo.

Schol. 141.
*p. 383.

Schol. 141. Paulus ergo^u in Historia Longobardorum⁵ affirmat, in ultimis partibus septentrionis inter^v Scritefingos in quadam spelunca oceani iacere septem viros^w quasi dormientes, de quibus est opinio diversa, et quod praedicaturi sint illis gentibus circa finem mundi^x. (5. 6. 8b.) Dicunt alii ex undecim milibus virginibus^y illuc pervenisse aliquas^z, quarum cētus et naves monte obrutae sunt; ibique fieri miracula. Ubi et ecclesiam construxit Olaph^a. Olaph itaque^b rex iustissimus Nordmannos primus christianitati attraxit^c. Magnus, filius eius, Danos subiugavit. Haraldus^d, frater Olaph nequissimus, Orchadas suo adduxit imperio, regnumque suum^e dilatavit usque ad Ripheos montes et^f Island⁶. (5. 6. 8b.)

a) etiam addit 5. b) barbaros 2a. 7c. 10. *M. F.* c) Hii 7c. d) videntur 10. e) queat 7c. intelligantur 2a. 9. 10. f) Scritefinni 7. 8b. g) Eadem — nives desunt 2a. 9. 10; in 5. 8b iuncta sunt cum scholio 98. pervolant . . alt. rupes 8b. h) copia 2a. 5. 6. 7. 9. 10. i) vivat 5. 7. k) ursi 7. l) buboli 9. m) Slavonia 7. Sclavania 2a. 5. 10. n) Russia 2a. o) nigras 2a. 5. 7a. b. 10. p) mardures 9. 10. mardires 2a. marturos habet 7c. q) quemadmodum et uri 9. aqua ut uri vivunt 5. r) inconsueta 7c. s) eis 7a. eisdem 7c. t) alia pleraque 9. 10. u) ergo deest 8b. v) inter deest 8b. w) septentrionis Scritefingos septem in q. sp. o. iacere 5. 9. x) sint apud illas c. f. m. gentes 5. 9. 10. y) Dicunt enim aliqui quasdam ex XI millibus virginum cum sociis suis 5. Dicunt aliqui ex . . virginum 8b. z) aliquas deest 5. aliquas cum sociis, quarum 8b. a) Olavus 5. Olavus 8b. b) itaque deest 8b. c) primus N. ad christianitatem pertraxit 5. traxit ad christianitatem 8b. d) Haroldus 5. e) imperio, qui et regnum suum 8b. f) (i?)n sive necno(n) 6. et 5. et sive in Island desunt 8b.

1) V. infra cap. 42. 2) Cf. supra ad schol. 132. *Riphaeorum montium iuga*. Marcian. l. l. cap. de Euphrate. 3) *elaces* i. e. alces. 4) Cf. Solin. c. 20 de Germania, ubi de bisontibus, uris, bubalis et alcibus loquitur. 5) Paulus Diac. I, 4, qui tamen hos septem viros dormientes esse Romanos coniecit, iisque Scritofinos esse ait vicinos. 6) V. supra l. III, c. 16.

32. Metropolis civitas Nortmannorum^a est Trondennis^b, quae nunc decorata ecclesiis, magna populorum^c frequentia^d celebratur. In qua iacet^e corpus beatissimi Olaph^f regis et martyris. Ad cuius tumbam usque in hodiernum diem maxima Dominus operatur^g sanitatum^h miraculaⁱ, ita ut a longinquis illicⁱ regionibus confluant hii qui se^k meritis sancti non desperant iuari^l. Est vero iter eiusmodi, ut ab Alaburg^m vel Wendila Danorum ingredientibus navim per diem mare transeatur ad Wigⁿ, civitatem^o Nortmannorum²; inde vela^p torquentur in laevam^q, circa littora Norvegiae^r; quinta^s die pervenitur ad^t ipsam civitatem quae Trondempnem^u dicitur. Potest autem^v iri et alia via, quae^w ducit a Sconia Danorum terrestri itinere usque ad Trondempnem, sed haec^x tardior in montanis, et quoniam plena est periculo, declinatur a viatoribus.

33. In Nortmanniam primus ab Anglia venit quidam Iohannes episcopus⁴, qui regem^y conversum cum populo baptizavit⁵. Illi^z successit Grimkil^a episcopus^e, qui tunc fuit^b ad Unwanum archiepiscopum Olaph regis legatus^c. Tertio loco^d advenit ille^e Sigafrius⁷, [avunculus Aesmundi^{f.s}], qui et^g Suedos et Nortmannos iuxta predicavit^h. Isque duravit Schol. 142.

Schol. 142. Licet ante illumⁱ ex nostris Lifdag, Odinkar et Poppo^k gentem illam predicaverint^l. Possumus hoc dicere, quod nostri laboraverunt^m, et Angli in labores eorumⁿ introierunt. Hunc^{o.9}, Meinhardum¹⁰ et Albertum¹¹ alias ordinatos, cum ad se venirent, cum mune-

a) Nordmannie T. 7c. b) Thrundem 8. 10. *semper*. Thrundem 2a. Trundem 9. Trondennis 7. c) populis 6. d) frequentatione 2a. 5. 9. 10. e) iacent 7c. f) Olavi 2a. 10. *semper*. Olaphi 9. g) operatur *deest* 9. ostendit 10. h) sanitatem 7c. i) illuc 2a. 5. 9. 10. k) *deest* 7c. l) posse iuari 2a. 7. 9. 10. sancti martyris meritis sperant posse iuari 5. m) Alaburgh 2a. Alaborgh in Vendila 10. n) Wigh 2a. 9. Vigh 10. o) provinciam 2a. 8. 9. 10. p) i. cum vela 2a. 9. 10. q) levum 6. 7. r) Norwegie 6. s) et quinto 5. quinto 2a. t) ad *deest* 9. 10. u) Thrundem 2a. *semper*. Trundhem 9. Trondennis 5. 6. Trondennis 7. v) *deest* 2a. 9. 10. w) quae — usque ad *desunt* 2a. x) est *addunt* 2a. 5. 9. 10. y) regem Olavum 7c. z) cui 5. a) Grinkil 7. Grimkel 2a. 8. 10. Grimkel 9. Grinkeil 5. b) erat 5. c) qui — legatus *desunt* 7. d) loco *deest* 9. e) ille *deest* 7. f) av. A. *desunt* 1. 2a. 5. 6. 9. 10. g) apud *addunt* 2a. 5. apud Suedos et apud N. 8. 9. 10. h) Nordmannos fideliter instruxit 7. i) Ante Nordmannorum *in marg.* Anglorum episcopos quidam 8b. k) apud *addunt* 5. 8b. l) praedicaverunt 5. 8b. et *add.* 8b. m) laboraverint 4. n) in nostrorum labores 8b. o) Hunc *deest* 8b.

1) Cf. supra l. II, c. 59. 2) Wig civitas non fuisse videtur Nordmannorum, sed sinus maris ille qui hodie Wigen nuncupatur, prope Tönsberg, ubi terra adiacens etiam Vikin dicebatur. 3) *Vela...torsit et in laevum puppim dedit.* Lucan. l. VIII, v. 193. 4) De Iohanne v. supra l. II, c. 35. 5) *regem* sc. Olaph Thruconis; v. ibid. 6) De Grimkil v. l. II, c. 55. 7) V. l. II, 55. 62. Sigafrius, monachus Glastoniensis, episcopus Norvegiae etiam dicitur a Guil. Malmesbur. de Antiquit. Glaston. ecclesiae ed. Hearne p. 95. 8) De Aesmundo s. Osmundo v. supra l. III, c. 14. 70. 9) sc. Sigafrius s. Osmundus. 10) V. supra l. IV, c. 44. 11) V. ibidem.

usque^a ad nostram aetatem cum aliis aequae non obscuris^b in illa gente sacerdotibus. Post quorum excessum noster metropolitanus, petentibus Nordmannorum populis, ordinavit Tholf^c episcopum in civitate Trondemnis et^d Sigwardum^e in easdem partes. Asgothum^f vero et Bernardum¹, licet moleste ferret a papa consecratos, accepta satisfactione dimisit a se^g donatos. Per quos hodieque^h multas verbum Dei lucratur animas, ita ut in omnibus provinciis Norvegiae beata mater ecclesia laetis floreat incrementisⁱ. Inter Nortmannos tamen et Sueones propter novellam plantationem christianitatis adhuc nulli episcopatus certo sunt limite designati, sed unusquisque episcoporum a rege vel populo assumptus^k, communiter edificant^l ecclesiam, et circueuntes^m regionem, quantos^{n.2} possunt ad christianitatem trahunt, eosque gubernant sine invidia, quandiu vivunt.

Schol. 143. *p. 384. 34. Post Nortmanniam, quae est ultima aquilonis provincia, nichil invenies habitationis humanae³, nisi terribilem visu et infinitum oceanum, qui totum mundum amplectitur⁴. Is^o habet ex adverso Nortmanniae insulas multas non ignobiles, quae nunc fere omnes Nordmannorum ditioni subiacent, ideoque non praetereundae sunt a nobis, quoniam Hammaburgensem^p parochiam et ipsae respiciunt^q. Quarum primae^r sunt Orchades insulae, quas barbari vocant Organas; ritu Cieladum illae sunt dispersae^s per oceanum. De quibus ribus archiepiscopus^t commendavit illis vicem suam tam per Nordmanniam^u, quam per insulas oceani. (5. 6. 8b.)

Schol. 143. . . . is plen . . . calcitr . . . ler . . (6.)

Schol. 144. De oceano Britannico, qui Daniam tangit et Nordmanniam, magna recitantur^v a nautis miracula, quod circa Orchadas^w mare sit^x concretum⁵ et ita spissum a sale, ut vix moveri possint^y naves, nisi tempestatis auxilio; unde etiam vulgariter^z idem salum lingua nostra^a Libersee^b vocatur⁶. (5. 6. 7. 8b.)

Schol. 145. Hic apparet, quod scriptor huius libelli fuit ex Ger-

a) usque *deest* 9. b) obscuris 1. c) Tholf 2a. 5. 10. Tholf 9. d) Trondemni 5. e) Sigwardum 2a. f) Asgotum 2a. 5. 9. 10. g) a se *desunt* 9. h) usque hodie 5. i) Isque duravit — incrementis *desunt* 7. k) ascriptus 2a. l) aedificavit 7. aedificat 8b. m) circueuntes 10. circummeantes 9. n) quot 10. o) Is autem 6. Ac 7a. b. p) Hamaborgensem 10. Hamburgensem 9. q) quoniam — respiciunt *desunt* 7. r) proxumae 8b. 9. s) spersae 7. t) episcopus noster c. mun. 8b. u) Nordvegiam 8b. v) Brittanico dicitur 8b. w) Orchades 8b. x) sit *deest* 5. y) possent 8b. z) *deest* 8b. a) nostra lingua 5. *desunt* 7, ubi hoc scholion textui insertum est post verba: flectere velis. b) Lenersee 7c. Literse 8b.

1) De Bernardo v. l. II, c. 55. 2) *quantos* i. e. quot. 3) Sic Martianus de Hyperboreis: *in fine habitationis humanae*. 4) Solinus c. 23: *Oras extimas Oceanus amplectitur*. 5) Mare concretum v. Martian. l. l. 6) Lebermeri, mare mortuum. V. Müllenhoff und Scherer, *Denkmäler Deutscher poesie und prosa*, ed. 2, p. 388.

Romani auctores Martianus¹ et Solinus ita scripsisse videntur: 'A tergo Britanniae^a, unde infinitus patet oceanus, Orchadae^b sunt insulae, quarum 20 sunt^c desertae, 16^d coluntur². Orchades insulae paene 40^f iunctae. Item vicinae sunt Electrides^g, in quibus electrum gignitur³. Igitur Orchades inter Nordmanniam et^h Britanniam etⁱ Hiberniam positae, frementis^k oceani ludibundae minas^l derident. Ad quas a civitate Nortmannorum Trondemni per diem ferunt navigari posse. Itemque^m ab Orchadibus, aiunt, simile spatium viaeⁿ, sive in Angliam dirigas^o, sive in Scotiam^p flectere velis. Ad easdem insulas Orchadas^q, quamvis prius ab Anglorum et Scothorum^r episcopis regerentur, noster primas^s iussu papae ordinavit Turolfum^t episcopum in civitatem Blasconam^u, qui omnium curas^v ageret^w.⁴

35. 'Insula Thyle^x, quae per infinitum a ceteris secreta, longe in medio^y sita est oceano, vix^z, inquit, 'nota ha-
betur'⁵. De qua tam a Romanis^a scriptoribus quam a barbaris multa referuntur digna praedicari^b. 'Ultima', inquit, 'omnium Thyle, in qua aestivo solsticio, sole cancri signum
transeunte, nox nulla, brumali solsticio perinde^c nullus dies. Hoc quidam^d senis mensibus fieri arbitrantur'⁶. Item Beda^e

mania superiori, unde vocabula pleraque sive nomina propria, cum ad suam aptare voluit linguam, nobis corruptit. (5.)

Schol. 146. Tyle . . in mari . . omnium insularum remotissima . cuius . . . Solinus⁷ refert brumali tempore per solstitium vix diem et estivali noctem nullam. Nam fr . . (6.)

Schol. 147. Brittannia est omnium maxima insularum. A qua novem dierum navigatione pervenitur ad Thile. De qua unius diei navigatio est ad mare congelatum. Quod ideo congelatum, quia nunquam sole calefit. (6.)

a) Brittannice 6. Britaniae 10. b) Orchades 2a. 5. 9. 10. c) sunt deest 7. d) XV 9. et XV incoluntur 2a. XV incoluntur 8. 9. 10. XIII (XIV) coluntur Orosius l. I, c. 2. f) XL sibi sunt 2a. 8. 9. 10. coniunctae 8. 9. g) Electrides 7. Electride 2a. h) sive 2a. 9. seu 10. i) ac 7a. b. k) firmen- tis 7c. l) animas 2a. m) que deest 5. 9. 10. iterum 2a. n) viae deest 2a. 5. 7a. b. 9. 10. o) dirimas 7c. p) Scothiam 2a. 6. Schociam 7c. Schotiam 10. q) Orchades 2a. 9. 10. r) Scottorum 6. Scotorum 9. s) primus 5. t) Thorulfum 2a. 5. Thorulphum 9. 10. u) Blascona 2a. civitate Blascona 5. v) cu- ram 2a. 5. 9. 10. w) Ad easdem — ageret desunt 7. x) Thile 6. semper in textu. Tyle 2a. 9. 10. add. (Island) 9. y) medio deest 2a. 5. in oceano 9. 10. z) ut addit 5. a) Normannis 9. b) praedicatori 10. c) proinde 1. 5. d) qui- dem 10. e) Beva 6.

1) Martian. l. 1. p. 215. 2) A tergo — coluntur. Haec verba ex Orosii l. I, c. 2. hausta videntur. 3) Orchades — gignitur ex Mar- tiano p. 215. 4) Civitas Blascona in Orcadibus plane ignota. Locus Blaskoeg in Islandia memoratur ab Are Frodi c. 3. 5) Insula — habetur. Verba fere Orosii l. 1. 6) Ultima — arbitrantur. Sunt fere verba Bedae, de temporum ratione c. 29, qui priora verba Ultima — dies ex Solini c. 22. excerpsit. 7) Cap. 22.

- scribit, 'in Britannia aestate^a lucidas noctes haut dubie re-
promittere, ut^b in solstitio continui^c dies habeantur^d senis
mensibus, noctesque e diverso ad brumam sole remoto. Quod
Schol. 148. fieri in^e insula Thyle, Pytheas^f Massiliensis^g scribit sex
*p. 385. dierum navigatione in septentrionem^h a Britannia *distanteⁱ.
Haec itaque Thyle nunc Island appellatur, a glacie quae
Schol. 149. oceanum astringitⁱ. De qua etiam hoc memorabile ferunt^k,
quod eadem glacies ita nigra et arida videatur propter anti-
quitatem, ut incensa ardeat². Est autem insula permaxima^l,
ita ut populos infra^m se multos contineat, qui solo pecorum
fetu vivunt eorumque vellere teguntur; nullae ibi fruges,
minima lignorum copia, propterea in subterraneis habitant
speluncis, communi tectoⁿ et strato gaudentes cum pecoribus
suis. Itaque in simplicitate sanctam^o vitam peragentes, cum
nichil amplius querant, quam natura concedit^p, laeti possunt
1: Tim. 6, 8. dicere cum apostolo: 'Habentes victum et vestitum, his con-
tenti simus'^q. Nam et montes suos^r habent pro oppidis et
Schol. 150. fontes pro deliciis. Beata, inquam, gens, cuius paupertati
nemo invidet, et in hoc beatissima, quod nunc omnes^s in-
duerunt christianitatem. Multa insignia in moribus^t eorum,
precipua^u karitas, ex qua procedit, ut inter illos^v omnia
communia sint tam advenis quam indigenis^w. Episcopum
suum^x habent pro rege; ad illius^y nutum respicit omnis po-
Schol. 151. pulus; quicquid ex Deo, ex scripturis, ex consuetudine aliarum
gentium ille constituit, hoc pro lege habent. [De quibus
noster metropolitanus immensas Deo gratias retulit^z, quod

Schol. 148. Egredientibus a promunctorio Danorum Alaburg nar-
rant iter esse 30 dierum usque in^a Island, minus autem, si ventum^b
habeant secundum. (5. 6. 8b.)

Schol. 149. Iuxta Island est oceanus glaciatus et fervens et
caligans^c. (5. 6. 7. 7c. 8b.)

Schol. 150. Apud illos non est rex, nisi^d tantum lex: 'et peccare
nefas, aut pretium mori'^{e. 3.} (2a. 5. 6. 7. 9. 10.)

Schol. 151. Civitas ibi^f maxima Scaldholz^g. (6. 7.)

a) in estate in Brittannia 6. b) si addit 5. noctes, hanc dubie declarans, ut (si)
in 7. c) centum 2a. d) habeant 2a. 5. 9. 10. e) deest 7c. f) Pycheas 2a.
Pictas 5. g) Mansiliensis 1. Massiensis 7. Marssiliensis 2a. h) septentrione 1.
2a. 5. i) adstringit 9. k) fertur 2a. 9. 10. l) permixta 7. m) intra 5. 10.
in 7a. b. n) et victu addunt 2a. 5. 9. 10. stato 7c. o) sancta 2a. 10. p) con-
cedat 7c. q) sumus 6. 7. 9. r) suos deest 1. s) invidet — omnes desunt 10.
t) montibus 9. u) praecipue 5. 9. v) illos deest 1. 7. 9. eos 5. w) tam
indigenis, q. advenis 6. peregrinis 2a. In codd. 4. 7. 8. 9. 10 hic inseritur schol. 150.
x) suum deest 7. y) cuius 5. z) gratias egit 9. a) usque 8b. b) nautae
addit 8b. c) caliginosus 5. 8b. d) sed 2a. e) est mori 2a. 7. 8. f) eo-
rum 7c. g) Scaldholt 7.

1) E Beda l. l. deprompta, qui ipse Plinii histor. natural. l. II, c. 75.
ante oculos habuit. 2) Cf. Archiv VI, p. 888. 3) Horat.
Carm. III, 24, v. 24.

suo tempore convertebantur, licet ante susceptam fidem naturali quadam lege non adeo discordarent a^a nostra religione^b.] Itaque petentibus illis ordinavit^c quendam sanctissimum virum nomine^d Isleph. Qui ab eadem regione missus ad pontificem, aliquandiu retentus est apud eum cum ingenti prorsus honore¹, discens interea, quibus noviter conversos ad Christum populos salubriter posset informare. Per quem transmisit archiepiscopus suos apices populo Islanorum et Gronlandorum^e, venerabiliter salutans eorum ecclesias et^f pollicens eis propediem se venturum usque ad illos, ut gaudio simul^g pleno fruantur. In quibus verbis egregia, quam habuit in legationem suam^h, voluntas pontificis laudari potestⁱ, quoniam^k et apostolum discimus^l ad praedicandum verbum Dei velle^m in Hispaniam proficisci, quod implere non potuit^{n.2}. Haec de^o Islanis^p et de^q ultima Thyle veraciter comperi, fabulosa praeteriens.

36. Sunt autem plures aliae in oceano insulae, quarum non minima^r Gronland^s, profundius in oceano sita contra montes^t Suediae vel Riphea iuga. Ad quam ferunt^u insulam a littore Nortmannorum vela pandi quinque aut septem^v diebus, quemadmodum ad Island. Homines ibi a salo cerulei; unde et regio illa nomen accepit; qui^w similem Islanis vitam agunt, excepto quod crudeliores sunt raptuque pyratice remigantibus^x infesti. Ad eos etiam sermo est nuper^y christianitatem^z pervolasse^a.

37. Tercia est Halagland^b insula vicinior Nortmanniae^c, magnitudine ceteris^d non impar^e. Haec in estate circa solsticium per quatuordecim dies continuos solem videt super terram et in hieme similiter per totidem^f dies^{Schol. 152.} sole caret. Stupenda res et incognita barbaris, qui nesciunt,

Schol. 152. Alii dicunt^g, Halagland esse partem Nordmanniae postremam, quod^h sit proxima Scritefingisⁱ, asperitate montium et frigoris inaccessibilis^k. (5. 6. 7. 8b.)

a) discordabant ab 6. discordabant vera n. r. 2a. a Deo discordabant vel a 9. 10.
b) *Uncis inclusa desunt* 1. c) ordinant 2a. d) nomine *deest* 5. ad eorum partes *addunt* 2a. 8. 9. 10. e) Grondlandorum 6. Gronlanorum 2a. 10. Grönlannorum 9. f) *deest* 2a. 5. 9. 10. g) similiter 5. h) legatione sua 5. i) debet 2a. 5. 6. 9. 10. k) cum 9. l) diximus 10. m) male 1. n) De quibus noster — non potuit *desunt* 7, ubi *scholion* 151 in *textu* legitur. o) de *deest* 1. pauca de 7. p) Island 1. 5. Ysland 7. Islandia 2a. 9. 10. *saepius*. q) *deest* 2a. 7c. 9. 10. r) quarum nomina 7a. b. est *addunt* 2a. 5. 6. 7c. 9. 10. s) Gronlandia 2a. 9. 10. t) fines 10. u) fortem 7. v) sex 7. w) Hii 7c. x) navigantibus 2a. 8. 9. 10. y) ad *redundat* 1. z) de christianitate 9. a) ad eos — pervolasse *desunt* 7. b) Halangland 9. c) verum *addunt* 2a. 5. 9. 10. d) ceterisque 7c. e) In *cod.* 7 *hic inseritur schol.* 152. f) totitidem 10. g) Iudicant 5. 8b. h) que 7c. i) Scritefinnis 7. 8b. k) inaccessa 7. 8b. In *cod.* 6 quaedam verba addita erant nunc rescissa praeter litteras ane

1) cum ingenti honore. V. supra l. III, c. 14 fin. 2) sc. Paulus. V. Epist. ad Romanos c. 15, v. 24.

disparem longitudinem dierum contingere propter solis accessum et recessum^a. Nam propter rotunditatem orbis terrarum necesse est, ut solis circuitus accedens alibi diem exhibeat, alibi recedens^b noctem relinquat. Qui dum ascenderit^c ad aestivale solsticium, his qui in borea^d sunt dies prolongat noctesque abbreviat^e; descendens autem^f ad hiemale solsticium^g, simili ratione facit australibus. Hoc ignorantes pagani, terram illam vocant sanctam et beatam, quae tale miraculum praestet^h mortalibus. Itaque rex Danorum cum multis aliis contestatus est hoc ibiⁱ contingere, sicut in Suedia et in^k Norvegia et in ceteris quae ibi sunt insulis^l.

38. Praeterea unam adhuc insulam^m recitavitⁿ a multis^o in eo repertam oceano, quae dicitur Winland^{p.1}, eo quod ibi vites sponte nascantur, vinum optimum ferentes^q. Nam et fruges ibi non seminatas habundare, non fabulosa opinione, sed certa comperimus^r relatione Danorum. [Postquam insulam, ait^s, terra non^t invenitur habitabilis in illo oceano, sed omnia quae ultra sunt glacie intolerabili ac caligine immensa plena sunt. Cuius rei Marcianus^u ita meminit²: 'Ultra Thilen'^v, inquit, 'navigatione^w unius diei mare concretum est'. Temptavit hoc nuper^x experimentissimus Nordmannorum princeps Haraldus^{y.3}. Qui latitudinem septentrionalis^z oceani perscrutatus^a navibus, tandem caligantibus ante ora deficientis mundi finibus, inmane^b abyssi baratrum⁴ retroactis vestigiis⁵ pene^c vix salvus evasit^d.]

39. Item nobis retulit beatae memoriae pontifex Adal-

a) recessumque 7c. b) recedens *deest* 5. c) ascendit 1. d) horrea 1. e) abbreviat 9. 10. f) autem *deest* 8b. 9. 10. g) his qui — solsticium *desunt* 2a. M. F. h) praestat 2a. 5. 9. 10. i) sibi 2a. k) in *deest* 5. 10. l) Itaque rex — insulis *desunt* 7. m) regionem 1, cui voci scriba aut corrector coaevus deletae superposuit vocem: insulam. n) Praeterea etiam aiunt u. adhuc ins. 7. o) a multis *desunt* 7. p) id est terra vini addunt 2a. 8. 9. 10. q) gerentes 7. r) reperimus 2a. s) ait *deest* 5. 7. t) nulla 2a. 5. 9. 10. u) Martinianus 9. v) Thyle 5. Thylem 7. Tylen 9. 10. w) navigare 5. x) nuper *deest* 7. y) Haraldus 5. 9. 10. z) septentrionalem 7. septentrionis 2a. a) perscrutans 2a. b) inane 7b. mane 7c. mare 7a. c) pene *deest* 5. d) *Uncis inclusa desunt* 1. In cod. 7a hic additur: Istud etiam dixit quidam nobilis Carthusiensis praesentium scriptura (scriptam 7c. Leg.: scriptori), et est verum. Sed (Etiam 7c) iste locus in eorum idiomate Gimmendegop. Miles vero capitaneus regis dicebatur Olyden Helgesson, nauta vero Gunar (Gunac 7c) Caswen.

1) De terra Winland v. Are Frodi c. 6; Snorro Sturleson, Olaf Tryggwason Saga c. 107sq. 2) l. l. pag. 215. 3) Haraldus Hardrade † 1066. V. supra l. III, c. 16. 4) inmane baratrum. Virgil. Aeneid. l. VIII, v. 245; immanissimum Charybdis baratrum. Paul. Diac. l. l. c. 6. 5) retroactis vestigiis. Virgil. Aen. l. IX, v. 392: vestigiatio legit, ubi noster fortasse legit: egit

bertus^a, in diebus antecessoris^b sui quosdam nobiles de Fresia viros causa pervagandi maris in boream vela tetendisse^c, eo quod^d ab incolis eius populi dicitur ab ostio Wirrahae^e fluminis directo cursu in aquilonem nullam terram occurrere praeter infinitum oceanum^f. Cuius^g rei novitate pervestiganda^h coniurati sodales a litore Fresonum laeto celeumate progressi sunt. Deinde relinquentes hinc Daniam, indeⁱ Britanniam, pervenerunt ad Orchadas. Quibus a laeva dimissis, cum Nordmanniam in dextris haberent^k, longo traiectu^l glaciale^m Island collegerunt¹. A quo locoⁿ maria sulcantes², in ultimum^o septentrionis axem, postquam retro se omnes, de quibus supra dictum est, insulas viderunt, omnipotenti Deo et sancto confessori Willehado^p suam commendantes viam et audatiam, subito collapsi sunt in illam tenebrosam rigentis oceani caliginem, quae vix oculis penetrari valeret^q. Et ecce instabilis oceani euripus^r ad initia quaedam fontis sui archana^s recurrens, infelices nautas iam^t desperatos, immo de morte sola cogitantes, vehementissimo impetu^u traxit ad chaos^v [hanc dicunt esse voraginem abyssi^w —] illud profundum³, in quo^x fama est^y omnes recursus maris, qui decrescere^z videntur, absorberi^a et denuo revomi^{b.4}, quod fluctuatio crescens^c dici solet. Tunc illis solam Dei misericordiam implorantibus, ut animas eorum susciperet, impetus ille recurrens^d pelagi quasdam^e sociorum naves abripuit, ceteras^f autem revomens^g excursio, longe^h ab alteris post terga^{*}reppulit. Ita^{p. 387.} illi ab instanti periculo, quod oculis viderant, oportuno Dei auxilio liberati, toto nisu remorum fluctus adiuvarunt.

40. Etⁱ iam periculum caliginis et provintiam frigoris evadentes, insperate appulerunt ad quandam insulam al-

a) Avalbertus 6. Bremensis addit 7. b) antecessoris 2a. 5. 9. 10. praedecessoris 7. c) tendisse 7c. d) eodem ab 7c. tetendisse (retendisse 9) quibus ab hostio Wesere (ostio Wiserae 9. 10) fl. d. c. in a. nulla terra occurrit preter 2a. 9. 10. e) Viserae 8b. 9. f) praeter illud mare quod Liberse (Liverse 10) dicitur 2a. 5. 9. In margine 9 additur: Quod liber est dictum infinitum oceanum. g) Cuius — progressi desunt 2a. h) Lege: pro vestiganda. i) in 7c. k) habeat 9. l) tractu 2a. 5. 9. 10. m) deest 2a. n) deest 7c. o) ultimam 2a. 6. 7. 9. 10. p) sanctis ipsius 7c. Willehado 9. 10. q) que o. p. non valet 2a. 9. 10. r) civibus 7c. s) archanaque 2a. arcanaque 9. 10. t) non 7. u) vehementissime 2a. v) cahos 9. w) Hanc — abyssi desunt 1. 6. 7. x) qua 1. quod 2a. 9. 10. quo ut 7. y) ingredi et regredi addunt 2a. 6. 8. z) decurrere 9. a) et absorberi 2a. 9. 10. b) removi 9. 10. F. c) crescens deest 2a. 5. 9. d) recurrentis 2a. 5. 9. 10. e) plagi qua solum 10. f) ceteros 1. 6. 7. g) removens 9. F. h) ex cursu longo 2a. 5. 9. 10. i) At 2a. 5. 9.

1) collegerunt h. e. legerunt oram sive littora insulae Island, ut habet Virgil. Aeneid. l. III, v. 292; Ecl. VIII, v. 7; Georg. II, v. 44. 2) sulcare maria. Virg. Aen. l. X, v. 197. 3) chaos profundissimum ex Paulo Diac. l. l. 4) profundissima aquarum illa vorago est — quae bis in die fluctus absorbere et rursum evomere dicitur. Paulus Diac. l. l.

tissimis in circuitu scopulis ritu oppidi munitam¹. Huc^a visendorum gratia locorum egressi^b, reppererunt homines in antris subterraneis meridiano tempore latitantes; pro^c quorum foribus infinita iacebat copia vasorum aureorum et eiusmodi^d metallorum, quae rara mortalibus et preciosa putantur². Itaque sumpta^e parte gazarum quam sublevare poterant, laeti remiges festine remeant^f ad naves. Cum subito retro se venientes contemplati sunt homines mirae altitudinis, quos nostri appellant Cyclopes; eos^g antecedeabant canes magnitudinem solitam excedentes eorum quadrupedum^h. Quorum incursu raptusⁱ est unus^k de sociis, et in momento laniatus est coram eis^l; reliqui vero suscepti ad naves, evaserunt periculum^m, gygantibus, ut referebantⁿ, pene^o in altum vociferando sequentibus. Tali fortuna comitati Fresones Bremam perveniunt^p, ubi Alebrando pontifici ex ordine cuncta^q narrantes, pio Christo et confessori eius Willehado^r reversionis et salutis suae hostias immolarunt^s.

[Sunt et alia quae non incongrue essent dicenda hoc loco^t de illo aestu maris in die bis citato; quod miraculum praebet omnibus maximum; ita ut ipsi, qui archana rerum phisici perscrutantur, in dubitationem^u cadant^v eius rei, cuius ignorant originem. Cumque Macrobius³ et Beda^{w. 4} videantur ex illa re^x aliquid loqui, Lucanus autem nichil se scire fateatur^{y. 5}, diversi auctores variis pugnant sententiis; omnes autem^z incertis abeunt rationibus, nobisque Ps. 104, 24. sufficit cum propheta clamare^a: 'Quam magnificata sunt 89, 12. 10. opera tua, Domine! omnia in sapientia tu^b fecisti; impleta 36, 7. est terra possessione tua'. Et iterum: 'Tui sunt coeli, et tua est terra, et tu dominaris potestati^c maris^d, et iudicia tua abyssus multa', ideoque iure dicuntur 'incomprehensibilia'⁶.]

a) Quam 5. b) aggressi 5. c) prae 5. d) huiusmodi 7c. e) suscepta 9. f) remeantur 7c. g) quos 5. h) quad. *deest* 2a. eorum quad. *desunt* 5. 9. 10. i) captus *M. F.* k) eorum *addit* 5. unus *deest* 1. l) est *addit* 7. m) periculum 2a. 5. 9. 10. n) ferebant 5. 7. o) pone 5. 9. 10. p) pervenerunt 2a. Frisones repatriaverunt et a Christo domino (et auxilio divo 7b.) reversionis 7a. c. q) omnia 9. r) Willehado 2a. s) immolaverunt 2a. 9. 10. *Uncis inclusa desunt* 1. t) hoc loco *desunt* 5. 9. u) dubietatem 7. v) cadunt 7. w) Beva 6. x) ex i. r. *desunt* 2a. 5. 9. 10. y) affirmat 9. z) tamen 7. a) dicere 6. 7. sufficit hoc loco exclamare 9. b) tu *deest* 2a. 5. 6. 9. 10. c) potestatis 6. 9. 10. d) et tu — maris *desunt* 9.

1) De oppido fabuloso, dicto Gerutho, v. Sax. Grammat. l. VIII, c. 160. 2) *putantur*, i. e. videntur. 3) Macrobii Somn. Scipion. l. II, c. 9. 4) Beda, de natura rerum c. 39. 5) Ita quidem Lucan. l. I. X, v. 237, non vero de maris, sed de Nili aestu. 6) Ep. ad Romanos c. 11, v. 33.

41. Haec sunt quae de natura septentrionalium regionum comperimus ad honorem sanctae^a Hammaburgensis ecclesiae ponenda^b, quam tanto munere divinae pietatis praeditam videmus, ut innumerabilem populorum multitudinem, quorum metropolis haec facta est, labore suae praedicationis ex magna iam parte conversos habeat ad christianitatem, ibi solummodo ponens euangelizandi silentium, ubi mundus terminum habet. Quae salutifera gentium legatio primum^c a sancto Anscario incepta, prosperis semper usque^d in hodiernum diem aucta est^e incrementis^f, usque^f ad transitum magni Adalberti^g per annos circiter ducentos quadraginta^h.

42. Ecce illa ferocissima Danorum sive Nordmannorum aut Sueonum natio, quae, iuxta verba beati Gregorii, 'nichil aliud scivitⁱ nisi barbarum frendere, iam dudum novit^k in Dei laudibus^l alleluia^m resonare'². Ecce populus ille pyraeticusⁿ, a quo totas^o olim Galliarum et Germaniae provincias legimus depopulatas, suis nunc finibus contentus est, dicens cum apostolo: 'Non habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus', et 'Credimus videre bona Domini in terra viventium'^p. Ecce patria illa horribilis, semper^q inaccessa propter cultum ydolorum,

* — 'et Scythicae^r non mitior^s ara Dianae'³, deposita iam naturali furore, praedicatores veritatis ubique^t certatim admittit, destructisque demonum aris, ecclesiae passim eriguntur et^u nomen^v Christi communi ab omnibus effertur praeconio. Nimirum 'haec est mutacio dexterarum^w Excelsi'^w, et tam velociter currit^x sermo^y omnipotentis Dei, ut a solis ortu et occasu, ab aquilone et meridie^z laudabile^a sit nomen Domini, et omnis lingua confiteatur,

a) sanctae deest 2a. 6. 9. 10. b) proponenda 2a. 5. 9. 10. c) primo 1. d) deest 2a. e) est deest 9. f) usque deest 1. 9. 10. g) Avalberti 6. h) et q. 2a. In cod. 7 huius capituli loco haec leguntur: Haec pauca quae de natura septentrionalium regionum a veredicis et veteribus comperimus scriptoribus. Caetera narrent, qui descendunt mare in navibus et faciunt operationem in aquis multis. Ipsi enim viderunt opera Domini et mirabilia eius in profundo. i) deest 7c. k) cepit 2a. 8. coepit 8b. 9. 10. l) Hebreum addunt 2a. 8. 8b. m) aevia 6. aleluia 10. n) iste a 2a. o) totans F. p) inquirimus etc. Ecce 1. q) et semper 7c. r) Scitice 6. Schyticae 10. s) minor 7. t) u. terrarum 2a. u) ad 1. v) non 2a. w) ecclesiae 9. x) crevit 9. y) deest 7c. z) et m. 1. m. hic meridie, non mari, ut habet 5, significare, bene suspicatur Pertzius. a) laudabile deest 9.

1) legatio prosperis semper est aucta incrementis. Iisdem verbis noster utebatur supra l. III, c. 17f. 2) Ita Gregorius I. de lingua Britanniae seu Anglosaxonum in Expositione b. Iob. l. 27, c. 8. 3) Verba Lucani Pharsal. l. I, v. 446.

quia dominus noster^a Iesus Christus in gloria est Dei Patris, cum Patre et^b Sancto Spiritu vivens et regnans per omnia saecula saeculorum^c. Amen.

M. ADAMI EPILOGUS AD LIEMARUM EPISCOPUM.

Suscipe magne tui praesul munuscula servi,
Quae tibi et ecclesiae fert pleno cordis amore.
Parva quidem sunt haec, et vix, me iudice, digna,
Quae possint^d oculis^e relegenda placere Catonis.
Nam cum rethoricis^f sermones floribus ornes,
Cum tua lingua sacrae sit clavis bibliothecae^g,
Cum divina patrum scrutere volumina cautis
Indiculis, quid verba putem tibi balba¹ valere?
At^h cum multa Deo placuissent dona potentum,
Saepe minuta duo viduae laudata memento².
Et confidoⁱ etiam, quod^k commendatio scripti
Carior inde tibi^l maneat^m, dum nil ibi fictumⁿ
Externumque^o vides, sed quaevis pagina veram^p
Ecclesiae laudem canit hystoriamque Bremensem.
Omne decus sponsi est, ubi fertur gloria sponsae.
Cumque per innumeros librorum curreris^q agros,
Scire decet, quod ubique legis hoc esse aliorum:
Iste liber tuus^r est, totusque revolvitur in te,
Tempus ad usque tuum perducens acta^s priorum.
Ergo fave votis, parcens^t iuvenilibus ausis^{u.3}.
Effice, quaeso, tuo ne spes foret irrita servo,
Qui pro laude tua non erubet esse poeta.
Nempe tibi fateor, venerabilis et bone pastor,
Si bene non potui, certe veracia scripsi,
Testibus his utens, quibus haec notissima res est.
Nec mihi scribendo laudem vel munera quaero,
Quippe placere tibi, reor hoc satis esse labori.
Tum^v perpende^w, tuo non esse ignobile claustrum,
Quod minimus fratrum perfecit maxima rerum,
In quibus ecclesiae lucent primordia nostrae,

a) *deest* 2a. 5. 7. 9. 10. b) *patre et desunt* 2a. 9. 10. c) *cum* — saeculorum
desunt 7. *Cod.* 2a *addit*: Expliciunt gesta Bremensium pontificum. Item versus.
d) *possent* 2a. 3. 5. e) *occulis* 3. f) *rhetoricis* 3. 5. g) *biblyothecae* 1.
h) *et* 1. i) *confide* 2a. k) *quia* 2a. 3. 5. l) *tibi deest* 1. 2a. m) *manet*
1. 2a. n) *factum* 2a. o) *extremumque* 1. p) *sed pagina quaevis* 1. 2a. q) *cereris*
2a. *currerim* 3. 5. r) *tuus liber* 5. s) *gesta* 2a. t) *parce et* 3. *parce* 5.
u) *annis* 5. v) *cum* 2a. w) *perpendo* 2a. 3. 5. *perdendo* *F*.

1) *verba balba*. Horat. Sermon. l. II, 3, v. 274. 2) Ev. Marci c. 12, v. 42; Ev. Lucae c. 21, v. 2. 3) Similiter in Prologo (ex Virgilio): *pro talibus ausis*.

Arctoumque^a salus populorum scripta tenetur,
 Et decessorum pinguntur facta tuorum^b.
 Tempus erit, quo facta tuae celeberrima^c laudis
 Aut nos aut aliquis ex docta plebe tuorum
 Pangemus maiore lyra, si^d vita superstes.
 Quamvis nota satis pateant tua gesta per orbem,
 Quae et sine scriptore vulgabit fama perhennis:
 Quem tua^e praeteriit felix electio, qua te,
 Prisco more patrum, pastoris nomine dignum
 Electumque Deo prodebat Spiritus index,
 Cuius tunc festum recolebat turba fidelis¹.
 O quantis lacrimis populi te vidimus emptum,
 Dum prius oppressi votis communibus omnes
 Te talem^f cuperent, immo longe^g meliorem²,
 Quam^h spes ulla foret vel nostra fides meruisset.
 Tu solvisⁱ duram populi^k a cervice catenam,
 Fasciculosque graves ab onusta plebe repellens,
 Afflictae gentis moerorem in gaudia vertis.
 Tu clerum iniusta raptorum fraude gravatum
 In sua restituisti, tu nos errore veterino
 Eximis atque suo reddis sacra templa decori.
 Tu pacem terris antiqua lite fugatam
 Ecclesiis revocas. Iam tertia praelia surgunt³,
 Et discordantes^l tu iungis ad oscula mentes⁴.
 Si quid adhuc susperest, quod gaudia publica turbet^m,
 Per te sedari tribuatⁿ Deus, adiciatque,
 Ut Brema cum Hammaburg per te redimi mereantur,
 Quae diuturna sui flent tempora carceris ambae;
 Haec a paganis oppressa, haec clausa^o tyrannis.
 O Liemare pater, faveat tibi gratia Christi,
 Nosque tuae pecudes tibi corde et voce favemus.

a) actorumque 1. auctorumque 2a. b) *Totus hic versus deest* 2a. 3. 5. c) factum tuo celeberrimae laudis, ubi brevis pontificum Bremensium catalogus etc. sequitur, versuum fine post dato iterum ab hoc versu recte scripto incipiente. d) sit 2a. e) nam 2a. 3. 5. f) talem te 5. g) multo 2a. h) quod 2a. i) solus 3. k) populi duram 5. l) tu deest 1. m) turbat 3. n) faciat 2a. o) sed illa 3.

1) Electus fuit, ut videtur, in dominica pentecostes. 2) sc. vidimus. 3) *tertia praelia* — *surgit pugna*. Virgil. Aen. l. XI, v. 631 et 635. 4) Referenda haec videntur ad partes conciliatorias, quas egit Liemarus in bello Saxonum a. 1075.

